

SÁMI - OM06 SÁMI OAHPAHEAPMI
Oahppoplána guorahallan ja makkár árra doaibmajuid
lea dárbu go galgá plána váldit atnui

Čállán

Karl Jan Solstad (doaimmah.)

Mikkel Bongo

Leif Eriksen

Sidsel Germeten

Britt Kramvig

Kitt Lyngsnes

Vigdis Nygaard

NF- raporta nr. 7/2009

ISBN – nr.: 978-82-7321-581-9

ISSN – nr.: 0805-4460

REFERÁNSASIIDU

- *Raportta sáhtta maiddái dingotnf@nforsk.no bokte*

<p>Bajilčála: Sámi - OM06 sámi oahpaheapmi. Oahppoplána guorahallan ja makkár árra doaimbajuiide lea dárbu go plána galgá váldit atnui.</p>	<p>Almmolaččat olámuttos: Juo</p>	<p>NF- raporta nr.: 7/2009</p>
	<p>ISBN nr. 978-82-7321-581-9</p>	<p>ISSN 0805-4460</p>
	<p>Siidduid ja mildosiid lohku : 160</p>	<p>Dáhton: Njukčamánu 2009</p>
<p>Čállit: Karl Jan Solstad (doaimmah.), Mikkel Bongo, Leif Eriksen, Sidsel Germeten, Britt Kramvig, Kitt Lyngsnes, Vigdis Nygaard</p>	<p>Prošeaktaovddasvástideaddji (vuolláič.): Karl Jan Solstad</p>	
<p>Prošeakta: Máhttoloktema 2006 – Sámi árvvoštallan.</p>	<p>Dutkanjodiheadji: Willy Lichtwarck</p>	
	<p>Bargoaddi: Oahpahusdirektoráhtta.</p>	
<p>Čoahkkáigeassu: Dát lea prošeavtta vuosttaš oasseraporta. Raporta álggos viidát geahčada sámi skuvlla historjjálaš ja servodatfágalaš dilálašvuoda, earret eará vai oážžu ovdan man iešgudetlágan eavttut leat go sámi oahppoplána galgá válđojuvvot atnui. Nubbi válđooassi raporttas álggos guorahallá jearahallamiid ja dokumeantaiskosiid vuodul mot iešgudet oasseváldit leat lihkestuvvan láchit ja váldit atnui Máhttoloktema –Sámi. Dán guorahallanbargui biddjojuvvo <i>governance</i> -perspektiiva. Loahpalaččat raporta guorahallá iešalddis Máhttoloktema 2006 Sámi Oahppoplána. Dat dahkkojuvvo obbalaš oahppoplánateorijaid vuodul ja buhtastahttimiin O97S:in ja parallealla dárú plánain (OM06).</p>	<p>Bargoaddi referánsa Annette Qvam</p>	
	<p>Fáddásánit Oahppoplána, sámi skuvla, skuvlahistorjá, álgoálbmogat, vuoigatvuodat, hálddašeapmi, guovttegielalášvuotta, oahppogirjijt</p>	
<p>Eará raporttat seamma dutkanprošeavttas/prográmmas Nordlandsforskning:s</p>	<p>Keywords Curriculum, Sami education, history of education, indigeneous people, rights, public administration, bilingualism, textbooks</p>	
	<p>Vuovdinhaddi NOK 150,-</p>	

Nordlandsforskning almmuha golbma čálaráiddu, raporttaid, bargonotáhtaid ja artihkkaliid/-logaldallamiid. Raporttat leat váldoraporttat loahpahuuvon prošeaktii, dahje muhtin ráddjejuvvon fáddái. Bargonotáhtat sáhttet leat gaskaboddosaš prošeaktabohtosat, stáhtusraporttat ja smávit guorahallamat ja notáhtat. Artihkal-/logaldallanráiddu sáhttet leat logaldallamat, semináraartihkkalat, artihkkalat ja sáhkavuorut copyright vuoigatvuodaid haga.

OVDASÁTNI

Bargu mii dál ovdanbiddjojuvvo, lea vuosttaš oasseraporta ” Máhttolokten 2006 – Sámi árvvoštallama” prošeavttas mii fas lea prošeakta mii gullá Oahpahusdirektoráhta Máhttoloktema 2006 árvvoštallama prográmmii.

Prošeakta čadahuvvo lagas ovttasbarggus ii unnit go njeallje fágabirrasa gaskkas: Nordlandsforskning Bådádjos, mas lea prošeaktaovttastahttimii ovddasvástáduš, Norut Romsa, Norut Áltá ja Finnmárkku allaskuvla, mii maiddá lea Álttás. 2007 rájes go prošeakta álggahuvvui, leat olles ovcci olbmo leamaš fárus prošeaktabarggus. Dán gárvvistuvvon raportta leat čállán Mikkel Bongo, Leif Eriksen ja Sidsel Germeten Finnmárkku allaskuvllas, Vigdis Nygaard Norut Álttás, Britt Kramvig Norut Romssas ja Kitt Lyngnes ja Karl Jan Solstad Nordlandsforskning:s. Dasa lassin lea Anne Sofie Skogvold Nordlandsforskning:s doaimmahan dehálaš ovttastahttinbarggu.

Prošeavtta duogázin, ja perspektiivan sámi mánáid ja nuoraid skuvlii ja oahpaheapmái, de raporta álggos muitala ovdáneami birra Thomas von Westena vuosttaš skuvladoaimbajuid rájes árra 1700-logus gitta otnázii gos sámít leat dohkkehuvvon álgoálbmogin main lea riekti skuvlii iežas eavttuid vuodul. Måñjel muhtin cealkámušaid dán árvvoštallama metodalaš lahkoneami birra, de guovtti stuorát kapihttalit čilgejuvvojit min gávdnosat dássázii barggus. Vuosttaš dan guovtti kapihttalit geahčada mot ođdaseappot stivrenstruktuvrrat ja skuvlaeaiiggádiid veaháš friddjabut sajádat lea váikkuhan ođastusa čađaheapmái. Dás maiddá gehččojuvvo mot iešguđet eará gaskaoamit go ieš alddis oahppoplána váikkuha bargui ovddidit buoret, ja eambo ovttadássásaš skuvlafálaldaga sámiide riikkas. Raportta goalmát váldokapihtal álggaha guorrame vuosttaš luottaid sámi sisdollui Norgga oahppoplánain gitta sierra oahppoplánaid rádjái 1997:s ja dál 2006:s. Dasto muitaluvvo ođđa plána mihtilmasvuodaid birra, earret eará leat buohtastahttimat 1997 plánain ja ođđa dáčča plánain, ovdal go plána loahpas lagabut geahčada dan guokte fága fágaplána maid min prošeakta earenoamážit galgá geahčadit, namalassii sámegeiela ja servodatfága.

Áigut giitit buot informánttaid geat mielalaččat leat searvan jearahallamiidda ja ságastallamiidda muđui dávjá hohpolaš árgabeaivvis. Nuppe dáfus mii sávašeimmet ahte raporta sáhtta leat veaháš ávkin ja moktan sidjiide geat barget dan ovddas ahte galgá šaddat nu buorre skuvla go vejolaš sámi ohppiide ja sámi álbmotjoavkkuide.

Bådáddjo /Romsa/Áltá njukčamánu 2009

SISDOALLU

OVDASÁTNI	1
ČOAHKKÁIGEASSU.....	5
SUMMARY.....	10
1. DUOGÁŠ - VÁRDÁNVIIDODAT - ULBMILAT	15
1.1 ÁLGOSÁNIT ÁRVVOŠTALLANBARGUI	15
1.2 OVTTADÁSSÁSAŠVUOHTA JA DÁSSEÁRVOSAŠ SKUVLA	19
1.3 HISTORJJÁLAŠ DUOGÁŠ – DÁRU SKUVLA SÁMI MÁNÁIDE	21
1.4 DEHÁLAŠ BARGOFÁMUT MAT JOĐIHEDJE DÁRU DUHTTINPOLITIHKA	24
1.4.1 <i>Nášuvnna huksen</i>	24
1.4.2 <i>Sihkarvuđapolitihkalaš beroštumit</i>	25
1.4.3 <i>Sosiáladarwinisma</i>	25
1.5 OĐĐA JURDAGAT OVTTAÁRVOSAŠVUOĐA JA UNNITLOGU ÁLBMOGIID SKUVLLA BIRRA MAŇNEL NUPPI MÁILMMISOAĐI	27
1.6 SÁMI OAHPPOPLÁNA – EAMIÁLBMOGA OAHPAHUSVUOIGATVUOĐA DOHKKEHEAPMI	32
1.7 SÁMI OAHPPOPLÁNA HÁBMEN JA ATNUIVÁLDIN – EARENOAMÁŠ HÁSTALUSAT 34	
1.8 ÁRVVOŠTALLANPROŠEAKTA – OANEHAČČAT ČILGEJUUVON.....	36
1.9 ÁRVVOŠTALLANBARGU VIIDÁSEAPPOT	39
2. DUTKAMII LAHKONADDAN	41
2.1 ÁLGGAHUS	41
2.2 SKUVLANUPPÁSTUSAID ÁRVVOŠTALLAN.....	42
2.3 SÁMI DUTKANKONTEAVSTTA DOVDOMEARKKAT	43
2.4 PLÁNEJUUVON DATAČOHKKEN.....	45
2.5 DATAČOHKKEN NJUKČAMÁNU RÁDJÁI 2009	46
2.6 MOVT JEARAHALLAN DOAIBMÁ INTERSUBJEKTIIVA MÁHTTOBUVTTADEADDJI PROSEASSAN	48
2.7 DUTKANEHTALAŠ SMIEHTTAMUŠAT	50
3. VÁLDIT ATNUI OAHPPOPLÁNA MÁHTTOLOKTEMII- SÁMI 2006- (OM06S) GEAĤĀDUUVON HÁLDDAŠANDÁSIS	51
3.1 MIHTTOMEARRI.....	51
3.2 SÁMEDIKKI ROLLA	51
3.3 TEOREHTALAŠ VEARDIDEAMIT STIVREMA BIRRA	54
3.4 VUOĐĐOÁIGUMUŠAT MÁHTTOLOKTEMIIN	55
3.5 VÁSIHUSAT OAHPPOPLÁNA ATNUI VÁLDIMIS 10-JAGI VUOĐĐOSKUVLLAS 1997 SÁMI –O97S	57
3.6 VÁSIHUSAT OM06S ATNUI VÁLDIN BARGGUS	60

3.6.1	Fylkkamánni rolla.....	60
4.	IEŠGUHTEGE FIERPMÁDAGAT MAIN FYLKKAMÁNNIT OASÁLASTET	64
5.	FYLKKAMÁNNI SKUVLAPOLITIHKALAŠ OVDDASTEADDJIN.....	66
5.1	SKUVLAEAIGGÁDIID ROLLA	68
5.1.1	Sámi joatkkaskuvllaid stivra.....	68
5.1.2	Regionála dássi joatkkaskuvllaid ektui	71
5.1.3	Vásihusat suohkandásis siskkobealde hálldašanguovllu	74
5.1.4	Vásihusat gielddain olggobealde sámi hálldašanguovllu	82
5.2	ČOAHKKÁIGEASSU	89
6.	OAHPPOPLÁNADAGUS MÁHTTLOKTEN 2006 SÁMI (OM06S) –	
	GUORAHALLAN.....	91
6.1	HISTORJÁLAŠ MAŇÁSGEAHČASTEAPMI SÁMI OAHPPOPLÁNAIDE	91
6.1.1	Vuosttaš geardde go sámegiella vuhttui norgga oahppoplánain.....	91
6.1.2	1974 minsttarplána (M74).....	94
6.1.3	1987 minsttarplána (M87).....	96
6.1.4	Sámi oahppoplánadagus 10-jagáš vuodđoskuvllii 1997 Sámegiella (O97S)...	97
6.1.5	Sámegiella gymnásas ja joatkkaskuvllas	100
6.1.6	1994 skuvlaođastus (O94).....	101
6.2	SÁMI MÁHTTLOKTEN (OM06S)	104
6.2.1	Mii lea áigequovdilis oahppoplánadilli Norggas?	104
6.2.2	Guđelágán neavvut leat mis hálldašanláhkkái dákkár oahppoplánaguorahallamii?.....	105
6.2.3	Mii lea ođđa Máhttoloktema oahppoplánadahkosa dovdomearka?	108
6.2.4	Obbalaš oahppoplána.....	108
6.2.5	Sámi Máhttoloktema oahpahasprinsihpat	111
6.2.6	Sámi oahppoplakáhtta.....	111
	Máhttoloktema oahppoplánat fágaide.....	114
6.2.4	Mii lea nannejuvvon heivehuvvon oahpahusa ja oahppiváikkuheami dáfus ođastusas OM06 -S?.....	120
	Heivehuvvon oahpu birra	120
	Prográmmafágaválljen/Oahppoválljema birra	122
	25 % bákkálaš sisdoalloválljema birra	123
	Čiekjudanprošeakta	123
6.2.5	Máhttoloktema molsašuddamat báikkálaš oahppoplánaiguin	124
6.3	OVTTALÁGANVUOĐAT JA EROHUSAT GASKAL OM06S JA OM06.....	125
6.4	SERVODATFÁGA JA SÁMEGIELA VUOSTTAŠGIELA PLÁNAT	126
6.5	OAHPPONEAVVODILLI	132
6.6	NAŠUNÁLA LÁIDESTAMIT.....	133

7.	ČOAHKKÁIGEASSU.....	135
7.1	ÁLGU	135
7.2	NORGGA -DÁNSKA MIŠŠUVNNAS SÁMI OAHPAHEAPMÁI	136
7.3	OMO6S ÁLGGAHEAPMI – OASSEVÁLDIT, ROLLAT JA GASKAOAMIT.....	139
7.4	MÁHTTOLOKTEMA SÁMI OAHPPOPLÁNADAGUS – ÁLGO GUORAHALLAN.....	146
	<i>REFERÁNSSAT.....</i>	<i>151</i>

ČOAHKKÁIGEASSU

Máhttoloktema 2006 – Sámi árvvoštallama prošeavtta bajitdási ulbmil lea gávdnat lea go ja man muddui Máhttolokten sámi lea veahkin bargui oázžut ovttárvosaš skuvlla ja oahpaheami sámi álbmotjoavkkuide riikkas. Bargu lea organiserejuvvon golbma belohakkii latnjalaga oasseprošeaktii. 1. oasseprošeakta čohkke fuomášumi ráhkanemiide mat iešguđet dásiin leat dahkkojuvvon láchit dilálašvuoda ođastussii, ja 2. oasseprošeakta fas árvvoštallá mot ja man muddui iešguđet váikkuhangaskaoamit, earret iešalddis oahppoplána, leat leamašan stivrejeaddjin Máhttoloktema Sámi atnui váldimii. 3. oasseprošeakta geahčada iešalddis Máhttoloktema – Sámi (OM06S). Mot oahpaheaddjit dulkojit ja čadahit plána? Dán oktavuhtii gullá maiddái árvvoštallat iešalddis oahppoplána.

Dát vuosttaš prošeaktaraporta lea golbma fáddásuorggi birra. Álggahankapihttalis vuosttažettiin geahčaduvvo viidát norgga skuvlapolitihkka historjjálaččat sámi álbmotjoavkkuid ektui, vuosttaš skuvladoaibmabijuid rájes 1700-logus gitta dála sámi oahppoplánaid rádjái. Oanehis gaskakapihttalas ~~gaskakapihttalas~~ ~~dassto~~ ovdanbiddjojuvvojit ovdalaš gávdnosat Máhttoloktema Sámi atnui váldima proseassa ektui, mii ovdanbuktá vásáhusvuodu 1. ja 2. oasseprošeavttas. Vuosttaš prošeaktaraporterema goalmát ja ~~me~~ mus váldof áddá lea 3. Oasseprošeavtta birra. Das vuosttažettiin ja ovddemusat guorahallojuvvo iešalddis oahppoplána OM06S.

Historjjálaš maŋos geahčasteapmi lea dehálaš. Vuosttažettiin dat addá duogáža daidda doaibmabijuide maid dál oaidnit mii gullá dasa mot skuvla ja oahpaheapmi lea heivehuvvon sámi ohppiidoavkkuide. Viidáset lea dakkár válđočoahkkáigeassu leamašan dárbbášlaš dán árvvoštallama čuolbmaásahemiid ráhkadeapmái ja earenoamážit dasa ahte dađistaga sáhttit dulkot daid iešguđet reakšuvnmaid maid sámi oahppoplána, ja doaibmabijut dan čadaheapmái ožžot iešguđet birrasiin, sihke sámi ja dáčča.

Ovttárvosašvuohka ja ovttárvosaš leat odđa doahpagat Norgga skuvlla ja oahpaheami stivrendokumeanttain. Ovttárvosašvuodaprinsihppa ii mielddisbuvtte seammalágan fáldalagaide buohkaide, muhto fáldalaga mii lea *ovttárvosažžan* go oahpaheapmi bidjá vuodđun dan maid mánát ja nuorat máhttet, juoga mii gáibida sihke *individuálalaš heiveheami ja báikkálaš mággabealatvuoda*. Dál lea dakkár “ovttárvosašvuoda” ideála dábálaččat dohkkehuvvon njuolggadussan min riikka skuvlafáldalahkii. Muhto guhká lei nu ahte sámiid galggai bágget majoritehtaservodaga skuvlii almmá makkárge eará heivehemiin go ahte sámegeala geavahit veahkkegiellan dalle go lei “áibbas dárbbášlaš dan dahkat”.

Dehálaš duogázin dakkár miellaguddui lei oaidnu mii guhká ráđđii, ahte sámi osku, giella ja kultuvra obbalaččat ii lean seamma alla ovdánahtindásis go mii majoritehtas lei seamma vástideaddji áššiin. Dakkár dulkojupmi oaččui doarjaga gitta gaskamutto 1900-lohkui nu gohčoduvvon sosiáladarwinismas. Viidáset lei nuorra ja fámohtis nášuvdnii go Norgii dehálaš dahkat sámiin ja kvenain “buriid dáččaid” nannen dihte našunáladovddu ja čájehan dihte riikkarájiid davvin.

1900-logu loahpas bohte dehálaš gaskariikkalaš konvenšuvnnat álgoálbmogiid vuogitvuodaid ja našunálastáhtaid geatnegasvuodaid birra dakkár álbmogiid ektui. Dan geažil go sámit dohkkehuvvojedje álgoálbmogin ilbme dehálaš sámi ášahusat nugo Sámediggi ja Sámi allaskuvla ja sierra sámi oahppoplánat, mas O97S lei vuosttaš vuodđoskuvlii ja OM06S vuosttaš olles 13-jagáš skuvlamannolahkii.

Dat ahte sámeigiella ja sámi kultuvra árvvoštallojuvvui earáláganin, muhto ovtaarvosazžan dáčča, ii čuvvon daid oainnuid ja ipmárdusaid mat ledje rádden hui guhká. Diekkár oainnuid ii rievdat ija badjel, sihke dan mot sámit áddejit iežaset kultuvrra ja iežaset gielaide dahje dan mot majoritehtaálbmot árvvoštallá sámiid ja sápmelašvuoda. Dát leat dilálašvuodát mat sáhttet váikkuhit sihke doaibmabijuid válljemiidda ja hábmemiidda go dakkár doaibmabijuid reakšuvnnaide.

Vaikko sámit leat dohkkehuvvon *álgoálbmogin*, de lea ankke belohahkii sáhka hui iešgudetlágan vuolitjoavkkuin ássama, ealáhusvuodu, giela dáfus ja dan dáfus man muddui leat assimilerejuvvon norgga majoritehtakultuvrii. Dasalassin leat hálddahaslaččat leamašan guokte málle mat leat doaibman, sámi hálddašansuohkanat ja dat ollu eará suohkanat gos maiddá orrot sámit. Buot dát váddáseabbon dahká doahpágiid nugo “sámi” ja “sámi skuvla”, ja dat buktá váikkuhusaid

Nubbi fáddá man birra raporttas muitaluvvo, lea iešalddis Máhttoloktema 2006 Sámi (OM06S) oahppoplánadahkosa atnui váldima rámma birra. Mot lea rollajuohkin ja ovttasdoaibman leamašan gaskal guovddáš, regionálalaš ja báikkálaš oassálastiid ráhkkanahhti muttos ovdal go odđa oahppoplána váldojuvvui atnui ja árra atnui váldima muttos? Dán fáttas leat maiddá veaháš muddui geahčadan maid eará váikkuhangaskaoamit, earret iešalddis oahppoplána – nugo oahppogirjjit, gelbbolašvuodadoaibmabijut ja báikkálaš plánabargu – lea mearkkašan dasa ahte čadahit dan odđa oahppoplánadahkosa. Dán fáttá giedahallama empiralaš vuodđun leat, earret viiddis dokumeantagorahallamiid, semi – strukturerejuvvon jearahallamat ja ságastallamat relevánta ášahusaid ja organisašuvnnaid ovddasteddjiiguin.

OM06S atnui váldima ovddasvástádus gullá golmma iešguđet áсахussii: Sámediggái mas earret eará lea ovddasvástádus sámi oahppoplánaide, fylkkamánniide main lea bearráigeahččan- ja bagadallanovddasvástádus skuvlaeaiaggáid ektui mat galget skuvlafálaldaga čadahit. Dan geažil go leat nu ollu oasseváldit, main belohahkii barggut ja stivrenriekti leat latnjalagaid nubbi nuppiin, de leat välljen bidjat *governance*-perspektiivva (“ovttasstivren-“)atnui váldima proseassaid guorahallamii.

Sámediggi raportere májga dilálašvuoda birra mat eai leat buorit Máhttolokten Sámis, mandáhtta čielgaduvvui maŋjit, gealboriidu Oahpahusdirektoráhtain, beare oanehis áigi gaskal gárvves plána ja atnui váldima ja bagadallanbarggut skuvlajodiheddjiid ektui almmá bagadallanrievtti haga.

Viiddis doarjja- bearráigeahččan- ja bagadallanbargguid bokte leat fylkkamánnt registreren ahte suohkaniid gearggusvuolta doarjut vuoigatvuoda sámi oahpaheapmái lea heajut dađi guhkkelis eret lea dábálaš sámi ássanguovlluin. Hálddašansuohkaniid olggobealde dahkkojuvvo ollu sámegeoloahpaheami gáiddusoahpaheami bokte. Dákkko lea stuora dárbu bagadallat suohkaniid. Fylkkamánnetáhtas belohahkii oidnojuvvo vátisvuohtan ahte guovddáš ulbmilat, višuvnnat ja signálat eai leat doarvái čielgasat ja dasto dulkojuvvojit iešguđet ládje, dainna bohtosiin ahte suohkaniin leat iešguđet bargočáđahanmállet dasa.

Finnmárkku, Romssa ja Nordlándda fylkkamánnt jodihit viiddis fierpmádatbarggut sámi oahpaheami fáttás, sihke láskut ja ceakkonjuolgat. Fylkkamánni šaddá iežas ollu bargguiguin ja rollaiguin dehálažžan *governance*- prinsihpa stivrema perspektiivva ektui, juoga mii čuovvoluvvo joatkevaš árvvoštallanbarggut.

Dat golbma davvinorgga fylkkagieldda joatkkaoahpahusa skuvlaeaiaggáid váldet duodalaččat bargguid sámegeola oahpaheami ektui. Seammás go dálá Finnmarkku skuvllain leat sámegeoloahpaheadjit, de ollu oahpaheapmi Romssa ja Nordlándda skuvllain doaimmahuvvo gáiddusoahpaheapmin Ráissa joatkkaskuvllas. Doarjjaortnet adnojuvvo belohahkii leat vátisvuohtan. Eará vátisvuolta lea heaitin, earenoamážit Finnmarkkus ja earenoamážit fidnofágaohppiin.

Vuodđoskuvlla skuvlaeaiaggáid dáfus, de min dilálašvuhtii gullet golbma suohkana sámi hálddašanguovllu siskkobealde; Kárášjohka, Divttasvuotna ja Snoasa, ja guokte olggobealde, namalassii Áltá ja Romsa. Dilálašvuodat leat áibbas earáláganat davvisámi Kárášjogas go Divttasvuonas (julevsámi) ja Snoasas (lullisámi) mat goappešagat leaba odđa hálddašansuohkanat ja gos sámi oahppit leat čielga unnitlogus, earenoamážit Snoasas. Dán guovtti suohkanis adnojuvvo

váttisin dustet áigumuša ahte galget leat guovttegielat doaibmi oahppit dan sivas go sámeigiella ii leat nanusin ruovttu- ja árgabeaigiellan.

Dan guokte stuora suohkanis, Álttás ja Romssas, sámeielhálddašanguovllu olggobealde lea sámeiel oahpaheapmi ollu skuvllain ja ollu ohppiide. Álttás leat oahpaheaddjit iešguđet skuvllain geat čadahit oahpaheami. Go iešguđet skuvlla sámeieloahpaheaddjis leat unnán oahppit ja unnán diimmut, de šaddá gelbbolašvuodadilli rašši. Geahččaluvvo ovttasbargu sámeieloahpaheami dáfus skuvllaiguin mat leat lahkosis. Romssas ovttastahttojuvvo sámeieloahpaheapmi ovttá skuvlla bokte, ja oahpaheapmi eará skuvllain dahkkojuvvo johtti oahpaheaddji bokte. Vuogádat doaibmá, muhto lea gáibidahkes ovttastahttima dáfus. Cuiggoduvvo ahte eai leat buorit ruovttoluottamáksinortnegat suohkaniidda hálddašanguovllu olggobealde.

Goalmát fáddá dán raporttas lea álgoárvoštallan iešalddis oahppoplánas. Okta vuolggasadjá MO06S árvoštallamii lea O97S árvoštallama konklusuvdna: Buorit áigumušat, muhto unnán realisma čadaheami eavttuid ektui. Lihkostuvvá go OM06S buoret? OM06S guorahallamat dahkkojuvvojit oahppoplánaguorahallamiid obbalaš modeallaid vuodul ja go OM06S buohtastahttojuvvo ovddeš O97S:in ja parallealla “dáru”plánain OM06:in dan vuodul ahte dáid oahppoplánaid sisdoallu guorahallojuvvo.

Oahppoplána obbalaš oassi, mii lea jotkojuvvon rievddakeahhtá O97 ja joatkkaohpahusa 1994 oahppoplána (O94) rájes, lea ideantalaš OM06S:i ja OM06:i, muhto OM06S:i gávdno dat sihke dárogillii ja sámeigillii. Dušše ovttá sajis dán oasis lea mihtilmas referánsa sámi dilálašvuodaide. *Máhttoloktema – Sámi oahpaheami prinsihpat* (PFO-S), mii lea mihá oaneheappot go O97 (muhto ii fal buohtastahttojuvvon O94:in mas dát oassi oalát váillui), das eai leat olus eambo go deattuheamit Oahpahuslágas ja plána obbalaš oasi momeanttain. *Oahppoplakáhtta*, mii lea oassin PSO-S:s, lea seamma go dat dáčča, earret vuosttaš čuoggá, mii deattuha ahte oahpaheapmi galgá dahkkojuvvo sámeigiela, sámi-kultuvrra ja servodateallima vuodul.

Earret fágaid *sámeigiella ja duodji*, de OM06S ovttaskas fágaplánat eai spiehkas bearehaga OM06 vástideaddji plánain. Min árvoštallanbarggus mii deattuhit *Sámeigiela* ja *Servodatfága sámeigiela*. Sámeigiella vuosttašgiellan, dainna golbma variánttain davvi-, julev- ja oarjelsámeigiella, prinsihpalaččat áddejuvvo leat paralleallan OM06 dárogillii. Plána addá stuora muni báikkálaš välljejumiide. OM06S servodatfágaplána deattuha ahte *Sápmi* lea gaskariikkálaš doaban ja fágas lea identitehtaráhkadeaddji rolla go deattuha sámi kultuvrra ja ovttasdoaibmama báikkálaš sámi servodagaiguin. Viidásat árvoštallanbarggus šaddá bargun gávdnat

man muddui, ja makkár eavttuid vuodul, skuvllat nagodit čadāhit obbalaččat oahppoplāna āigumušaid ja dan guovtti fāgaplāna āigumušaid maid ārvvoštallan earenoamāžit galgā geahčadit.

SUMMARY

The principal aim of this evaluation of the implementation of the *2006 National Curriculum – Sami* (LK06S) is to determine the degree to which this new curriculum is helpful in the struggle for an equitable education for the various Sami groups in Norway. The evaluation is organized in three partly overlapping subprojects. Subproject 1 focuses on the preparations being made at different levels to pave the way for the curriculum reform, whereas Subproject 2 seeks to trace the impact of the various initiatives that are being taken to support the implementation of LK06S. Subproject 3 concentrates on the curriculum as such. How is LK06S interpreted and implemented by the teachers? An analysis of the actual curriculum document makes up a part of this subproject.

As the first report within this evaluation project, emphasis is given to provide a background to the current reform. The first part of the report, therefore, offers a broad outline of the history of Sami education since the first missionary school initiatives in the early 1700s up to the present days' Sami curricula. Second, provisional findings related to subprojects 1 and 2 are presented together in one chapter, whereas materials related to Subproject 3 make up the final part of this report.

A historical review is important. It provides a necessary background to understand the present day notion of a *Sami* education for Sami children and youngsters. Such a recapitulation has also been important for the detailed planning of this evaluation and, not the least, for our subsequent interpretations of the various reactions both Samis and other Norwegians to the Sami curriculum and the measures taken for its implementation.

Equity and *equitable* are new concepts in official documents guiding Norwegian education. The principle of equity does not imply equality or sameness in the education provision for all children, but rather an education which recognizes the actual characteristics of the children and young people, thus demanding *individual adaptation* as well as *local diversification*. The ideal of “equity”, now generally accepted as a guiding rule, stands in stark contrast to the long standing praxis of forcing the education of the majority population on the Sami people with no other modification than allowing the use of Sami as a supportive language for the youngest pupils when absolutely necessary.

An important precondition for such attitudes and praxis was the generally held belief among the majority population that the Sami religion, language and culture generally were inferior to those of the majority. Up to the mid 1900s this view also

gained support from the social Darwinism. Furthermore, for a young and weak nation as Norway it was important to make “good Norwegians” of the Samis in order to strengthen national awareness and to safeguard the national borders in the very north of the country.

Towards the end of the 1900s weighty international conventions appeared stating the rights of indigenous peoples and the commitments on behalf of the national governments for fulfilling such obligations. The general acceptance in Norway of the Samis as an indigenous people paved the way for such institutions as the Sami Parliament and the Sami College as well as for specific Sami curricula, the first one for compulsory schooling in 1997 and then the LK06S for the 13 years of schooling including primary, lower and higher secondary education.

This upgrading of Sami language and culture as different from, but of equal value to (equitable with), those of the Norwegian majority population, made a brake with views and attitudes generally held among ethnic Norwegians and Samis alike over several hundred years. Changing such deeply rooted attitudes is not done overnight, neither regarding the ethnic Norwegians nor concerning the Samis perceptions of their own language and culture. Such deep set attitudes may influence the choice of measures and actions as well as reactions to them.

Although the Samis are accepted as *one* indigenous people, the Norwegian Samis consists of a number of subgroups according to geographical location, occupational structure, language and degree of assimilation into the Norwegian majority culture. Also formally the Samis belong to two types of municipalities. The majority of the Samis live in eight municipalities legally defined as Sami administered municipalities (Sami municipalities). A large minority, however, belongs to other municipalities. This kind of circumstances complicates such notions as “Sami” and “Sami school”, and most certainly influences the implementation and evaluation of such a school.

The second theme covered by this report, is the frame of implementation of LK06S. How has the division of labour been between the various agencies and levels involved in the preparation and early implementation of the curricular reform? The provision of new text books, the measures taken for competence building and possible curriculum planning at municipal and county level are other aspects that will be dealt with. The findings presented are based on document studies as well as on semi-structured interviews and conversations with strategic representatives for relevant institutions and organizations.

The responsibility for implementing the reform rests with three different agencies; the Sami Parliament, among other things being in charge of developing the Sami curriculum plans, the *fylkesmann* (chief state level representative at county level) which has an advisory and control function towards the municipalities and counties, the two agencies which actually run the primary and secondary schools respectively. This picture of several agencies having partly overlapping roles and responsibilities has caused the choice of a *governance* perspective on the study of the implementation processes.

The *fylkesmann*, who is also in charge of granting extra money for the Sami education, has noticed that the readiness among the municipalities and the counties for meeting the rights for an education according to the Sami curriculum (LK06S), is inversely proportional to the distance from the Sami core areas. The Sami language instruction outside the Sami municipalities is largely provided through distance education. There is a considerable need for advice and guidance among the non-Sami municipalities, especially those in southern part of the country incidentally having Sami pupils. The *fylkesmann* also notices that the central level aims, visions and signals are not always delivered in such a way that different interpretations, and thus also different praxis, are avoided.

The *fylkesmenn*, especially the ones of Finnmark, Troms and Nordland, are engaged in extensive networking on the theme of Sami education, horizontally as well as vertically. With his many responsibilities and roles the *fylkesmann* institution is central in the perspective of management according to the principle of *governance*, a perspective which will be followed up during the evaluation work ahead.

At the level of compulsory education altogether five cases were chosen, three within the group of “Sami municipalities” and two outside this group. The conditions from the one to the other of the “Sami municipalities” are very different from the North-sami Karasjok with a predominantly Sami population to the municipalities of Tysfjord (Lule-sami) and Snåsa (South-sami), which have both recently been defined as “Sami municipalities” and which, especially in the case of Snåsa, have Sami minority populations in the midst of Norwegian populations. In these latter municipalities it is seen as difficult to meet the ambition of the LK06S of developing among the pupils functionally bilingualism as the Sami language has a poor standing in the homes and the local communities.

The two municipalities included in this study which are not “Sami municipalities” are Alta and Tromsø. In these two big municipalities Sami education is provided in many schools and includes many pupils. In Alta each of these schools generally

have a few Sami pupils. At each school one teacher has the responsibility for all the Sami teaching. This makes the provision quite vulnerable which is why cooperation between neighbouring schools to safeguard the provision is now being tried out. In the municipality of Tromsø the Sami education provision is coordinated by one of the schools, which also carry out the teaching in the other schools as visiting teachers. The system functions satisfactory, but is demanding in terms of coordination. Both of these municipalities claim that the arrangements for governmental refunding of the extra costs incurred by the Sami education provision are insufficient for municipalities not defined as “Sami municipalities”.

The third theme for the present report is an initial evaluation of the Sami curriculum as such. One point of departure for the evaluation of LK06S is the conclusion made by the researchers evaluating the previous Sami curriculum from 1997: Good intentions, but realism in terms of the conditions for implementing the curriculum is lacking. Will the LK06S fare any better? The evaluation is based on general models for curricular analyses and includes comparisons between LK06S and its predecessor from 1997 as well as the contemporary LK06 (the ordinary Norwegian 2006 curriculum).

The general part of the curriculum, which is unchanged from the previous 1997 curriculum, is identical for the LK06 and LK06S. There is only one specific reference to Sami issues in this part of the curriculum. The second part of the curriculum, *Principles for Sami Education* (PSE), has been substantially shortened as compared with the previous plan. It does not comprise much more than specifications of points stated in the Education Act (1998) or made in the just mentioned general part of the curriculum. The principles stated as an introduction of the PSE are identical with those of the Norwegian version, except for one additional first point which underlines that the education provided shall be firmly based in Sami language, culture and community life.

With the exception of the subjects of *Sami* and *Duodji* (Sami art and craft) the various subject curricula do not differ much from those of LK06. We are in our evaluation focusing on *Sami* and *social science*. Sami as a first language, including the three Sami sub-languages of North-, Lule- and South-sami, are in principle seen as being parallel to the subject of Norwegian in LK06. The plan offers substantial room for local adaptations. The social science plan of LK06S emphasizes *Sapmi* as the whole Sami territory across Norway, Sweden, Finland and Russia and the role of the subject in developing a Sami identity through Sami culture and through the school working together with the local Sami community. Important tasks for the continuing evaluation work will be to determine the degree to which, and under what conditions, the schools are able to meet the intentions of the Sami curriculum

as a whole, as well as those of the two subjects we are particularly concerned with for this evaluation.

1. DUOGÁŠ - VÁRDÁNVIIDODAT - ULBMILAT

Karl Jan Solstad

1.1 ÁLGOSÁNIT ÁRVVOŠTALLANBARGUI

Dán árvvoštallama bajemusdási várdánviidodat lea dat jurdda ahte galgá leat ovttáárvosaš skuvla. Sámit leat eamiálbmot, sierra «čearddalaš joavku» ja unnitlogu álbmot, ja danin sámi álbmotjoavkkuin lea norgga servodagas vuoigatvuohta oažžut ovttáárvosaš skuvlla ja ovttáárvosaš oahpahusa man vuodđun lea sin iežaset kultuvra ja čearddalaš duogáš. Dát váldojurdda lei ge vuodđun dasa ahte 10-jagi vuodđoskuvlii bohte oahppoplánat 1997:s main vuosttaš gearde ledje oassin sierra sámi oahppoplánat (Sámi O97), ja ahte dálá Máhttolokten maiddái galgá leat Sámi Máhttolokten 13-jagi skuvlavázzimii. Dien láhkái šaddá ge čuovvovaš ášši dán árvvoštallama váldogažaldahkan: Ovddida go Sámi Máhttolokten dan mihtomeari ahte sámi olmmošjoavkkuin Norggas galgá leat ovttáárvosaš skuvla ja oahpahuš?

Dákkár árvvoštallanbargu gal diehtelas ii sáhte buktit dievaslaš vástádusa nie viiddis ja gáibideaddji gažaldahkii. Dasa lassin lea váttis dadjat áibbas dárkilit mii oaivvilduvvo *ovttáárvosaš* skuvllain ja oahpahusain, ja maiddái ii gávdno dušše okta čilgehus dasa maid doahpagat *sámi* ja *sámi skuvla* duohtavuodas mearkkašit. Gielalaččat lea dábálaš juohkit sámegeielaid guovtti jovkui vel earret davvisámegeiela, mii čielgasit leat stuorámuš sámi giellajoavku, namalassii julevsámegeiella ja lullisámegeiella. Buot dát giellajoavkkut ellet iešgudet dásis seahkesearválaga dainna gielalaš ja čearddalaš «dáru» álbmogiin man oktavuodas guhtege sámi álbmotjoavku eallá dahje mii lea dan birrasis. Ja dasto leat vel dat čielga formálalaš erohusat sámiid gaskkas geat leat siskkobealde dahje olggobealde dan gávccii sámegeiel hálddašanguovllu gávccii suohkana; vihtta Finnmarkkus (davvisámegeiella) ja okta guđege dáin fylkkain; Tromssas (davvisámegeiella), Nordlánddas (julevsámegeiella) ja Davvi-Trøndelagas (lullisámegeiella). Danin ii leat ge váttis oaidnit ahte dakkár árvvoštallan mii galggašii čilget movt sámi oahppoplánat váldojuvvojit mielde ja movt dat doibmet «sápmelaččaid gaskkas Norggas»; dakkár álbmotjoavkkus mii lea nu mánggalágan, ja mii dasa lassin vel eallá hui iešgudetlágan hálddahušlaš ja geográfalaš birrasiin šaddá sihke váttis ja hástaleaddji.

Na lea go dasto dákkár dutkamii huksejuvvon árvvoštallan, man guvlui mii leat bargamin, masa ge ávkin oppalohkái? Sáhttit go mii dákkár systemáhtalaš árvvoštallanbarggus ná váttis suorggis go dás lea sáhka, vuordit oažžut bohtosiid

mat sáhttet leat veahkkin našuvnnalaš servodahkii, sámi institušuvnnaide, skuvlaoamasteddjiide ja oahpaheddjiide dan barggus maid sii barget olahan dihtii eanet ovttáárvosaš sámi skuvlla? Jus vuordámuš lea oažžut dárkilis dutkanbohtosiid mat hui čielgasit čájehit movt doaimmat ávkkuhit dahje eai ávkkut, dahje jus vuordit oažžut vástádusa dasa makkár dihto doaibmabijut fertiejt ášahuvvot vai buorebut nagodivččii mihttomeari joksat, de dáidá vástáduš leat ”ii”.

Skuvladutkamis, dahje pedagogalaš dutkamis oppalaččat, lea dávjá nu ahte ferte muddet vuordámušaid mat gusket dasa maid árvvoštallanbargu sáhtta ovdanbuktit, vaikko man buorre bargu dat ain livččii buori dutkankvalitatiiva gáibádusaid ektui. Sáhtta dadjat ahte dat mállet árvvoštallandutkan mas dás lea sáhka, heive dan mihtilmasvuhtii maid brihttalaš skuvlafilosofa John Wilson (1972: 7) okte bijai (empiralaš) pedagogalaš dutkamii oppalaččat, namalassii ahte dat lea ”characteristically [is] normative in the simple sense that it is not just research in what is the case, but research in how to make what is the case more like what ought to be the case”.

Muhto geardduhan fas, ahte son gii dákkár dutkamis vuordá oažžut čielga rávvagiid dasa makkár doaibmabijuide, tehnikkaide dahje materiálalaš ođđasisfuomášumiide lea dárbu vai skuvla šattašii buoret, son dáidá beahtahallat. Nugo Halsey (1972) čálii, ahte dat maid dutkan sáhtta addit, ”is an aid to intelligent decision-making, not a substitute for it”. Ja diekkár várašumi lea earenoamáš dehálaš atnit muittus go leat bargamin árvvoštallanbargguin mii guoská ná váttis dutkansuorgái. Mii gal liikká jáhkkit ahte árvvoštallanbargu sáhtta leat veahkkin välljet buriid ja jierpmálaš čovdosiid viidásit bargui, dainna ulbmiliin ahte ášahit ovttáárvosaš skuvla- ja oahpahusfálaldaga dán riikka sápmelaččaide.

Juste dát árvvoštallanbargu lea earenoamáš. Danin go dat guoská dasa movt váldit atnui našuvnnalaš oahppoplánavariántta dahje nuppástusa, mii lea ráhkaduvvon vásedin ovttá kultuvrralaš ja gielalaš unnitlogu álbmogii, mii dán oktavuođas lea eamiálbmot. Eanet dábálaš pedagogalaš dutkanvuohki dahje árvvoštallanbargu unnitlogu olbmuid ektui lea leamaš ahte suokkardit makkár váikkuhusat das leat go oppalaš našuvnnalaš oahppoplánat ja skuvlasystema geavahuvvo eamiálbmotjoavkkuin, nugo Davvi-Amerihka indiánaid ja inuihtaid oahpahusas (Wax *et al.* 1964, Barnardt 1974), dahje sápmelaččaid oahpahusas Norggas (Hoëm 1968, 1976, Håland 1977, Øzerk 1996). Ja go lea áibbas ođđa ášši ahte leat ráhkaduvvon sierra oahppoplánat sámi álbmotjoavkkuide Norggas (O97S), ja go dat maid lea áibbas earenoamáš olles Davviriikkain, ja go mii eat leat gávdnan eará sullasaš bargguid eará riikkain, de ii leat ge gávdnamis beare ollu dákkár árvvoštallandutkan mii giedáhalašii daid áššesurggiid maiguin mii dál leat bargamin.

Dat mii mis lea, lea vuosttažettiin O97S árvvoštallan maid Norgga dutkanráđđi čadahii Nuppástus 97 árvvoštallanprográmma olis (Hirvonen, doaim. 2004, Hirvonen ja Keskitalo 2004, Todal 2004). Dasa lassin lea čadahuvvon ovddidanbargu mii ii lean nu viiddis, man ulbmil lei láhčit dili O97S geavaheapmái oktonas lullisámegielaht ohppiide dahje smávit lullisámi oahppijoavkkuide dábalaš "dácča" skuvllain (Nilsen ja Solstad 2002, Rønning 2005). Dasa lassin lea čadahuvvon árvvoštallan Gáivuona suohkanis Tromssas, mii lea sámegiela hálddašanguovlu. Dát árvvoštallan geahčadii movt golbma sámepolitihkalaš váikkuhangaskaoami, mat gusket suohkana servodatovddideapmái, váikkuhedje suohkanii. Dat golbma doaimma ledje sámelága giellanjuolggadusat (mat Gáivuonas doaimmagohte 1992:s), Sámi ovddidanfoanda (masa olles Gáivuona suohkan bodii mielde 1998:s) ja, mii min oktavuodas lea deháleamos, vuosttaš sámi oahppoplána (O97S) atnuiváldin (Pedersen ja Høgmo 2004). Muhtun masterbargu Tromssa Universitehtas guorahallá Divttasvuona suohkana skuvlla ovdáneami ja bajásšaddan dili dan suohkanis maŋŋá go suohkan šattai oassin sámegiela hálddašanguovlui ja maŋŋá go válde atnui Sámi Máhttoloktema (Skoglund Sæter 2008). Mii geavahit buot dieid namahuvvon bargguid veahkin iežamet barggu čuolmmaide dakko gokko lea lunddolaš dan dahkat.

Ii leat diehttelas nu ahte dušše dat dutkan mii guoská dasa movt sámi oahppoplánaid váldit atnui sápmelaččaide Norggas, lea dákkár árvvoštallanbargu mii midjiide lea áigejuovdil ja miellagiddevaš. Sáhtta lohkat ahte álggadetttiin sáhtta buot dutkan mii giedahallá skuvlla (ja maŋga eará organisašuvnna) rievvdadusaid ja rievvdadusvuogádusaid leat áššáigullevaš dán árvvoštallanbarggus. Mii leat ovdalaš barggus (Solstad 1997) geahččan buot daid ollu guorahallamiid mat dán áššesuorggis leat čállojuvvon. Diekkár ovdalaš dutkamiid geahčadeami vuodul, main leat guorahallan plánejuvvon rievvdadusaid skuvlla bargguin, sáhttit sátnádit veaháš šlunddes váldoloahppajurdaga ná: Ođđa nuppástusat, ođđa lágat, ođđa oahppoplánat, ođđa oahppoávdnasat, ođđa gealboháhkanprográmmat etc. mat leat ráhkaduvvon ja váldojuvvon atnui dainna ulbmiliin ahte ovdánahttit, áinnas sihkarastit, skuvlii dihto bargonuppástusaid ja bohtosiid buorideami, eai leat dábalaččat dáhkádussan dasa ahte dat nuppástusat maid sávvá, duodas dáhpáhuvvet dan bargosuorggis. Ja vel váddáseabbo lea diekkár rievvdadusaid oažžut buot bargosurggiide, dahje dan viidodaga mielde mii livččii leamaš sávahahti.

Dávjá lea nu go Galton (1995: 20) čujuha muhtun árvvoštallamis gos guorahalle nuppástusaid rahčama Stuorra- Británias, maŋŋá go doppe válde našuvnnalaš oahppoplánaid atnui 1988:s "... *within teaching there is a tendency to resist making changes to existing classroom practice when it appears to be working moderately well*". Vásáhusat oppalaččat organisašuvnnaid rievvdadusaid

guorahallamis (Røvik 1998), ja maiddáa váseidin skuvlaovdáneami guorahallamis, leat čájehan ahte vaikko vel odđa bargomáallet eai oalát hilgojuvvo, de sáhttet olbmot iešguđetlágan strategiijaiguin, goittot muhtun muddui, beasadallat daiguin eret. Fullan (1991: 28) hupmá dán oktavuodas dan birra ahte rievdadusat šaddet "... *symbolic rather than real*", nugo ovdamearkkadihte dakkár dilis gos aktiiva oahppan ja iskkadeaddji oahpaheapmi goariduvvo ja šaddá dušše áiggi golaheapmin ohppiide, dahje summalis moive prošeaktabargun mas dovdo ahte oahpaheadji lea luvven iežas eret dan barggus mii sus lea, namalassii ahte lámčit oahpaheami iežas ohppiide (Rønning 2004).

Vaikko vel dás ovdalis govviduvvo ge oalle sevdnjes govva ovdalaš dutkamiin main leat rievdadusaid guorahallan, de ii leat govva dušše heittot. Skuvllas *dáhpáhuvvá* gal ovdáneapmi, ankke muhtun skuvllain dahje muhtun surggiin, ja *lea* dehálaš ásahtit doaibmabijuid mat ovdánahttet diekkár ovdáneami. Buorre ovdamearka dasa lea árvoštallan mas čuovvoledje vuodđoskuvlla ovdáneami Nordlánddas maŋŋá M87, maŋŋá našuvnnalaš ovdánahttinbargguid ja maŋŋá go ledje čadahan iešguđetlágan lassioahppodoaimmaid 1980-logus, maid mihttomearri lei oažžut rievdadusaid skuvlla organisašuvdnii. Dien iskkadeamis ledje mielde sullii 300 skuvlla. Ja iskkadeapmi čájeha ahte dat iešguđetlágan rievdadusat ledje hui iešguđet dásis váikkuhan guđege skuvlla ovttadagaide odđa jurdagiid, ja ovttadagat ledje hui máŋgga dásis doahttalan odđa signálaid ja rávvagiid. Muhtun skuvllat gal ledje čuovvolan ja váldán mielde goasii visot mii lea ođas, muhto eará skuvllain gal lei goasii dadjat juo visot nugo ovdal lei leamaš. Skuvlabirrasat gos lei gievrras ja čohkkejeaddji skuvlakultuvra, ledje buoremusat vuostáiváldán odđa jurdagiid ja eavttuid maid dat leat vuodđuduvvon. Dat skuvllat nákkejedje ge maid buoremusat ovddidit organisašuvnna odđa gáibádusaid ja rávvagiid mielde. Das ahte skuvlla oamasteaddji (suohkandásis) ja doarjunásahusat mat leat suohkana bajábealde, čadahit systemáhtalaš ja ovttastahti bargguid, lea ollu dadjamaš go galgá lihkestuvvat guđege skuvllas ovddidit diekkár ovdánahtti skuvlakultuvrra. (Solstad 1997.)

Min árvoštallanbarggus lea hui dehálaš oažžut oidnosii dan makkár eavttut fertejit leat sajis jus Sámi Máhttolokten galgá buoremus lági mielde nagodit váikkuhit buorin sámi ohppiide, mat leat nu iešguđetláganat. Dás lea sáhka dakkár áššiin go dat makkár guhtege luohkkálatnja ja skuvla lea, ja maiddáa makkár skuvlaoamasteapmi lea ja movt lea vejolaš lámčit stivrema, heiveheami ja doarjunapparáhta fylkkadásis dahje našuvnnalaš dásis. Lea maid dehálaš hui dárkilis guorahalli čalmmiiguin geahččat Sámi Máhttoloktema sisdoalu osiid, maiddáa iešalddis oahppoplána. Leat go nákcen plánii oažžut dakkár sisdoalu ja hámi mii heive bajitdási áigumušaide ja našuvnnalaš gáibádusaide ja daid lohpadusaide ahte sámi álbmotjoavkkuin galgá leat ovttárvosaš skuvla?

Dán árvvoštallanprošeavtta vuosttaš raportta álgokapihttala nuppi čuoggás áigut mii giedahallat dárkileappot duon guokte doahpaga ovddadássásaš ja ovttáárvosaš skuvla. Dasto áigut historjjálaččat geahčastit maŋos áiggis, vai ipmirdit manne mii fertiimet ollet gitta 20. čuohtejahká i ovdal go sánit ”sámi oahppoplána” ja ”sámi skuvla” dohkkehuvvo norgga servodagas. Dán proseassas leat maid riikkaidgaskasaš rávnnjádagat ja šiehtadusat mearrideaddjin. Mis leat dál riikkaidgaskasaš eamiálbmogiidda guoskevaš konvenšuvnnat mat čilgejit sihke dan makkár earenoamáš vuoigatvuođat dán joavkkuin leat našuvnnalaš stáhtain, ja maidái makkár earenoamáš geatnegasvuođat stáhtain leat dáid unnitlogu álbmogiid ektui. Mii čilget movt Norga lea hálddašan dáid riikkaidgaskasaš hástalusaid, ja soaitá maid leat dat riika mii lea láidesteaddjin ja mii lea guhkimussii joavdan dáid áššiguin. Mii áigut maid geahčadit dáid earenoamáš hástalusaid mat gusket sápmelaččaide, mat leat hui girjás olmmošjoavku, ovdal go čilget movt iešalddis prošeaktamálle lea ja movt leat välljen ja vuoruhan bargadettiin dáinna raporttain.

1.2 OVTTADÁSSÁSAŠVUOHTA JA DÁSEÁRVOSAŠ SKUVLA

Vuoddoskuvlla ja joatkkaoahpahusa 1998 oahpahušlága ulbmilparagráfas (§1-2) daddjo ahte skuvla ”... galgá ovddidit olmmošlaš ovttadássásašvuođa ja dáseárvvu...”. Lea vuosttaš geardi go diet guokte doahpaga; *ovttadássásašvuohta ja dáseárvvu*, leat biddjojuvvon njuolga norgga skuvlla ulbmilparagráfii, vaikko iešalddis dat jurdda ahte okta ja seamma skuvla galgá leat buohkaid várás, lea seamma boaris go jurdda ahte skuvla gal lei dakkár áhahusa mii dán riikkas galggai leat. 1739 njuolggadusain ”*Forordning om Skolerne paa Landet i Norge...*”, daddjo ahte ”skuvlahoaidár” galggai lámhit iežas birrasa mánáide gaskal 7 ja 12 seamma oahpu ”...af hvad Stand og Vilkor de end maatte være” (Dokka 1967: 13).

Vaikko vel diet doahpagat ovttáárvosaš skuvla ja heivehuvvon oahpahuš leat ge mielde sihke oahpahušlága ulbmilparagráfas ja oahppoplánain (čielggasindahkkon vuoddoskuvlla 1987 Minsttarplánas, M87), de liikká ii sáhte dadjat ahte diet sánit leat formálalaččat čilgejuvvon nu čielgasit, ahte buohkat daid čilgehusaid dohkkehut. Stuoradiggediedáhusas nr. 28 (1998-99), *Mot rikare mål*, gessojuvvo ovttáárvosaš skuvla guhkes áigái ovdan norgga skuvlapolitihkkii vuodđogeaddjin. Dás čilgejuvvo maid ovttáárvosaš skuvlla ja ovttáárvosaš oahpaheami oktavuohta dárkileappot. Mii dát ovttáárvosaš skuvla duodai lea, dasa buktet čuovvovaš čilgehusa:

Dat galgá addit buot mánáide – beroškeahhtá máná návccain ja attáldagain, ekonomalaš birgenlágis ja sosiála árvvus, oskkolaš dahje kultuvrralaš duogázis ja geografijas – ovttárvosaš ja heivehuvvon oahpaheami oktasaš rámmaid siste, masa gullet oktasaš láhka ja oahppoplánat. (10. siidu dieđáhusas.)

Dieđáhusas lea dasa lassin vel muhtunlágan viidásit čilgehus dasa mii ovttárvosašvuohta lea, go nannejuvvo ahte

... ovttárvosašvuođa váldojurdda lea vuhtiiváldojuvvon dakko bokte ahte oahpahus galgá heivehuvvot juohke oahppi návccaide, ovdánandássái ja dárbbuide. Dás ii leat dasto sáhka das ahte galgá buohkaide addit seammalágan fáldalaga, muhto dakkár fáldalaga mii lea ovttárvosaš dan láhkái ahte oahpahusa vuolggabáiki lea mánáid ja nuoraid dilli. Dat gáibida sihke juohkehažžii heivehuvvon oahpahusa ja maiddái báikkálaš girjáivuođa. (Loc. cit.)

Dás lea ge dasto čielga earru gaskal ”seammalágan fáldalaga” ja ”seammaárvosaš fáldalaga”. Dát lea skuvlla oktavuodas oalle mihá odđa ja earenoamáš dehálaš doabasirren. Politihkalaš rahčamušain olahit ovttárvosašvuođa almmolaš bálvalusain nugo skuvllas ja oahpahusas, sáhtta bajemusdási gáibádusa dárkkuhit ná: Sihkkarastit ahte juohke lahttu servodagas oazžu vuoiggalaš meannudeami.

Dát gáibáduš lea huksejuvnon dan oppalaš vuodđojurdagii ahte juohke olbmos lea seamma árvu, ja nu sus lea ge seamma vuoigatvuohta oazžut bálvalusaid ja suodjalusa servodaga institušuvnnain. Ja maiddái galgá juohkehaččas leat vejolašvuohta seamma dásis váikkuhit servodaga ovdáneapmái. Mearrideaddji gažaldat dán oktavuodas lea ge dasto dat ahte sihkkarastá go dákkár vuoiggalaš meannudeami buoremusat de go juohke olbmui ja jovkui addá nu seammalágan fáldalagaid go vejolaš, dahje de go meannudeapmi čuovvu odđaáigásaš almmolaš čilgemiid, main daddjo ahte meannudeapmi galgá heivehuvvot juohke olbmo dahje joavkku earenoamášvuođaide. Dáinna gažaldagain leat filosofat dáistalan juo dan rájes go Aristoteles čujuhii dan ahte jus iešguđetlágániiguin meannuda seammaládje, de sáhtta erohusaid baicca nannet dan sadjái go jávkadit daid. Odđa áiggis lea Rawls (1971) girji A Theory of Justice klassihkár mii guoská dasa movt albmaládje digaštallat doahpágiid ovttárvosaš ja vuoiggalašvuohta. Politihkalaš filosofoa Will Kymlicka (1990: 303) oaivvilda ahte Rawls jurdagat vuoiggalašvuođa birra sáhttet čohkkejuvnot čuovvovaš cealkagii:

All social primary goods – liberty and opportunity, income and wealth, and the bases of self-respect – are to be distributed equally unless an unequal

distribution of any or all of these goods is to the advantage of the least favoured.

Dutkanbarggustis maid almmuhii 1971:s digaštallá Rawls ieš iežas teoriijaid daid oaivádallamiid oktavuodas mat dalle ledje U.S.A:as, dan birra makkár politihkalaš doaimmaide livččii dárbu vai skuvla ja oahpahus maiddái livččii seamma olámuttus nuoraide geat gullet servodaga vuolemus dássái, ja de várra earenoamážit afroamerikánalaš ja spánskkagielat oassái álbmogis, go servodaga vilgesvarat olbmuide (Coleman et al. 1966). Rawls moaitá diekkár buhtadanjurdaga, ahte sii geat álggu rájes eai leat beasan buori vuodu ala (vuollegis sosiála dásis servodagas, geain riegádeamis juo leat heajut attáldagat, geain lea ”vearu” liikeivdni, čearddalaš unnitlohku, geat leat doaresbealbáikkiin eret etc.), galget iešgudetlágan liige rahčamušai guin veahkehuvvot seamma skuvlafágalaš čehppodahkii ja oahpahusdássái go sii geat leat ”lihkostuvvan”. Diekkár jurddašmáliin šattašii servodat geavahit mearikeahtes ollu návccaid dasa vai sii geain ii leat nu buorre vuoddu galget olahit seamma dássái lihkostuvvama mihtideamis go sii geain lea buorre vuoddu. Dát ii leat liikká oba vejolaš ge, muđui go dat boahtá čuohcit eará árvvuide mat maiddái leat seamma guovddázis vuoiggalašvuoda dáfus. Ja dás geassá Rawls ovdan dakkár árvvu go iežas árvvusatnin, nugo son čilge cealkagis dás vuolábealde:

... if not more important [enn å fremje økonomisk effektivitet] is the role of education in enabling a person to enjoy the culture of his society and to take part in its affairs, and in this way to provide for each individual a secure sense of his own worth. (Rawls 1971: 101.)

Min oktavuodas, go galgat čalmmustahttit sámi ohppiid geat maiddái leat našuvnnalaš unnitlogu álbmot, sáhttá leat diet sátni iežasárvvu, dahje jus dadjat oadjebas iešvuodadovdu, leat hui guovddázis. Dat boahtá čielgasit ovdan dan historjjálaš oasis mii dás čuovvu.

1.3 HISTORJJÁLAŠ DUOGÁŠ – DÁRU SKUVLA SÁMI MÁNÁIDE

Norgga almmolaš politihkka gitta 1960-logu rádjái lei skuvlema bokte sihkkarastit ahte sámi mánát oktiisuttaše stuoraservodahkii buoremus lági mielde, dan láhkái mii unnimusat sin vahágahtášii. Dán politihka árbevierru boahtá juo 1700-logu miššuvdnaskuvllain.

Álgoálggus lei skuvlema ulbmil mišuneren, galge oazžut sámi báhkiniid šaddat nu buorren risttalažžan go norgalaččat muđui ledje, dahje movt berreje leat. Jus

diekkár mišuneremiin galge lihkostuvvat, de lei, pietistalaš sárdnideami mielde mii lei álggugeahčen 1700-logu, dehálaš ahte sápmelaččat, dahje finnat, nugo sii maid gohčoduvvo, máhtte bassi čállaga. Sii fertejedje máhttit lohkat. Go Misjonskollegiet ásahuvvui 1714:s, ja go Det Nordlandske Kirke- og Skolefond ásahuvvui muhtun áiggi máŋŋá, namalassii 1720:s, de álggahuvvojedje viiddis skuvlendoaimmat riikka njealji davimus fylkkain. Dasto lei ge nu ahte ledje Norgga sápmelaččat geat vuosttažin ožžo skuvlema mii lei buohkaid várás, mángalot jagi ovdal go namuhuvvon ”Forordning om Skolerne paa Landet i Norge” ásahuvvui 1739:s. Ja earenoamážit dan dihte go álbmotskuvlla huksen, nugo dat galggai leat 1739 skuvlaortnet gáibádusaid mielde, ii boahtán nu johtilit johtui davimus oasis riikkas ovdal go loahpageahčen 1700-logu, de lei aŋkke dát čuohtejahki dat áigi goas sámi nuorat ohppe sihke formálalaš risttalašvuodoaohpu ja maiddái lohkat girjjiid (Karstensen 1988). Stáhta ruhtadoarjagiin, mii bodii Københámmána gonagasas, girku bokte mii lei nanusnuvvan institušuvdnan ja hui doaimmalaš Thomas von Westen ja su máhttájeddjiid vehkiin, de olahedje miššuvdnaskuvllat nu viidát ahte birrasii 1750:s ledje lagabui 70 % buot báhpagielddain riikka golbma davimus fylkkain ožžon sámeskuvllaid. (Tveit 2004, Jensen 2005.)

Skuvlema deháleamos mihttomearri lei oažžut sápmelaččaid dáruiduvvat dánska-norgga oskkolaš kultuvrii, ja danin geavahuvvui álggos sámegeiella oahpahusas, danin go árvoštalle ahte dan láhkái sii jokset mihttomeari buoremusat. Danin oččodedje ge sápmelaččaid oahppin Thomas von Westen oahpaheadjeskuvlii, Seminarium Scolasticum, Troandimii 1717 rájes. Sápmelaččat galge skuvlejuvvot ”finneskuvlameastirin. 1700- logu mielde ja gitta 1800-logu rádjái ledje ollu oaivilat skuvlla teologalaš jodiheamis dan ektui ahte movt galggašii jođáneamos lági mielde oažžut sápmelaččain buriid dáččaid; galggai go geavahit sámegeiella veahkkegiellan, vai bágget álggu rájes juo buot oahpu dárogillii (dánskkagillii). Dáid iešgudetlágán oaiviliid oaidná go geahččá makkár politihkka oahpaheadjeskuvllain lea leamaš vuodđun go leat ohcan studeanttaid sámi guovlluid skuvllaide; álggos Seminarium Scolasticum, 1752 rájes Seminarium Lapponicum, Troandimis ja dan maŋŋá bodii vuosttaš stáhta dárú oahpaheadjeoahpahus, go Trondenes seminára ásahuvvui 1826:s, mii 1848:s sirdojuvvui Tromsii. Muhtun áigodagain lei dehálaš oččodit sámegeielat nuoraid diekkár oahpahan- ja mišunerendoaimmaide, gos galggai oahpahuvvot stuoraservodaga osku ja kultuvra muđui. Eará oktavuodain lei ges dehálaš fállat dárú nuoraide nuvttá sámegeiel skuvlema, ja nu fillet sin oahppat sámegeiella ja bargat geatnegahttojuvvon oahppoáiggi mánggagielat guovlluin, maŋŋá go leat oahpu čadahan, ja fas eará áiggiid árvoštalle ges dan buoremussan ahte oahpaheaddjit geat galge oahpahit sámi mánáid eai galgan oba máhttit ge sámegeiella, ovdamearkkadihte 1904:s, go dat stipeandaortnet loahpahuvvui mii lei ásahuvvon

dáru studeanttaide geat háliidedje oahppat sámeziela dainna eavttuin ahte sii barget geatnegahttojuvvon bargoáiggi sámezielat guovlluin. Oahpaheaddjeskuvla mii ášahuvvui Áltái, ii doaimman beare guhká (1863-1870), ii vátna ohppiidlogu geažil gal, muhto danin go beare ollu sámezielagat ohce dohko, nu ahte skuvla ”dáruiduhttima oainnu mielde šattai ... stuora boastudahkun” (Dahl 1976: 30-42).

Dat ahte norgga stuoraservodat ii beroštan skuvllas mii lei huksejuvvon sámi eavttuide, oidnui maid eará doaimmain mat ášahuvvo 1800-logu rájes. 1851 ”Finnfondet” galggai ovddidit dároziela sápmelaččaide ja kvenaide. Gitta nuppi máilmmisoađi ráđjái sáhte oahpaheaddjit ohcat dien foanddas liigebálkká jus sáhte duođaštit dakkár bargovuogi mii bures ovddidii dáruiduhttima (Jensen 2005, Hoëm 2007). 1880 giellainstruksa, maid dávjá gohčodit ”dáruiduhttima Magna Charta”, nannii earet eará dan ahte oahpaheaddjit eai ožžon geavahit sámeziela ja kvenagiela eanet go dan meare ”mii lei guđege dilálašvuodas áibbas dárbbášlaš” (Dahl 1976: 67). Formálalaččat lei diet instruksa fámus skuvllain ja internáhtain gitta 1959 ráđjái. Muđui leat eará ásaheamit nai, nugo sierra skuvladirektevraámmát mii ášahuvvui Finnmáarkui 1902:s ja skuvlainternáhtat maid stáhta jodihit, mat maid ášahuvvo seamma jagi, dahkkon dainna mihttomeriin ahte buorebut nagodit dáruiduhttit sápmelaččaid ja kvenaid (Reiersen 1915, Meløy 1980).

Eat áiggo duođi dárkileappot čilget daid historjjálaš detáljaid, mat muđui leat čilgejuvvon bures earet eará namuhuvvon bargguin mat leat odđáiiggi čállojuvvon; Jensen (2005, *Skoleverket og de tre stammers møte*) ja Hoëm (2007, *Fra noaidiens verden til forskerens*), dušše cealkit dan ahte skuvla lea bisánkeahhtá viššalit geavahuvvon badjel 200 jagi dasa maid sáhtá gohčodit dároziela ja dárú kultuvrra šaddadeapmái. Vaikko vel sámi oahpaheaddji Per Fokstad sáddii ge juo 1924:s ”nogen antydninger til forslag til samisk (lappisk) skoleplan...”, Parlamentáralaš skuvlakommišuvdnii (1922-27), de ii váikkuhan Fokstad bargu bearehaga, earret dan ahte su čálus váldojuvvoi fárrui Kommišuvvna II evttohussii (Parlamentariske skolekomisjon 1926: 103-108, Eriksen ja Niemi 1981). Maiddái eará njunuš olbmot, geat ovddastedje sámi beroštumiid, bukte álggugeahčen 1900-logu garra moaitámušaid almmolaččat dan garra dáruiduhttima vuostá mii skuvllas čadahuvvui, nugo ovdamearkkadihte oahpaheaddji ja stuoradiggeáirras Isak Saba ja oahpaheaddji Anders Larsen (Meløy 1982, Niemi ja Aarseth 1985, Jensen 2004). Muhto skuvlapolitihka ulbmil ii rievdan olus earaláhkái go dat lei dalle, namalassii ahte sápmelaš ja kvena olmmošjoavkkut galge dáruiduvvamiin seaguhuvvot ”davvinorgalaš” kulturoktavuhtii. Rievdan ii dovdogoahhtán duođas ovdal maŋŋá nuppi máilmmisoađi. Sáhte gal leat, nugo mii ovdal juo leat čujuhan, mánggalágan oainnut dasa ahte galggai go sámeziella geavahuvvot veahkkeziellan, ja lei go strategalaččat buorre oččodit sápmelaččaid oahpaheaddjeskuvlii vai ii go lean, ja

galggai go iešalddis oskkuoahpahus čadahuvvot sámegillii, muhto mihttomearri gal lei čađat dat seamma – maiddái sámi skuvlaolbmuid ja ovddasteddjiid gaskkas minddar (jfr. Reiersen 1917) – ahte dáruiduhttit sápmelaččaid (ja kveanaid) buorren dážžan nu johtilit ja nu unnán gillámušaiguin go vejolaš.

1.4 DEHÁLAŠ BARGOFÁMUT MAT JOĐIHEDJE DÁRUIDUHTTINPOLITIHKA

Movt oba sáhte ja dáhtto ge nu garrasit ja dihtomielaččat vuostábargat dakkár olmmošjoavkku kultuvrra ja giela mii muhtun osiin riikkas duohtavuodas lei eanetlogu álbmot, ja mii sápmelaččaid iežaset mielas lei seamma ollu ”norgalaš” álbmot (dainna ipmárdusain ahte sii ledje ássan Norggas guhkes áiggi) go dárogielat norgalaččat? Finnmárkku fylkkas ledje sápmelaččat eanetlogu álbmot gitta gaskkamuddui 1800-logu, ja 1900:s ledje sápmelaččat (lagabui 30 %) ja kveanat oktiibuot bealli Finnmárkku olmmošlogus. Sápmelaččat ledje eanetlogus buot osiin Finnmárkkus, earret Hámmárfeasta ja Čáhcesullo gávpogiin ja stuoert guolástanbáikkiin, ja muhtun osiin Nuorta-Finnmárkkus gos kveanat ledje eanetlogus. Mii sáhttit čujuhit golbma dehálaš oktavuoda, maid maiddái earet eará Eriksen ja Niemi (1981), Solstad (1984) ja Jensen (2004, 2005) maid nannejit, namalassii; nášuvnna huksen dahje čohkken, sihkarvuodapolitihkalaš beroštumit ja sosialdarwinisma. Diet beroštumit bohtet lassin dan kultuvrralaš imperialismii maid mii leat oaidnán, ja mii lei vuodđun vuosttaš skuvlendoaimmaide, namalassii pietismma ja girku jáhkku ahte ”min” osku, dat eváγγελalaš-lutheránalaš risttalašvuolta lei bajábealde sámiid oskku, mas noaidit ledje báhpaid sajis (Hoëm 2007).

1.4.1 Nášuvnna huksen

Sierra iešstivrejeaddji nášuvdnan lei Norgga miehtá 1800-logu ja guhkás 20. jahkečuohtái ođas ja rašši. Go Norga lei uniovnnas Ruotain, de šattai čađat garrasit bargat dan badjeli ahte čajehit norgga álbmogii iešstivrejumi ja dásseárvvu. Historjádutkamis, girjjálašvuodas ja dáidagis lei dehálaš čajehit ja ovdanbuktit čielga norgalašvuoda. Lei dehálaš čilget ja merket rájiid ja oazžut olbmuid čeahkkanit oktan álbmogin čielga identitehtain. Ja riikka davviguovlluid dilálašvuodaid, gos nášuvnnaid geográfalaš rájit ledje eahpesihkkarat ja njulgestaga hehttehussan árbevirolaš ealáhusbargguide, lei jierpmáleamos doalahit čihkosis. Dat ahte sámi ássan lei guhkkin davvin dahje alimus duottareatnamiin Ruota rádjeguovlluin, guhkkin eret riikka ekonomalaš, politihkalaš ja kultuvrralaš deaddobáikkiin, dagahii ge muđui juo dan ahte dáid olmmošjoavkkuid earenoamáš

beroštumit eai dáidán leat vuoruhuvvon bargun ođđa nášuvnnas mii ražai alces oažžut oadjebas ja sorjatmeahttun dili Davviriikkain ja Eurohpás.

1.4.2 Sihkarvuodapolitihkalaš beroštumit

Maiddái dán beroštupmi birra sáhtta muhtun muddui dadjat seamma go ovdalis namuhuvvon nášuvnna huksemis leat čilgen. Merken dihtii Danmárkku/Norgga ja Ruota stáhtaid rájiid mat 1751:s ledje mearriduvvon (Suopma lei dalle ruota hearrávláddi vuolde), lei dárbu hui čielggasin dahkat dan ahte dánska-norgga ja maŋŋil norgga duopmostuolloválddis ja girkus lei duodai fápmu ja stivrenváldi. Ja dan dilis lei ge maid hui dehálaš ahte álbmot *lei* norgalaš sihke jurdagiin ja mielas. Dat lei earenoamáš dehálaš kveana álbmotjoavkku ektui, mii lei johtilit lassáneaddji álbmot 1700-logus, earenoamážit Nuorta-Finmárkkus 1820-jagiin (NÁČ 1985: 14: 32). Loahpageahčen 1900-logu lei Várjjetguovllu álbmot eanet suomagielat (kveana) go dárrolaš; gávpogis nugo Čáhcesullos lei álbmogis suomagielat ja olles Finmárkku álbmogis lei suomagielagiid oassi badjel 20 % (Eriksen 1981). 1920 – 30 jagiid nugohčoduvvon Lapporørsla sivahallojuvvui go boktalii kveanaid gáibidišgoahtit suoma eanavuoigatvuodaid. Čuovvovaš cealkagat girjjis *Den finske fare* sáhttet geavahuvvot čoaikkáigeassun sihke dán oassái ja nášuvnna huksema oassái:

Mihttomearrin lei kultuvrralaš ja nášuvnnalaš oktiigullevašvuohta, ja danin lei dalá jurddašeami mielde dárbu dáruiduhttit sápmelaččaid ja kveanaid vai diet olmmošjoavkkut nai sáhtte dovdat gullevašvuođa norgga nášunálstáhtii. Dalle admui buoremussan dat ahte olbmui lei oktasaš kultuvra. Gielalaš ja kultuvrralaš oktavuoha ja oktasaš vierut ledje nášunálstáhta dovdomearkkat. (Eriksen ja Niemi 1981, s. 371.)

1.4.3 Sosiáladarwinisma

Sosiáladarwinisma, mii huksejuvvui Darwina (1859) nuppástahtti girjji *On the Origin of Species by Means of Natural Selection* jurdagiidda, čuoččuhii (vaikko dat jurdda lei bohciidan Bullock ja Stallybrass 1977: 579 oaivila mielde juo ovdal go Darwina girji almmuhuvvui) ahte ovdáneamioahppu man vuodđojurdda lei ”the struggle for existence” ja “the survival of the fittest” maiddá sáhtii geavahuvvot čilgehussan servodagaid, olmmošjoavkkuid ja čearddaid kvalitatiiva erohusaide. Ággiid čada ledje muhtun servodagat ja olmmošjoavkkut ovdánan buoret dássái go earát go geahččá religiuvdnii, kultuvrii ja jierpmálaš nákcemii. Dát ledje jurdagat mat heivejedje hui bures doarjjan eurohpalaš stuorafámuid ovdalaš ja dan ággi imperialistalaš bargovugiide, maid sii čadahedje dakkár olbmuid vuostá maid ieža navde heajutdási álbmogin Amerihkas, Asias ja Afriikkas. Vuolláseametváldimiin ja eurohpalažžan dahkamiin sáhtiimet dáid

álbmotjoavkkuid veahkehit joksat "iežamet" alla dássái. Ja sosiáladarwinistalaš jurddagálvu bođii ge bures ávkin ja doarjjan Hitlera politihkkii.

Diekkár mállat servodatanalysa lei čađa báidnán norgga stuoraservodaga guottuid ja jurddašeami mii guoskkai sihke ovdalaš ja odđa unnitloguálbmogiidda geat orro davimus guovlluin riikkas, namalassii sápmelaččat ja kveanat. Norgalaš dieđalaš dutkanbargguin čilgejedje hirmat duodalaččat ja nanu "duodaštusaiguin" ahte "...Dáččat leat arvat buoret olbmot go diet guokte čearddalaš álbmoga [finnat, mii mearkkaša sápmelaččat, ja kveanat], maiddái vuoiñjalaš oktavuodas orrot dárú albmogis leamen mihá alit dásis attáldagat" (Helland 1906: 326). Lea miella bidjat ovdan vel ovtta cealkaga dan áiggi dieđalaš dutkamiin, dál ges norgga antropologalaš barggus mii bođii 1930-logus:

Wie es wohl im allgemeinen mit primitiven Menschen der Fall ist, waren unsere Lappen, trotz ihrer kindlichen Neugierde und Freundlichkeit, meistens recht unwillig, sich einer genauen Untersuchung zu unterwerfen, ... (Schreiner 1932: 13).

Go oahppan olbmui ledje diekkár oaivilat, ja ii báhpain ge lean earalágan oaidnu (Holm 1923, NOU 1985: 14: 47) ii ge guovddáš skuvlapolitihkkáriin ge nugo Johannes Steen (Sunnanå 1969), de ii lean oba ártet ge ahte dábálaš olbmui dán áiggi ledje diekkár oainnut ja guottut sápmelaččaide, ja muhtun muddui maid kveana álbmogii. Dan oaidná maid románain maid dovddus girječállit nugo Jonas Lie, Olav Duun ja Regine Norman leat čállán (Jensen 2005). Nugo earet eará Høgmo (1989) ja Minde (2003) leaba čujuhuttá deas nu a hte stuoraservodaga vealaheapmi ja badjelgeahččan maid sápmelaččat guhkit áiggi leat šaddan vásihit, dađimielde lea báidnigoahtán maiddái sámiid iežaset oainnu iežaset gillii, kultuvrii ja iežas olmmošárvui.

Ja ležže go sosiáladarwinismma eanemus balddihahtti dulkonvuogi bohtosat, nugo nazisttaid dagut, mearrideaddjin dasa vai eai, de boahtigohte goit dakka mañjá nuppi máilmmisoađi odđa jurdagat dasa makkár min našuvnnalaš unnitlogu álbmogiid skuvla- ja oahpahuš galggašii leat. Ja de eai lean ge šat dat ovddeš ákkat ahte čohkket našuvnna nu áigeaguovdilát, danin go iešalddis našuvnna čohkken sátni lei ožžon hui heajos gova soađi geažil, ja maiddái danin go oidne dárbbu oadjebasvuoda sihkkarastit ja maiddái go NATO ásahuvvui 1949:s.

1.5 ODDA JURDAGAT OVTTAÁRVOSAŠVUODA JA UNNITLOGU ÁLBMOGIID SKUVLLA BIRRA MAÐDEL NUPPI MÁILMMISOADI

Juo 1948:s bođii dehálaš čilgehus Skuvlaásahusa ovttahttinlávdegottis; Samordningsnemnda för skoleverket, mii lei nammaduvvon 1947:s *Tilrådning om samiske skole- og opplysningspørsmål*. Logi jagi maŋŋil, 1959:s, bođii odda dokumeanta departemeanttas, man lei čállán ”Sámi gažaldagaid čielggadan lávdegoddi” (Sámelávdegoddi), man bargun lei árvalit ”konkrehtalaš ekonomalaš ja kultuvrralaš doaimabijuid” mat leat ávkin sápmelaččaide. Dakka maŋŋil almmuhuvvui Stuoradiggedieđáhus nr. 21 (1962-63): *Om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samiske befolkning*, ja de ledje ge váldán ovdalis namuhuvvon čilgehusaid mielde diekkár lossa politihkalaš dokumentii. Dat mii lea miellagiddevaš ja guovddážiis dán čilgehusain ja dieđáhusain lea ahte dat čielgasit loahpahit ovdeš dihtomielalaš ja garra oktiisuddadanpolitihka, mii lei jodihuvvon guhkes áiggi, earenoamážit 1880-jagiid rájes go namuhuvvon giellainstruksa mearriduvvui. Duodaštussan dasa ahte dat odda jurdagat eai lean dušše oanehis áiggi bárru norgga sámpolitihkas ja heajos oamedovddu mearka, lei go ásahuvvui odda departemeantalávdegoddi 1980:s. Dát lávdegoddi buvtii 1985:s lossa fágalaš čielggadusa *Sámi kultuvrra ja oahpahusa birra* (NÁČ 1985: 14) mas earet eará giedahallá norgga našuvnnalaš skuvla- ja kulturpolitihka sámi olmmošjoavkkuid ektui hui vudolaččat.

Mearrideaddjin dasa ahte dáruiduhttinpolitihkka loahpahuuvvui, eai lean dušše Norgga siskkáldas dilálašvuodat, muhto maiddá riikkaidgaskasaš oktavuodat ja bárrodagat mat guske olmmošárvui. Eanemus válddálaš ja losimus dokumeanta mii dán oktavuodas lea ráhkaduvvon, lea ON olmmošvuoigatvuodaid julggaštus mii bođii 1948:s. Áibbas guovddážiis dasa mii guoská olmmošárvui dán dokumeantta 30 artihkkalis, lea cealkka vuosttaš artihkkalis, mii nanne ahte:

Buot olbmot leat riegádan friddjan, seamma olmmošárvvuin ja seamma olmmošvuoigatvuodaiguin. Sii leat riegádan jirpmiin ja oamedovdduin ja berrejit láhttet guhteguimmiideasetguin vielja vuoiŋgain.

Go viidát dohkkehedje dan vuodđojurdaga ahte buohkat leat friddja ja ollesárvosaš olbmot, geain leat vuoigatvuodat, ipmárdus ja jierbmi, de šattai kolonijaherráide váttis riikkaidgaskasaččat oazžut dohkkehuvvon iežaset válddi goalmmát máilmmis. Ii ge nášuvdnastáhtaid siskkobeaide ge dohkkehuvvon šat ahte stuoraservodat láhttii hearrás álbmogiin earáid vuostá. Mii guoská daid unnitlogu álbmogiidda main lea guhkes historjá iežaset riikkain, mat dáidet doppe ássan guhkit vel go stuoraservodaga álbmot, de bođii muhtun jagiid maŋŋil, 1957:s,

sierra konvenšuvdna maid International Labour Organization (ILO) doaimmahii. Diet konvenšuvdna nanne dákkár unnitlogu álbmogiidda eamiálbmot namahusa ja árvvu ("indigeneous people"), sierra vuoigatvuodaiguin, ja cealká ahte stáhtain leat earenoamáš geatnegasvuodát dákkár olmmošjoavkkuid ektui. Dán ILO-konvenšuvnna, mii guoská eamiálbmogiidda ja olmmoščearddaide sierra stáhtain, mii rievdaduvvui 1989:s ja šattai ILO-konvenšuvdna nr. 169, ja maid Norga ratifiserii 1990:s, čilgejuvvo 1. artihkkalis golmma čuoggáin movt eamiálbmogiid galgá identifiseret, makkár dovdomearkkat sis leat (dás jorgaluvvon dárogielat čállošis nugo ON- sambandet lea dan almmuhan):

- *Čearddalaš álbmogat mat ellet iešmearrideaddji stáhtain ja maid sosiálalaš, kultuvrralaš ja ekonomalaš dilit earuhit sin riikka eará veagadatjoavkkuin ja maid servodatsaji mearridit ollasii dahje muhtun muddui sin iežaset vierut ja árbevirolaš kultuvra dahje sierra lágat dahje njuolggadusat.*
- *Álbmogat iešmearrideaddji riikkain mat adnojuvvojit eamiálbmogin dan dihte go dát álbmogat leat sin manisboahttit geat ásse riikkas dahje dan geográfalaš guovllus masa riika gullá go riika váldojuvvui dahje koloniserejuvui dahje dálá riikkarájit ášahuvvojedje, ja geat - beroškeahttá sin juridihkalaš servodatsajisteaset – leat ollasit dahje muhtun muddui seailluhan iežaset sosiála, ekonomalaš, kultuvrralaš ja politihkalaš ášahusaid.*
- *Go mearriduvvo guđiide álbmogiidda dán konvenšuvnna mearrádušat galget gustot, de adnojuvvo vuđolaš eaktun dat ahte atná go álbmot iežas eamiálbmogin dahje čearddalaš álbmogin.*

Dán čilgehusa vuodul, mii ii jur bienasta bitnii čilge eamiálbmot doahpaga, leat sápmelaččat ožžon eamiálbmot árvvu, sámi fágaolbmuid nugo juristta J.B. Henriksen (1996), historihkkára O.M. Hætta (1994) ja filosofa Nils Oskal (1999) čilgehuseid mielde. Go bálddastahtá vuosttaš ILO-konvenšuvnna eamiálbmogiid birra mii bođii 1957:s, de lea ovdalis čilgehuseid goalmát čuokkis ođas. Oppalohkái ferte dadjat ahte die lea hui "litna" čilgehus, 1. ja 2. čuoggát namuhit hui geađas dovdomearkkaid ("ollásii dahje muhtun muddui", "buohkat dahje oassi sis"), ja dasa lassin lea goalmát dovdomearka vel hui subjektiivá. Muhto anjke, sápmelaččaid árvu nugo eamiálbmot lea almmolaččat dohkkehuvvon norgga servodagas. Dat guoská maid daid eará davviriikkaide gos sápmelaččat ášset, vaikko vel Suomas ja Ruotas eai let vel almmolaččat vel ratifiseren ILO-konvenšuvnna.

Riikkaidgaskasaččat lea dáhpáhuvvan čielga ovdáneapmi go bálddastahtá vuosttaš ILO-konvenšuvnna mii guoská eamiálbmogiidda dálá konvenšuvnna mii bođii

1989:s. 1957 ILO-konvenšuvnnas mii guoská eamiálbmogiidda (nr. 107) lei goasii dadjat miehtemiella dasa ahte eamiálbmogat áiggi mielde berrejit oktiisuddaduvvot stuoraservodaga kultuvrii, dat sulastahtii measta veaháš árbevirolaš norgga sámepolitihkkii. Muhto 1989-konvenšuvdna (nr. 169) nanne garrasit eamiálbmogiid vuoigatvuodaid ceavzit viidáseappot *iežaset* eavttuid mielde. Dát boahtá ovdan 7. artihkkalis mas celkojuvvo čuovvovaččat (dás jorgaluvvon dan mielde movt ON sambandet lea dan almmuhan dárogillii):

Dáin álbmogiin galgá leat vuoigatvuohta mearridit iežaset vuoruhemiid ovdáneamis mii guoská sin eallimii, oskui, ásahusaide, vuoigatvuohtalaš birgenláhkái ja eatnamiidda main sii orrot ja maid sii earaláhkái geavahit, ja nu guhkás go vejolaš ieža jodihit sin iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Dasa lassin galget sii beassat mielde hábmet, čađahit ja árvoštallat riikkaviidosas ja regionála ovddidanplánaid ja prográmmaid mat sáhttet guoskat njuolga sidjiide.

Konvenšuvdna ii čilge, nugo juo ovdalis namuhuvvon, dušše eamiálbmogiid vuoigatvuodaid, muhto maiddá nášuvdnastáhta *geatnegasvuodaid* láhčit diliid nu ahte dát vuoigatvuodát sáhttet duohtandahkkot. Dás lea ságas sihkkarastit eamiálbmogiidda seamma buriid eavttuid oažžut oahpahusa go stuoraservodaga álbmogis leat (Artihkal 26), ja dađistaga maiddá sirdit vissis eamiálbmogiidda ovddasvástádusa jodihit dárbašlaš oahppoprográmmaid (Artihkal 27). Nášuvdnastáhta ekonomalaš ovddasvástádus dán oktavuodas namuhuvvo earenoamážit, nugo boahtá ovdan 27. artihkkala 3. čuoggás:

Dasa lassin galget ráđdehusat dohkkehit dáid álbmogiid vuoigatvuođa vuođđudit iežaset oahpahusinstitušuvnnaid ja oahpahusortnegiid, dainna eavttuin ahte dat ásahusat devdet unnimusstandárda maid ovddasvástideaddji eiseválddit leat ráđđálaga dáiguin álbmogiiguin ráhkadan. Heivvolaš ekonomalaš resurssat galget juolluduvvot dán várás.

Lassin dán ILO-konvenšuvdnii, lea ON ráhkadan sierra cealkámuša eamiálbmogiid vuoigatvuodaid birra (*United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*), mii maŋemus rievdaduvvui 1994:s. Mii sátnádit *in extenso* dien guokte artihkkala (nr. 14 ja 15) mat earenoamážit gusket oahpahussii, ja gos sihke eamiálbmogiid vuoigatvuodát ja nášuvdnastáhtaid *geatnegasvuodát* nannejuvvojit:

Article 14: Indigenous peoples have the right to revitalize, use, develop and transmit to future generations their histories, languages, oral traditions, philosophies, writing systems and literatures, and to designate and retain their own names for communities, places and persons.

States shall take effective measures, whenever any right of indigenous peoples may be threatened, to ensure this right is protected and also to ensure that they can understand and be understood in political, legal and administrative proceedings, whenever necessary through the provision of interpretation or by other appropriate means.

Article 15: Indigenous children have the right to all levels and forms of education of the State. All indigenous peoples also have this right and the right to establish and control their educational systems and institutions and providing education in their own language, in a manner appropriate to their cultural methods of teaching and learning.

Indigenous children living outside their communities have the right to be provided access to education in their own culture and language.

States shall take effective measures to provide appropriate resources for these purposes.

Go Norga dohkkehii sápmelaččaid eamiálbmogin, ja nu maiddái sin rivttiid nášuvdnastáhtas, ja nášuvdnastáhta geatnegasvuodaid sápmelaččaid ektui, de ráhkaduvvui 1988:s liigeparagráfa vuoddoláhkii, namalassii § 110A, maid áinnas lávejit gohčodit Sámeaparagráfan, mas daddjojuvvo:

Lea Stáhta eiseválddiid geatnegasvuohka láhčit dilálašvuodaid nu ahte sámi álbmot sáhttá sihkkarastit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.

Sámivuogitvuodalávdegotti barggu, man boadus lei earet eará Sámedikki ásahepmi (1989), fertet maid oaidnit dáid riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid oktavuodas. Skuvla/oahpahus suorggis ferte namuhit Davviriikkaid sámi instituhta ásaheami (1973), Sámi oahpahusráđi ásaheami (1975) ja Sámi allaskuvlla ásaheami (1989).

ILO-konvenšuvnna lea maid okta artihkal (nr. 32) mii bidjá geatnegasvuodaid ráđdehusaide dakkár riikkain gos seamma eamiálbmotjoavku ássá eatnamiin mat geográfalaččat gullet mángga riikii, nugo Davviriikkaid sápmelaččat:

Ráđdehusat galget ásahit heivvolaš doaimmaid, earet eará riikkaidgaskasaš soahpamušaid bokte, álkidahttin várás eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid oktavuodaid ja oktasašbarguid riikkarájiid rastá,

dáid gaskkas ekonomalaš, sosiála, kultuvrralaš ja birrasii guoski doaimmaid.

Dát artihkal guoská earenoamážit sápmelaččaide Davvikalohtas ja dan golmma riikka (njealji riikka oktan Ruoššain) ráđdehusaide. Dál leat davvirikkain ráhkadeamen oktasaš *Sámi konvenšuvnna* Suoma, Ruđa ja Norgga váste, man inspirašuvdnan árvideamis lea dat mii daddjo ILO-konvenšuvnnas. Diet konvenšuvdnaárvalus gárvvistuvvui 2005:s. Konvenšuvnnas leat čielga cealkámušat sápmelaččaid giellavuoigatvuođaid birra (Artihkal 23), stáhtaid ovdasvástádusa birra sámegeala ektui (Artihkal 24) ja sámi oahpahusa (Artihkal 26) ja dutkama birra (Artihkal 27). Sierra artihkkalis (30) čielggasindahkkojuvvo ahte sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta ovddidit iežaset kultuvrra ja áimmahuššat ja ovdánahttit iežaset sámi iešvuođadovddu. Dárogiel teavstta 26. artihkkala mielde váldit mielde čuovvovaš oasi oahpahusa birra:

- *Sápmelaččain sámi guovlluin galgá leat vejolašvuohta oažžut oahpu sámegillii ja sámegealas.*
- *Sámi mánáin ja nuorain olggobealde sámi guovlluid galgá leat vejolašvuohta oažžut oahpu sámegealas, muhto maiddá sámegillii dađi mielde go orro govtolaš guđege guovllus. Oahpaheapmi galgá eanemus lági mielde heivehuvvot sin duogáži.*
- *Našuvnnalaš oahppoplánat galget ráhkaduvvot ráđđálaga sámedikkiiguin ja heivehuvvot sámi mánáid ja nuoraid kulturduogáži ja sin dárbbuide.*

Vaikko vel dat golbma ráđdehusa eai leat ge vel formálalaččat dohkkehan dán konvenšuvnna, mas leat 51 artihkkala, de leat dálá almmolaš bargovuogit ja doaimmat Norggas mat gusket sápmelaččaide nugo eamiálmot dán konvenšuvnna sisdoalu mielde.

Sápmelaččat leat unna olmmošjovkkoš mas ii leat sierra eanan, muhto sii gullet njealji iešguđetlágan nášuvdnastáhtii. Sápmelaččaid lohku lea oktiibuot dušše gaskal 40 ja 70.000, dađi mielde movt lohka, ja guokte goalmátoassi sámiin orrot Norggas. Mañemus goalmát oassi orrot Ruotas, Suomas ja Ruoššas, dás namuhuvvon mañálaga dan mielde man ollu sámit guđege riikkas orrot (Sámi instituhtta 1990: 14). Dákkár dilli dagaha ahte sámi álbmot ja kultuvra ii gierdda nu beare ollu olggobeale váikkuhusaid ja lea hui rašši, ja seammás dát dilli bidjá earenoamáš ovdasvástádus Norgii, nugo sámi vuoigatvuođalávdegoddi čujuha ge vuosttaš čielggadeamistis, gos daddjo ná:

Vuosttažettiin lea olles sámi kultuvra áibbas dan duohken movt norgga eiseválddit dainna meannudit. Jus sámi kultuvrii eai addojuvvo doarvái buorit eallineavttut Norggas, de dáidá leat oba eahpidahtti ahte nagodivččii go dat ceavzit min ránnjáriikkain. [...] Dát lea kultuvra mii oalle muddui bissu dahje duššá dan mielde makkár politihka norgga eiseválddit fievrredit, ja lea áidna kultuvra mii leat dan dilis (NÁČ 1984:18: 440).

Dán duogázis lea ge earenoamáš dehálaš ahte Norga lea lokten sámi álbmotjoavkku beroštumiid ja bidjan daid sierra paragrafan Vuoddoláhkii, nugo leat oaidnán. Dát ”sámeparagrafa” ferte ipmirduvvot prinsihppajulggastussan. Dán paragrafa ovdabargguin boahtá ovdan ahte doahpagat ”Giella”, ”Kultuvra” ja ”Servodateallin” galget ipmirduvvot viidát, nugo sámi vuoigatvuodalávdegoddi čilge kulturdoahpaga:

Min čilgehusa mielde lea kultuvra oktasaš norpmat, árvvut, láhttenvuogit ja oktasaš ipmárdusat servodagas. Kultuvra dán oktavuodas siskkilda eallinvugiid, árbevieruid ja dábiid ja oskkolaš dovdamušaid (NÁČ 1984:438).

Skuvlaoktavuodas lea sámi vuoigatvuoda cealkámuš earenoamáš dehálaš, vaikko vel Vuoddolága §110A daddjo ”Giella” ovttaidlogus, de dat sisttisoallá iešgudetlágan sámezielaid dahje suopmaniid. Ja dat muitala juo iešalddis ahte dát lea beaivválaš politihkas oalle hástaleaddji bargu.

1.6 SÁMI OAHPPOPLÁNA – EAMIÁLBMOGA OAHPAHUSVUOIGATVUODA DOHKKEHEAPMI

Ja mii fertet ge geahččat 1998 Oahpahuslága mañemus dárkkuhemiid sámi vuoigatvuodaid birra, dáid riikkaidgaskasaš eamiálbmot cealkámušaid duogázis, mat geatnegahttet, ja dan vuodu alde ahte Norga lea dieid cealkámušaid dohkkehan nugo dat dál leat čállojuvvon Vuoddolága 1988 ”sámeparagrafii”. Ja maiddá dat mii min oktavuodas lea buot deháleamos, namalassii 1997 (O97S) sámi oahppoplánat vuoddoskuvlii ja mat dál mañemus leat ráhkaduvvon, Oahppoplánat vuoddoskuvlii ja joatkkaoahpahussii – Sámi Máhttolokten (ML6S).

Báhpira alde gal orro leamen ahte ovdáneapmi sámiide skuvlasuorggis maid mii dás ovdalis leat govahallan, lea measta juo dadjat dramáhtalaš. Bures 100 jagi dás ovdal ii lean sápmelaččain eará ráđđi go dohkkehit stuoraservodaga skuvlafálaldaga almmá eará liigeortnegiid haga go dan ahte sáhtii sámeziela

geavahit veahkkegiellan, nugo mii ovdalis leat muitalan 1880 giellainstruksa birra, "...jur heahthedilis sáhtta dan giela geavahit". Otná dilis sáhttet sápmelaččat gáibidit skuvlla mii jodihuvvo earenoamážit heivehuvvon oahppoplánaid mielde, ja oahpahuslága fámuin sáhttet sámi bearrašat gáibidit diekkár oahpahusa, vaikko vel oroše ge buhtis "dáru" ássanguovllus, dat lea áibbas ON eamiálbmotjulggaštusa 15. artihkkala prinsihpaid mielde, maidda aitto leat čujuhan. 1998 Oahpahuslága sátnádagat orrot ge juste heivehuvvon dán 15. artihkkalii. Dan lága mielde (§ 6-2) lea ohppiin, geat devdet sámi jienastuslogu eavttuid, vuoigatvuohta Leahkit "sápmelažžan" (1969 Vuoddoskuvlálágas daddjui "sámegiel hállin"), ja sis lea maiddá oktonassii (ovdal galge leat "unnimusat golmmas") vuoigatvuohta oazžut sámegiel oahpahusa beroškeahtta gos sii ássat riikkas. "Sámi guovlluin" (mii dábálaččat lea seamma go sámegiela hálddašanguovlu) lea buot ohppiin, maiddá dain ohppiin geat eai gielalaččat eai ge čearddalaččat leat sápmelaččat, vuoigatvuohta oazžut sámegiela ja sámegillii oahpahusa. Jus leat unnimusat logi oahppi ovta suohkanis olggobealde sámi guovllu geat gáibidit, de lea suohkan geatnegahttojuvvon láhčit sidjiide oahpahusa sámegiela ja sámegillii (fas § 6-2).

Mii leat Norggas, ja maiddá muhtun eará riikkain, earenoamážit maŋemus 20 – 30 jagiin, oaidnán movt politihkka lea ovdánan dakkár politihkas mii lei juogo njuolgut oktiisuddadanpolitihkka, nugo Norggas, mii galggai čadahuvvot ángirit ja dan láhkái ahte dagahii unnimus lági mielde gillámušaid dahje čearddalaš sirrenpolitihkka *a la* U.S.A ja Australia reserváhttapolitihkka ja (ovdalaš) "lapp skal vara lapp"-filosofija Ruotas, dakkár politihkkan mas lea formálalaš dáseárvu ja kultuvrralaš girjáivuohta dahje čearddalaš riggodat vuodđun. Sáhttet gal gávdnot sii ge geat oaivvildit ahte eamiálbmogiid vuoigatvuođat ja nášuvdnastáhtaid geatnegasvuođat eamiálbmogiid ektui leat *bearehaga* viidánan. Lassin dasa ahte eamiálbmogiin, prinsihpas goittot, lea vuoigatvuohta ovddidit iežaset vugiid iešgudet surggiin iežaset eavttuid mielde, de lea sámiiin ja eará eamiálbmogiin maid, dáid riikkaidgaskaččat dohkkehuvvon prinsihppacealkámušaid mielde, vejolašvuohta searvat nášuvdnastáhtaid dábalaš politihkalaš, kultuvrralaš ja institušuvdna eallimii, dađi mielde go ieža dan háliidit. Dasto ožžot ge eamiálbmogat *sihke* lánkkii ja sehkkii. Jus dien láhkái geahččá ovdáneami, de lea ágga muittuhit ahte norgga skuvlapolitihkka sápmelaččaid ektui doaimmahuvvui badjel 200 jagi nu ahte sámit eai ožžon *eai* lánkkii *eai* ge sehkkii.

Nugo dávjá dáhpáhuvvá ge, de lea maiddá dán oktavuodas váttis oazžut oahpu ja duohta eallima heivet oktii. Sáhtta leat váttis deavdit sihke lánkkii ja seahka. Mii leat ipmirdan ahte lea politihkalaš dáhttu norgga servodagas formálalaččat dohkkehit vuoigatvuođaid mat sámiiin leat nugo eamiálbmot ja čuovvolit geatnegasvuođaid mat stáhtas leat dán eamiálbmoga ektui. Muhto man muddui nagodit mii duohta politihkkii bidjat diekkár sisdoalu, ja láhčit dili nu ahte sáhtta

diekkár politihka čađahit, gos duohtandahkat dan áigumuša ahte galgá leat seammaárvosaš skuvla sápmelaččaide, mii lea huksejuvvon sin eavttuide? Ja man guhkás lea mis dáhttu mannat go galggašeimmet prinsihpain ráhkadit doaimmaid? Digaštallamat ja riiddut mat gusket daid vuoigatvuodaide mat sápmelaččain nugo eamiálbmogis leat eatnamiidda ja čáziide, čájehit bures makkár váttisvuodain dás lea sáhka (Skogøy 1999).

Go Hirvonen ja Keskitalo (2004) árvvoštalaiga OM06S ovddeš oahppoplánaid ja O97S, de soai gohčodeigga sámi skuvllaid maŋŋá O97S symfoniijan mas ii leat loahppaoassi. Muhto go geahččá Schuberta dovddus ja alladit máidnojuvvon 8. symfonijja, mas leat dušše guokte dan dábálaš njealji oasis, de eai lean O97S guokte vuosttaš symfonijjaoasi ge rámidanveara. Jus veaháš luovvasit dulkot Hirvonen ja Keskitalo árvvoštallama, de sáhttit dadjat ahte ii iešalddis O97S dokumeanta ge, mii lea formálalaš oahppoplána (gč. Kap. 4 maŋŋelis), lean nu buorre ahte dan livččii sáhttán navdit vuosttaš sátsan, ja movt leat heivehan ja váldán atnui dán vuosttaš sámi oahppoplána, lea dego 2.sátssa. Muhto ii goabbáge diein sátsain olat Hirvonen ja Keskitalo mielas moktege Schuberta dássái. Ja dasa lassin váilot guokte maŋemus sátsa oalát.

OM06S lea min mielas bargu man bokte geahččalit dahkat odđa ja buoret vuosttaš sátsa. Ja dasa lassin sáhttá leat nu ahte daid eará doaimmaid ulbmil Sámi Máhttoloktemis, mat gusket dasa movt atnui váldit iešalddis oahppoplána, lea geahččalit buoridit nuppi sátsa. Jus mii ain čuovvut dán metafora, de sáhttit iežamet árvvoštallama navdit dakkár systemáhtalaš bargun man ulbmil lea guorahallat leat go diet guokte odđa vuosttaš sátsa duođai šaddan buorebun, ja lea go nu ahte mii orrot oaidnime dan guovtti eará sátsa birrasárgumiid. Ja easka de go daid oaidnit, de sáhttit dadjat leat go sápmelaččat nugo eamiálbmot olahan dan áigumuša ahte leat ožžon ovttáárvosaš skuvlla mii lea huksejuvvon sin iežaset eavttuide.

1.7 SÁMI OAHPPOPLÁNA HÁBMEN JA ATNUIVÁLDIN – EARENOAMÁŠ HÁSTALUSAT

Nugo daddjojuvvon de leat Norggas almmolaččat dohkkehan ahte sápmelaččat leat *okta* álbmot mii maiddái lea dán riikka ja ránnjáriikkaid eamiálbmot. Movt galgá dasto skuvla ja oahpahus lágíduvvot dán álbmogii – álbmoga iežas eavttuid mielde?

Dat mii lea leamaš sápmelaččaid birgema dovdomearkan, mii čájeha movt sii historjjálaččat leat ceavzán, lea ahte sis leamaš máhttu geavahit arktalaš guovlluid luondduvalljugasvuodaide dakkár guovlluin gos buvttadeapmi juohke eanabihtá

ektui lea hui vánis. Dáppe elle sápmelaččat guhká almmá gilvaleddjiid haga. Sii huksejedje organiseren- ja materiálavugiid iežaset servodagaide mat ledje vuodđuduvvon smávva siiddaide, mat dahke vejolažžan bargat hui mánggalágan barggaid iešguđet áiggi jagis, nu ahte iešguđetlágan luondduvalljodagaid sáhtii ávkin atnit stuora viidodagain. Dákkár olmmošjoavkkuid mihtilmasvuohta lea ahte sii háreve organiserejit iežaset stuora ovttagaide mat livčče gievrrabut caggat vejolaš olggobeale sisabahkkemiid, ležže dal dat militeara, ekonomalaš dahje kultuvrralaš organiseremat, dahje – áinnas buot diet juogaládje ovtta. Ja go dákkár unna álbmogaš orru nu hirbmat biedgguid almmá makkárge oktasaš organisašuvnna haga, de lea oalle gáibideaddji guhkit áiggi vuollái doalahit dan dovddu ahte sii leat okta álbmot. Davvikalohta sápmelaččaide lea várra leamaš earenoamáš váttis doalahit dákkár čohkkejeaddji oktavuoda, danin go olggobeale deaddu leamaš nu iešguđetlágan, sihke garasvuođa ja sisdoalu dáfus, ii dušše riikkas riikii, muhto maiddá guovllus guvlui seamma riikkas, ii unnimustá Norggas.

Boađus das lea ahte sápmelaččat leat juohkásan hui iešguđetlágan joavkkuide, ii dušše geográfalaččat, ássanvuogi ektui ja ekonomalaččat, muhto maiddá kultuvrra ja giela ektui. Ja sáme giela dilli govvida ge dán dilálašvuođa. Ja danin go oktavuoha sápmelaččaid gaskkas ealáhusdoaimmain guhkit áiggi leamaš nuorttas-oarjjás (mii mearkkaša mearragáddi-siseana), de leat ge oalle unnán suopmanerohusat gaskal norggabeale, ruotabeale ja suomabeale sáme gielaid, muhto leat hui stuora erohusat davimus sámi suopmanis lulimus sámi suopmanii – namalassii gaskal davvi- ja lullisáme giela, dat erohus lea dego dárogiela ja islándda giela gaskkas (Hætta 1994: 100).

Ja dákkár dilis ii leat ge álki gávdnat sisdoalu ja heivehit dakkár oahpahusa mii buoremus lági mielde ovddasta sámivuoda. Mii lea mii ovttahtta lullisámi bearraša man ruovttugiella lea juogo dárogiella dahje ruotagiella, mearragáttbearrašiin Davvi-Norggas mas lea seammalágan giella ja seammalágan doaimmat go buot eará olbmui mearragáttiid báikkálaš servodagain, doaimmi sáme gielat bearrašiin Guovdageainnus dahje Ohcejogas, dahje boazodoallobearrašiin guovddáš sámi báikkis Finnmárkkus? Ii sis leat oktasaš giella, vaikko vel buohkat humaše ge sáme giela, eallinvuoddu lea hui iešguđetlágan ja sii ellet ja orrot iešguđetlágan ássanbáikkiin miehtá riikka.

Dása ferte gal lasihuvvot ahte dákkár gažaldagaid maid mii dás divvut, sáhtášii seamma bures maid divvut vaikko guđelágan eará olmmošjoavkkuid ektui, nugo mat eará ruottelaččaide ja norgalaččaide. Jus mii váldit eret sápmelaččaid, kveanaid ja olmmošjoavkkuid geat mañit áiggiid leat fárren Norgii, de lea nu ahte dat mat de báhcet dušše ”norgalažžan” eai leat moktege juste seammalágan olmmošjoavku

daid mállat mihtuid mielde maid mii dás ovdalis leat geavahan. Lea go dasto ágga gáibidit ahte unnitloguálbmot, eamiálbmot, galgá leat eanet ovttalágan go stuoraservodaga álbmot? Ii soaitte leat ágga dien gáibidit, muhto gielalaš, kultuvrralaš, geográfalaš etc. erohusat sáhttet leat stuorábut. Soaitá leat nu ahte ferte leat juogalágán unnimus dási ”heahte čoahkesjoavku” mii dárbbášuvvo jus okta joavku galgá nagodit doalahit giela dahje iešvuodadovddu mii čájeha ahte sii leat ”okta álbmot”?

Min bargun dás ii leat dárkilit guorahallat dan mii oaivvilduvvo doahpajiiguin ”sápmelaš” ja ”sámi” . Muhto dat áššit maidda mii leat čujuhan dás, sáhttet govvidit dan man váttis lea ráhkadit *ovtta* sámi oahppoplána ja de láchčit dili nu ahte dan sáhtá váldit atnui. Mii fertet doalahit dasa mii lea min bargu, namalassii árvvoštallat sámi oahppoplána mii dál lea anus, OM06S, ja daid doaibmabijuid mat lea jurddašuvvon ásahuvvot danin vai dán oahppoplána galgá sáhttit váldit atnui dan láchkái ahte dat ovddida sápmelaččaid vuoigatvuoda doalahit iežaset sámivuoda ja viidáseappot hukset sámivuhtii, sihke oktonassii ja maiddái oktasaččat. Diehttelas mii geahččat oalle dárkilit iešalddis oahppoplána sisdoalu, muhto min váldobargun lea árvvoštallat movt dat lea váldojuvvon atnui. Ja de lea ge hui buorre go sáhtá nu viidát go vejolaš várdát daid iešgudet sámi joavkkuid maid várás Máhttolokten galgá váldot atnui. Lassin daid dábálaš erohusaide mat gusket geografijai, kultuvrii ja ealáhusaid čanastagaide maid mii juo dás ovdalis leat digaštallan, de áigut maid geahččat makkár formálalaš árvoerohusat leat sámi mánáin/ovddasteddjiguin geat ásset suohkaniin mat leat siskkobealde dahje olggobealde sáme giela hálddašanguovllu. Metodakapihttalis (2. kapihttalis) mii mahccat fas sámi oahppi joavkkuid mánggašlájatvuhtii.

1.8 ÁRVVOŠTALLANPROŠEAKTA – OANEHAČČAT ČILGEJUVVON.

Ovddit kapihttaliin leat mii čielggadan historjjálaš ja servodahkii gullelaš birrasa man siste mii fertet geahččat ja ipmirdit Sámi Máhttoloktema ja dan atnuiváldima. Árvvoštallama bajemusdási ulbmil lea gávnnahit leat go mii lahkoneamen dan áigumuššii ahte galggašii leat seammaárvosaš skuvla ja oahpahus sámi olmmošjoavkkuide Norggas. Dan ulbmila áigut joksat golmmai oasseprošeavttain nugo lea sárgojuvvon ruvttuide dás vuolábealde.

Bajemus dási ulbmil:
Veahkkín ohcat vástádusa dasa ahte lea go Sámi Máhttolokten veahkkín midjiide olahit dan áigumuša ahte sámi olmmoš-joavkkuin Norggas galgá leat seammaárvosaš skuvla ja oahpahus?

Oasseprošeakta 1
Movt leat ráhkkanan Sámi Máhttoloktema atnuiváldimii?

Oasseprošeakta 2
Man muddui leat doaibmabijut mat leat čadnon OM06S stivrejeaddjin skuvllaid doaimmain?

Oasseprošeakta 3
Man láhkái doaibmá iešalddis oahppoplána stivrejeaddjin skuvllaid doaimmaide?

1.oasseprošeakta čalmmustahtá bajemusdási eiseválddiid, Sámedikki rájes gitta stáhta dásái, (departemeanta, Oahpahusdirektevra, fylkkamánnit) ja vulos gitta earkil skuvlla rádjái. Maid guhtege diein iešguđet ášahusain bargá sierra, ja maid sii barget ovttas, ovddidan dihtii vuogádagaid ja bargovugiid mat sihkkarastet diehtujuohkima ja máhtu buot oassálasti beliide mat dása gusket – skuvlajodiheaddjit, oahpaheaddjit ja ovddasteaddjit – vai buoremus lági mielde nákejit váldit atnui OM06S? Dehálaš oassegažaldagat maidda dát oasseprošeakta árvvoštallamis ohcá vástádusaid leat:

- Movt leat Sámediggi, guovddáš eiseválddit ja skuvlaoamasteaddjit ja skuvlajodiheaddjit ovdagihtii ráhkkanan OM06S oktavuodas?
- Movt vuhtiiváldá skuvlaoamasteaddji (fylkasuohkan, suohkan) iežas formálalaš rivttiid ja geatnegasvuodaid nu ahte buoremus lági mielde lámččojuvvo dilli joksat OM06S ulbmiliid?
- Makkár eavttuid ovddideaddji doaibma lea duohtavuodas Sámedikkis skuvlaoamasteaddjiid ektui?
- Makkár kvalitehtagáibádusaid ferte skuvlaoamasteaddji deavdit ja makkár bargovierut leat ášahuvvon kvalitehta sihkkarastimii?

2. oasseprošeakta galgá geahččat movt iešguđetlágan váikkuhangaskaoamit earret iešalddis oahppoplána doibmet Sámi Máhttoloktema atnuiváldima oktavuodas. Dán

oktavuođas jurddašit oahppogirjjiid ja muđui eará oahppoávdnasiid, ekonomalaš doarjjadoaimmaid ja movt daid organiseret, háhkandoaimmaid ja iešgudetlágan guorahallan ja árvvoštallandoaimmaid. Lea maid dárbu dárkileappot geahčadit skuvlaorganisašuvnna ja oktavuođaid skuvlii – nugo skuvlaoamasteaddji, eandalii dakkár várdánbáikkis gos sáhtá geahččat skuvlla dego ”oahppi organisašuvdnan” (vrd. St.died. nr. 30 [2003-2004], *Kultuvra oahpaheapmái*).

Muhtun čuolmmat dán oasseprošeavttas leat seamma áigeovuodilat buot suohkaniidda, ja eará čuolmmat leat fas dakkárat mat guđege suohkanii gusket dađi mielde lea go suohkan sámegeiela hálddašanguovllu suohkan vai ii. Guovddáš gažaldagat maidda dát oasseprošeakta árvvoštallanbarggus geahččala ohcat vástádusaid leat:

- Makkár váikkuhangaskaomiid deattuhit skuvlajodiheaddjit ja skuvlaoamasteaddji go galget ovddidit *sámi* skuvlla gos oahppu čađahuvvo?
- Movt hálddaša skuvlaoamasteaddji dan ahte (vejolaččat) váilot oahpponeavvut sámegeilli?
- Movt organiseret skuvlaoamasteaddji ja skuvla sámi skuvlla ja ovttagielat dárbe ruovttuid oktavuođa ja ovttasbarggu? (Guoská hálddašansuohkaniidda.)
- Makkár diehtu lea skuvlaoamasteaddjis iežas ovddasvástádusa birra mii guoská sámegeiela oahpaheapmái? (Guoská unnán hálddašansuohkaniidda.)
- Movt doaibmá stuorát iešmearridanrieki skuvlaoamasteaddjiid mielas go guoská dasa ahte ovddidit odđa ovttasbargoohtavuođaid eará skuvlaoamasteaddjiiguin?
- Movt lea ja movt ovdána oktavuohta Sámedikki ja daid iešgudet skuvllaid oamasteaddjiid gaska?
- Movt váikkuha dat ahte skuvlaoamasteaddjis lea stuorát formálalaš ovddasvástádus sámegeiel oahpaheapmái oahpaheami kvalitehtii ja skuvlla ja ruovttu oktavuhtii?

3. oasseprošeavttas lea iešalddis oahppoplána, OM06S, guovddážiis. Lea go oahppoplánas, ja man muddui lea das duohtavuođas sámi sisdoallu dahje lea go eanet dan guvlui movt Lund (2003: 58) lea gohčodan O97S, ” norgga skuvlla bealle sámi variánta”. Ii leat dán árvvoštallanprošeavtta bargun dárkileappot dieid áššiid guorahallat. Liikká fertet doavut ahte oahppoplána ”sámi hápmi” sáhtá váikkuhit dasa movt plána vuostáiváldojuvvo ja ipmirduvvo, ja nu das sáhtá leat ollu dadjamuš dasa movt plána váldojuvvo atnui. Danin mii árvvoštallat veaháš OM06S sihke ovddit plána, O97S oktavuođas ja maiddái norgga oahppoplána LK06 ektui.

Bargonávccaid geažil áigut mii fágaplánaoasi árvvoštallamis gáržžidit OM06S árvvoštallama dušše *sámegiell* oahppoplánaide ja *servodatfágii* mii lea čadat mielde. Dasa lassin dáhttu árvvoštallamis geahččat dárkileappot plána fágaidgaskasaš osiid, nugo *heivehuvvon oahpahus, ohppiidárvvoštallan* ja *vuodđogálggat*.

Dehálaš eanet konkrehta gažaldagat maid árvvoštallan geahččala čuvget leat:

- Movt dulkojit oahpaheaddjit OM06S iešguđet välljejuvvon fágain, ja movt dat bohtá ovdan skuvllaid iežaset plánain?
- Movt barget oahpaheaddjit smávvet oahppoplána gealboulbmiliid, ja movt diekkár eanet detálja ulbmilat (oahpahanbargoáiggit /-áigodagat, oahpahanfáttát jna.) geavahuvvojit árvvoštallanbarggus?
- Man muddui leat oahpponeavvut mat leat gávdnamis heivehuvvon OM06S hástalusaid?
- Man láhkái lámččet oahpaheaddjit dili heivehuvvon oahpaheapmái fágain main dás lea sáhka, ja movt sii čuovvolit ja árvvoštallet iežaset ohppiid barggaid?
- Váikkuha go OM06S moktege rievdadit oahpaheddjiid jurddašeami ja oahpahanmálla, ja jus dan dahká, man muddui?
- Man ollu fuomášumi giddejit oahpaheaddjit dasa ahte ovddidit iežaset ohppiid vuodđogálggaid, ja movt sii ipmirdit ja dulkojit daid iešguđetlágan fágaid barggadettiin?
- Movt oahpaheaddjit smávvejit vuodđogálggaid joksama ulbmiliid?
- Movt ráhkkanit oahpaheaddjit ovddidit vuodđogálggaid, ja movt sii čuovvolit ja árvvoštallat man muddui oahppit leat ovddidan daid gálggaid?
- Man muddui orrot oahpaheddjiid mielas gealboulbmilat, nugo dat leat čállojuvvon, leamen doarvái vuodđun loahppaárvvoštallamii?
- Makkár vuogádaga lea skuvla huksen vuodđun loahppaárvvoštallama čadaheapmái, ja man muddui lea diet vuogádat oassin skuvlla doaimmas?
- Movt vásihit oahppit ja váhnemat Sámi Máhttoloktema 2006?

1.9 ÁRVVOŠTALLANBARGU VIIDÁSEAPPOT

Dán árvvoštallanprošeavtta vuosttaš raporttas áigut mii guoskkahallat dušše unnit oasi dutkangažaldagain maid dás leat buktán ovdan. Go maŋŋonii vejolašvuohta beassat geahčadit kvantitatiiva materiállaidd, de eat dán háve sáhte daid atnit ávkin. Dáid kvantitatiiva materiállaidd analyseren šaddá dehálaš oassin prošeavtta boahnte raporttas. Empiristalaš vuodđun dasa mii ovdanbuktojuvvo dán raporttas, leat jearahallamat guoskevaš ásahusaiguin lahkonnaddan dihtii váttisvuođaide mat leat 1.

ja 2. oasseprošeavttas, ja leat sisdoalloanalysat ja girjjálašvuodálohkamat maid ulbmil lea árvvoštallat iešalddis OM06S nugo oahppoplána 3. oasseprošeavtta rámma siste.

Čuovvovaččat áigut vuos oanehis metodakapihttalis, 2.kapihttalis, lahkonaddat dan empiria metodalaš vuđđui mii ovdanbuktojuvvo. Diet ovdanbuktin, ságaskuššan ja analysa čilgejuvvo guovtti stuorát kapihttaliin. Váttisvuodát mat ráhkadit čuolmmaid mat čatnasit 1. ja 2. oasseprošeavttaide, ja mat fáttáid dáfus gusket ollu oktii, giedahallojuvvojit 3. kapihttalis. Analysat mat dán rádjái leat dahkkon ja iešalddis oahppoplána leat 4. kapihttalis dán raporttas. Ja loahpalaččat loahpahuvvo raporta čoahkkáigeasuin, mii lea 5. kapihtal.

2. DUTKAMII LAHKONADDAN

Kitt Lyngsnes, Britt Kramvig og Karl Jan Solstad

2.1 ÁLGGAHUS

Mii leat álgokapihttalis (1.1 čuoggás) kommenteren veaháš oppalaččat skuvlanuppástusaid árvvoštallama ja earenoamážit min árvvoštallanbarggu. Loahpas dien álgokapihttalis (1.8 čuoggás) čájeheimmet iežamet prošeaktabargomálla, mas leat golbma oasseprošeavtta, ja gesiimet ovdan dehálaš dutkangažaldagaid maid min árvvoštallanbargu galgá geahččalit čuvget. Dás mii áigut eanet dárkilvuodain čilget dan dutkan- ja árvvoštallanvuogi maid mii leat välljen dán bargui. Mii áigut das viidáseappot maidnájleppot čilget dan vättisvuoda maid mii sáhttit gohčodit ”sámi universa”. Dán ferte hui čielgasit nákcet oaidnit, sihke danin vai nagoda ipmirdit prošeavtta kártenoasi ja maiddái danin vai nácce kasusguorahallamiid vuohkkasit välljet. Dát raporta lea eanas vuodđuduvvon dokumeanttaid lohkamii ja oasseváldiid jearahallamiidda. Danin áigut ge loahpageahčen dán kapihttala geahčadit muhtun fágalaš hástalusaid maiguin deaivida dakkár jearahallandilálašvuodain go mis leat dán barggus.

Árvvoštallanprošeavttas, mii geahčada Sámi Máhttoloktema atnuiváldima, leat golbma oasseprošeavtta. 1. oasseprošeakta čalmmustahtta mákkár ráhkkanemiid skuvlaoamasteaddjit ja eará oassálastit (nugo Sámediggi ja fylkkamánnit) leat dahkan Sámi Máhttoloktema (OM06-S) atnuiváldima oktavuodas ja mákkár kvalitehta dain lea. 2. oasseprošeakta geahččala čuvget man muddui OM06-S gullelaš váikkuhangaskaoamit (earret oahppoplána) doibmet skuvlabargguin stivrejeaddjin, ja 3. oasseprošeakta gidde fuomášumi dasa movt iešalddis oahppoplána doaibmá sámi ohppiid pedagogalaš bargguin stivrejeaddjin. Dieđuid guđege oasseprošeaktii leat čohkken gažadanskoviin, dokumeanttaid guorahallamiin ja kvalitatiiva jearahallamiin.

Áigodagas dan rájes oáččuimet árvvoštallanbarggu ja dassáži dát raporta čállojuvvo, leat dáhpáhuvvan muhtun nuppástusat álgoplána ektui movt árvvoštallat OM06-S atnuiváldima. Dat guoská earet eará dasa mákkár sadii prošeavttas lea dan kvantitatiiva oktasášsurveyas mii čadahuvvo máhttoloktema árvvoštallamis. Danin mii dán kapihttalis čilget vuos oanehaččat dieđuidčohkkema nugo dat álggos lei jurddašuvvon čadahuvvot, iešgudetlágan fáktoriid mat leat dagahan ahte leat šaddan earaládje dađistaga bargat ja mákkár váikkuhusat dain rievdadusain leamaš, ja dasto easka čilget

eamet vuđolaččat iskkademiid maid dieđuid mii ovdanbuktit dan bargadetiin raporttas.

2.2 SKUVLANUPPÁSTUSAID ÁRVVOŠTALLAN

Dutkangirjjálašvuodas gávdná ollu čilgehusaid dasa mii árvvoštallan lea, ja nu maiddái makkár lahkonaddanvuogit galget leat vuodđun árvvoštallanbarggus (Patton 2008; Sverdrup 2002). Árvvoštallanbargu galgá ohecat vástádusaid barggaheaddji gažaldagaide. Iešguđetlágan lahkonaddanvuogit buktet áinnas vástádusaid iešguđetlágan gažaldagaide. (Kvitastein 2002), ja bajemusdási gažaldat formatiiva árvvoštallamiin dahje proseassaárvvoštallamiin lea dávjá dan ahte lea go son doaibma dahje prográmma rievttis bálgá alde. Árvvoštallandutki doaibma lea ge dasto bargat dan doaivaga vuodul ahte dat lea rievttis bálgá alde, doaimma ulbmiliid ektui (ibid: 9)

Máhttoloktema árvvoštallama gilvonjuolggadusain (Ášši 2006/4133) biddjojuvvo eaktun ahte prošeavttain galget ráhkaduvvot bargadetiin raporttat. OM06S lea biddjojuvvon njeallje -vihtta jagi bargun. Dat addá dakkár vejolašvuoda maid Chilemsky (1997) gohčoda árvvoštallanbargu *ovdánanvárdádallamin*. Go oazžu ruovttoluotta dieđuid das movt nuppástusain manná, de lea áššáiguoskevaš oasseváldiin vejolašvuotta heivejit dulkomiid, ovddidit/rievdadit/lasihit oahppoávdnasiid, vuoruhit gealboovddideami etc. Danin doaibmá ge árvvoštallan sihke duodaštussan dasa movt nuppástus lea doaibman, ja maiddái muhtun muddui atnuiváldindoarjjan (Kvitastein 2002:101).

Juohke plánejuvvon bargorievdadus skuvllas ferte čadahuvvot váttis duohtavuodas, dakkár duohta eallimis mii maid čadat rievdá, maiddái olggobealde dákkár plánejuvvon odđa doaimmaid. Ja lassin dasa boahká vel dat ahte iešalddis dákkár odđa doaimmat maid dáhttu guorahallat, daid atnuiváldin, ja makkár vejolaš bohtosat dain leat oktasaš ulbmilolaheapmái, leat dávjá ovttastuvvon váttisvuodát. Sámi Máhttolokten lea maid juste diekkár ášši. Dat mii dán barggu dahká earenoamáš váttisin, lea ahte leat nu mággalágan eavttut maid vuodul bargu galgá jodihuvvot, ja nu mággalágan joavkkut maiddái oahppoplána galgá váldojuvvo atnui. Haug (2001: 419) čujuha ahte das maid ieš navdá ”ovttastuvvon eatnamat” lea dutkamii vuodđuduvvon árvvoštallamis dat árvu ahte dat sáhtá čorget, systematiseret ja vejolaččat maid čilget dahje lasihit ipmárdusa áššesuorgái. Árvvoštallan gal ii sáhte jur njuolgut čoavdit hástalusaid maid odđa doaimmat dahje nuppástusat buktet, muhto dat sáhtá veahkehit oazžut buoret ipmárdusa das movt diekkár proseassat dáhpáhuvet. Dat lea áibbas daid oppalaš čilgehusaid mielde mat mitalit movt dutkan sáhtá váikkuhit buoret bargovugiid skuvlii (čuokkis 1.1). Danin ii sáhte ge vuordit ahte dakkár nuppástusa dahje

”doaibmapáhka” go Máhttoloktema árvvoštallan, dahje muhtun dan osiid árvvoštallan, sáhtášii addit dakkár vástádusaid go ahte dat lea ”earenoamáš bures lihkestuvvan” dahje ”fiásko”. Dat masa árvvoštallan sáhtta leat veahkkin, lea oažžut eanet ipmárdusa dasa makkár eavttuid ferte deavdit vai váikkuhangaskaomiid doaibma lihkestuvvá.

Man buorre árvvoštallan dákkár ovtastuvvon duogázis šaddá, vuolgá das man buorre fantasiija ja bargonávccat dutkiin leat jearrat buriid gažaldagaid, oažžut vejolašvuoda dutkansuorgái beassat, viežžat dieđuid, ovttahttit teoriijaid ja dataid, ja loahpalaččat vel gaskkustit bohtosiid bargosuorgái, fágalaš bargoguimmiide ja barggaheddjiide (Almås 1990). Datahivvodat ja daid kvalitehta lea dehálaš mearrideaddji. Šaddá gávdnat guovttebealmiedáhus čovdosa, mas nuppe bealde lea dat datahivvodat maid sávašii oažžut (datahivvodat mas lea välljenvárri, áigi, šládja) daid áššečuolmmaide maidda galggašii čovdosa gávdnat, ja nuppe bealis fas dat datahivvodat ja kvalitehta maid leat vejolaš oažžut. Okta gáržžideapmi lea áigi ja bargonávccat maid lea vejolaš bidjat bargui, muhto nubbi gáržžideapmi lea dat, mii dávjá lea seamma garra gáržžideaddji, mii lea dohkálaš daid olbmuide ja birrasiidda maidda árvvoštallan gusto. Dat ahte mis dán prošeavttas lea dahkamuš smávva ovtadagaiguin main eai leat nu ollu olbmot ja unnitlogu olbmuiguin, nanne dáid váttisvuodaid.

2.3 SÁMI DUTKANKONTEAVSTTA DOVDOMEARKKAT

Nugo mii juo leat čujuhan (čuoggás 1.7), de galgá Sámi Máhttolokten atnuiváldojuvvot hui mággalágan joavkkuide mángga geográfalaš guovllus, ja mánggaide sámi giella-joavkkuide (davvi-, julev- dahje lullisámegielaiguidda) main lea iešguđetlágan persovnnalaš giellaárvu (sámegiella eatnigiella dahje ii) ja geaid váhneimiin/ovddasteddjiin maid lea guhtetlágan gelbbolašvuhta sámegielas.

Dehálaš rámmaeaktu Sámi Máhttoloktemis, mii fievrreduvvo viidáseappot 97 Ođastusas, lea doaba ”sámi guovlu” Oahpahuslága § 6-1 masa maid gullá 1) sámegiela hálddašanguovlu¹ ja 2) eará suohkanat dahje oasis suohkaniin maidda Gonagas stáhtarádis lea mearridan sierra láhkaásahusa. Sámi guovlluin² lea buohkain geat leat vuoddoskuvlaagis vuoigatvuhta oažžut *sámegiel* oahpahusa ja *sámegillii* oahpahusa, ja nu sáhttet ge sii čuovvut OM06S. Olggobeale sámi

¹ Sámegiela hálddašanguovllus leat mielde Guovdageainnu suohkan, Kárašjoga, Deanu, Unjárgga ja Porsáŋggu suohkanat Fimmárkkus, Gáivuona suohkan Tromssa, Divttasvuona suohkan Nordlánddas ja Snoasa suohkan Davvi- Trøndelagas.

² Prinsihpas sáhttet mis leat ”sámi guovllut”, nugo dát doaba geavahuvvo skuvlalágas, maiddái olggobealde sámegiela hálddašanguovllu suohkaniid, muhto dábálaččat lea ”sámi guovlu” seamma go ”sámegiela hálddašanguovlu”.

guovlluid ohppiin lea oktonas voigatvuohta oažžut *sámegiela* oahpahusa, ja sis lea voigatvuohta oažžut oahpahusa *sámegillii* jus eanet go logi oahppi seamma suohkanis dan gáibidit (§ 6-2). Joatkkaoahpahusas lea buot sápmelaččain voigatvuohta oažžut sámegiela oahpahusa. Mii guoská joatkkaskuvlii, de mearrida skuvlaoamasteaddji guhte skuvla galgá čuovvut sámi oahppoplána. Dasa lassin sáhtta departemeanta addit lánkaasahusa mii dadjá ahte "... dihto skuvllat dahje luohkát galget fállat sámegiela oahpahusa dahje sámegillii oahpahusa dahje oahpahusa muhtun sámi fágain..." (Oahpahuslága § 6-3).

Mii guoská sámi giellafágii, de sáhttet oahppit válljet guovtti fágaplánavariánttain, Sámegeilla 1 dahje Sámegeilla 2. Man mohkkái "sámi ohppiid" ovttaštattin lea, dan sáhtta oaidnit čuovvovaš govvdusas:

Makkár guovlu			Davvisámegiella		Julevsámegiella		Lullisámegiella	
	Iežas gielladiilli	Fágaplánavariánta	Sámi skuvla	"Ruovttuskuvla"	Sámi skuvla	"Ruovttuskuvla"	Sámi skuvla	"Ruovttuskuvla"
Sámi guovlu	Sámegiella eatnigiellan	Sámegiella 1						
		Sámegiella 2						
	Dárogiella eatnigiellan	Sámegiella 1						
		Sámegiella 2						
Ii sámi guovlu	Sámegiella eatnigiellan	Sámegiella 1						
		Sámegiella 2						
	Dárogiella eatnigiellan	Sámegiella 1						
		Sámegiella 2						

Go tabeallas čállit "Sámi skuvla", de das oaivvildit dan golmma sámeskuvlla mat leat (Málatvuomis, Árborddes ja Snoasas) ja maiddá čielga sámegiela vuoddo- ja joatkkaskuvllat mat leat sámegiela hálldašanguovllus. Dása gullet maid čielga sámi luohkát eará skuvllain (nugo Tromssas). "Ruovttuskuvla" lea go oktonas oahppit, dahje unnit joavku ohppiin, geain lea sámegiela oahpahus dábálaš suohkanskuvllas, dávjá olggobealde sámi guovllu, muhto mat ožžot veahkkeoahpahusa resursaguovddáziin nugo Árranis dahje Aajeges, juogo gáidosis oahpahemiin dahje eará lánkáin.

Ovdamearkkas dás bajábealde leat oktiibuot 48 ruvttu. Muhtun diein ruvttuin ovddastit substrata mas leat áibbas unnán dahje ii oktage ovttadat, muhto maŋŋá go Snoasa suohkan bodii mielde sámegeiela hálddašanguvlui 2008:s, de gávdnojit maid lullisámi oahppit goappešat suohkankategoriijain.

Vaikko ruktoovdamearkkat leat ge ráhkaduvvon dainna ulbmiliin ahte čilget man váttis ášši ”sámi oahppiuniversa” lea, de das maid oaidná muhtun muddui eará dehálaš áššáiŋguoskevaš ulbmiljoavkkuid kategoriijaid nugo skuvlaoamasteddjiid, skuvllaid, oahpaheddjiid ja váhnemiid.

Sámi dutkansuorgi lea ge dasto hui ovtastuvvon. Dat golbma sámegeiela leat hui iešgudetláganat, muhto dain lea juridihkalaččat juste seamma árvu (vrd. bajábealde čuoggáin 1.5). Okta informánta čilge ovdamearkkadihte ahte davvisámegeielas ja lullisámegeielas lea seamma stuora erohus go dárogeielas ja duiskkageielas. Davvisámegeielat guovlluin geavahit stuora olmmošjoavkkut sámegeiela ealli beaivválaš giellan. Maiddái julevsámegeiela geavaha okta unna julevsámi olmmošjovkkoš, mii ássá hui čoahkis Divttasvuonas ealli beaivválaš giellan. Magga (2002: 14) árvoštallá ahte leat gaskal 2000 ja 3000 julevsámegeiela geavaheaddjit oktiibuot Norggas ja Rušas, main bures bealli ássá norggabealde. Lullisámegeiella lea hui unnán geavahuvvon beaivválaš giellan dan 300 – 500 lullisápmelačča gaskkas geat dan giela máhttet (ibid.: 13), ja geat orrot biedgguid dego smávva lummain viiddis guovlluin Rušas ja norggabealde Vefsn báikis gitta Engerdalii.

2.4 PLÁNEJUVVON DATAČOHKKEN

Go dutkankonteksta ja dutkanobjekta leat nu váddát ovtastuvvon, de lea dárbu váldit atnui iešgudetlágan metodaid ja datagálduid vai oažžu dakkár gova mii buoremusat govvida dili. Mii leat válljen geavahit maŋga vuogi movt čohkket dieđuid, ja leat dieđuid čohkketlágan olbmui, joavkkuin ja institušuvnnain. Sámi Máhttoloktema árvoštallamis válljiimet čuovvovaš čállošiid lohkat:

OM06S oahppoplánaid dokumeanttaid guorahallat, diehtujuohkinčállošiid mat leat čállojuvvon skuvlaoamasteddjiide, skuvllaide, ohppiide ja váhnemiidda (sihke reivviid/gihppagiid ja dieđuid neahtas), áššáiŋguoskevaš hálddašanorgánaid čoahkinreferántaidda, hálddašandási raporttaid ja váiddaáššiid áššebáhpiriid, ja Sámedikki Strategalaš oahpponeavvuid ovddidanplána 2009-2012 ja feara makkár eará Sámedikki dokumeanttaid (jahkedieđáhusaid, čielggademiid, smiehttamušaid).

Kártema čadaheimmet gažadanskoviiguin mat sáddejuvvojedje skuvlaoamasteddjiide, vuoddoskuvllaide ja joatkkaskuvllaide main leat sámegiela oahppit, ja informántan ledje oahppit, váhnemat, oahpaheaddjit ja rektorat. (Dieđut maid skuvlaoamasteddjiin oaččuimet, dovddusindahkkojuvvojit prošeaktii oktasaš kártema oktavuodas maid DPU/HiHm doaimmaha, geahča dás vuolábealde.)

Čiekŋudahttin guorahallan, mii lei kvalitatiiva jearahallan mas gažadeimmet oahpaheddjiid, ohppiid, váhnemiid, rektoriid, skuvlaoamasteddjiid ja iešgudet hálddašandási ovddasteddjiid, sihke sámegiela hálddašanguovllus ja dan guovllu olgobealde, ja sihke vuoddoskuvllaide ja joatkkaskuvllaide.

Dutkanlahkonaddamis leat ge mii lágidan iešgudetlágan trianguleremiid (Hammersley ja Atkinson 1996). Datačohkken čadahuvvo iešgudet áiggiid ja nu maddái OM06S atnuiváldima iešgudet dásiin. Iešgudet informántaid oainnuid ja čilgehusaid seamma áššái čohkket iešgudetlágan čohkkenvugiiguin, ja mánga dutki leat mielde dieđuid čohkkemis ja analysain. Dien láhkái vuhtiiváldit sihke datagáldotriangulerema, metodatriangulerema ja dutkantriangulerema. Dien láhkái mii beassat čuvget sámi oahpahusa *mánga* bealis, ja oažžut dievaslaš gova OM06S iešgudet beliin. Dasa lassin váikkuha dákkár trianguleren dasa ahte dutkama válddahallan nannejuvvo (ibid: 259).

2.5 DATAČOHKKEN NJUKČAMÁNU RÁDJÁI 2009

Álgoplána mielde livčče *dokumeanttaid lohkat* galgan čadahuvvot 2008:s. Dat leat čadahuvvon ja biddjojuvvojit ovdan dás maŋnelis 3. kapihttalis.

Kártendatat masa maid gullá OM06S atnuiváldin galggai álgoplána mielde ollislaččat čadahuvvot nugo oktasašsurvey (Del III) maid DPU/HiHm galggai jođihit 2007- 2010 áigodagas. 2008 gida mearriduvvui ahte min prošeakta galggai leat ovddasvástideaddji čohkket OM06S kártendieđuid, ohppiin, váhnenovddasteddjiin, oahpaheddjiin ja rektoriin, muhto sámigullelaš dieđuid čohkken skuvlaoamasteaddjiid dásis ain galggai dáhpáhuvvat dan stuora Del III-prošeavttas. Plánen ja sierra survey gárvvisteapmi, masa maid gullá jorgalanbargu ja dat ahte oažžut personsuodjalanáittardeaddjis dohkkeheami, dagahii ahte elektrovnnalaš gažadanskoviid sáddiimet easka maŋŋičavčča 2008, ja dat ii leat vel oalát loahpahuovvon, danin go leat *mánga* muittuhusa sáddejuvvon. Danin eai ollen dien iskkadeami dieđut áiggil midjiide ja nu eat sáhtán daid váldit mielde dán raportii. Muhto DPU/HiHm oktasašsurvey kártendieđut skuvlaoamasteddjiin, main leat mielde suohkanat ja fylkasuohkanat gos leat sámi oahppit, gal ledje gárvásat. Muhto mii leat liikká válljen daid maid diktit leahket boahpte raportii, vai sáhttit oktasaččat čalmmustahttit čohkkejuvvon kvantitatiiva materiálaide prošeavtta

vuosttaš dásis. Danin čállit maid easka boahhte prošeaktaraporttas dan movt mii leat válljen ja makkár metodaidd leat válljen prošeavtta kártenoasis.

Čiekjudahttin- ja *kasuslohkan* galggai čadahuvvot vuosttaš geardde 2008 čavčča ja mañemus geardde 2010 čavčča. Vuosttaš datačohkken mañonii veaháš danin go lei plánejuvvon ahte survey galggai álggos čadahuvvot. Almmatge mii álggaheimmet jearahallamiid mañničavčča 2008. Dieđuidčohkken hálldašandásis lea čadahuvvon, ja mii leat bargamin eará informánttaiguin. Muhtun guovlluin lea leamaš veaháš váttis oažžut ságaide daid informánttaid maid leimmet áigon jearahallat dakkár áigái mii midjiide livččii heiven. Danin leat dieđuidčohkemii geavahan veaháš eanet áiggi go álggos leimmet plánen. Dán raporttas čilget dan mii válganii hálldašandási jearahallamiin.

Ollu dain dutkangažaldagain maid álgokapihttalis (8. čuoggás) namuheimmet jerrojuvvojit danin vai oažžut ipmárdussii movt iešgudetdási oasseváldit ipmirdit, dulkojit ja atnuiváldet OM06-S, movt leat ráhkkanan ovdagihtii, movt oahpaheapmi čadahuvvo ja movt guhtege oasseváldi vásiha oahpahusa mii fállujuvvo. Danin leat ráhkadan oalle viiddis kvalitatiiva jearahallamiid. Kvalitatiiva jearahallamat ja ságastallamat leat buorit veahkkeneavvut go galgá oažžut ovdánanproseassain ipmárdusa. Sii geaidda ášši guoská jearahallojuvvojit ja sii "...čielgejit iežaset vásáhusaid ja iežaset ipmárdusa, ja sii čielggasindahket ja čiekjudahttet dan makkár várdánviidodat sis lea máilbmái" (Kvale 1997:43). Sámi Máhttolokten atnuiváldujuvvo sihke dakkár oktavuodain gos ollu lea seammalágan ja maiddái gos leat ollu erohusat. Skuvllat leat maid nu iešgudetláganat, muhtumat áibbas čielga sámi skuvllat davvisámi guovlluin gos leat *má* čuođi oahppi, ja nuppe geahčen fas dakkár skuvllat main ii leat sámi čanastat ja gos lea dušše okta áidna oahppi geasa oahpahuvvo davvi-, julev- dahje lullisámegiella gáidosisoahpahemiin. Danin lea ge hui mávssolaš beassat gullat oainnuid, árvoštallamiid, vásáhusaid ja fáktadieđuid buot diekkár oktavuodaid olbmui.

Buot joavkkuide geat vástidedje jearahallamiid ráhkaduvvojedje semistruktuvrralaš jearahallanláidesteamit. Dat ledje fáddásurggiid mielde hábmejuvvon, muhto lei vejolaš jearrat čuovvolangažaldaga dahje bargat viidáseappot vástideddjiid vástádusaiguin. Dán raporttas ovdanbuktit dušše hálldašandási jearahallandieđuid, danin go eará joavkkuid dieđuidčohkken ii leat vel gárvvistuvvon.

Jearahallamiin leat oktiibuot mielde Sámedikki ja fylkkamánniid ovddasteaddjit, skuvlaoamasteddjiid ovddasteaddjit suohkan- ja fylkadásis, ja maid muhtun válljejuvvon vuoddo- ja joatkkaskuvllaid rektorat ja oahpaheaddit.

Jearahallamat leat čađahuvvon gárvvisin ráhkaduvvon málle/jearahallanláidesteami mielde ja leat čađahuvvon sihke telefuvnnas ja maiddái njuolga ságastallamiin. Okta jearahallan (Sámedikki oahpahushálddahusain) čađahuvvui joavkojearahallamiin mas ledje mielde 4 informántta. Ovtta skuvllas leat dutki čuvvon oahpaheddjiid oktasaš plánenčoahkkima – ja dasa lassin lea maid čađahan joavkojearahallama mas ledje mielde 3-5 oasseváldi oahpaheaddji.

2.6 MOVT JEARAHALLAN DOAIBMÁ INTERSUBJEKTIIVA MÁHTTOBUVTTADEADDJI PROSEASSAN

Gielalaš ovdanbuktimat leat, nugo Kaarhus (1999) čujuha, sihke seleheaddjit ja čájeheaddjit. Gielain sáhtta selehit, ja seammás sáhtta gielain maid čájehit hutkáivuoda. Giella lea dahku mii oddasis hábme ja ásaha odđa oktavuodaid, ja nu maid odđa duohtadiliid. Nu dáhpáhuvá maid jearahallandilálašvuodain. Ii sáhte garvit dan ahte jearahallamat dáhpáhuvet ságastallan oktavuodas mat ásahit dutkama diehtobuvttadeapmái vuolggabáikki. Jearahallamat leat, dego eará ge ságastallamat maid mii vásihit, *intersubjektiiva máhttobuvttadeaddji proseassat*, mat ovdánit dađistaga šiehtadallamis jearahalli ja sin gaskkas geat jearahallamis leat fárus (Kaarhus 1999, Jackson 1998). Šiehtadallamat sáhttet leat giddejuvvon dan láhkái ahte jearahallanrávvagat mearridit makkár máhttosuorgi galgá váldot atnui. Dát dagaha ahte dieđut mat buktojuvvojit ovdan dien dilis leat komparatiiva, ja dat lea ge dat metodalaš álggahanvuohki mii dán proseassas lea. Seammás leat mii maid vásihan ahte sii geaid leat jearahallan, leat čujuhan ahte oassi dán suorggi áššečuolmain sirrejuvvo olggobeallái daid gažaldagaiguin mat báhcet jearakeahhtá. Ja go dát lea čuovvolan dutkanprošeakta, de sáhttit muhtun muddui dien ášši váldit vuhtii mažit jearahallamiin – gos sáhttit gažaldagaid rievdadit – ja nu maiddái rievdadit masa čalmmustahttit. (2010-2011).

Mii leat dasa lassin maid geavahan eanet rabas joavkojearahallamiid. Diekkár jearahallamiin sáhtta dutki buorebut dihtomielalaččat geahččalit ásahit rámma gos sii geaid jearahallá sáhttet váikkuhit dasa man guvlui ságastallan jorrá, ja makkár fáttáid lea dehálaš giedahallat dan áššesuorggis mii lea jearahallama bajemusdási áššečuolbma. Muhtun muddui gal sáhtta dákkár dilis massit veaháš stivrema. Muhto seammás dat mielddisbukta ahte šaddet stuorát variašuvnnat dain fáttain maid giedahallat guđege jearahallamis. Dien sáhtta navdit metodaváttisvuohčan, muhto dan sáhtta maid atnit ávkin dan máhttohukseamis mainna lea bargamin. Čađahuvvon jearahallan ásaha mažit jearahallamii duogášbirrasa, ja dat váikkuha ja sáhtta rievdadit gažaldagaid ovdanbuktima ja áššečuolmmaid maid galgat digaštallat.

Na maid diet dasto mearkkaša áibbas konkrehtalaččat? Dat sáhtta ovdamearkkadihte mearkkašit dan ahte mii hábmet hypotesaid ovdalaš ságastallamiid vuodul, ja dan ektui movt mii dutkanjoavkkus ovtta leat geahččalan dulkot daid. Dat sáhttet leat dakkár gažaldagat go ovdamearkkadihte; *mun lean ovdalaš ságastallamiin vuohhtán ahte ... jáhkát go ahte dieid cealkámušaid sáhtta dán láhkái ipmirdit?* Analysaevttohusat gárvvistuvvojit buohkaide geat leat mielde, ii dušše gárvves teavsttas, muhto maiddáid dađistaga proseassas. Dát dynamihkka jodiha ráhkkanemiid dutkanproseassa boahhte ceškiide.

Berre juo ovdagihtii dahje dutkanproseassa barggadettiin digaštallat ja čielggadit proseassa barggiuin, namalassii dutkiiguin geat galget čadahit jearahallamiid, ahte makkár várdánviidodaga galgá váldit mielde dutkanprosessii. Dat sáhttet leat dakkár gažaldagat mat gusket dasa makkár ovdagáttut ja makkár oktasaš ”navdin”-oainnut mis juo ovdagihtii leat, maid guoddit mielddámet dán hárrái maid galgat dutkat, ja makkár oktavuodain diekkár ovdagáttut ja navdimat ellet. Diekkár gažaldagat bágejit min dárkilit suokkardit daid oavdallamiid mat leat mielde go galgá hukset dutkanobjeavttaid. Dat sáhttet veahkehit min gávnnahit makkár beroštumiide diekkár iešoaivválaš digaštallamat, mat leat mielde hábmemin dutkanobjeavtta, sáhttet leat ávkin, dahje nugo Star (1991) jeara ”gean várás – qui bono”. Geasa leat ávkin dat oktavuodas mat áshuvvot ja ođđasis áshuvvot proseassain mat čadahuvvojit? Mii fertet maid ~~ij~~girit alddámet jearrat makkár stuorát historjjálaš duogášáššit leat áššáigullevaččat. Eandalii fertet goit jearrat mii lea mii ii daddjojuvvo, makkár suorgi ja makkár oasseváldit duvdiluvvojit doaresbeallái ja jávohuvvot ja nu maid šaddet midjiide ”oidnemeahttuin”? Diekkár gažaldagaid lea hui stuora dárbu jearrat dán proseavttas. Skuvla lea miehtá mannan čuohtejagi leamaš dakkár báiki gos dáruiduhttin lea garrasepmosit dáhpáhuvván, ja buolvvaid mielde sápmelaččain leat váivves vásáhusat skuvllain nugo institušuvdna. Skuvla lea leamaš dakkár áshus mii lea duvdán sápmelaččaid doaresbeallái. Dien historjjálaš duogáša fertet mii ipmirdit go leat oktavuodas institušuvnnaiguin, oahpaheddjiiguin ja váhnemiiguin, ja dat mielddisbuktá ahte mis ferte dutkamis leat duogášis olmmošlaš ovddasvástáduš go galgat árvvoštallamiin bargat váttis dilálašvuodain.

Mii leat oahppan, eandalii lea Foucault midjiide oahpahan, ahte ii leat vejolaš divvut iežas olggobeallái ja áibbas bealátkeahhtá geahččalit analyseret proseassaid ja ságastallamiid main mii, maiddáid dutkit, leat oassin. Muhto seammás go dát sáhtta leat veaháš losses vuolggabáiki, de dat sáhtta maid leat stuora hástalussan dutkiide ahte sii fertejit iežasat garraseappot stivret, ja kritihkalaččat geahččat iežamet posišuvnnaid ja ságastallamiid maidda searvat. Go mii ovtta guorahallat makkár molssaeavttut leat gávdnamis, de sáhttit buorebut oidnit daid máhttobuvttadeaddji proseassaid, mat dáhpáhuvvot ovdamearkkadihte dakkár jearahallan- ja ságastallandilálašvuodain mat leat min dutkamis.

2.7 DUTKANEHTALAŠ SMIEHTTAMUŠAT

Juohke dutkanprošeavttas galgá informánttaid gudnálašvuoda vuhtiiváldit. Dat šaddá ge mearrideaddjin daid várdánviidodagaide mat geavahuvvojit, áššečuolmmaide mat ovdanbohtet ja gažaldagaide mat jerrojuvvojit. Dutki galgá vuhtiiváldit informánttaid ja váikkuhusaid maid dutkan sáhtá sidjiide dagahit.

Servodatdutki bissehallet ”lagasvuoda ja guhkes gaskka gaskkas” (Repstad 1993; Henriksen ja Vetlesen 2000). Dan oktavuodas leat guokte dehálaš beali maidda ferte giddet fuomášumi, namalassii olmmošjoavku maidda iskkadallan guoská, ja makkár gažaldagaid informánttat galget gierdat oažžut.

Iskkademiid čadaheamis leat mii buoremus lági mielde geahččalan addit olbmuide geaid leat jearahallan dieđuid dan golmma váldonjuolggadusa birra mat galget čuvvojuvvot go dutká olbmuid; namalassii ahte leat ožžon diehttevassii lobi, guovttigaskasašvuoda ja váikkuhusaid birra (Kvale 1997). Dan leat dahkan diehtočállošis ja lobálašvuodajulggaštusaiguin ja maiddái jearahallan dilálašvuodain. Dán bargomálla lea Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste dohkkehan.

Mii guoská unnitloguolbmuid, ja dakkár olbmuid dutkamii mat leat smávva joavkkut maid álkis sáhtá árvidit geat leat, de ferte leat earenoamáš várrogas. Hessle (1977, 1997) digaštallá muhtun váttisvuodaid maiguin deaivvada go galgá jearahallat smávva ”rašes” joavkkuid. Son gieđahallá gažaldagaid nugo:

Hur långt ska man driva övertalning till försökspersoner att ställa upp i ett forskningsprojekt, innan man accepterar en vägran...?” Hur ska man undvika att aktualisera försökspersonernas grundproblematik i samband med att man söker upp dem? (Hessle 1977, s. 90.)

Hessle gal ii atte álkis vástádusa dieid gažaldagaide. Liikká lea dehálaš *atnit muittus* diekkár mállat gažaldagaid go dutkanoktavuodas váldá oktavuoda ja go jearahallá dahje go earaláhkái čadaha dieđuid čohkkema.

3. VÁLDIT ATNUI OAHPPOPLÁNA MÁHTTLOKTEMII- SÁMI 2006- (OM06S) GEAĤĀDUVVON HÁLDDAŠANDÁŠIS

Vigdis Nygaard ja Britt Kramvig

3.1 MIHTTOMEARRI

Dán kápihttalis áigut mii čilget evaluerema mii lea dahkkon dássázi oasseprošeakta 1 ja 2 prošeaktamodeallas Kápihttal 1. Oasseprošeakta 1 galgá geahččat makkár organisatuvrralaš ja systemalaš rievdadusaid stivrenreformma OM06S dagaha. Máhttoloktemis lea okta dehálaš áigumuš ráhkadit stuorát čielggasvuoda mearridanrájáide gaskal bajit eiseválddiid ja skuvlaeaiggádiid nu ahte skuvlaeaiggádat ožžot nannejuvvot iežaset mearridanválddi oahppu ektui. Oasseprošeavtta áigumuš lea gávnnahit makkár váikkuhusaid dát dagaha sámi sisdollui skuvllas. Dát sisttisoallá geahččat leago seammalágan doaibmabijut hábmema ja geavaheami ja daid čállojuvvon áigumušaid ektui mat leat reformmas. Leago erohus gaskal guovddáš stivrendokumeantaid, čielggademiid ja áigumušain daid báikkálaš strategiijadokumeanttain?

Oasseprošeakta 2 galgá guorahallat mo ja man dásis doaibmabijut mat leat OM06S leat stivrejeaddjin skuvllain. Lassin ieš oahppoplánii sisttisdollet dát doaibmabijut oahppogirjiid, skuvlajodiheddiid doaibmabijuid ja mihttomeriid, iešgudetlágan ekonomalaš doarjjaortnegiid ja eará evalueren- ja veardidandoaimmaid. Dasa lassin áigut mii geahččat skuvlajodiheddiid organiserema ja plánabarggu mii dahkkui ovdalگو reformma váldui atnui. Dát kápihttal lea vuosttažettiin vuodđuduvvon jearahallamiidda hálddašandásis.

3.2 SÁMEDIKKI ROLLA

Sámedikkis lea oahppoplána § 6-4 mielde, ovddasvástádus ráhkadit oahppoplánaid sámi ohppiide vuodđoskuvllas ja sámegieloahpahusas ja erenoamáš fágaide joatkkaskuvlla oahpahusas. Sámedikkis lea maid ovddasvástádus ráhkadit njuolggadusaid sámi sisdoalu birra dain iešgudege fágasurggiin. Praktihkalaš barggu dán oktavuodas dahká Oahpahus-, giella-, ja kulturossodat. Ossodat vuodđuduvvui 2000:s dallego Sámi oahpahusráđđi heaittihuvvui ja čállingoddi sirdojuvvui Sámedikki hálddahussii. Ossodat lea maidái Sámedikki politihkalaš čállingoddi.

Bargu oahppoplánaiguin leamaš hui hástaleaddji go našunála ja sámi oahppoplánat eai šaddan oktanaga ráhkaduvvot. Sámedikki Oahpahus-, giella-, ja kulturossodagas lei ovddasvástádus čohkket gulaskuddancealkámušaid našunála plánaide skuvllain mat oahpahit sámegeiela. Gulaskuddanbarggu oktavuodas nammaduvvojedje referánsajoavkkut ja bargujoavkkut nu ahte Sámedikkis ledje dihto gulahallanolbmot gielddain. Sámediggi jorgalii ja manai čada gulaskuddancealkámušaid. Ossodat oaivvildii ahte ii lean buorre ahte skuvllat dušše ožžo cealkit sámi sisdoalu birra eaige ollislaččat našunála plánaid birra. Vaikke vel bargu álggahuvvuige oktanaga dainna guvttiin plánain, de manjedje sámi oahppoplánat sakka ja proseassa álggahuvvui boastut. Šattai riidu gaskal Oahpahusdirektoráhta ja Sámedikki dannego Sámediggi háliidii parallealla iige seamma lágan plánaid.

Dan sadjái go našunála oahppoplánat ledje gárvásat jagi ovdal go váldojedje atnui, de šattai áigodat gaskal dohkkeheami ja ovdal go váldojedje atnui hui oanehaš daid sámi oahppoplánaide, ja dat biddjui fápmui ovdalgo atnui váldin njuolggadusat ledje gárvásat. Hálldahusa mielas lei dat hui heitot, ja Sámediggi oaččui ollu skuvllain jearaldagaid maid ii sáhtán čuovvolit. Easka geassemánus 2008 lei Sámedikki mandáhta gárvvis.

Sámediggi fálai diehtajuohkinčoahkkimiid buot suohkaniidda siskkobealde giellahálldasanguovllu čilgen dihtii mii lea erohus gaskal dárui ja sámi oahppoplána. Eai buot suohkanat geavahan dán fáldaga go muhtin suohkanat ledje juo doallan čoahkkimiid Sámedikkiin. Dasalassin biddjo gulahallanolbmuide, suohkaniin mat ledje mielde gulaskuddanbarggu oktavuodas, bargu juohkit dieđuid atnui váldinbarggu birra vulos organisašuvnnas. Sámediggi leamaš mielde ráhkadeamen diehtajuohkingihppaga, earret eará sámegeielfága birra olggobealde hálldasanguovllu.

Sámediggi diehtá ahte oahpaheaddjit geat oahpahit sámegeiela, eai leat dássáži ožžon doarvái lassioahpu OM06 birra. Dalle go kursafáldat bođii našunála oahppoplána birra, de ledje ollu oahpaheaddjit geat välljejedje vuordit kurssa sámi oahppoplána birra.

Dát bohte manjit johtui, ja Sámi allaskuvla lea áiddobeliid álggahan barggu. Leamaš maid hástalus ahte hálldasangiellat Finnárkkus leat hággejuvvon mángga RSK³, ja ahte dain eai leat prioriterejuvvon kurssat erenoamážit sámi áššiin, muhto dušše dain osiin mii lea oktasaš našunála ja sámi oahppoplánain.

Sámediggi hálldaša iešgudege ekonomalaš doarjjaortnegiid. Buot dát ortnegat leat leamaš ovdal OM06S doaibmagodii

- Giellamovttiidahttinsteipeanda ohppiide geain lea sámegielfága joatkkaskuvllas. 2007:s juolluduvvojedje stuorámuš steipeanddat, oktiibuot 415 steipeandda, daidda geain lei sámegiella vuosttasgiellan, gaskkamuš sturrosaš steipeandda daidda geain lei nubbingiellan, ja unnimus steipeandda daidda geain lei sámegiella amasgiellan, prográmmafágain dahje čiekjudemiin.
- Steipeanda gelbbolašvuodaloktemii oahpaheddjiide geat oahpahit sámegiella ja sámegillii. Addojuvvui liigedoarjja 2 milliuvnna go Máhttolokten álggahuvvui.
- Doaimbidjoortnet oahpponeavvobuvttadeapmi sirdojuvvui Máhttodepartemeanttas Sámediggái 2000:s. Barggu evaluerii FINNUT 2008:s, ja Sámediggi ráhkadii evaluerema vuodul Oahpponeavvobuvttadan strategalašplána.

Go váilot oahpaheaddjit geain lea sámegiellgelbbolašvuolta, lea Finnmárkkus biddjon johtui rekrutterenprošeakta oážžun dihtii eambo studeanttaid studeret sámegiella. Sámediggi bargá ovttaš Finnmárkku Allaskuvllain, Sámi allaskuvllain, KS:in ja Finnmárkku Fylkkamánniin.

Sámediggi bargá viidáseappot daid ollu heajos váikkuhusaiguin mat čuožžiledje go heaittihuvvui O97S ja OM06S álggahuvvui. Okta váttisvuolta lea go oahppit geain lea sámegiella nubbingiellan, fertejit čuoččut našunála oahppoplána. Sámediggi háliida sierra plána oážžut dárogielfágii dáidda ohppiide go otnáš ortnet ii govčča dárbbuid. Dan fágii mas diimmut váldojit, ferte dalle ođđasit veardidit gelbbolašvuodamihtuid. Jus dáid ii sáhte rievdadit, oaivvilda Sámediggi ahte olles diibmojuohkin berre ođđasit árvoštallot. Dát lea váldon ovdan gulahallančoahkkimiin departemeanttain Go juo našunála oahppoplána lei juo dohkkehuvvon, de ii šaddan digaštallan dárogielfága sisdoalu birra go dát váttisvuodat bohte bajás.

³RSK lea regionála ovttašbargokantuvra skuvla- ja mánáidgárdesuorgái Finnmárkkus. Leat golbma RSKa fylkkas, RSK Nuorta-Finnmárku, RSK Gaska-Finnmárku ja RSK Oarje-Finnmárku.

Eai lean doahttan maid § 6.4 mearkkaša Máhttoloktema ja reformbarggu oktavuodas. Danne háliida Sámediggi rievdadit Oahppoplána. Lea maid dárbu ráhkadit njuolggadusaid § 6. Nugo dát paragrafa lea dál, de lea ovttatláhkái dárbu dulkomiidda.

Sullasaš váttisvuolta čuožžilii go sámegiella ja kultuvra fága váldui eret ja oahppit ožžo sámegiella nubbingiellan ja dan bokte ožžo eanet diimmuid. Dát lea muhtin

muddui dágahan ahte fága välljejuvvo eret. Joatkkaskuvllain lea sámeigiella amasgiellan álkimus oazžut heivet diibmojuohkimii. Go plánejuvvogodii oahppoplána de ii digaštallon almmolaččat mii lea vuodđoskuvllaid ja joatkkaskuvllaid dárbu. Ollu dain váttisvuodain maid mii oaidnit go OM06S váldo atnui, lea Sámedikki oainnu mielde ovdabargu sivvan.

Sámediggi lea dál measta geargan oahppoplánaniguinOM06S. Historjáfágaplánat válđojit atnui 2009:i čavčča, ja bargojuvvo duodje-oahpuplánain fitnodagain. Dát manoneamit leat dágahan áibbas konkrehta váttisvuodaid mat leat bohtan ovdan mediijas ahte oahppit Sámi joatka- ja boazodoalloskuvllas Guovdageainnus eai dieđe makkár oahppoplána sii galget čuovvut lasáhusoahpus historjás fidnofága oahppoprogrammas. Sámediggi lea addán dieđu ahte dat galget vuos čuovvut ovddeš oahppoplána.

Sámedikkis ii leat válđi suohkaniid barggu ektui, ja ii leat vejolašvuohta dahkat maidege go sii ovdamearkka dihtii oidnet ahte suohkanat eai oastte doarvái oahppogirjiid. Ii leat rehálaš ahte Sámediggi galgá bagadit, muhto das ii leat dulkonvejolašvuohta. Sámediggi oaidná maid hástalusaid go skuvlaeaigigádis galgá leat eanet dahkamuš prinsihpaid ektuinn. Má suohkanis ii leat šat pedagogalaš jodiheapmi doaimmas ja leat heaittihan skuvlahoavddavirggi. Bargu šaddá danne ovttaskas olbmo duohkai, ja rektorat leat ožžon stuorat ekonomalaš ja pedagogalaš ovddasvástádusa.

3.3 TEOREHTALAŠ VEARDIDEAMIT STIVREMA BIRRA

Sámediggi lea dat mii bidjá eavttuid dan ohppui mii addojuvvo, sihke oahppoplána barggu bokte ja juolludeaddji eiseváldin. Sámi váhnemat leat organiserejuvnon sámi váhnenfierpmádaga bokte mas leat gávccii báikkálašsearvvi, ja main lea ollu dadjamuš proseassain mat leat jođus báikkálaš ja politihkalaš dásis. Fylkkamánis lea bearráigeahččanovddasvástádus su fylkkas ja galgá dasa lassin juohkit dieđuid, sus lea bagadallanovddasvástádus ja galgá hálddašit bearráigeahččanortnegiid. Skuvlaeaigigádat ja skuvllat leat OM06S bokte ožžon sakka eanet autonomiija – ja rapporteren- ja evaluerengáibádusat dagahit ahte institušuvnnaid prioriteremat leat čadat geahču vuolde.

Dát ollu oasálaččat main lea iešguđetlágan váikkuhanfápmu dagaha ahte mii leat välljen governance-perspektiivvas geahččat daid proseassaide mat leat jođus atnui váldin barggu oktavuodas (Rhodes 1997, Stoker 1998). Dađibahábut váilu mis dárogiel sátni mii heive, muhto governance sáhtašii jorgaluvvot “fárrolagaidstivren” (Røiseland ja Vabo 2007). Governance čujuha dan guvlui ahte álggahit ja stivret fierpmádaga bokte; seammás lea maid analysareaidu kártet geat

duohtavuodas leat oasálastit dihto mearridanproseassain. Stivremadásis mearkkaša dat ahte almmolaš stivren dahkko struktuvrraid bokte gos almmolaš eiseválddit iešgudege dásis barget ovttas oasálastiiguin sihke seamma birra, siviila servodagas ja berošteaddjiorganisašuvnnaiguin. Governance-struktuvra sáhtá leat fierpmádat mas leat iešgudetlágan oasálastit main lea oktiigullevašvuohta go barget oktasaš hástalusaiiguin ja váttisvuodaiiguin, gos ii leat áibbas čielga ja bissovaš hierárkkalaš gaskavuohtha daid iešgudege oasálastiiguin, muhto gos fierpmádat muhtin láhkai dagaha almmolaš stivrema (Sørensen ja Torfing 2006) ovdosat hábmejuvvojit šiehtadallama ja ságastallama bokte mii dáhpáhuvvá siskkobealde institušonaliserejuvvon oktavuoda norpmaid ja máhttovugiid. Evaluerenbarggu oktavuodas man Sandberg ja Aasen (2008) dahkaba, lea fierpmádatperspektiiva okta dain analysareaidduin mat váldojit atnui. Soai ákkastallaba ahte Máhttoloktema sáhtá oaidnit dego stivrenreformma jus geahččá fierpmádatperspektiivvas danne go orru ahte gávdnojit stáhtalaš hábmejuvvon vuordámušat ahte politihkka sáhtá ja berre hábmejuvvo dađistaga dan bokte ahte lea ovttasbarggu gaskal iešgudege oasálastiid.

Dákkár fierpmádatperspektiivvas šaddá politihkkahábmen dalle go vásáhusaid lonuha ja oahppoproseassain gos iešgudege bealálaččat heivehit iežaset nuppiide. Dát lea dan duohken ahte máhttoproseassat ovdánit váttisvuodaid haga, ja ahte lea doarvái luohtámuš proseassain doalahit oasálaččaid ovttas oktasaš mihttomeari ja áigumuša guvlui. Min boahttevaš bargui lea dehálaš oaidnit ahte gulahallan gaskal daid iešgudege oasálaččaid lea nu nanus go governance-stivren eaktuda, ja ahte jus mii sáhttit fuobmát hehttehusaid ahte oažžut ollu oasseváldiid, galgat oažžut lassi ovtastallama ja ovttasbarggu buot dásiid ja institušuvnnaid gaskka?

3.4 VUODDOÁIGUMUŠAT MÁHTTLOKTEMIIN

Stuorradikke dieđáhusas nr. 30 (2003-2004), *Kultuvra oahppat*, čujuhuvvo eavttuide vai skuvllat galget sáhttit čađahit reformma, lea ahte álggahuvvo odđa stivrenmodealla.

Ahte skuvllat galget nagodit dan dahkat, dárbbášuvvo systemamolsun mo skuvllat stivrejuvvojit. Našunála eiseválddit galget suovvat stuorát valljivuoda čovdosiidda ja bargovugiide mat válljejuvvojit, nu ahte dat leat heivehuvvon dillái mii guoská oktasaš oahppái, oahpaheaddjái ja skuvlii. Stáhta galgá bidjat mihtu ja bidjat buriid rámmaeavttuid, doarjut ja bagadit. Seammás ferte čájehuvvot luohtámuš skuvlii ja oahpaheddjiide dego profešunealla bargin (op.cit.:3).

Dát rievdamat leat gaskaboddosaččat dāhpāhuvvan muhtin āiggi badjel. 90-logus geahčaduvvui stāhtalaš oahpahussuorggi stivren man bodus lea ahte ālggahuvvojedje ollu reformmat. 1998 Oahpahuslāgas, *Lāhka vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa birra*, digaštallojit iešgudege guovddāš stivrenprinsihpat. Vuodđun biddjo ahte vuoigatvuodalāgat ja standārdagāibādusat mat leat lāgain galge leat dat dehāleamos stivrenreaidut. Dān vuogi mielde galggai lahkonihtu mihttu juksat dāsseārvosaš oahpahusfālaldaga, beroškeahhtā geografiijas, ekonomiijas, sohkabealis ja sosiālalaš gullevašvuodas. Dāsseārvu galggai sihkkarastot sierra vuoigatvuodaid bokte, našunāla mearriduvvon oahppoplānaid bokte, našunāla mearrādusaiguin skuvllaide ja oahpaheddjiid gelbbolašvuohhta ja resurssat, oktanaga dainna ahte nannet stāhtalaš bearrāigeahču ja vāidinlobi. Organiseren galggai biddjot skuvlaeaiiggādiidda. Buohkanassii galggai dat nannet bāikkālaš stivrema ja autonomiija.

Stāhtalaš dārkkāstusstivren lea ~~mpil~~ dađistaga geahpeduvvon seammās go skuvlaeaiiggādiid doaibmanvejolašvuohhta galggai nannejuvvot. Dan guovtti almmolaš guorahallamis mat dahkkojedje ovdalگو Máhttolokten ālggahuvvui (NAČ 2002:10 ja NAČ 2003 16) deattuhuvvo skuvlaeaiiggādiid rolla nannen. Dāt mearkkaša ahte skuvlaeaiiggādiidda ferte addit gelbbolašvuoda ja fuomāsahttit dan lassu ovddasvāstādusa. Skuvlaeaiiggādiid vāldi ja ovddasvāstādus lea vel eanet čujuhuvvon Stuoradiggediedāhusas nr. 30 (2003-2004). Erohus gaskal profেশunalla ja politihkalaš stivrema čujuhuvvo dān dokumeantas ja dahkko vālddisirdin guovddāš dāsis bāikkālaš mearridandāssāi. Stuorradiggi galgā mearridit našunāla mihtu ja skuvlaeaiiggādat ja institušovnnat ožžot dehālaš rollaid dasa mii guoskā resurssaid geavahit skuvllain ja defineret sisdoalu, metodaid ja doaibmajuid. Skuvllat ja oahpaheadjit ožžot vel eanet friddjavuoda Máhttoloktema olis ja našunāla kvalitehtaveardidansystema ja fylkkamānni bearrāigeahččandoaibma fas institušovnaliserejuvvo. Dāt guokte dāsi leaba čovdagat daid stāhtalaš stivrenreidduide. Dasa lassin šaddā evalueren ain eambo dehāleabbo stivrenprinsihppa.

Stuoradiggediedāhus nr. 31 (2007-2008), Kvalitehta skuvllas, deattuhuvvo ahte oahpahuslāhka lea leamaš guovddāžis doarjut bāikkālaš autonomiija ovdāneami ja ahte Máhttolokten lea nannen dān mihttomeari. Viidāseappot deattuhuvvo ahte lea skuvlaeaiiggādiid alde stuorāt ovddasvāstādus oahpahusa kvalitehta dāfus ja ahte dat eaktuda ahte dan ovttaskas skuvllas lea gelbbolašvuohhta mii lea eaktun ahte sāhttit joksat oahpahusmihttuid. Diedāhusas daddjo viidāseappot ahte lea dehālaš ahte skuvlaeaiiggādat ālggahit veardidan- ja čuovvolansystemaid ja ahte veahkehit gelbbolašvuodaovdāneami skuvllain. Aiddostahtto ahte

- skuvlaeaiggádat galget čuovvut mielde boadusveardideami gulahaladettiin skuvllain,
- suohkaniin galgá leat skuvlafágalaš gelbbolašvuohta suohkanhálddahusas
- skuvlaeaiggádat galget fállat skuvllaide fágalaš doarjaga, ja ahte
- skuvlaeaiggádiin lea bagadallan- ja dárkkistandoaibma ovttaskas skuvlla ektui

3.5 VÁSIHUSAT OAHPPOPLÁNA ATNUI VÁLDIMIS 10-JAGI VUODDOSKUVLLAS 1997 SÁMI –O97S

O97S mearrida ahte vuoddoskuvla galgá leat vuodđuduvvon čuovvovaš servodat-kulturáddejupmái:

- Ollislašžan galgá oahppu veahkehit ovddidit ja dagahit seammadássásaš sámi ja dáru gullevašvuođa (O97S:57-58).
- Dat galgá ealáskahttit sihke sámi ja dáru kulturárbbi dego seammadássásaš kultuvran.

Mearráduš ahte O97S galgai álggahuvvot buot suohkaniin sámi hálddašanguovllus, bodii fáhkka politihkkáriidda, oahpaheddjiide ja váhnemiidda sámi rádjasuohkaniin dego Gáivutnii, Porságui, Detnui ja Unjárgii (Pedersen ja Høgmo 2004). Dain suohkaniin bohte ollu ja garra oainnut – dasa mii guoskkai atnui váldin prosessii ja ieš oahppoplána sisdollui. O97S álggaheapmi bodii dasalassin oktanaga dainna ahte lei jođus almmolaš ja riidoságastallan sámevuoigatvuodálávdegotti evttohusa birra mii lei gulaskuddamis. Soahtemetaforat ledje áigodagaid dego hávllat báikkálaš aviissain (geahča ovdamearkkadihtiid Kramvig 1999). Lea maid guhkes árbevierru ahte guovtteoavilvuođa ja vuostevuođaid buktit ovdan almmolašvuođas dain guovlluin – gos ii álot oainne mo dát doibmet eará oktavuodain. Daid hevi go oaivegávpotmediija oinnii dán ja muitalii ahte sáhttet oktii beaškkehit etnikkalaš riiddu geažil, de ii dárbbášan leat nie mo báikkálaččat oidne dan (Kramvig 1999). Áigodat gaskal go loahpalaččat gárvvistuvvui O97S ja áigodat go atnui váldin biddjui johtui dagahii ahte meaggas muhtin dain “odda” sámi suohkaniin eddo. Dollojedje váhnenčoahkkimat, čállojedje vuosttildeami reivvet, organiserejuvvui skuvlastreaika (Deanus) ja ságastallan loktejuvvui almmolašvuhtii. Vuosttildeamit ledje, nuppi bealis njulgejuvvon meannudanvuohkái ja go eai beassan oaidnit dokumeanttaid ja oasálastit proseassas. Dát dulkojuvvui muhtin oktavuodain dego sámepolitihkalaš fámostallan (Pedersen ja Høgmo 2004).

Gáivuona suohkana váhnenlávdegoddi čáli čuovvovaččat almmustuvvon čállošis⁴:

Buot váhneamat dovdet ahte departemeantta ii leat váldán sin vuhtii. Mii eat leat goassige beassan cealkit O97 birra ja dan álggahemiin (...). Departemeanta ii galgga iežas njeallje giruššam in ahte njulget vearddaguid sámi álbmoga vuostá, dahkat ođđa vearddaguid norgga álbmoga vuostá...

Stuibmi lei dan prinsihpalaš oasi ja fágaplánaid sisdoalu ektui. Sámi oahppoplána lei vuodduuvvon dasa mii gohčoduvvui Sámi skuvla. Ollu váhneamat moite dán danne go dat ii soahpan daid stuorra fuolkevuoda ja etnalaš gullevašvuodaide májggas guovllus olggobealde guovddáš sámi giliid. Oahppoplána moitojuvvui maid leat heivehuvvon sámi ektui nugo dat lei Sis Finnmárkkus (Pedersen ja Høgmo 2004).

Deanus álggahedje váhnevuosttaldeami “Nei til Sameland” sámi oahppoplánaid bidjat johtui. Váhneamat dolle dasalassin mánáid eret skuvllas muhtin áigodagaid. Maiddái dán oktavuodas ledje ákkastallamat ahte váhneamat dovde iežaset duvdiluvvon eret, ja ahte válljet sámi gullevašvuoda lea priváhta ášši. Ollugat vásihedje oahppoplána dego etnopolitihkalaš

⁴ Nordlys 22.9.1997

prográmmán sihke skuvlii, ássiide ja báikkálašservodahkii (Pedersen ja Høgmo 2004). Deanus šattai riidduid geažil 1999:s váikkuhussan ahte vuodduuvvui Montesorri-skuvla mas otne (2008) leat 48 oahppi.

Girjjis *Kamp krise og forsoning* (Pedersen ja Høgmo 2004:10) muitala okta informánta iežas vuoduštusa go vuostálastá sámegeiela geavaheami skuvllas;

..(...) lea justa danne...dat lei mu eatnigiella.. Dalle go álgen skuvlii golai njeallje jagi ovdalgo áddejin mii dáhpáhuvai. Gudden čázi ja muoraid ja dolastin ja goivon muohttaga. Oahpahasas mun measta in oba oasálastáange. In gille álgit detáljjaiguin, in nagot. Mus ii leat mihkkege vuosteháguidd sámi vuoda vuostá, muhto in nagot ođđasit fas álgit ja jorgalit nuppi guvlui. Man guhká geavvá ovdalgo mii fas fallehuvvot”.

Leat májggas olles Sámis geat otne leat gaskal 50-80 jagi, geat dovdet dákkár vásáhusaid. Eará guovlluin leat rávis albmát muitalan ahte sii fertejedje čuožžut

heahpatčiegas juohke beaivvi daid vuosttas jagiid skuvllas danne go eai máhttán dárogiela. Juohke beaivvi, ja almmolašvuodas selggolassii eará ohppiide skuvllas, fertejedje oahppat heahpanit dan giela dihtii mii lei sin vuosttas ja muhtimiidda áidna giella. Dát dagaha čiekŋalis háviid ovttá olbmo eallimis. Ollu bahča dovddut – gos dat máilbmi mii lea áidna máilbmi masa lea gelbbolašvuhta, ii dohkke šat eará go áibbas lágas ja priváhta oktavuodain. Dát lei duogáš manne sámivuhta gáržžiduvvui dušše priváhta birrasiidda, mii dáhpáhuvai májgga sámi servodagas, ja maid O97 álggaheapmi fas bohciidahtii.

Dan áigodagas mii lea gollan dan rájes go O97 doaibmagodii ja dassáži go OM06S dál váldo atnui, leat stuorra rievdamat šaddan dán rádjaguovllusuohkaniin. Májgga rádjaguovllusuohkanis lea otne ain sihke ealáskahttinproseassa jodus, gos dađistaga eanet olbmot oidnet iežaset ovddeš historjjá bearraša ja báikki birra eará láhkai, ja gulahallanproseassa jodus mii ovdána seammás go dekolonialiserejit sámi oahppoprográmmaid ja institušuvnnaid (Balto2009). Lene Hansen (2008) čájeha dáid rievdamiid iežas odđa gurahallamis Gáivuona birra mas son ákkastallá ahte báikkálaš ságastallan mii doalahii etnalaš ii-dahje oainnu Gáivuonas, sámi kulturčuožžileami bokte mii dáhpáhuvai go *Riddu-Riđđu-festivála* oktavuodas, šattai “váldon eret iežas guorusvuodas”. Dat jorgaluvvui etnalaš sihke-ja oaidnun, dego báikkálaš deaivvadansadjin sámi-dáru gullevašvuodaide, muhto Gáivuotna mearrasámi guovlun lei vuolggasadjin.

Sullasaš proseassat leat jodus miehtá Sámi dáid áiggiid, muhto ii goluid ja vuostálasvuodaid haga daidda geat gullet daidda. Balto (2009) lohka našunála evalueremat leat čájehan ahte buorit áigumušat sámi oahppoplánain ovddidit sámi vuodu skuvllain ii leat lihkestuvvan. Čájehuvvo ahte stuorraservodaga kultuvra ja jurddašannvuohki hástala, maiddá sámi oahpaheaddji. Balto čállá girjjistis iežas vásihusaid ovttá dutkanprográmmas maid sii čađahedje májgga sámi skuvllas. Oahpaheaddjit vázze kurssaid ja ožžo bagadeami nu ahte sii ožžo friddja ja sáhtte bargat konstruktiivalaččat árbevirolaš sámi máhtu ovdánanbargguin. Balto ákkastallá ahte árbevirolaš máhtu sáhtta hábmet áigeguovdilis ja relevánta máhtun sámi skuvllaide. Dát ii nanne dušše ohppiid iešdovddu, muhto maiddá oahpahedjjiid gullevašvuoda.

- Balto ákkastallá viidáseappot ahte jus galgá lihkestuvvat de fertejit muhtin eavttut leat. Vuosttamuzžan lea dehálaš ahte guovddáš ja sámi eiseválddit dorjot duodalaččat. Báikkálaččat berrejit čuovvovaš eavttut leat: Ahte rektorat leat fágalaš jodiheaddjit ovdáneapmái.
- Ahte oahpaheaddjit ožžot bagadeami.
- Ahte oahpahedjjiide fálo kursa (mii e.e. gokčá váilevaš sámi oahpaheaddjioahpu).

- Ahte ruovttut (báikkálašservodat) lea mielde.
- Ahte buohkat geat barget skuvllas leat oasálastit.

3.6 VÁSIHUSAT OM06S ATNUI VÁLDIN BARGGUS

3.6.1 Fylkkamánni rolla

Fylkkamánniin Finnmárkkus, Romssas ja Nordlánddas lea dehálaš rolla dan ektui ahte sihkkarastit ahte sámegiela oahppanriekti ii rihkkojuvvo. Dáid muimuš áiggiid lea maiddá Davvi-Trøndelaga Fylkkamánni šaddan fárrui. Lea bajásšaddan- ja oahpahasossodat mii bargá dán barggu. Ossodagas lea dábálaččat okta gulahallanolmmoš geas lea ovddasvástáduš čuovvut mielde sámegielfálaldaga. Fylkkamánnis lea sierra ovddasvástáduš bagadeapmái ja diehtujuohkimii suohkaniidda, skuvllaide, váhnemiidda, ohppiide ja earáide, ja čadahit bearráigeahčču skuvllain.

Finnmárkku Fylkkamánni lea ráhkadan gihppaga mii čilge sámegiela oahpaheami rivttiid birra ja mo suohkanat galget dahkat go ohcet doarjaga sámegieldiimmuide. Gihppagis leat maiddá dieđut molssaeaktoahppovugiid birra nugo gáiddusoahpahus, hospiteren ja giellalávgun, ja makkár ovddasvástáduš Sámedikkis lea sámegieloahpahusa ektui. Fylkkamánnit juhket gihppaga. Finnmárkku Fylkkamánni diehtujuohkki dieđuid mielde leat dieđut ohppiid rivttiid birra oahppat sámegiela dovddus sihke suohkaniin ja skuvllain Finnmárkkus. Muhto dáđi lulleliidda boahtá dađi unnit dihtet ja lea eanet dárbu diehtujuohkimii. Lulli-Norgga suohkaniin gos eai ovdal leat leamaš oahppit geain lea vuoigatvuohta sámegieloahpahussii, lea obbalaččat heajut diehtu iežaset geatnegasvuodaide oahpahuslága ektui. Finnmárkku Fylkkamánni geas lea ovddasvástáduš juohkit dieđuid suohkaniidda Lulli-Norggas, geavaha ollu áiggi bagadit daid geatnegasvuodaide birra. Fylkkamánnit leat doallan diehtujuohkinčoahkkimiid iežaset fylkkain skuvlabargiide.

Fylkkamánni hálddaša sámegieloahpu doarjjaortnegiid suohkaniidda iežaset fylkkain. Finnmárkku Fylkkamánni hálddaša maiddá doarjjaortnegiid suohkaniidda lulábealde Nordlándda. Gávdnojit guokte doarjjaortnega; okta suohkaniidda sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde ja okta olggobealde. Suohkanat olggobealde hálddašanguovllu rahkadit listtu galle sámi oahppi leat geaid sii doivot álgit čakčii, ja árvalit diibmojuohkima iešgudege joavkkuide. Jus šaddet rievdadit, sáhtta suohkan ohca jagi mielde lassidiimmuid. Buot diimmuin lea seamma mearri, 424 ru. Suohkanat olggobealde hálddašanguovllu, gávccii suohkana ja lassin vel sámeskuvla Loabáhis, ožžot juolludeami erenomáš vuogi mielde. Dát suohkanat ožžot máksojuvvo doarjaga golgogtmánus, muhto sáhttet ohcat meroštallojuvvon doarjaga jus juoga dagaha dan.

Fylkkamánni rolla leat bearráigeahččaneiseváldin lea hui dehálaš. Gitta golbma jagi áigi lei Oahpahusdirektoráhtta mii mearridii makkár bearráigeahčču ja makkár guovlluide bearráigeahčču galggai guoskat. Sámegealla lei okta temáin. Maŋná dan lea bearráigeahčču organiserejuvnon eará láhkai mas leat sierra temát juohke jagi, ovdamearkka dihtii erenoamášoahpahus temá ovtta jagi. Sámegealloahpahus váldo ovdan dušše jus fylkkamánnii leat bohtán jearaldagat (omd. váhnemiin), ja lea dalle vuoigatvuohta dáhttu skuvlaeaggáid čilgejumi. Sámediggi lea cuiggodan ahte lea dárbu eanet systemáhtalaš bearráigeahčču sámegealloahpahas ektui, ja dát šattai áigejuovdilin go digaštallui girjelátna ja buot oahpponeavvut mat leat ráhkaduvvon, muhto eai váldun atnui suohkaniin.

2009 rájes áigu Finnmárkku Fylkkamánni ieš dahkat bearráigeahču skuvllain mat oahpahit sámegeallii. Dat šaddá vuos leat čálalaš bearráigeahčču mas guovddážin leat oahpponeavvut ja oahpahas organiseren.

Ovdalgo OM06S álggahuvvui ožžo fylkkamánnit váidalusaid sámegealloahpahas birra. Muhtin jearaldagaid ožžot njálmmálaččat váhnemiin ja skuvllain, muhto eanas váttisvuodát čovdojuvvojit skuvladasis. Finnmárkku Fylkkamánni diehtá njealji formála váidalusa birra. Váidaluvo dat vuohki mo suohkan organisere oahpahas, ja váhneamat siskobealde hálddašanguovllu váidalit váilevaš dárogiel oahpahas. Máttá-Várjjat váhnenfierpmádat lea váidalan guovtte geardde. Váidalus lea sámegealloahpahas váilevaš diehtujuohkima birra, earret eará makkár diimmuin oahpahus váldo, ja go lea unnán ovttasbargu skuvllaid gaskkas, ja go váilot oahpaheaddjit ja plánat sámegealloahpahas. Guokte váidalusa Kárášjoga ja Áltá suohkaniin čielggaduvvojit lagabuidda maŋnelis raporttas.

Fylkkamánni oaidná ahte gielddat rahčet diibmologuid sámegeallas oážžut heivet. Fylkkamánni addá rádi njuolggadusaid birra, ja sáhtta ohcama bokte suovvat spiehkastit. Diibmojuohkin lea erenoamážit váttisvuohčan olggobealde hálddašanguovllu. Siskobealde, gos oahppis leat guokte vuosttasgiela, lea álkit oážžut dan heivet. Liikká leat suohkanat olggobealde hálddašanguovllu mat rahčet eanemusat, ja erenoamážit sámi sisdoaluin našunála oahppoplánain. Okta eará hástalus lea rasttildeapmi gaskal vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla gos ollu sámegeall oahppit heitet. Lea unnán systemáhtalaš diehtu mii lea sávvan dasa, ja livččii dáhttu álggahit dutkama dan birra.

Fylkkamánniin leat sámegeall oahpahasain našunála barggut mat mannet viidábut go fylkka geográfalaš ráját. 1999 rájes lea Finnmárkku Fylkkamánnis leamaš koordinerenovddasvástádus buot gáiddusoahpahussii davvi -sámi vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvllain Norggas, ja juogadit diimmuid gielddaide/skuvllaide ohcamiid

mielde. Nordlándda Fylkkamánis lea seamma ovddasvástádus lullisámegiela gáiddusoahpahusa ektui, ja 2008 rájes julevsámegiela gáiddusoahpahusa ektui. Gáiddusoahpahusas leat guokte oasi, neahttaoahpahus oktan jietna/govvastudioin ja hospiteren.

Eanaš oahpaheaddjin mat leat mielde gáiddusoahpahusas, leat gullevaččat gielddaide siskkobealde hálddašanguovllu (lassin vel Ráisa), ja sis lea buorre gelbbolašvuohta.

Guovdageainnus leat golbma oahpaheaddji ollesáigge mielde gáiddusoahpahusas, ja sáhtta čuožžilit moaitámuš “addit eret” čeahpes oahpaheddjiid mat vuosttamužžan barget ohppiiguin olggobealde suohkana. Gáiddusoahpahusoahpaheddjiin leamaš fágalaš seminárat ja barget gelbbolašvuodaloktemiin siskkáldasat. Dát lea dakkár ovdánahttin mainna lea bargojuvvo ollu hukset bajás ja mas leat studiot daid iešguđege guovddážiin ja dávvirat ovttaskas skuvllain.

Finnmárkku Fylkkamánis lea maiddá koordinerenovddasvástádus čadahit loahppageahččalemiid davvisámegielas miehtá riikka ja praktihkaš láchin omd. ohcat sensoriid.

Fylkkamáni juogada dáhkiduvvon studeren lobi fásta vuoddoskuvlla-oahpaheddjiide mat háliidit vuoddoeahpu dahje joatkkaoahpu sámegielas. Dáhkiduvvon lohpi sihkkarastet oahpaheddjiide bálkká go lea studerenvirgelohpi. Ortnet lea dagahan muhtin hástalusaid go ii leat álot leamaš vejolaš gávdnat kurssaid mat leat heivehuvvon dárbuide. Lea dárbu lágat gulahallamii Sámi allaskuvllain nu ahte diehtujuohkin sin plánejuvvon kurssaid birra gávdno go lea ohcanáigi ja almmuhanteavsttas. Oahpaheaddjit suohkaniin olggobealde hálddašanguovllu leat sávvan álggahankurssaid sámegillii, muhto dása eai leat Sámi allaskuvllas návccat čadahit. Dát lea dagahan ahte dáhkiduvvon studeren lobit maid ledje mieđihan eai leat sáhttán geavahuvvot.

Vuoddoskuvlla ohppiidlohku mat välljejuvvon sámegiela (ja erenoamážis dat geat välljejit sámegiela nubbingiellan) njiedjá Finnmarkkus ja Romssas, ja Nordlánddas fas lea leamaš stuorra lassáneapmi. Ođđa suohkaniin main ovdal ii leamaš sámegieloahpahus, lea dárbu oazžut diehtujuohkima fylkkamánis, ja mági eai dieđe ohppiid vuoigatvuodaid birra sámegiela ohppui. Dan dihtii gávdnojit maid ovdamearkkat ahte rektor lea biehttalan addit sámegieloahpahusa. Danne leatge nannen diehtujuohkima ahte fuomášahttit skuvllaid ja rektoriid välljenvejolašvuodaid birra. Otne lea oahpahus 16-17 vuoddoskuvllas Nordlándda fylkkas oktiibuot sullii 150 ohppiin. Davvi-sámegiella lea stuorimus giellajoavku, nubbin lea julev-sámegiella ja unnimus oahppit leat lulli-sámegielas. Nordlándda

Fylkkamánni oaidná ovdáneami go muhtin sámi oahppit geat leat fárren gilliin guovddáš báikkiide ja gávpotsuohkaniidda, ožžot stuorát fuomášumi sáme-giel-oahpahussii. Fylkkamánni ii leat ožžon njulgestaga váidalusaid, muhto diehtá ovttá ášši birra gos oahppi lea fárren fylkkarájá rastá ja háliidii joatkit sáme-giel-fálaldagain dan ovdeš skuvllas. Dávjá váldet váhnemat oktavuoda fylkkamánniin gullandihti vuoigatvuodaid birra. Go ii leat dohkálaš fálaldat ávžžuhuvvo ahte dat váldo ovdan skuvllain ja gielddain, ja jus váhnemat eai oaččo dohkálaš vástádusa, sáhtta fylkkamánni čuovvolit dan.

Go ollu sáme-giel-oahpaheaddjit leat hággejuvvon iešgudege gielaide ja geográfalaččat, de lea Nordlándda Fylkkamánni bidjan johtui fierpmádathuksema sámi oahpaheapmái Nordlánddas ahte buorebut sáhttit koordineret daid gelbbolašvuodadárbbuid mat leat oahpaheaddjin, ja dan bokte nannet ja ovddidit sáme-giel-oahpahusa. Oahponávccaide lea stuorra dárbu, ja stuorámus hástalusat leat lulli-sáme-giela dáfus. Nordlándda Fylkkamánni oaivvilda ahte leat ollen guhkkás vuoigatvuodaváttisvuodain, muhto ahte ollu lea ain barggakeahhtá mii guoská kvalitehtii ja sisdollui, omd. maid oahppit galget máhttit.

4. IEŠGUHTEGE FIERPMÁDAGAT MAIN FYLKKAMÁNNIT OASÁLASTET

Suohkanat siskkobealde sámi giellaguovllu deaivvadit Finnmárkku Fylkkamánniin, Sámedikkiin ja Sámi allaskuvllain. Dát deaivvadeamit lávejit bistit guokte beaivvi gos vuosttas beaivvi oasálastet dušše suohkanat ja nuppi beaivvi leat buohkat mielde. Oahpahusdirektoráhta ja departemeantta bealis sáhttet maid bovdejuvvot ovddasteaddjit.

Áigequovdilis hástalusat váldojit ovdan, vásihusat ságastallojit, ja dárbbaslaš dieđut muitaluvojit oasseváldiide. Fierpmádat lea earret eará evalueren suohkaniid doarjamodealla giellaguovllu siskkobealde ja leamaš sierra čoahkkimat sámi oahpponeavvuid birra.

Rádjasuohkanfierpmádat lea forum suohkaniidda olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu Finnmárkkus ja Romssas ja fylkkamánniide dain guovtti fylkkamánniámmáhiin. Fierpmádat leamaš fámus 2002 rájes. Oasálasti suohkanat leamaš Máttá-Várjjat, Čáhcesuolu, Áltá, Ráisa, Ivgu, Romsa, Loabát ja Skánit. Fierpmádat lea váldán ovdan váttisvuodaid mat gusket oahpaheddiid rekrutteremii. Lea muitaluvojon sámi fierpmádat birra mii doaibmá Álttás ja Romssas, ja eará suohkanat nugo Čáhcesuolu ja Máttá-Várjjat háliidit maid ásahtit dakkáriid.

Duos dás leat ain ovttasbargočoahkkimat gaskal Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku Fylkkamánni, Sámedikki ja Sámi allaskuvlla.

Davvi-Trøndelaga Fylkkamánni lea maid searvan **dán** máiggiid. Čoahkkimat leat ságastallanbáikin sámi áššiide sihke skuvllain ja mánáidgárddiin gos ságastallo oktasašdoaimmaid birra.

Mañimus gávcci jagi leat lágiduvvon sámi skuvlakonferánsat gos oahpaheaddjit leat ulbmiljoavku. Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku Fylkkamánit, Sámediggi ja Sámi allaskuvla leat lágideaddjit. 2007:s lei fokus Máhttoloktema birra ja oahppit sámi skuvllas. Prográmma fokus lei erenomážit guovttegielalašvuoda birra skuvllas ja sámit dego unnitálbmogiin. 2008 rájes lea lágiduvvon oktasaš mánáidgárde- ja skuvlakonferánsa, mañimus lágiduvvon Budejjus. Temán dán konferánsas lei “ – buorit guhkitáigge bohtosat.” Konferánsa bidjá dán láhkai Stuoradiggediedáhusa nr.16 (2006-07)... *ja ii oktage báhcán, Jođánis álgu - eallinagi oahppu*, sámi perspektiivii.

Fylkkamánit leat maid oasálastit davviriikkalaš fierpmádagas mas lea hálddašandássi Ruotas ja Suomas. Dát fierpmádat rahčá gávdnat hámi go oktasaš sisdoallu sámi oahppoplánain ii soaba ovttaskas riikka lágaide.

Fylkkamánit leat maddái mielde iešguhtege fierpmádagain iežaset fylkkas. Ovdamearkka dihtii šattai sámi oahpahuš Nordlánddas álggahuvvot 2008:s, ja lea fierpmádat oahpaheddjiide geat oahpahit sámi temáin. Romssas lágidii fylkkamánni 2007:s seminára sámi perspektiivva birra olles oahpahušas mánáidgárddi rájes gitta joatkkaskuvlii. Deike ledje sihke skuvllat ja mánáidgárddit Romsa-suohkaniin bovdjuvvo.

5. FYLKKAMÁNNI SKUVLAPOLITIIHKALAŠ OVDDASTEADDJIN

Fylkkamánis lea, nugo mii leat oaidnán bajábealde, dehálaš láidsteaddjirolla go Máhttolokten váldo atnui. Seammás lea fylkkamánis friddjavuohta ráhkadit modeallaid mo dán ovddasvástádusa sáhtá doaimmahit. Fylkkamánis lea ovddasvástádus čatnat guovddáš ja báikkálaš dási oktii, ja šaddá muhtin dokumeanttain gehččojuvvot dego ásaš gaskal guovddáš stivrensignálaid ja daid báikkálaš strategiiadokumeanttain. Fylkkamánni galgá e.e.:

- Dahkat bearráigeahču, lobálašvuoda dárkkistit ja meannudit váidalusáššiid.
- Bargat regionálalaččat našunála vuogi kvalitehtaveardidemiin.
- Juohkit dieđuid ja bagadit báikkálaš skuvlaeaiaggáid ja earáid ovtas skuvlaeaiaggáidguin.
- Veahkehit oahpaheddjiid ja skuvlajođiheddjiid kvalitehtaovdáneami dasa mii guoská reformmii: máhttolokten ja gelbbolašvuodaovdáneami strategiiat.
- Veahkehit ossodagaid bargat ovtas oahpahasáššiiiguin.
- Hálddašit iešguhtege doarjjaortnegiid.

Fylkkamánit galget nuppiin sániin dáddjon čadahit governance. Lea fylkkamánniid alde leat aktiivvalaš láidsteaddjin omd vásihusaid juohkit. Vásihusaid juohkin strategiiat sáhttet rievddadit. Lea álggahuvvon viiddis regionálalaš ovtasbargu gaskal suohkaniid ja fylkkasuohkan skuvlaeaiaggáid, sihke das mii fátmasta evaluerema, ja eará áššiin (geahča omd. Engelsen 2008). Seammás go eará fylkkamánit oidnet ahte sin láidsteaddjirolla lea unni (op.cit:55).

Sandberg ja Åsen (2008) čujuheaba ahte báikkálaš skuvlaeaiaggádat oaivvildit t ahte sii iežaset strategiiadokumeanttain bokte leat ovddabealde váldimin atnui vuoddomáhtu nugo dat lea norgga oahppoplánas, nu ahte vuoddo čehppodagat leat juo oassin gelbbolašvuoda báhpiriin. Go vällje konkrehta fágalaš sisdoalu, de addo strategiiadokumeanttain bokte unnán stivrejupmi dasa mii guoská sisdoaluválljemii. Dat oidno Sandberg ja Åsen (2008) dieđuid mielde dain báikkálaš strategiiadokumeanttain maid soai leaba guorahallan. Dát guorahallan lea dahkkon dárogiel fágain/ávdnasiin mas deaddu lea biddjon girjjálašvuodaoahpahussii, servodatdiehtagii dego oassin servodatfágain ja musihkkafágas. Soai gávnaheaba ahte skuvlaeaiaggádat addet unnán njuolggadusaid go galgá välljet dihto metoda oahpahemái. Má skuvlaeaiaggáda ávžžuhit geavahit ollu ja iešguđege oahppoarenaid sihke

klássalánjas/skuvllas ja olggobealde, eaige čilge mo dát galgá čadahuvvot. Dát mielddisbukta ahte mearrádusat ja barggut mat leat čatnasan atnui váldimii sirdojit vulos skuvladássái.

Sandberg ja Åsen (2008) čujuheaba ahte ppot ahte lassin heivehuvvon oahpahussii, mii Máhttoloktemis deattuhuvvo leat dehálaš, eai dahkko konkretiseremat. Nu maid eai addo konkrehta njuolggadusat mo heivehuvvonoahpahusa galgá čadahit. Dán čuoččuheaba dagahit ahte stivrendokumeantta cealkagiid ferte oaidnit dušše retorihkkan (opc:181), ja ahte dát retorihkka lea gávdnan luotta daid báikkálaš stivrendokumeanttaide. Muhtin skuvlaeaiggádiin lea gelbbolašvuodaloktendoaibma oahpahusa ektui. Moattis leat veahá duogábealde. Mánngas čujuhit iežaset heajos ekonomija ja oaivvildit sii eai sáhte ollašuttit reformma gáibádusaid heivehuvvon oahpahussii.

Sandberg ja Åsen (2008) leaba geahččan čanastuáigumáškal doaimbajuid ja doaimmaid johtuibidjama guovddáš stivrensignálaid ektui ahte mo atnui váldin galgá čadahuvvot. Soai čujuheaba ahte vuododokumeanttat leat čállon dainna vugiin mii dagaha ahte daid sáhtta nýga láhkái dulkot, dat leat eahpečielgasat. Dát dagaha váttisin ráhkadit čielga njuolggadusaid skuvllaid doaimmaide. Ollu oahpaheddjiid mielas lea dát hástalus, oahppomihtut leat abstrákta, juoga mii dagaha ahte oahpaheaddjit fertejit čadahit daid proseassaid mat šaddet báikkálaš oahppoplánaid konkretiseret ja hábmet. OM06S ektui lea dat hui hástaleaddji, go leat unnán oahpaheaddjit rádjasuohkaniin main lea dát bargu, ja main dakko bokte leat unnán bargoustibat geain sáhttet oazžut doarjaga. Dán dahket doaimmalaš oahpaheddjiidfierpmádat resurssaid ektui. Dasa lassin čujuheaba Sandberg ja Åsen (opc.) ahte leat justa šáremihtilmasvuoda t oahpahuspolitiikalaš dokumeanttain. Dakkár dokumeanttat galget čalmustahttit višuvnnaid ja guhkesáigge mihtuid oahpahusain ja ii leat dárbu dahkat konkretiseremii nu ahte dat doibmet dego guovddášstivrejeaddji dokumeantan. Soai gávnnaheaba ahte fylkkamánnidássi hui unnán lea seaguhan iežas Máhttoloktema báikkálaš atnui váldimii. Fylkkamánni lea hui unnán čilgen Máhttoloktema váldo višuvnnaid ja mihtuid earágo dan bokte ahte viidásit muitalan mihtucealkámušaid váldodokumeanttain. Dát dagaha ahte ii oáččo oktasaš bagadeami ahte mo galgá máhttoloktema áigumušaid čadahit. Báikkálaččat ožžot ollu ieža mearridit, muhto eai dieđe mo galget ovttahttit duohtandahkat máhttoloktema áigumušaid (opc:189). Dan ráđi, bagadeami ja njuolggadusaid maid leat addán, lea bajábealde namuhuvvon evaluerenraportta mielde hárve čállon skuvla-, luohkkálatnja- ja oahpahusgullelaš gillii. Soai oaivvildeaba ahte dehálaš gažaldagat ovddasguvlui berrejit danne leat ahte leago, ja mo ovttaskas skuvlaeaiggádat čadahit reformma? Mo dulkojit sii njuolggadusaid ja makkár doaimbajuid geavahit sii iežaset atnui váldin barggus?

Bjørnsrud (2006) lea cuiggodan ahte O97 bokte dušše muhtin muddui nagodedje ásahtit oktasaš arena skuvlaeaiggádiidda ja skuvlii. Máhttoloktemis lea skuvlaeaiggádiid rolla, ovddasvástádus ja bargu čielgaseappot oidnosis go 97 Reforpmas. Sandberg ja Åsen (2008) evaluerenbargu čájeha ahte sihke suohkan ja fylkkasuohkan skuvlaeaiggádat dihtet iežaset odđa rollaid, iežaset odđa ovddasvástádusa ja daid odđa doaimmaid maid Máhttolokten reformma addá. Smávit gielddain leat hástalusat resurssaid dáfus go galget reformma váldit atnui.

5.1 Skuvlaeaiggádiid rolla

Skuvlaeaiggádiin lea ovddasvástádus ahte oahpahuš lea nugo lágat ja njuolggadusat gáibidit, ja maiddá oahppoplánat. Obbalaš oassi, prinsihpalaš oassi ja fágalaš oahppoplánat leat vuodđun oahpahuš plánemii. Skuvlaeaiggádat sáhttet dasa lassin mearridit báikkálaš oahppoplánaid fágaide dego rámmán dan ovttaskas oahppobáikki viidáset bargui oahppoplánaiguin. Skuvllat fertejit ieža veardidit makkár organiseren j makkár bargovuogit buoremusat heivejit duohtandahkat oahppoplánaid sisdoalu dan ovttaskas oahppái.

Jus skuvlaeaiggát lea mearridan Máhttoloktema mielde oahpahit – sámegeiella lea nu, go báikkálaččat bargá našunála oahppoplánaiguin, lea dehálaš váldit vuhtii sámi oahppoplakáhta vuosttas čuoggá: “láhčit dili nu ahte oahppit/fidnooahppit ožžot kvalitehtalaš buori oahppu man vuodđu lea sámegeiella, kultuvra ja servodateallin”.

Dan viidásat analysas áigut geahččat mo iešguđege skuvlaeaiggádat leat bargan váldit atnui Máhttoloktema-Sámi iežaset skuvllain. Analysa geahčada makkár plánabargu lea čadahuvvon, mo sámegeielloahpahuš lea organiserjuvvon, makkár hástalusaid lea dagahan atnui váldin bargu, ja man guhkás skuvlaeaiggádat leat ollen dáinna bargguin.

5.1.1 Sámi joatkkaskuvllaid stivra

Sámi joatkkaskuvla Kárašjogas ja Sámi joatka- ja boazodoalloskuvla Guovdageainnus lea áidna joatkkaskuvllat mat oahpahit sámi oahppoplána mielde. Dát leat stáhta skuvllat, ja galget oahpahit sámegeilli ja sámegeiella, sámi kultuvrras, historjjás, ja bargoeallimis ohppiide miehtá riikka. Oahppu galgá addit ohppiide gelbbolašvuoda válljet barggu dahje viidásat oahpu sihke sámi, dárui ja gaskariikkálaš servodagas.

Sámi joatkkaskuvllaid hálddašanoavddasvástádus lea mági guorahallojuvvon ja ságastallon daid májimuš jagiid. Otne lea dat guokte skuvlla stáhtii gullevaččat ja njuolggá Oahpahusdirektoráhta vuolde. Molssaeaktomodeallat mat leat guorahallon, lea ahte skuvllat biddjojit Finnmárkku Fylkkasuohkana dahje Sámedikki vuollái. Sámediggeráđdi guorahallá dál hálddašmodealla gos Sámediggi lea hálddašanorgána. Dál lea vuos Oahpahusdirektoráhta eaiggát dán guovtti stáhta sámi joatkkaskuvllii, ja Sámi joatkkaskuvllaid stivra lea “báikkálaš ovddasteaddji” hálddašandási direktoráhta ovddas. Dán analysa vuodđun lea ahte Sámi joatkkaskuvllaid stivrras lea seamma rolla go fylkkasuohkaniin lea sin joatkkaskuvllaid ektui. Rolla ii leat áibbas seamma lágan, muhto mii sáhttit dadjat ahte Stivra ovddasta hálddašandási gaskal ovttaskaskuvllaid ja direktoráhta. Stivrra rolla lea čuovvut mielde ahte skuvla jodihuvvo bures ja daid lágaid, lánkaasahusaid ja njuolggadusaid mielde mat leat doaimmas, ja daid stivrendokumeantaid, mihttuid, rámmaid ja njuolggadusaid mielde maid Direktoráhta bidjá. Direktoráhta nammada stivrra 4 jahkái, das leat 6 miellahtu, ja lea čállingoddi mii galgá veahkehit barggus. Stivrenkulahallan gaskal direktoráhta ja Stivrra dahkko dan bokte go dollojit guokte ossodatstivrenčoahkkimat jahkái. Stivrras leat bargočoahkkimat dainna guovtti skuvllain, ja stivrračállii oasálastá dávjá čoahkkimiin dan ovttaskas skuvllas ja doalaha beaivválaš oktavuoda.

Stivra lea ráhkadan guhkesáiggeplána 2004-2007 jagiide. 2009 giđa galgá dat rievdaduvvot. Dat ovdeš plána ii leat šat daid vuordamušaid mielde mat direktoráhtas leat Stivrii ja mii čuožžu daid jahkásaš juolludanreivviin. Stivra háliida dál ráhkadit golmmajahkásaš plána man mielde galget ráhkaduvvot jahkásaš doaimmaplánat.

Stivra lea oasálastán mága kurssas ja semináras Máhttoloktema álgaheami oktavuodas. Dasa mii guoská Máhttolokten atnui váldimii lea Stivra bidjan eanas barggu skuvllaide. Skuvllat leat goabbat sajis bargan daid odđa oahppoplánaiguin, muhto eai leat olahan nu guhkkás go lei doaivva. Váilevaš oahppogirjijt leat váldosivvan ahte lea nu njozet mannan, ja Stivra oaivvilda ahte joatkkaskuvllat dán áššis leat vel heajut dilis go vuodđoskuvllat, iige leat dat reidu mii dárbbasuvvo go galgá buori barggu dahkat. Oahpaheaddjit leat hárvánan geavahit iežas ráhkaduvvon oahpahusmálliid, ja čađaheamis eai boade oahppit dovdat stuorát rievdamiid go O97 loahpahuvvo ja Máttolokten biddjo johtui. Váttisvuohta lea váldon ovdan iešgudege forain.

Dan guovtti skuvllas leat sullii 120 oahppi goappásge ja oahpahuvvo sámi oahppoplána mielde. Eanas oahppiin lea sámegealla vuosttas giellan, muhtimiin lea nubbingiellan ja dain geain ii leat máhtu ovdežis lea sámegealla amasgiellan. Sullii 65 % oahppiin Kárášjogas leat sámegeallagat ja geavahit sámegealla skuvllas, ja

lohku lea veaháš stuorát Guovdageainnus. Skuvllain leat maiddá olgoriikka oahppit, sihke sámi guovlluin ja eará guovlluin máilmmis. Muhtin fágain leat oahppit juogaduvvon 1. giela mielde, muhto oahppit ožžot álot sierra bagadeami iežaset gillii. Muhtin oassi oahpahas čađahuvvo danin dárogillii dahje sámegillii oktan dulkkain. Skuvllain lea maiddá kursaossodat mii galgá sihkkarastit dietnasa skuvlii. Dát galget leat resursaguovddážit rávisolbmooahpahussii, ealáhusaide ja almmolaš doibmii sámi servodagas.

Sámi joatkkaskuvllat mat leat stáhta skuvllat dárbašit juolludemiid Oahpahusdirektoráhtas. Stivra oavvilda ahte ii leat várrejuvvon ruhta oahpaheddjiid lassiohppui dan guovtti joatkkaskuvllas. Dat geat váldet joatkkaoahpu dahket dan bálkákeahtes virgelobiin. Oahpaheaddjin lea vejolašvuohta ohat stipeandaid fylkkamánnis maid oahpaheaddjit buot joatkkaskuvllain sáhttet dahkat, muhto lea eahpesihkar manne eai oza daid. Sámi joatkkaskuvllaid kursaossodat sáhtta ieš maid lágideit kursaid, bargit mat eai leat oahpaheaddjit leat oasálastán dákkáriin. Skuvllat eai leat geavahan RSKa lassiohppui.

Dan guovtti skuvllas leat oahpaheaddjit bisson virggiin iige leamaš váttis rekrutteret. Kárášjogas leat ráhčan gávdat realisttaid, ja Guovdageainnus leat váilon dárogieloahpaheaddjit. Dássáži leat čovdán váttisvuođa ahte dolahit seniorpolitihka gos vuorrasit oahpaheaddjit leat joatkán ~~nytt~~ go leat juksan penšuvdnaagi. Muhtin áigge geažes lea skuvllain dárbaš gávdat eará oahpaheddjiid daid sadjá mat mannet ealáhahkii. Ii leat formálalaš oktavuoha Sámi allaskuvllain ahte rekrutteret áiddooahpan oahpaheddjiid. Livččii galgan lagat oktavuoha maiddá nuppi guvlui danne go okta dehálaš rekrutterenvuođu ohcciide ovdaskuvla- ja oahpaheaddjiohppui allaskuvllas leat oahppit geat leat vázzán sámi joatkkaskuvllaid ja geain lea sámegiella vuosttas giellan. Ahte dákkár formálalaš oktavuoha ii leat álggahuvvon, lea ártet go allaskuvllas lea erenoamáš rekrutterenkampánja jodus ožžut eanet studeanttaid dáid oahpuide.

Stivrras lea oktavuoha fylkkamánniin bearráigeahču bokte. Earret dán de lea leamaš unnán oktavuoha ~~dajimus~~ áiggi. Oktavuoha Finnmárkku Fylkkagielddain ii leamaš buorre dan dihtii go fylkkasuohkan háliidii sámi joatkkaskuvllaid iežas vuollái. Dát lea dál mearriduvvon ahte das ii šatta mihkkege. Stivra ii leat duhtavaš ahte fylkkasuohkan váldá sisa ohppiid sámi joatkkaskuvllaide.

Stivra ii leat maid duhtavaš oktavuodain Sámedikkiin. Lea unnán oktavuoha, ja Stivrras ii leat čielggas geainna galget váldit bajás áššiid Sámedikkis.

5.1.2 Regionála dássi joatkkaskuvllaid ektui

Joatkkaskuvllaid sámegeoloahpahusa organiseren lea **hugganlágan** dain iešgudege fylkkain ja lea sorjavaš man gallis háliidit dan, skuvlastruktuvrras ja oahpaheddjiid gelbbolašvuodas. Mis lea dás vuolggasadji dan golmma davimus fylkkas. Duohtavuodas lea maiddá Davvi-Trøndelaga searvan, muhto mis eai leamaš resurssat dahkat jearahallamiid doppe.

Dat mii lea oktasaš buot golmma fylkkasuohkana joatkkaskuvllaide main leat oahppit geain lea vuogiatvuohka sámegeoloahpahussii, lea ahte dat kártejit galle oahppi leat, joavkkuid, giellamolssaeavttuid ja giellajoavkkuid, ja sii ohcet juohkehaš iežas fylkkamánis oažžut juolluduvvot diibmoresurssaid. Skuvllat lullelis Nordlándda ohcet Finnmárkku Fylkkamánis. Ohcanáigi lea gidđat, muhto skuvllat sáhttet ohcat lassidiimmuid jagi mielde jus odđa oahppit álget. Leamaš hástalus skuvllaide ahte dávjá eai leat diehtán galle oahppi áigot váldit sámegeola ovdal vuosttas skuvlabeaivvi. Dát lea dagahan váttisin bidjat plánaid ja ollu resurssaid galgá bidjat fáladahkii. Dál lea bargu jođus oažžut sámegeoloahpahuš sávaldaga mielde go ohcá skuvlii.

Finnmárkku fylkkasuohkan

Sámegeola oahpahušvu viđa dain ovcci fylkkasuohkan joatkkaskuvllain (Girkonjárggas, Čáhcesullo, Leavnnjas, Álttás ja Deanus) ja dain leat sierra sámegeoloahpaheaddjit. Ii oahpahušvu sámegeollii ovttaga fylkkasuohkan skuvllas. Gos eai gávdno oahpaheaddjit, de sáhtá geavahit gáiddusoahpahuš. Dát guoská skuvllaide sihke olggobealde ja siskkobealde fylkka. Davvinjárgga joatkkaskuvla oastá bálvalusaid Čáhcesullo joatkkaskuvllas, ja dan dahká maiddá okta skuvla Lillehammeris.

Maŋŋá go OM06S biddjui johtui lea fylkkasuohkan šaddan eanet systemáhtalaččat čuovvut mielde skuvllaid sámegeoloahpahuš. Dát guoská oahppoplána bargui dan ovttaskas skuvllas, vuodđudit fágalaš fierpmádagaid, evalueremii, veardidemiide, lassiohppui ja gelbbolašvuodaloktemii. Fylkkasuohkan mii lea skuvlaeaiiggát hástala skuvllaid jurddašit eanet ollislaččat sámegeola ja eará fágaid ektui. Dat lea dagahan stuorra barggu skuvllain ja beroštumi oahppoplánaid oktavuodas. Lea skuvlla ovdasvástáduš oažžut dán doaibmat, ja fylkkasuohkan lea bagadan dán bargguš.

Fylkkasuohkana mielas ii leamaš sámegeola váttisášši, ja dat ii leamaš erenoamáš temán rektorčoahkkimiin. Bagadallangihppaga birra lea muitaluvvon, ja ovdal leat ságastallan hástalusaid ruhtadeami ja rekrutterema birra.

Fylkkasuohkan leamaš njunnošis ahte oahpaheaddjit geat oahpahit sámegillii skuvllain galget álggahit fierpmádaga gos ságastit vásihusaid ja oahpu birra. Dákkár fierpmádagat doibmet bures Girkonjárggas ja Čáhcesullos, ja eará skuvllat leat maiddá bargamin oážžut dákkáriid johtui. Fylkkasuohkan veahkeha ruhtademiin nu ahte oahpaheaddjit sáhttet ostojuvvot friddja ja geavahit áiggi dain eará báikkálaš fierpmádagain. Lea maiddá biddjon bargui okta koordináhtor. Fierpmádatjoavkkut leat erenoamážit bargan sámii oahppoplánain ja mo daid galgá dulkot, ja leat kárten dárbbu loktet gelbbolašvuoda. Dat iešgudege báikkálaš fágafierpmádagat čoahkkanit nu ahte sámegieloahpaheaddjit buot skuvllain besset deaivvadit ja ságastit vásihusaid. Oahpaheaddjit sámii joatkkaskuvllain leat maiddá bovdejuvvon. Fylkkasuohkan ii leat ieš gal lágidan kurssaid sámegiela lassioahppu birra, muhto skuvllat leat ožžon ruđa gelbbolašvuodaloktemii, ja ovttaskasoahpaheaddjin lea dan maimuš guokte jagi leamaš vejolašvuolta ohcat stipeandda. Sámi allaskuvlla diehtujuohkin kurssaid birra mitaluvvo viidáseappot sámegieloahpaheddjiid fágafierpmádagain. Fylkkasuohkan lea maid bargamin ráhkadit rekrutterenplána.

Fylkkasuohkanis lea Ovttasbargošiehtadus Sámedikkiin, muhto oahpahusáššiin dat ii doaimma, ja sii leat vuordimin oážžut čoahkkima oahpahusossodagain.

Sámedikki stipeandaortnet ohppiide geat välljejit sámegiela, oaivvilduvvo leat buorre doaimbidju mii movttiidahtta ohppiid. Fylkkasuohkanis lea maid ovttasbargu sámii joatkkaskuvllaiguin dasa mii guoská sisaváldimii, loahppageahččalemiide ja gelbbolašvuodaloktemii.

Fylkkasuohkan ii dieđe leago leamaš oktage formálalaš váidalus sámegieloahpahusa birra joatkkaskuvllain. Sii dihtet ahte váhnemat ja oahppit Girkonjárggas leat dovddahan duhtameahttunvuoda go váilot oahpaheaddjit ja go sámegieloahpahus biddjui dakkár áigge go ii heiven nu bures. Dáid áššiid leat čoavdán.

Okta hástalus mii skuvllain lea, lea oahppoplána dárogielas ohppiide geain lea sámegiella vuosttasgiellan. Dát gáibida buori ovttasbarggu ja heiveheami gaskal sámegiel ja dárogiel oahpaheaddji. Eanas ohppiide geat välljejit sámegiela dagaha dat ahte sii ožžot eanet diimmuid. Muhtin oassi váldo dárogieldiimmuin, ja dat mii báhca šaddá lassin eará oahpahussii. Erenoamážit fidnofága oahppit, geain leamaš sámegiella vuoddoskuvllas, heitet. Sámegieloahpahus lea dábálaččat eará lanjain go fidnofágat, juoga mii sáhtta leat heitot go šaddet vuolgit. Fylkkasuohkan lea ohcan Oahpahusdirektoráhtas/ Finnmárkku Fylkkamannis ahte oahppit geain lea sámegieloahpahus besset eret siidogiella oahpahusas nu ahte diimmut sáhttet geavahuvvot sámegieloahpahussii, muhto dát ohcan ii dohkkehuvvon. Lea

dovddahuvvon heitohin go nu ollusat heitet sámegieloahpahas, ja ahte sáhtta leat váttis doalahit ohppiin movtta. Liikká čájehit loahppageahččaleami bohtosat ahte eatnasat cevzet bures.

Romssa fylkkasuohkan

Fylkkasuohkan lea ovttasbargošiehtadusas Sámedikkiin dadjan ahte dat áigu fállat sámegieloahpahas fágan buot ohppiide geat háliidit dain joatkkaskuvllain maid dat guoská. Ii leat dušše sáhka addit fáldadaga daidda geain lea riekti Oahpahaslága ektui, muhto maidái daidda geat háliidit gáibidit oahpahas. Romssas oahpahasvuvo vuosttamuzžan davvisámegiella. Oahppit galget oazžut oahpahas iežaset skuvllas nu guhkás go vejolaš, muhto go váilot oahpaheaddjit geain lea giellagelbbolašvuhta, de addo gáiddusoahpahas. Gáiddusoahpahas lea biddjon Ráissa joatkkaskuvlii mii lea resursaskuvla.

Go sámegieloahpahas leat álggahan de lea dat dagahan ahte ohppiid lohku geat háliidit sámegieloahpahas lea lassánan joatkkaskuvlla dásis. Hui moattis dán lea sámegiella vuosttasgiella (sullii logis), ja eatnasat sis dárbašit álgoahpahas danne go oahppis lea unnán dahje ii mihkkege oahpuid sámegielas vuoddoskuvllas. Dat ahte oahppit válljejit sámegiella go bohtet joatkkaskuvlla dássái, sáhtta dulkojuvvot dego láddanproseassan ja ahte oahppi ieš vállje. Go ollugat dál dáhttot sámegieloahpahas vuoddoskuvllas boahtá rievdadit dán go dađistaga eanet ohppiin geat álget joatkkaskuvlii lea buorre giellavuoddu ovdalaččas ja doaivumis válljejit joatkit sámegielain.

Romssa fylkkasuohkan lea bargan ollu oazžut mielde samevuoda eará oahpahas, earret eará go leat bargan “sámi kulturmáhttu Romssa joatkkaskuvllain”. Mihttu lea ahte ii oktage oahppi galgga loahpahit oahpu Romssa joatkkaskuvllain nu ahte ii leat vuoddomáhttu sámi áššiid birra. Dáinna barget proševttaid bokte, ja skuvllain leat iešgudege doaibmajut ja vuogit mo juksat dán mihtu.

Maŋimuš áiggi lea earret eará Ráissa joatkkaskuvla váldán ovdan váttisvuodaid go sámegielas amasgiellan eai leat seamma doarjjaortnegat go sámegielas vuosttas- ja nubbingiellan. Fáldadaga čadaheapmi šattai ruđalašgažaldahkan skuvlaeaiiggádiidda go sámegiella ferte gilvalit eará amasgielaiguin. Sámedikki doarjja heaittihuvvui go Máhttolokten álggahuvvui. Sámegiella amasgiellan lea dasalassin dat fáldat man lea álkimus heivehit diibmolohkui go dát ii čuoza eará fága fáldadagaide.

Romssa fylkkasuohkan rahčá oazžut oahpaheddiid geain lea sámegielgelbbolašvuhta, ja leat váldán oktavuolta oahppoinstitušuvnnaiguin oazžundihti ovttasbarggu. 09 čavčča rájes álggahuvvo vuosttas gearde ollislaš

sámegiell (bachelor) fáldat Romssa Universitehtas studeanttaide geat eai ovddežis máhte sámegiela.

Nordlándda fylkkasuohkan

Nordlándda fylkkasuohkana oahpahuossuorgi lea juogaduvvon guovtti ossodahkii gos Oahpahuossodat doaibmá dego politihkalaš čállingoddin, ja Oahpahuossodad lea fas bargoovttat mii bargá njuolggá skuvllaiguin. Eanas oassi sámegielloahpahusa barggus dahkko Oahpahuossodad. Fylkkasuohkan muitala ohppiide/váhnemiidda sámegiela vuoigatvuodaid birra Oahpahuossodad ektui, ja muitala skuvllaide gos dat sáhttet oastit sámegielloahpahusa ja makkár ruhtadanortnegat leat fylkkasuohkanis dákkár oahpahuossii. Fylkkasuohkanis jerret dávjá váhnemat vuoigatvuodaid birra, muhto eai leat ožžon formálalaš váidalusaid oahpahusa birra. Oahppit sáhttet ohcat fylkkasuohkanis giellastipeandda.

Fylkkasuohkanis lea dušše okta oahpaheaddji gii oahpaha sámegiela Oarje-Lofuhta joatkkaskuvllas. Buot eará oahpahuossodad dahkko eará vugiid mielde, nu ahte gáiddusoahpahusa ostet iešguđege sajiin márkkanis. Julevsámegielloahpahusa ostet Árranis Divttasvuonas, davvisámegielloahpahusa Ráissa joatkkaskuvllas Romssas ja Sámi joatkkaskuvllas Kárášjogas, ja lullisámegielloahpahusa Aajege (Sámi giella ja gelbbolašvuodaguovddáš ~~Bros~~). 2008 -2009 skuvlajagi ožžo oktiibuot 37 oahppi oahpu dain iešguđege sámegiellain Nordlándda joatkkaskuvllain.

Nordlándda fylkkasuohkanis lea ovttasbargošiehtadus Sámedikkiin ja lea maid dáid sjehtadus Hedemárkkuin ja Lulli- ja Davvi-Trøndelagain ahte ovttasbargat sámi áššiguin lullisámi guovllus.

5.1.3 Vásihusat suohkandásis siskkobealde hálddašanguovllu

Mii leat jearahallan golbma suohkana siskkobealde sámi giellanguovllu, muhto dát leat golbma suohkana main leat hui earalágan eavttut ja historjá dasa mii guoská sámegillii skuvllas. Kárášjoga giella gullá guovddáš davvisámegiella guvlui, ja lea guhkes árbevierru geavahit sámegiella skuvllas. Divttasvuona suohkan lea julevsámegiella guovddáš, muhto dáppe ii leat suohkan nu áigá bohtán mielde giellahálddašanguvlui, easka ođđajagimánu 1. beaivvi 2006. Snoasa suohkan šattai mielde giellahálddašanguvlui 2008:s, ja lea áidna suohkan mii lea bohtán mielde hálddašanguvlui lullisámi ássamadihttiid.

Kárášjoga giella

Kárášjoga giella gullá sámi guovddášguvlui. Sullii 88 % álbmogis mas leat sullii 3000 olbmo, leat sámegiellhálli. Suohkanis ássat eatnasat márkkanis, ja doppe leat dušše guokte skuvlla; okta mánáidskuvla ja okta nuoraidskuvla mat leaba lahkálaga. Skuvllain lea oktasaš rektor. Dákkár “álkis” skuvlastruktuvra dagaha

ahte suohkana hálldašandásis leat unnán ovttasbargohástalusat. Suohkan lei áigá juo ovdal Máhttolokten álggaheami ráhkadan guovtte-dásat hálldašeami, mii praktihkas dagahii ahte skuvlahálldahus ii šat jotkojuvvon leat sierra ovttadahkan, muhto biddjui ráđdealbmá vuollásažžan. Suohkanis lea otna 50 % virggis skuvlafága bargi, mas lea lágas gulahallan rektoriin.

Rektor lea ožžon ollu bargguid maid gieldda mii lea hálldašandási muđui livččii ieš bargan go buohtastahtá eará suohkaniiguin. Lea lunddolaš ahte rektor oasálastá sihke áššemeannudeamis ja bidjá ovdan skuvlaáššiid politihkalaš dásis. Dákkár ortnegiin gaskal hálldašandási ja skuvladási eai dollojuvvo rektorčoahkkimat, muhto fágajoavkočoahkkimat gos maiddái mánáidgárdde- ja kulturskuvlla ovddasvástideaddji oasálastá. Dát čoahkkimat váldet ovdan fágalaš hástalusaid dárbbu mielde. Ollu hástalusat váldojit ovdan daid vahkkošat ráđdealbmáčoahkkimiiguin, ja dábálaččat čovdojit áššit doppe. Máhttoloktema áigumuš ahte oažžut stuorát válddi skuvladássái, bođii dainna ollu árat Kárašjogas gielddas, ja ođđasit organiseren ja ekonomalaš seastimat gielddahálldahusas dagahedje dan. Modealla addá rektoriin stuorát friddjavuođa jođihit proseassaid, muhto maiddái eanet ovddasvástádusa ahte proseassat galget čadnojuvvot maiddái vuolit dássái gos oahpaheaddjit leat.

Kárašjoga gieldda lea ráhkadan ollu plánaid, ja lea ollu bargan ráhkadit guovttegielatplánaid bargiide, mánáidgárdiide ja vuoddoskuvlii. Guovttegielatplána vuoddoskuvlii lea doaimbidju man bokte čadahit OM06S, ja lea ráhkaduvvon buot skuvluohkáide. Váldo ovdáneami áigumušat plánas lea ohppiid vuosttašgiela ovdáneapmi, guovttegielatovdáneapmi, doahpágiid ja máhtu ovdáneapmi, ja daid gullevašvuođa ja kultuvrralaš ovdáneapmi go barget guovddáš mearriduvvon ja báikkálaš oahppoávdnasiiguin. Plána lea dehálaš pedagogalaš reaidu nannet skuvlla ollislaš doaimma nu ahte sisdoallu oahppoplakáhtas, vuoddoahppu ja oahpaheami prinsihpat Máhttoloktema-Sámi ektui álkibut sáhttet čadahuvvot. Dán plána ráhkadii prošektajoavku mas ledje pedagogat mielde ja dát bargu lei oassin joatkkaoahpus sámi skuvlajođiheami birra Sámi allaskuvllas, muhto lea maid vižžon gelbbolašvuohta olggobealde.

Kárašjogas leat áigá álgán, ja vuosttas guovttegielatplána ráhkaduvvui juo 1996:s. Gustovaš plána lea rievdaduvvon vuosttas plánas. Guokte olbmo, okta vuoddoskuvllas ja okta nuoraidskuvllas, galgaba bargat bagademiin go plána váldo atnui. Dát bargu lea dahkkon, muhto ii leat vuosttas evaluerejuvvon. Vásihusat dássáži čájehit ahte leat ollu hástalusat atnui váldimiin, ja leat stuorra erohusat oahpaheddiid gaskkas ahte váldit atnui daid ođđa plánaid. Skuvlaeaggádat oaivvildit ahte oahpaheaddjin geat leat oasálastán dan bajábealde namuhuvvon joatkkaoahpus, lea buoret vuodđu váldit dan atnui. Dat heajos oahpponeavvodilli

dakkár gielddas go Kárášjoga gielda lea, gos ii dušše leat sáhka sámegiela oahppogirjjiin, muhto buot fágain, lea dagahan ahte Máhttoloktema atnui váldin oahpahusa lea mannan ollu njoazebut go dat livččii sáhtán dahkat jus livčče oahppogirjjit.

Oahpu sisdoallu biddjo oahpaheaddji duohkai go eai leat girjjit, ja dalle lea ollu álkit geavahit ovddeš girjji, ovdalgo ráhkadit odđa oahppoávdnasa. Gieldda muitaleaddji dieđuid mielde eai leat vuosttamuzžan oahppoplánat mat stivrejit oahpahusa sisdoalu, muhto oahppogirji.

Kárášjohka ja dat eará hálddašanguovllu suohkanat ožžo 2007:s liige doarjaga (konverteren-doarjagiid odđasitálggaheapmi) heivehandihti oahpahusa sámegillii dan bokte ahte ráhkadit oahpponeavvuid sámegillii gos dat eai gávdnon. Min muitaleaddji bokte de bodii Kárášjohkii dat stuorra rievdadus O97:ain dalle go vuosttaš gearde ožžo odđa oahppoplána. O97 loahpaheapmi ja OM06S álggaheapmi ii dagat nu stuorra rievdamiid dan obbalaš sisdoalus, dušše oahppoplakáhta ja fágaplánaid ektui.

Rektoris lea válđoovddasvástádus juohkit dieđuid váhnemiidda/ohppiide ohppiid válljenvejolašvuodaid birra mii guoská sámegiella 1,2 ja 3. Suohkan oasálastá čoahkkimiin dárbbu mielde, earret eará dollojuvvui diehtujuohkinčoahkkin Máhttoloktema birra dalle go dat álggahuvvui, muhto eai lean nu galle váhnema dan čoahkkimis.

Historjjálaččat leamaš Kárášjogas skuvlabiirejuohkin mas lei badjesámiidbiire mas oahpahuvvui sámegillii, ja márkanbiire mas oahpahuvvui dárogielamin Ma badjesámiidbiire heaittiheami leat ain čuvvon modealla ahte oahpahit guovttegillii sierra luohkain. Guhkesáigge áigumušain ahte oažžut mánáid doaimi guovttegielalažžan mánáidgárdiid bokte, de kártejuvvui 2006:s makkár giela váhnemat háliidit iežaset mánáide skuvllas. Eanas oassi válljii sámegiela vuosttasgiellan, ja dušše guokte váhnema ledje válljen dárogiela iežaset mánáide. Dalle ii lean šat vuoddu doalahit dárogielat ohppiid sierra joavkun. 2006:a čavčča rájes ja guokte jagi ovddasguvlui lei skuvlafálaldat guovttegielat ja ráidna sámegielatjoavkkut OM06S mielde. Dát dagahii ahte 15 váhnema váidaledje geat oaivvildedje ahte sin mánát eai nagodan čuovvut oahpahusa sámegillii, eaige lean doaimi guovttegielagat nugo eaktu lei, ja danne masse vejolašvuoda oahppat. Váhnemat oaivvildedje ahte suohkana oahpahus rihkku Oahpahuslága ja vealaha dárogielat ja guovttegielat mánáid.

Váidalus dáid áššiid birra lea sáddejuvvon Fylkkamánii. Moaitámuš lea dan ektui ahte lea heajos diehtujuohkin oahpahusa organiseren rievdadusaid birra, earret eará

ahte váhnenlávdegoddi ii leat ožžon dieđuid. Moaitámušat válđojejje vuhtii ja 2008 čavčča rájes rievdaduvvui modealla nu ahte oahpahus dál dahkko joavkkuin mas dárogiella lea oahpahusgiella modealla mielde mas leat iešgudet ahkásaččat seamma luohkás. Váhnemat leat ain eahpeduhtavaččat go májggat luohkát časkojit oktii joavkkuin gos lea dárogiella oahpahusgiella. Dát áššit čalmmustahttet váttisvuodaid hálddašanguovllu siskkobealde mat čatnasit OM06S atnui váldimii dan láhkai ahte dárogielat unnitlohku oažžu buori oahpu, ja erenoamážit buori oahpu dárogielas. Suohkan lea dan buorre dilis ahte ii leat váttis rekrutteret sámegieloahpaheddjiid. Leat ollu jagit dan rájes go Sámi allaskuvlla studeanttaiguin válde oktavuoda. Lea baicce váttis oažžut oahpaheddjiid dárogielas, eagalasgielas ja realfágain. Lea liikká stuorra dárbu nannet oahpaheddjiid formálalaš gelbbolašvuoda, erenoamážit nannet OM06S álggahuvvui buot fágain. Go odđa oahppogirjjit gárvánit, šaddá leat stuorra dárbu gelbbolašvuoda loktemii daid sisdoalu ektui. RSK Gaska-Finnmárku geavahuvvo ángirit gelbbolašvuodalokten kurssaid lágideamis.

Suohkan lea vásihan Finnmarkku Fylkkamánni leat viššalis bearráigeahččaneiseváldin, ja leamaš májggat bearráigeahččangalledeamit maid bokte leat gávdnan ollu rihkkosiid. Leat maid gávdnan cuiggodanveara áššiid oahpahusas maid skuvla ferte njulget. Suohkanis leat hui ollu diimmut geavahuvvon erenoamáš oahpahussii, ja leat leamaš ollu hástalusat maid čuovvolit. Suohkanis lea jođus golmmajagáš prošeakta bidjat lassi ruđa dán áigumušii.

Divttasvuona suohkan

Divttasvuona suohkan Nordlánda fylkkas lea guovddáš julevsámegiela barggus. Sámegielat álbmot orrot biedgguid májgga gilis, ja sámi kultuvra ii leat nu nanus buot báikkiin. Suohkan juohkása Oarjevuonas, man davábealde vuosttamužžan leat dážat, ja lulábealde sihke sámit ja dážat. Ássiid gullelašvuhta sámi ektui lea danne hui májggalágan go suohkanis earret julevsámegiela maiddái lea boarrásit mearrasámi kultuvra. Julevsápmelaččaid álgu suohkanis bodii dalle go badjesámit fárrejedje Ruotas, muhto julevsámi boazodoallu nogai 50-logus. Otne lea beare okta davvisámi doalloovttadat mas leat bohccot suohkanis. Sámi gullelašvuhta lea maiddái leamaš nannosit čatnon leatstadianismii. Julevsámegiela ja kultuvrra ealáskahttin suohkanis bodii earret eará go huksejuvvojedje julevsámi institušuvnnat. Deháleamos lei julevsámi giellaguovddáš Árran mii vuodđuduvvui Ájluhtii 1994:s. Guovddáš hálddaša julevsámegiela ja kulturárbbi ja doppe lea girjerájus, giella- ja studerenguovddáš, musea ja mánáidgárdi.

Divttasvuotna bodii mielde sámegiela hálddašanguvlui odđajagimánu 1. beaivvi 2006, muhto ovdal dan de lei garra riidu gielddas go dárogielat politihkkárat gáibidedje álbmotjienasteami ja maidit ohcamuša beassat mielde. Dán hilggui

ráđdehus. Suohkan bodii de mielde hálddašanguvlui seammás go Máhttolokten álggahuvvui. 2006 borgemánu rájes leat buot mánát ožžon oahpahusa sámi oahppoplánaid mielde. Gielddas leat njeallje skuvlla; Ájluovttas, Omasvuonas, Moskis ja Gášluovttas. Ájluovtta skuvla lea julevsámegiela resursaskuvla, mas lea sihke mánáid- ja nuoraidskuvla, 8 dárogielat ja 3 sámegielat luohká modealla mielde mas leat iešguđet ahkásaččat seamma luohkás 1.-4., 5.-7., ja 8.-9. luohkká). Sámediggi ja Divttasvuona suohkan čáliiba guovvamánu 2009:s šiehtadusa mii dahká Ájluovtta skuvlla resursaskuvlan julevsámegiela oahppoávnasbuvttadeamis. Sámediggi juolludii 2 milliovnna ruvnnu dán pilohtaprošektii. Oahpahuvvo sámegiella ja sámegilli guovtti skuvllas, Ájluovttas ja Moskis, ja leat bargamin oážžut videostudio gos Ájluovtta skuvla oahpaha dan guovtti eará skuvllii. Dán skuvlajagi lea okta sámegielat oahpaheaddji Ájluovttas mátkkoštan Omasvutnii oahpahit sámegiela. Gášluovttas ii leat dál oktage oahppi geasa oahpahuvvo sámegiella, muhto ovdal gal leamaš, ja maiddái boahpte áiggis bohtet leat sámegielat oahppit. Oktii buot leat sullii 60 oahppi geain lea sámegieloahpahuš. Measta bealis lea sámegiella vuosttas giellan Ájluovtta skuvllas, ja dain eará ohppiin fas lea sámegiella nubbingiellan.

Suohkana višuvdna “Guokte kultuvrra – oktasaš boahpteáigi” lea leamaš vuodđun Máhttoloktema barggus. Suohkan lea doalahán sierra ovttadahkan bajásšaddan- ja oahpahussuorggi, muhto surggiid jodiheaddjit leat sakka geahpeduvvon daid mañimuš jagiid. Dat váidudeaddji váldolávdegoddejurddašeapmi lea dál lotnolas guovttedásijurddašemiin. Dan áigodagas go Máhttolokten váldui atnui, de lei Bajásšaddanhoavddavirgi guorus guhkit áiggiid, ja rektor oaččui danne dehálaš rolla. Rektorat leat 2004:i rájes bargan fierpmádagas, ja dát geavahuvvui njeallje digastallat iešguđege hástalusaid ja čovdosiid. Earret eará bodii ovdan ahte ollu fágain lei dárbu loktet oahpaheddjiid gelbbolašvuoda, ja dalle erenoamážit muhtin áibbas odđa fágaid ektui. Danne ráhkaduvvui plána loktet oahpaheddjiid gelbbolašvuoda. Rektoriin leamaš maid dehálaš rolla Máhttoloktema atnui váldin doaimmaid álggahit skuvladásis. Dan njeallje skuvllas leamaš lágas ovttasbargu Máhttoloktema-Sámi báikkálaš oahppoplánaid barggus. Juohke skuvla lea dahkan iežas heivehemiid iežasat historjja ja kultuvrra birra go leat stuorra erohusat gaskal industriija-báikki Gášluovtta gos ášset eanáš dážat, ja dan unna geainnohis sámegiláža Moski. Ájluovttas ášset sihke dážat ja sápmelaččat, ja Omasvuonas measta beare dážat. Skuvllat leat measta geargan ráhkadeamis oahppoplánaid váldofágain, muhto leat vel muhtin fágat báhcan. Oahppoplánaid barggu oktavuodas háliidii suohkan eastadit moaitámušaid váhnemiin ja dolle váhnenčoahkkimiid ja ráhkadedje johtučállosiid makkár váikkuhusaid sámi oahppoplána dagahivčče oahpahusa sisdollui. Sámivuohtha galgá vuhttot buot fágain. Earret eará šattai dáidda ja duodji fágas áibbas eará sisdoallu, namalassii duodji. Muhto leamaš maid dárbu váldit vuhtii buot daid kultuvrralaš erohusaid dan

ovttaskas skuvllas. Musihkkafágain lea bargojuvvon erenoamážit nu ahte leat ožžon mielde molssaeakto- fálaldaga juoigamis ja dánsumis ohppiide geat eai leat sápmelaččat. Ann Irene Skoglund Sæter lei bajásšaddanhoavda suohkanis 2007:s, ja lea čállán masterčálloša (Skoglund Sæter 2008) dan birra ahte mii dáhpáhuvai skuvllas ja bajásšaddamis dalle go suohkan šattai mielde hálddašanguvlui. Son čilge Máhttolokten atnui váldima dego friddja sadjin ja bággosadjin gos friddjasadji addá vejolašvuodaid ovdánanbargui mii sáhtta mielddisbuktet stuorát friddjavuodaid barggus. Bággosadji lea ollašuhttit giellaláganjuolggadusaid ja Máhttoloktema-Sámi váldit atnui.

Suohkan lea geavahan dan gelbbolašvuoda mii oahpaheadjin lea, iige leat leamaš dárbu viežžat gelbbolašvuoda olggobealde suohkana dán bargui. Mii go Ájluovtta skuvla oáččui stáhtusa resursaskuvlan ráhkadit julevsámi oahppoávdnasiid ja Sámediggi juolludii 2 milliovnna, leat skuvlla oahpaheadjit bidjan johtui barggu luondufága ja religiuvdnafága girjjiid čállit. Suohkan lágidii ovttas RKK Ofuohtain 2008 čavčča sámi kulturdiehtaga oahppofálaldaga mas fokus lei julevsámi guovlluin. Buot oahpaheadjit Divttasvuona skuvllas oasálaste go lei bakkolaš oassi oahpahedjiiid gelbbolašvuodaloktemis. Dát lei okta doaimbidju suohkana giellaplánas, mearriduvvon 2007:s. Lea bargojuvvon ollu nannet sámi kulturmáhtu, muhto suohkanis lea stuorra hástalus dan ektui ahte oážžut giellagelbbolašvuoda. Leat unnán oahpaheadjit geat leat formaliseren máhtu julevsámegeielas, eaige báljo oahpahuvvo oahpaheadjit. Suohkan lea dál čadaheamen kártet oahpahedjiiid gelbbolašvuoda. Lea dehálaš dokumenteret máhtu mii ii leat formaliserejuvvon. Otne lea dušše okta studeanta mii lea oahppamin julevsámegeiela, juoga mii mearkkaša ahte oahpahedjiiid rekrutteren šaddá leat stuorra hástalus ovdasguvlui. Iige leat oktage gii lea ohčan dáhkiduvvon studeren lobi dán maimus jagi. Lea maid hástalus Budejju allaskuvlii bidjat johtui kurssaid go leat nu unnán geat háliidit oasálastit. 09 čavčča rájes lea plánejuvvon 30 čuoggá kursa julevsámegeielas oahpaheadji oahpu oktavuodas. Leat hui unnán oahppit geat loahpahit joatkkaskuvlla geain lea sámegeiella vuosttasiellan ja mii lea rekrutterenvuodđun joatka ja alit ohppui sámegeielas. Rekrutterema váttisvuodda šattai áigeovuodil go Moski skuvla mearriduvvui heaittihuvvot go eai leat oahpaheadjit. Dat 5 oahppi galge dolvojuvvo fatnasiin Ájluoktii, muhto váhnemat biehtaledje, ja gaskaboddosaš čoavddusin lea biddjon virgái penšonerejuvvon oahpaheadji mii doalaha fálaldaga Moski skuvllas.

Okta hástalus mainna suohkan lea rahčan lea ahte muhtin oassi ohppiin geain lea julevsámegeiella skuvllas dat heitet. Okta sivva dasa lea go váhnenbuolvvas, mii ii leat oahppan sámegeiela, mas lea heitet julevsámegeiel máhttu galgá nagodit veahkehit mánáid leavssuiguin. Lea hui unnán mánát geat sáhttet geavahit

sámegiela ruovttus. Suohkan lea geahččalan čoavdit dán hástalusa dan bokte ahte fállat leaksobarganveahki maŋŋilgaskabeaivvi. Dát lea čalmmustahtán dárbbu ahte maiddái rávisolbmot berrejit oažžut fáldadaga oažžut julevsámegiela oahpahusa. Dán geahččala suohkan dál oažžut áigái. Váttisvuohta ahte mánát leat guovttegielagat ja váhnemat ovttagielagat váldui ovdan váhnen- ja giellakonferánsas mii lágideuvvui Ájluovttas čakčat 2008:s. Suohkan lea oasálastán seminárain Máhttoloktema-Sámi sisdoalu birra maid Nordlándda Fylkkamánni lágidii, ja lea mielde suohkaniid fierpmádagas giellahálldašanguovllus.

Davvi-Sálttu sámi váhnenfierpmádat lea bargan áššiiguin mat gusket suohkana julevsámegiela oahpahussii. Earret eará leat leamaš mielde lágideamen váhnen- ja giellakonferánsa. Suohkana dieđuid mielde ii leat boahtán oktage formálalaš váidalus váhneim sámegieloahpahusa birra, muhto eanas moaitámušat leat organiserema birra. Dat geain leat cuiggodeamit váldet oktavuoda rektoriin ja čovdet váttisvuoda das. Bajásšaddansuorgi oažžu referáhtaid dákkár ságastallamiin. Mediijas leat erenoamážit guokte ášši mat leat fuomášuhtán; geahččaleapmi heaittihit Moski skuvlla, ja go eai leat almmuhan sámegieloahpaheaddji virggi Ájluovtta skuvllas.

Divttasvuona suohkan lea ilus go Nordlándda Fylkkamánii lea ožžon dan formálalaš koordineren- ja ovdánahttinovddasvástádusa julevsámegiela ektui. Leat ollu bealit mat eai leamaš čielggaduvvon, ja suohkan leamaš hui okto daid áššiid hálldašeamis. Dadi mielde go julevsámegieloahpahusa gáibádus lea boahtán leat maiddái oahppit eará suohkaniin boahtán, ja koordinerema dárbu lea lassánan.

Snoasa suohkan

Snoasa suohkan lea ođđajagemánu 1. beaivvi 2008 rájes leamaš mielde sámegiela hálldašanguovllus. Dát lea vuosttaš, ja dássáziid áidna, suohkan lullisámeguovllus mii bodii

mielde hálldašanguovlui. Dát mearkkaša ahte suohkanis lea vásihus Máhttoloktema-Sámi atnui váldin barggus leat olggobealde giellaguovllu, ja dán ~~muš~~ ja gi, suohkan mii lea siskkobealde giellaguovllu. Liikká lea suohkan dan áigodagas ovdalgo atnui váldin álggahuvvui bargan dihtomielaččat nannet sámegiela dili ja nu leat dat guokte parallealla proseassa Máhttoloktemiin ja atnui váldimii giellaguovllus váikkuhan nubbi nuppi. Suohkan lea ovtta Davvi-Trøndelaga fylkka suohkaniin bidjan johtui 3 -jagáš guovttegielat proševtta “Snåsa oassin sámegiela hálldašanguovllus”, ja mihttu lea ahte suohkan ja fylkka suohkan galgá šaddat guovttegielagiin. Suohkanis lea maid sierra prošektajoavku mii čuovvu go váldojit atnui.

Lullisámegiela ságastit sullii 500 olbmo Norggas, ja dat šattai čálagiellan 1974:s. Easka 1992:s lea lullisámegiela mánáin leamaš gáibádus oahpahussii iežaset gielas ja gillii. Vaikke vel sámi internáhtaskuvllat Snoasas álggahuvvojedje 1968:s, de leat otne unnán váhnemat geat háliidit sáddet mánáideaset internáhtaskuvllii, ja dáhttot ahte mánát ožžot sámegieloahpahusa ruovttaskuvllas. Otne lea Snoasa okta dain báikkiin gos lullisámegiella lea nannoseamos, vaikke vel geavaheaddjit eai leatge eanetgo 5 % ollislaš olmmošlogus. Dán giella ealáskahttima ferte geahččat institušuvnnaid huksema oktavuodas mii lea dahkkon daid mii muš logiid jagiid. Kulturguovddázis Saemien Sijtes ja lullisámi museas Snoasas lea dat bajit ovddasvástádus ovddidit lullisámegiela ja – kultuvrra Norggas, áibbas odđa dálu leat dál plánemin. Sámi mánáidgárddiid álggaheapmi 2002:s leamaš dehálaš ahte mánát galget šaddat doaibmi guovttegielagin.

Snoasa lea guovttedásat-suohkan gos skuvlaáššiid organiseren lea ráđdealbma bargiid duohken. Suohkana skuvlastrukturii gullet njeallje skuvlla: Breide bajásšaddanguovddáš, Vinje skuvla, Snoasa nuoraidskuvla ja sámeskuvla – Áarjelsaemien skuvle. Leat sullii 30 oahppi geat oahpahuvojit sámegiela ja sámegillii, ja dain leat sullii bealli sámeskuvllas. Sámeovttadahkii Áarjelis gullet skuvla, mánáidgárdi ja internáhta. Skuvla galgá addit mánáide ja nuoraide oahpu mii dagaha doaibmi guovttegielagin. Áarjel lea namma sámegieloahpahusas suohkanis, ja sámegiela oahpaheaddjit mat oahpahit suohkanis leat barggus dáppe. Lullisámegiela oahpahuš dain eará skuvllain dahkko nu ahte sámegieloahpaheaddji manná skuvllaide dahje ohppiin lea oahpahuš Áarjelis. Áarjel lea resursaskuvla buot sámiide lullisámi guovllus, ja lassii iežaset ohppiide lea maiddáid ovddasvástádus oahpahit lullisámegiela eará ohppiide suohkanis. Dát lea áidna skuvla suohkanis gos oahpahuš lea sámegillii. Suohkanis leat maid moadde oahppi main lea oahpahuš davvisámegiela ja okta oahppi julevsámegiela. Ovttá oahpaheaddjis Áarjelis lea gelbbolašvuota davvisámegiela, muhto muhtin oassi davvisámegiela oahpahusas ja buot julevsámegieloahpahuš lea gáiddus oahpahuš man suohkan oastá.

Buot skuvllat čuvvot sámi oahppoplána, muhto dasa mii guoská dan ovttaskas fága sisdollui de ádjána dan váldit atnui. Suohkan lea sorjavaš ovttaskasolbmuid gelbbolašvuodas (siskkoaldea ja olggobealde suohkana) ja sis lea dál stuorra deaddu veahkehit. Leat unnán olbmot geain lea lullisámegiela máhtu, ja ollugat dáhtošedje oazžut ávkki sin gelbbolašvuodas, ja lea dehálaš ahte ii dolkat dáid ovttaskas olbmuid, muhto lea gierdavaš dan ektui ahte diktá daid geavahit áiggi bargat sihke dan dábálaš ja liige barggu. Suohkan lea danne álgán daid fágaiguin gos dárbbášit gelbbolašvuoda olggobealde, ja dássáži leat ráhkadan báikkálaš oahppoplánaid duodji ja musihkka fágaide. Dat eará fágat bohtet dádistaga. Ahte suohkan čuovvu sámeoahppoplána ii skuvlaeaggáid mielas boade dagahit

stuorra rievdademiid ohppiide earágo ahte sii ožžot rievdademiid fágain. Sámi sisdoadllu boahká nannet dihtomiela ja máhtu lullisámi kultuvrra birra buot ohppiin suohkanis.

Suohkan ii leat bargan ollus juohkit dieđuid daid iešgudege giellafálaldagaid birra sámegeielas váhnemiidda/ohppiide, muhto oaivvilda sii dihtet makkár bearrašiin lea sámi duogáš ja háliidit oahpahusa sámegeielas ja sámegillii. Sii dihtet makkár vuoigatvuodát mánáin ja nuorain lea oažžut oahpahusa lullisámegillii, ja leat unnán sámegeieloahppit geat heitet. ~~ny~~ Nuoraidskuvlla sáh ttet oahppit joatkit lullisámegeielain Grong Joatkkaskuvllas ránnjásuohkanis.

Snoasa suohkan oaidná maid muhtin hástalusaid diibmojuohkima ektui. Oahppit geain lea sámegeieloahpahuš ožžot eanet diimmuid, ja dan sáhttet dovdet eahperhálaš. Dát váttisvuohta lea váldon ovdan politihkalaš ja hálddahuš dásis, ja čoavddus sáhtta leat lasihit diimmuid ohppiide geain ii leat sámegeiella nu ahte šaddá seamma láhkai. Suohkan ii dieđe ovttaga formálalaš váidaga birra go sámegeiela ja sámegillii oahpahuš dahje go sámeoahppoplána lea biddjon doibmii. Leamaš stuorra miehtemiella ja mokta atnui váldin barggu oktavuodas. Suohkan lea nagodan rekrutteret oahpaheddjiid geat sáhttet oahpahit lullisámegeielas, muhto ii leat gallis gelbbolašvuohta, ja nu leage suohkan hearkkes dilis. Muhtin oahpaheaddjit leat maid bargamin ovdánahttit oahpponeavvuid, ja dainna ádjána. Suohkanis lea doaibmaplána vuoddoskuvlla gelbbolašvuodalohtemis ja kvalitehtaovdáneamis mas čuovvoluvvojit dárbbut. Váilevaš oahpponeavvut lea stuorámuš hástalus suohkanis Máhttolokten-Sámi atnui váldimis. Prošeakta “lullisámegeieloahpahuš ruovttus” ja ahte ráhkadit vuosttas digitála oahppoávdnasa lullisámegillii, lea lávki rievttis guvlui, muhto ain geavahit oahpaheaddjit ollu áiggi ieža heivehit ávdnasa.

5.1.4 Vásihusat gieiddain olggobealde sámi hálddašanguovllu

Mii leat válljen guokte kasussuohkana olggobealde sámi hálddašanguovllu. Áltta suohkanis leat nubbin eanemus mánát (sullii 400) geain lea sámegeieloahpahuš olles riikkas. Kárášjoga gieiddas leat eanemus. Áltta suohkana vásihusat leat danne miellagiddevaččat. Nubbi suohkan mii lea válljejuvvon lea Romsa gos lea 117 oahppis sámegeieloahpahuš.

Áltta suohkan

Áltta suohkanis Finnmárkkus ássat eanemus olbmot, ja stuorra dadistaga, ja vaikke vel ii leatge sámi guovddášbáiki, de leat doppe ollu sápmelaččat ja ealli sámi kultuvra. Áltta siida oamasta ja jodiha ovttá sámi mánáidgárddi mas leat golbma ossodaga ja ovttá sámi kulturviesu. Mánáidgárdi ja kulturviessu leat seamma viesus.

Kulturviessu láigoha viesu iešgudege doaimmaide ja viesus leat earret eará Álttá sámegiellaguovddáš ja Álttá sámesearvi. Sámi mánáidgárddi lea leamaš hui dehálaš man bokte oažžu vuodu sámi mánáid giellamáhttui ja sámi giellaoahpahusa rekrutteremii skuvllas. Suohkan lea maiddái kártemin beroštumi sámegielloahpahussii suohkana mánáidgárddiin, nu ahte dakkár fálaldat sáhtta álggahuvvot 2009 čavčča. Sámi gullelašvuhta lea mággá láhkai nannenjuvvon, ja lea addán Áltá-servodahkii ja suohkanii vejolašvuoda ávkkástallat daid resurssaiguin ja vejolašvuodaiguin maid dát dagaha. Hálddašandásis leat buorit návccat koordineret ja plánet barggu ahte addit buori sámegielfálaldaga, ja lea áiddobeliid ođdasitorganiserejuvvon ođđa ossodahkan mánáide ja nuoraide. Suohkanis gos lea nuorra álbmot ja stuorra olmmošlogu lassáneapmi lea ferten dahkat ollu ja lossa investeremiid skuvllas, lassin dasa ahte oahppit geat háliidit sámegielloahpahusa leat lassánan jahke- jagis.

Suohkanis leat lagabui 3000 oahppi vuoddoskuvllas juogaduvvon 19 iešgudege skuvllaide. Gitta 2008 lea fállujuvvon sámegielloahpahus dain eanaš skuvllain, iešgudege dásiin ja mága luohkás. Suohkanis ii leat oktage oahppi mii oahpahuvo sámegillii. Go leat nu ollu oahppit, norga skuvllat ja dásit, de leamaš stuorra hástalus suohkanii addit buori fálaldaga. Hástalusat leat earret eará leamas organiserema, ekonomijja, kvalitehta ja oahppobirrasa ektui. Okta fálaldat mángga iešgudege skuvllas, dásis ja luohkás lea dat ovdamunni ahte oahppit ožžot oahpahusa iežaset lagasbirrasis, muhto ollugat gártet smávva joavkkuide gos leat heajos eavttut ovttasbargui ja buorre oahppobirrasii.

Álttás mii lea olggobealde hálddašanguovllu leat stuorra hástalusat oažžut fágaoahpaheddjiid sámegielas. Muhtin oahpaheaddjin geat oahpahit ii leat formálalaš sámegielgelbbolašvuhta, ja desentraliseren struktuvra oahpahas ii leat dagahan álkibun doalahit ja ovddidit gelbbolašvuoda. Muhtin oahpaheaddjit leamaš biddjon oassevirggiide ja lea dávjá áidna sámegielloahpaheaddji skuvllas, nu ahte juhke skuvllas ii leat biras gos digaštallat fágalaš sisdoalu sámegielloahpahusa. Fálaldat lei maiddái hui rašši oahpaheddjiid buozanvuoda dahje eará jávkamiid dihtii dannego leamaš váttis gávdat sadjásaččaid bargat. Oahppit muhtin skuvllain leat šaddan massit ollu sámegielloahpahusa.

Váhnemat leat dovddahan duhtameahttunvuoda dasa mo oahpahas lea organiserejuvvon ja go eai oáččo buot diimmuid. Suohkan lea ožžon váidaga sámegielloahpahusa massima dihtii, ja lea njulgen dán váttisvuoda ahte leat fállan oahpahusa. Norgga Sámiid Riikkasearvi Álttás ja Suohkana váhnenlávdegoddi leat maiddái bargan áššiin. Dán ášši geažil álggahuvvui váhnenfierpmádat Álttás 2008:s.

Fylkkamánni lea maid veahkehan maŋŋá go ášši sáddejuvvui dohko. Okta evttohus mii lea ovddiduvvon lea ahte suohkan virgáda fásta sadjásačča sámeielas gii de sáhtá bargat go eará sámeieloahpaheaddjit leat eret. Okta eatni lea maiddá ohcan suohkanis ahte mánát geat masset ollu sámeieloahpahusa, besset hospiteret muhtin vahkuid Guovdageainnu skuvllas. Dása ii leat Áltá suohkan miehtan go Guovdageainnu suohkan bohtá gáibidit mávssu dan ovddas. Suohkan lea, muhtin muddui dan dihtii go leat moaitán, álggahan systema gos merkejit dan oahpu mii ii addo, ii beare sámeielas, muhto buot fágain, ja fállá oahpu dan ovddas. Nu guhkás go mii diehtit de lea dákkár fáldat erenoamáš Norggas.

Suohkanis lea friddjavuohta alddis mearridit mo sámeielafáldat galgá organiserejuvvot. Skuvlajagi 2008.09 válljii suohkan rievdadit veahás organiserema nu ahte skuvllat mat leat lahkalaš barget ovtas. Muhtin oahppit dolvojit ránnjaskuvlii sámeieloahpahussii. Nu šaddege stuorát, ja buoret ohppiid joavkkut ja stuorát oahppobiras. Seammas ávkástallá suohkan buorebut oahpponávccaiguin ja sáhtá fállat stuorát virggiid oahppan oahpaheddjiide. Dát oavvilduvvo loktet oahpahusa kvalitehta, mielddisbuktá stuorát ovtasbarggu oahpaheddjiid ja skuvllaid gaskka, iige leat nu rašši oahpaheddjiid jávkamiid dihtii ahte oahppit masset oahpahusa. Dáinna čovdosiin lea sihkkaraston ahte ohppiin main lea Sámegealla 1 ožžot buori kvalitehta oahpahusas mii doalvu sin loahppageahččaleami guvlui.

Maŋimus áiggi leat muhtin váhnemat álgán geavahit iežaset vuoigatvuoda ahte gáibidit oahpahusa sámegealli iežaset mánáide. Oahpahuslága ektui de lea suohkanis geatnegasvuota addit dakkár fáldaga jus dan háliidit unnimusat logi oahppi. 9 oahppi mat čakčat galget álgit 1. luohkkái ja okta 3. luohkkái, leat dássázii čájehan beroštumi. Vuosttas politihkalaš meannudeamis de hilgguin mánáid ja nuoraid váldolávdegoddi álggahit dakkár luohká, muhto maŋimus sátni ii leat varra daddjon ja báikkálašmediija čuovvun girit dán ášši. Ášši čalmustahtá ođđa ja áigevuodilis váttisvuoda Oahpahuslága ektui ahte álggahit skuvlafáldaga sámegealli suohkanis mii lea olggobealde giellaguovllu.

Áltá suohkanis lea skuvlajagi 2008-09 rastildeamiortnet dasa mii guoská diibmojuohkimii sámeielas. Diimmut váldojit iešguđege fágas. 2009 čavčča rájes áigu suohkan váldit atnui njuolggadusa ahte diimmut galget váldot dušše dárogealfágas. Otnáš ortnet lea dakkár ortnet man dábálaččat eai geavat muhto man suohkan lea ožžon lobi fylkkamánnis čadahit. Suohkana mielas lea váidalahtti ahte Johttičálus F 12 mii čilge dáid áššiid bodii maŋit 2008:s, ja lea hui váttis oazžut ipmárdusa ja dulkot johttičállosa. Lea dehálaš ahte oahppit ja váhnemat ožžot

ipmárdusa ja čilgehusa makkár váikkuhusaid sin sámegieloahpahusa välljen dagaha.

Finnmárkku Fylkkamánni leamaš čeahppi bagadit suohkana váttis čilgehusaiguin ja áššiiguin, ja lea čuvvon mielde daid hástalusaid mat suohkanis leat. Dat ovddeš namuhuvvon váiddaášši mii lei sámegieloahpahusa massima birra lea ságastallon fylkkamánniin gii lea sihtan dieđuid ja suohkan lea álggahan doaimma.

Suohkana golut leat stuorrát go galgá addit viiddis sámegielfálaldaga, eaige golut leat daid doarjjaortnegiid ektui maid stáhta hálddaša. Áigumuša lea liikká suohkan välljen dahkat nanu politihkalaš doarjagiin. Álttá suohkanis leat otne 14 virggi sámegielas. Desentraliserejuvnon struktuvra mas leat ollu oahpaheaddjit iešgudege skuvllas lea čalmmustahtán man dehálaš lea ahte oahpaheaddjit barget fierpmádagas. Sámi oahpaheddjiidfierpmádagas Álttá suohkanis leamaš hui dehálaš bargu ráhkadit fágaplánaid sámegieloahpahussii. Plána váldá ovdan gelbbolašvuodamihtuid, ja juohká daid mihtuide ja áigumušaide nu ahte daid sáhttá geavahit oahpahusbarggus. Suohkan oaivvilda ahte lea bargojuvnon ollu ovdánahttinbargu dás, ja sámi fágaplánat ledje dat vuosttas fágaplánat maid suohkan gárvvistii. Plánat leat maiddái vástádussan hástalusaide ahte háhkat buriid oahppogirjjiid sámegielas.

Oahpaheddjiidfierpmádat lea ožžon diibmoresurssaid bargat plánabarggu, fierpmádatbarggu, oahpponeavvuid veardit ja gelbbolašvuodaloktemii. Dáid ruđaid lea suohkan ieš bidjan go Álttá suohkan lea olggobealde hálddašanguovllu iige oaččo konverterenruđaid. Fierpmádat lea leamaš áibbas guovddážiis OM06 atnui váldimis, ja strukturoasi ektui oaivvilda suohkan ahte buot lea ortnegis. Dat mii ii leat vel dahkkon lea barggu árvvoštallat ja mo galgá veardidit ohppiid dási. Dát lea guovddáš hástalus sámegiela loahppageahččaleami ektui. Suohkan ii dieđe maid siva ahte ollu oahppit heitet gaskan sámegielain.

Okta daid deháleamos hástalusaiiguin ahte addit kvalitehtalaččat buori sámegielfálaldaga, lea oahpaheddjiid gelbbolašvuolta. Suohkan háliida oažžut daid buoremus oahpaheddjiid, muhto gilvala eará suohkaniiguin. Sámi allaskuvllas gerget menddo unnán sámegieloahpaheaddjit, ja suohkanis lea oktavuolta allaskuvllain álggahit oahppofálaldaga Álttás.

Sámegieloahpahusa organiseren váldo ovdan rektorčoahkkimiin, ja dáppe biddjo maid vuoddu ovttasbargui eará skuvllaiguin, ja digaštallo makkár dieđut galget sáddejuvvo váhnemiidda. Juohke okta skuvla kárte galle oahppi háliidit sámegieloahpahusa, ja dat heivehuvvo daid oahpaheddjiid návccaide mat leat ja mo

oahppit juohkásit daid iešgudege dásiide ja joavkkuide. Dáppe digaštallojit maiddá sierranas barggut oktasaš prošeavttaid dahje Sámi álbmotbeaivvi ektui.

Romssa suohkan

Romssa gávpogis lea guhkes sámi historjá ja birrasis leat sámi árbevirolaš ássanguovllut. Sihke Kvaløyas ja nannámis leat ollu báikkálaš servodagat suohkanis aktiivvalaš mearrasámi báikkálašservodagat. Dasa lassin lea boazodoallu sihke nannámis ja sulluin olggobealde Romssa. Muhtin badjeolbmuid barggu sáhtá čuovvut ruovttoluotta dan áigái go bohccuiguin ~~leat Romssa~~ mearragáddái. Otne orrot 60.000 olbmo Romssas, ja gávpogis áset 6000 studeantta mat gullet eará suohkaniidda. Universitehtas ja Romssa allaskuvllas leat oktiibuot 8600 studeantta. Sámi studeantabiras ja sámi dutkanbiras lea dehálaš resursa sihke Romssa gávpogii ja sámi servodahkii.

Romssa Universitehtas gávdno Sámi Studeanttaid Guovddáš mas lea ovddasvástáduš Indigenous Studies Masterprográmma oahpus lassin dasa ahte guovddáš hálddaša ollu sámi ja gaskariikkalaš álgoálbmotdutkanprográmmaid. Lea maid álggahuvvon okta sámesearvi Romssas, Romssa Sámi Searvi-NSR, ja universitehta lahkosis lea sámi kulturviessu Árdna. Sámi álbmotbeaivvi ávvudeami oktavuodas guovvamánu 6. beaivvi lágídit Romssas sámi vahku mas leat kulturdoalut, čájáhusat, valáštallamat ja konsearttat.

Sámi kultuvrii ja ealáhusaide lea Romssa suohkanstivra 1996:s mearridan doaibmaplána. Plánas evttohuvvui álggahit iešgudege ovdánahttinproseassaid ja doaimmaid nannen dihtii sámegiela ja kultuvrra. Dát evttohusat ledje earret eará Sámi kulturviessu/álgoálbmotguovddáš ásaheapmi, álgoálbmotgažaldagaid diehtujuohkinguovddáš ásaheapmi, ja sámi mánáid guovddáš ásaheapmi. Sámi mánáidgárddit leat oassin dain deháleamos fálddagain sámi álbmogii Romssas. Sámi mánáidgárdi/samisk barnehage, Kvammstykket addá ollislaš sámegiela mánáidgárdefálddaga sámegiela mánáide Romssas. Romssa Studeantaovttastus jođiha maid Gimle studeantamánáidgárddi sámi ossodaga mas lea sáji 13 mánái 0-6 jahkásaččaide. Studeanttain geain lea sámi duogáš lea vuoigatvuohta oažžut gitta guhtha dain sájiin.

Romssa suohkan lea bargan strategalaččat oažžut ealaskas sámegiela servodagaid mánáidgárdeási rájás bajásguvlui. Lassánit sámegielhállu mánat mat fárrejit Romsii ja mat šaddet bajás Romssas. Otne leat oktiibuot 117 máná geain lea sámegiella dásis 1,2 dahje 3. Leat oktiibuot ovcci fásta sámegieloahpaheaddji suohkanis mii hálddaša oahpahusa 21 skuvllas. Lea vel sámegiela luohkká Báhpajávri skuvllas/ Prestvannet skole, mas leat 25 oahppi. Gitta O97 álggaheami rádjai ledje vuosttamuzžan váhnemat geat válde ovddasvástádusa

sámegieloahpahussii. Go O97-S álggahuvvui šattai Romsa II-dási suohkan ja fásta sámegieloahpaheaddji bidjui virgái. Suohkan bijai sámii oahppoplánaid atnui váldin ovddasvástádusa Báhpajávrrii skuvlla/ Prestvannet skole rektorii gii álggahii koordineret oahpaha buot skuvllaide, ja rekrutteret oahppan sámegielat oahpaheddjiid go lei dárbu.

Álggahuvvui rekrutterenkampánja oahpaheaddjiskuvllaide gos ledje sámii studeanttat, ja áigá juo ráhkaduvvojedje rutiinnat maidda guoskkai sihke koordinerenbargu ja gelbbolašvuodahuksen oahpaheddjiide. Álggahuvvui ortnet mas ii leat áigemearri čadnojuvvon, mii sáhtii geavahuvvot oktasaš gelbbolašvuodaloktemii, ja fásta vahkkosaš čoaikkimiidda buot sámegieloahpaheddjiide suohkanis gos sáhtii plánet ja hukset gelbbolašvuoda fárolagaid. Álggahuvvui maid oktasaš bargu ráhkadit sihke oahppoávdnasiid, mat váilo, ja metodaid sámegieloahpahussii. Vuodđun biddjojedje oahpahus prinsihpat ja heivehuvvon oahpahus. Daid iešgudege modulaide lea ráhkaduvvon sierra ovdánannjuolggadusat 7 iešgudege dásis maid oahpaheaddjit geavahit Sámegeielas 2 ja 3. Dáid báikkálaš plánain lea gelbbolašvuodamihtut ja eavttut mo veardidit konkretiserejuvvon. Oahppit dahket iežas veardidemiid dakkár eavttuid vuodul go njálmmálaš gulahallan, čálalaš gulahallan ja giella ja kultuvra dihtomielalašvuoha, dakkár kriterioid vuodul go *eahpesihkkarvuoha*, *jođus* ja *máhtan*. Dáid veardida ohppiid mentor. Maiddái vahkkosaš gelbbolašvuodačoahkkimat ovdáneami birra, diehtujuohkin, ja vásihusat sámii oahppoplána ja oahpponeavvuid geavaheamis, ovdamearkadihti neahtta ávdnasat, johtet geahppasit sámii oahpaheddjiidfierpmádagas. Seammás lea vejolašvuoha geavahit dáid interneahhta oahpporesurssaid sorjavaš das man guhkkás dat iešgudege skuvllat leat ollet ođasmahttit iežaset mášiinnaid, on-line oktavuoda jna.

Váhnemat leat dovddahan ahte Báhpajávrrii skuvla/ Prestvannet skole lea buorre, dan bokte ahte skuvla náke oážžut mielde sámii beali skuvlaárgabeaivvis buot ohppiide. Leat stuorát hástalusat skuvllaide gos leat unnán oahppit mat välljejit sámegiela 2 ja 3, ja oahpaheaddjit dovddahit dárbbu ahte suohkan dásis álggahuvvo bargu nannet obbalaš máhtu sámii oahppoplána birra buot skuvllain. oahpaheaddjin váilot diimmut nannet váhnengulahallama sámegiella 2 ja 3, ja go váhnemat dávjá váldet oktavuoda oahpaheddjiiguin njuolggá ja dovddahit eahpesihkkarvuoda mihttojuksamii ja iežaset návccaid veahkehit albma láhkai ovddidit ohppiid oahpu, go májgga váhne miin ii leat sámegiela gelbbolašvuoha. Romssas ávvudit muhtin skuvllat Sámi álbmotbeaivvi, ja organiserejit fáddá-beivviid ja dievademiid veaigin ja eahkes sámegielat ohppiide miehtá regiuvna.

Romsa gehččojuvvui áigá juo leat buorre bargosadji, mas lea buorre ovttasbargu ja vejolašvuodat loktet gelbbolašvuoda. Buot fásta oahpaheaddjit leat formaliseren

sámegiellgelbbolašvuoda. Romssa suohkan lea ráhkadan eará modealla go Áltá, muhto leat unnit virggit fásta dan ovttaskas skuvllas. Romssas leat oahpaheaddjit fásta virggiin, muhto seammás johtet skuvllaid mielde. Dát miellidiskáhtá ahte oahppit ožžot oahpahusa iežaset ruovttuskuvllas nugo sis lea gáibáduš, seammás go dát lea gáibideaddji plánema, ja plánenbarggu koordinerema ektui skuvllain ja logistihka ektui. Vaikke vel virggit leatge bisuhuvvon de dovdet ahte lea hástaleaddji oažžut sadjásaččaid buozanvuoda geažil ja doalahit nu stuorra infrastruktuorra go Romssas leat huksen. Geavahuvvojit dábaččat studeanttat sadjásašvirggiide, muhto buoremus livčče skuvlajodiheddjiid oaivila mielde ahte livčče liige fásta virgi bajimuččas mii bargá buozanvuoda, kurssaid/konferánsaid ja sullasaš jávkamiid geažil.

Ahte gokčat lullisámi ja julevsámi mánáid vuoigatvuodaid de geavaha Romsa gáiddusoahpahusa. Lea bivdán lagat ovttasbarggu Árran julevsámeguovddážiin, muhto sis ii leamaš dássáži resurssat álggahit lagat ovttasbarggu.

OM06-S bokte leat sámegielliimmuut váldon dárogielliimmuin. Sámegielliimmuut fertejit biddjot vuostá ja plánejuvvot dárogielfága ektui, beroškeahttá luohkkádásis. Sámegielas galget 3,5 diimmu váldot dárogielas ja 0,7 diimmu olggobealde. Dat dagaha hástaleaddjin oažžut diimmuid heivet go oahpaheaddjit johtet daid iešgudege skuvllaid gaska addin dihtii sámegieloahpahusa báikkálaččat, ja ohppiid sierra bargoplánaid ektui. Dát miellidiskáhtá ahte ferte bargat ovtta daid iešgudege skuvllaiguin nu ahte dárogieloahpahuš biddjo daid áiggiide go skuvllas lea sámegieloahpaheaddji. Dát plánen ferte koordinerejuvvot buot luohkáin. Danne ferte buot oahpahusa plánen álggahuvvot árabut go dain eará skuvllain. Lea dárbu rábas gulahallamii dáiguin mii dagaha ahte sii plánejit iežaset skuvlaruvttuid dan ektui ahte goas sáhttet fállat daid iešgudege skuvllaide dan sámegiell diibmologu masa sis lea vuoigatvuhta.

Ferte váldit vuhtii ahte Romsa lea viiddis ja leat guhkes gaskkat mátkkoštit daid iešgudege skuvllaide. Dát lea hástaleaddji oahpaheddjiide geat fertejit oažžut áddejumi sámegieloahpahusa mávssolašvuoda birra dain ovttaskas skuvllain, ja skuvllain gos sii eai leat oassin fásta oahpaheddjiid bargoveagas. Dát koordineren lassibargu lea dahkan ahte leat válljen bidjat buot sámegieloahpahusa ovtta beaivái vahkus, vaikke buoremus livčče skuvlajodiheddjiid oaivila mielde guktii vahkus.

Romssas bidje skuvlaeaiggádat koordineren- ja gelbbolašvuodabarggu ovddasvástádusa ovtta rektorii ja ovtta skuvlii, juoga mii jáhkkinis dahká koordinerenbarggu ja diehtujuohkinjođu johtileabbon. Ahte ovtta rektoris suohkanis lea fágalaš jodiheapmi ja dasa lea addon čielga mandáhta; ja go oahpaheaddjit bagadit nubbi nuppi ja dorjot oktasaš fágaovdáneami, dahká ahte

Romssas leat mággat eavttut devdojuvvon maid Balto (2009) čujuha leat lihkestuvvan eaktun.

5.2 ČOAHKKÁIGEASSU

Dát gaskaboddosaš guorahallan mo hálddašandássi gieđahallá Máhttolohtema-Sámi atnui váldima, leamaš hástalus go leamaš proseassa mii lea jođus ja mii ain rievdá. Mii leat danne bargan čilget eanet proseassa birra, go dan loahpalaš bohtosa, go lea ain guhká ovdal sáhtta dadjat ahte OM06S lea gárvvis váldot atnui. Muitaleaddjit deattuhit daid váttis bargodilálašvuodaid maid dát refoarbma lea ožžon daid stuorra mañnonemiiguin mat guosket oahppoplánaide, njuolggadusaide ja ovddasvástádus čielggademiide. Májgasii lea refoarbma álggahuvvon boastut, ja ollu dain deháleamos eavttuin eai leamaš čielggaduvvon. Oahppogirjjiid váilevašvuolta deattuhuvvo erenoamážit leat váttisvuoltan, ja lea stuorra dárbu lohtet gelbbolašvuolta oahpaheddjiide geat galget oahpahit dan odđa oahppoplána mielde, ja ahte dát máhtu heivehuvvo skuvlamánáid árgabeaivái. Dutkiide leamaš maid váttis addit buriid vástádusaid gažaldagaide mat leat biddjon álgogeahčen kápihttalas. Lea njulgestaga beare árrat dadjat mo refoarbma boahdá doaibmat. Eahpesihkkarvuolta ja hástalusat orrot leamen stuorát olggobealde sámi giellaguovllu dan ektui go suohkaniin mat leat siskkobealde.

Guorahallan čájeha ahte báikkálaš čovdosat maid ráhkadit, leat dan duohken ahte dat ásuohuvvojit ja stivrejuvvojit fierpmádagaid bokte; ja ahte dat čovdosat mat válljejuvvojit rievddadit suohkanis suohkani. Dát ii váikkut dan mearkkašupmái mii skuvlajođiheaddjin suohkandásis lea heivehit daid bargovugiid mat álggahuvvojit daid iešgudege suohkaniin. Dát lea lunddolaš go suohkanat leat ožžon friddjavuolta ieža mearridit mo oahpahus galgá organiserejuvvot, muhto ahte dát friddjavuolta dávjá gáržžiduvvo go váilot oahppan oahpaheaddjit, ja ahte suohkan ferte válljet dakkár čovdosa mii lea praktihkalaččat čadahahtti ovdamearkadihttiid geavahit gáiddusoahpahusa dahje oahpaheddjiid geat johtet daid iešgudege skuvllaid mielde. Mii oaidnit earret eará ahte fierpmádat gaskal oahpaheddjiid mat oahpahit sámegeallii ja sámegeallat lea hui dehálaš nannet oahpaheddjiid gelbbolašvuolta, vásihusaid lonuheames ja oahpahasvuogi hábmemis. Governance-struktuvrra dovdomearka lea fierpmádat mas leat mielde iešgudehtlágan oasálastit mat leat čatnon oktii oktasaš hástalusaid ja váttisvuodaid dihtii, gos ii leat čielga ja bissovaš hierárkkalaš oktavuolta gaskal oasálastiid (Sørensen ja Torfing 2005). Guorahallan čájeha ahte čovdosa t hábmejuvvojit siskkobealde institusjonaliserejuvvon oktavuolta mas norpmain ja máhttovugiin lea mearkkašupmi. Politihkahábmen dahkko vásihusaid ja oahppoproseassaid bokte gos bealálaččat heivehit iežaset nubbái, ja dan oktavuhtii mas sii leat. Guorahallan

čájeha seammás ahte lea resurssaid oažžun, sihke ekonomalaš ja ávnnaslaččat: dan bokte ahte gávdnojit dárbbalaš oahpponeavvut mat heivejit ohppiid vásihusáddejupmái ja olmмоšlaš, dan bokte ahte gávdnojit oahppan oahpaheaddjit mat veahkehit hábmet báikkálaš čovdosiid. Guđemuš dain mearkaša eanemus lea mendo árra dadjat – muhto leat gažaldagat maiguin mii bohtit bargat dan viidasat evaluerenbargus.

6. OAHPPOPLÁNADAGUS MÁHTTOLOKTEN 2006 SÁMI (OM06S) – GUORAHALLAN

Mikkel Bongo, Leif Eriksen, Sidsel Germeten

6.1 HISTORJJÁLAŠ MADÁSGEAHČASTEAPMI SÁMI OAHPPOPLÁNAIDE

6.1.1 Vuosttaš geardde go sámegiella vuhttui norgga oahppoplánain

Sierra sámegiel oahppoplána bodii vuosttaš geardde Oahppoplánain 10-jagi vuoddoskuvlii 1997:s (O97S), dušše logi jagi dás ovdal. Gažaldat gudelágán oahpaheapmi sámegielat mánáin galgá leat, ii leat almmatge ođas. Sámegielat mánát ledje duodaid vuosttažat geaidda organiserejuvvui geatnegahtton skuvlavázzin dán riikkas, ja juo árrat 1700-logus. Mii leat dán raportta álgokapihttalis, 1. kapihttalis, govvidan movt sámi giella ja kultuvra lea ovdánan norgga servodagas Thomas von Westena vuosttaš miššuvdnaskuvlla rájes lagabuidda 300 jagi áigi gitta otná dillái. Otná oahppoplána čilgema ja digaštallama álgun áigut mii čuovvovaččat geahččat veahá lagabuidda historjjálaš ovdáneami go guoská gudelágán sisdoallu ja hápmi geatnegahtton skuvllas sámi álbmotjoavkkuide galgá leat Norggas, ja dalle earenomáš deaddu sámegillii oahpahusgiellan ja fágan.

Nugo mii leat oaidnán, váttisvuolta lea álo áiggis leamaš galggai go addit oahpahusa sámi giela ja kultuvrra bokte, dahje galggai go addot servodaga ráđđejeaddji joavkkuid gillii, mat ledje dánskagiella ja mænnil dárogiella. Makkár sadji sámegielas galggai leat, regulerejuvvui sihke skuvlalágaiguin ja earenoamáš bagadusaiguin skuvlla várás, ja lágaiguin mat guske maiddái eará surggiide servodagas go skuvlii. Vaikko 1889 riikaskuvlalahka (Landsskoleloven) attii sámegillii árvvu veahkkegiellan⁵ oahpaheamis, dadje dadjat juo gosii ideanttalaš giellabagadusat mat bohte 1880:s ja 1898:s juoga eará. 1898 bagadus dajai sámegiela geavaheami birra oahpaheamis ahte dat galggai geavahuvvot easkka go lei *”áibbas bággu”* (§ 4). Go almmolaš politihkalaš guoddu ollu logenáre jagiid lei

⁵ Veahkkegiella oahpahusas mávssii ahte oahppogirjjit risttalašvuodafágas ja lohkašušat almmuhuvvojedje duppalteavstain, dárogiella nuppe bealde ja sámegiella fas nuppebealde.

ahte skuvla galgga heaittihit sihke sámi giela ja kultuvrra ”norgga” servodagas, ovdánii dát dadistaga šaddat oktasaš guoddu buohkat beare navde leame álo das. Go maiddá oahpaheaddjit ožžo seamma guottu dadistaga, dadjá dat juo iešalddis ahte sámegeiella geavahuvvui hui unnán oahpaheamis. Vuosttaš skuvladirektevra Finnmárkkus, Bernt Thomassen, muitala 1903:s, *njálka* go lei fitnan eanas skuvllain ámttas, ahte son lei deaivan muhtun oahpaheddjiid ”*geain ii leat leamaš dáruiduhttinoidnu*”. (čuj. VG:s 28/3-03). (Gč. 1. kap). Erohusat ledje dain oktavuodain gos sámegeielat oahpaheaddjit lobiheamit geavahedje sámegeiella oahpahusasteaset.

Formálalaš rievdadus go guoská sámegeiella geavaheapmái skuvllas, ii bohtán ovdal go álbmotskuvlálágain 1959:s go hilgo 1898 giellabagadusa. Dán rájes addui vejolašvuohta geavahit sámegeiella, ii dušše veahkkegiellan, muhto maiddá oahpahusgiellan. Dát sáhtii almmatge dušše dáhpuhuvvat liige dohkkehemiin departemeanttas. Vaikko giellabagadus leige guđđojuvvon, addui 1967 rádjái hui unnán, jus obanassiige organiserejuvvon oahpahusfálaldat sámegeielas vuodđoskuvllas. Okta sivva lei, nugo daddjojuvvui NOU:s 1980:59: ”*Ferte gáddit ahte oahpaheaddji- ja oahppogirjevátni ledje hirpmat ráddjejeaddji faktorat*” (NOU 1980: 59:34). Dat lea áddehahtti ráddjeaddji dili ektui. *njálka* logemat jagiid goas ii lean báljo oktage oahpaheaddji gii humai sámegeiella skuvllas, eai sáhtán eiseválddit hutkat sámegeielat oahpaheddjiid ja sámegeielat oahppogirjjiid, ja dakka vide álggahit oahpaheapmi sámegeielas ja sámegeillii. Lea leamaš áddjái hukset gelbbolašvuoda dán suorggis.

Skuvlajagi 1967-68 rájes álggahuvvui álgooahppu sámegeielas Kárášjoga, Guovdageainnu ja Deanu gielddain. Fálaldat fátmastii lohkan- ja čállinoahpu sámegeielas vuosttaš skuvlajagi mas lei dárogieloahpahus vierisgiellan. Luohkká juhkkuojuvvui dainna lágiin ahte sámegeielat oahppit ledje čohkkejuvvon seamma luohkkái ja sáhtte oazžut oahpahusa sámegeillii, maiddá eará fágain go sámegeielas. Dát dáhpuhuvai vaikko oahppogirjjiit eará fágain go sámegeiella giellaoahpahusas ain ledje dárogillii. Almmatge ledje fálaldagat sámi gielas ja kultuvrras gehččojuvvon *gaskaoapmin* oahppat dárogiella buorebut. Sámegeiella ii lean vel fága mas lei iešárvu. Sámegeiella álgooahpahusa álggaheami oktavuodas 1967 čavčča cealká Finnmárkku skuvladirektevra reivves Kárášjoga, Guovdageainnu ja Deanu gielddaide mat galge álgit dán oahpu:

Oaivil doaimmain lei nugo lei nugo diehtit nannet giellaoahpahusa vuosttažettiin oazžut buoret dárogieloahpahusa go dál lea. (NOU 1980: 59:21).

Ahte 1967:s álggahuvvui oahppofálaldat skuvllas sámegeielas ja sámegillii, lei almmatge luoddaearru. Muhto manne juste 1960-logu loahpageahčen, gitta gosii 1970-lohkui? Dasa sáhttet leat ollu sivat. 1940-logu loahpageahčen ja gitta 1960-logu vuostá bohte ollu almmolaš čielggadeami ja cealkámušat, earret eará stuorradiggelávdegottiin, sihke sámegeiela birra skuvllas ja sámi álbmoga obbalaš kultuvrralaš ja ekonomalaš dili birra. *Deapmosiid searvvis sámegežaldagaid čielggadeami lávdegotti (Sámelávdegotti) (Samekomiteen) Mearrádusevttohus GOD 1959:s ja St.died. nr. 21 (1962-63), Kultuvrralaš ja ekonomalaš doaimmaid birra mat leat earenoamáš beroštahttit sámi álbmogii.* Dát diedáhus jotkkii Sámelávdegotti mearrádusevttohusa ollu. Daddjojuvvo stuorradiggediedáhusas (s. 4) ahte

Stáhtaservodaga bargu ferte leat addit sámi álbmogii vejolašvuoda seailuhit gielaset ja earenoamáš kulturdovdomearkkaid muđui, muhto dát ferte dáhpáhuvvat sámi álbmoga iežas dáhtu mielde.

Loahpas áigodagas bođii maiddá dađistaga johtui obbalaš guoddorievdadeapmi almmolaš diliid siskkobeaalde unniloguid dáfus Norggas, dego dat sámegeiella, gos assimilašuvdnapolitihkalaš linnjá guđđojuvvui ja eanet ovttaiduhttima guvlui ja kultuvra plurálisttalaš linnjá guvlui (H. Tjelmeland i Folkenborg 2008: 48-49.), juoga maid earret eará dát bajábealde namuhuvvon dokumeanttat ja odđa skuvlaláгат vihtanastet. Dát guoddorievdadus sáhtta gal maiddá gehččot otná olmmošvuoigatvuodaoahpu oktavuodas 1948 maid Norga maiddá lea ratifiseren. (gč. Kap. 1).

Sámegeielat servodat lei fas álgán morránit⁶. Sámi morráneapmi ja identitehtahuksen buvttihii earret eará ollu sámegeielat báikkálaš berošteaddji-organisašuvnnaid 1940-, 1950- ja 1960-logus. Norgga boazosápmelaččaid riikkasearvi áhahuvvui 1947:s. Oslo sámi searvi áhahuvvui 1948:s, muđui jodiheadđji akademihkkariiguin Oslo universitehtas ja muhtun nuorra sápmelaččaiguin Oslos. Bohte maiddá dađistaga ollu eará báikkálaš sámi organisašuvnnat. Guovddášorganisašuvdna sámiide olggobealde boazodoalu, Norgga Sámiid Riikkasearvi (NSR), áhahuvvui 1968:s. Organisašuvnnain lei stuorra

⁶ Áigi 1900-logu álggu rájes gitta 1920 jagiide ~~ngiriá~~ sámeapolitihkalaš áigodat. Sápmelaš Isak Saba čohkkái Stuorradikkis áigodagas 1906-12, välljejuvvon Oarje-Finmmárkku válgabiire ovddas sámi/sosialisttalaš prográmmain. Saba guokte gáibádusa ledje bisuhit sámegeiela veahkkegiellan skuvllas ja doalahit duppaltekstejuvvon oahppogirjjiid risttalašvuodas. Viidáseappot oaččuimet mii vuosttaš sámegeielat aviissa man vuoddu ii lean osku, áhahuvvo ollu báikkálaš sámi searvvi (mii ~~majil~~ jámii) ja dollojedje sámi riikkačoahkkimat Norggas. (Hætta 2002:172-174).

rolla barggus addit sámiide vuoigatvuodaid norgga servodaga siskkobealde iige unnimusat ráhkadit sámi skuvlla nugo mii odne áddet doahpaga sámi skuvla. (OM06S:31. Gč. fas 1. kap. 1)

Seammás lassánii beroštupmi sámi historjái ja kultuvrii universitehtabirrasii dán áigodagas. Ahte Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) jodiheadji, Peder Andersen, bovdejuvvui lágídit logaldallama studentersamfunnet báikkis Oslos 1972:s, sáhtá leat mearka dasa.

Logaldallama fáttát ledje stáhta dáruiduhttinpolitihka ja stáhta guollehálddašánpolitihka negatiiva váikkuhusat Finnmákkus. (Folkenborg 2008: 49)

1960-logu loahpas ja 1970-jagiid sisa ledje dát odđa miellaguottut sámiide obbalaččat cieggan, go positiiva jurdagat ja fuomásemiid sáhtii duohtandahkat. Guovddáš eiseválddit áigo ráhkadit buoret árgabeaivvi sámi álbmogii, ii dušše skuvllas, muhto maiddá muđui servodagas. Odđa dáhttu ráhkadit buoret skuvlla maiddá sámi mánáide, bodii čielgasit ovdan boahpte plánas vuodđoskuvlla várás, 1974 minsttarplánas (M74).

Muhto manne válddii nu guhkes áiggi dán rájes go st.died. 21 bodii 1962/63:s dassázii go oaččuimet M74? Okta sivva sáhtá leat báikkálaš vuosttildeapmi nannet sámegiela skuvllas. Lei dušše Guovdageainnu suohkan mii lei positiiva Sámelávdegotti mearrádusevttohusii. Vuosttildeaddjit eai háliidan gullat sága ”sámi guovddášguovllu” birra sis Finnmákkus maid sii definerejedje reserváhttan. Reserváhtas livččii Sis-Finmárku gáhččan olggobeallái dábálaš buorrediliovdáneami servodagas, daddjojuvvui. (Jensen 2005: 192-193.)

6.1.2 1974 minsttarplána (M74)

Lagamus jagiid mat čuvvo ~~mii~~ go oahpahus sámegillii lei boah tán johtui, nannejuvvui sámegieloahpahus odđa oahppoplánain ja vuodđoskuvlalahkat. 1969 vuodđoskuvlalahka nanne § 41.7 ahte váhnemiid mánáide ”*geat geavahit sámegiela beaivválaš hállanáigumušaide, galgá addot sámegieloahpahus go váhnemat gáibidit dán*”. 1974 oahppoplána manai ovttá lávkki viidáseappot. Dás biddjui sámegiella čálahábmen bákkolaš fágaid vuollái bienalaš bajilgovaiguin mii galggai čađahuvvot fágas nugo ovdamearkka dihte lei dahkkon dárogielfágas.

Vaikko sámegieloahppu álggiige 1967:s, ii lean ovdalgo M74 bodii biddjon ovdan oahppoplána/oahpahusplána sámegiela várás. Sámegielfáttát biddjojedje dán plánas maiddá diehtujuohkinfágaid vuollái (dállodoallooahppa, servodatfága,

luonddufága, diehtofága), musihkka ja hábmen. (Gč. vulobealde). Ja eai lean velge hábmejuvvon sierra fágaplánat sámegiela várás, earret fágas *duodji*.

M74 sisdoallu sámegiela bealis lea ahte sámegiella lea váldogiellan álgoceahkis, muhto dárogiella šaddá váldogiellan gaskaceahki oahpahusas. Nuoraidceahkis sáhttet oahppit válljet sámegiela bálddalasgiellan lassin dárogillii váldogiellan. Sámegiela bálddalasgiela gelbbolašvuohta galgá vástidit gelbbolašvuodagáibádusaide mat leat dárogielat ohppiide geain lea ođdadárogiella/girjedárogiella bálddalasgiellan. M74 dajai man mávssolaš sihke sámegiella ja sámii kultuvra lea. Duodai guoskkai dat dušše daidda vuolemus luohkáide. Plána čilge dan ná:

Lea jáhkehahti jurddašit ahte váldodeaddu lea sámegielas ja kultuvrras vuolemus luohkain (M74: 71).

Plánas geavahuvvo ain boares doaba ”giellaseaguhusguovllut” sámii guovlluid⁷ birra. Servodatfága (geografiija, historjjá, ja servodatdieđa) bagadeaddji našunála jahkeplánain lea vuosttaš gearde váldon fárrui fáttát sámii historjjás ja kultuvrras. Lea boarráset áiggi ja boarráset sámii kultuvra man birra hubmojuvvo eanemus, muhto dálldoallofágii leat biddjon sisa bagadeaddji fáttát eallima birra johttisámii bearraša luhtte. Seamma dálldoallooahppaplánas daddjojuvvo maiddáii ahte lea deatalaš juohkit dieđuid sámii birra. Namuhuvvo:

Maiddáii mánáide eará sajiin riikkas berre váldit fárrui osiid dain earenoamáš sámii fáddásurggiin, go dalle hui mávssolaš ahte buot mánát riikkas besset oahppat juoidá sámii kultuvrra birra”. (M74:171).

Gáibádus diibmolohkojuohkimii ohppiide geat ožžo oahpu sámegielas, ii lean doarvái čilgejuvvon guovddáš eiseválddiid bealis. Lei dušše biddjon unnimusráđji diibmolohkui, maid skuvla fertii čuovvut. Danne iešguhtetge skuvlastivrraid duohken juohkit diibmoresurssaid ja oahpaheddjiid. Daid eahpečielggasvuodaid boadus lea ahte ollu gielddat ráhkadedje báikkálaš oahpahusdahkosa ja fágaplánaid sámegieloahpahussii, ja dahke iežaset sierra fága- ja diibmojuohkinmodeallaid.

⁷ ”Giellaseaguhusguovllut” dahje ”nuppástusguovllut” ledje guovllut gos lei sámii ja/dahje kvena álbmot, muhto maiddáii čearddalaš dáčča álbmot, ja gos oaivvildedje assimilašuvdnaproseassa dárogiela ja dáčča kultuvrra vuostá leame jođus. Guovllut mat dál fáttmastit dálá Guovdageainnu ja Kárášjoga gielddaid ja ovdalaš Buolbmát gieldda ledje rehkenaston sámii guovllunil M2. máilmmisoadi geavahuvvui doaba giellaseaguhusguovlu buot sámii guovlluid birra.

Ovdánedje erohusat gielddaid gaskka. Dákkár báikkálaš oahpahusráhkadusa fertedje almmatge guovddáš skuvlaeiseválddit dohkkehit. Ahte dohkkeheamit sáhtte boahit easkka guovvamánus seamma skuvlajagi, čájeha ahte ii lean álo lihka álki oažžut dohkkeheamiid. (NOU 1980:59:43-44)

6.1.3 1987 minstarplána (M87)

Go nubbi oahppoplána ráhkaduvvui vuodđoskuvlii, 1987 minstarplána, ledje sámit Sámi oahpahusráði (SUR) bokte vuosttaš geardde aktiivvalaččat mielde oahppoplána ovdabargguin mat maiddá fátmmastedje sámi giela ja kultuvra. Sámi oahpahusráđdi ásahuvvui 1975:s ja lei ráđdeaddi orgána eiseválddiide sámi skuvlagažaldagain. (SUR šattai Sámedikki vuollái 2000:s ja šattai oassin Sámedikki skuvlapolitihkalaš váldesurggiin.)

M87:s lea sámeigiella biddjon maiddá vuosttašgiellan eatnigielladásis dássálaga dárogielain, ja sáhtá válljejuvvot vuosttašgiellan miehtá gaskka vuodđoskuvllas. M87 mielde sáhtá sámeigiella maiddá válljejuvvot nubbingiellan, mii máksá siidogiellan. Dát lea vuostálaga M74:in mas sámeigiela dušše sáhtá válljet nubbingiellan nuoraidceahkis. M87:s, sámeigiela vuosttašgiela fágaplánain, lei ulbmil *”addit ohppiide dievaslaš reaiddu njálmmálaš ja čálalaš geavahussii sihke ruovttus ja servodagas”* (s. 157). Dát mávssii ahte skuvlla ulbmil lei ahte oahppit geain lea sámeigiella eatnigiellan ollásit galge hálddašit sámeigiella, njálmmálaččat ja čálalaččat. Vuosttaš geardde namuhuvvo maiddá guovttegielalašvuohta positiiva resursan servodahkii. Oahppoplána muitala dan ná:

Ulbmil lea maiddá ahte sii [oahppit] galge ovdánahttit doaibmi guovttegielalašvuođa mii dahká sidjiide vejolažžan dovdat iežaset ruovttus guovtti kultuvrras (M87:38).

Vaikko dát vuosttažettiin lei oaivvilduvvon sámeigelat álbmogii, guoská dát maiddá eará unnitloguide Norggas. 1987 minstarplánas ledje olu konkrehta dajaldagat sámegieloahpu sisdoalu birra go lei dáhpáhus M74:s. Plánas lei maiddá váldon fárrui obbalaš árvvoštallanoassi ja bagadallanoassi maid ferte geahččat čielggasin ja konkrehtan. Muhto M87 ii ovddastan sierra, čohkkejuvvon oahppoplána sámeigiela ja sámi kultuvrra várás.

6.1.4 Sámi oahppoplánadagus 10-jagáš vuodđoskuvlii 1997 Sámegeiella (O97S)

O97S šattai vuosttaš oahppoplána mii lea earenoamážit ráhkaduvvon sápmelaččaide ja čállojuvvon sámegillii, ja mii govvida movt sámegeiella vuodđooahppu mánáid- ja nuoraidskuvlaceahkis galgá leat. Mii áigut danne geahččat lagabuidda dán plána. Doaba ” sámi skuvla” máksá luohkká, skuvla dahje giella mii čuovvu sámegeiella oahppoplánadahkosa. Plána dadjá seamma sajis ahte sámi skuvla lea huksejuvvon prinsihppii ”oktagaslaš ja dásseárvosaš oahppu man vuodđun ja vuolggasadjin lea sámi servodaga iešvuođat ja dárbbut”.(O97S:57). Sámi skuvla galgá leat dásseárvosaš, muhto ii ideanttalaš norgga skuvllain muđui, sihke fágalaččat ja kultuvrralaččat. (Gč. 1. kap.). Plána ”Prinsihpain ja njuolggadusain ...” sáhttit mii viidáseappot lohkat (s. 57):

Oahpus galgá leat sisdoallu ja kvalitehta mii addá vuodđomáhtu, eallimindahká kulturárbbi, movttiidahtta váldit báikkálaš kulturárbbi geavahussii ja movttiidahttit mánáid ja nuoraid leat aktiivvalaččat ja ráhkadeaddjin sámi ja dáčča servodagas. Oahpahus galgá leat veahkin sihkarastime positiiva identitehtaovdáneami ja doaibmi guovttegielalašvuođa. Hábmets ja ovdánahttit buori positiiva iešgova lea vuodđun viiddis oainnuide, gierdevašvuhit ja positiiva gáttuide iežas gillii, servodahkii ja kultuvrii, eará kultuvrraide ja ovttasbargui eará servodagaid ja kultuvrraid olbmui.

Doaba doaibmi guovttegielalašvuohta ii leat viidáseappot definerejuvvon dahje čielggaduvvon, muhto deattuha sihke oahppi sámi identitehta ovdáneami ja doaibmi guovttegielalašvuođa gaskal sámegeiella ja dárogiella. Buot buohkanassii lea O97S viidát fáttmasteaddji plána mii manná guhkkeliidda ovdalaš plánaid main lei dušše sámegeiella guovdilastin deataleamos.

Dutkijoavku Sámi allaskuvllas čadahii jagiid 2001-03 evaluerema osiin O97S:as. Boađus lea biddjon ovdan girjjis *Sámi skuvla plánas ja geavahusas. Movt deaividit O97S hástalusaid?* Man redaktevra lei Vuokko Hirvonen (Hirvonen 2004). Dát evalueren lei oassi riikaviidosaš 97 odastusa evalueremis. Okta prošeavtta dutkiin, Jan Henry Keskitalo, geahčai guđeláhkái sámi skuvla ovdánii O97S bokte ja guđeláhkái sámi skuvla heivehuvvui báikkálaš diliide. Keskitalo árvvoštalai positiivan ahte plánain álggahuvvo odđa prinsihpat norgga skuvllas doahpágiiguin dego *álgoálbmotperspektiiva, sámi perspektiiva jaggakultuvrralaš perspektiiva* (Keskitalo 2004: 22).

Perspektiivajurddašeapmi plánas lei geatnegahtti suohkaniidda, muhto oažžut dán jurddašeapmái dohkkehuvvot praktihkalaččat gáibidii stuorra árjjaid skuvlla bealis. Oahpaheaddjiárvoštallamiid mielde Keskitalos iskkadeamis ii lean suohkan lihkostuvvan doarvái bures go guoská sámis skuvlla sierranasvuodaid áimmahuššamii. Eai skuvladásisge lean doaimmaheaddjit lihkostuvvan doarvái bures váldit atnui dan maid Keskitalo lohká árbevirolaš sámí máhttun. Perspektiiva báikkálaš oahppoplánabargui maid O97S álggahii, gal lei baicca buorre báikkálaš plánaproseassaide ja dasa ahte bajidit sámí ohppiid identitehta. Keskitalo evttohii doaimman 3-4 jagáš plánaprográmma plána sisafievrredeami vástes. Dakkár prográmmain sáhtte báikkálaš skuvlaeiseválddit váldit atnui iešguđetlágán resurssaid gelbbolašvuodáloktemii ja ođastanbargui skuvllas. Báikkálaš máhtu geavaheapmi, skuvlla oahpponeavvoválljen ja sámegeala ovddideapmi obbalaččat, ledje deataleamos váikkuhangaskaoamit. (Keskitalo 2004: 22-32.)

Okta eará oasseváldi proševttas, Ole H. Magga, evaluerii O97S:a sámegeala ektui vuosttašgiellan. Magga deattuhii plána áigumušat ledje nugo galge leat eatnigiellaplánas. Son dajai dan ná:

Dás lea dát plána duođaid váldán ovddasvástádusa sámí kultuvrras nugo ii oktage eará plána Norggas leat dahkan ovdal (Magga 2004: 53).

Maiddái prinsihpalaš bealit plána giellaoainnus, mas giellaoahpu gulahallanaspeakta leat vuodđun, ledje Magga árvoštallama mielde buorit. Son geassá maiddái positiivan ahte plána deattuha giela doaimma servodatdimenšuvnna.

Dat mii ii árvoštallon liika positiivan, lei ahte O97S ii vuhtiváldán duohta dili ja praktihkalaš sámegealgeavaheami servodagas odne. Sámegeala "Giellaarenat" leat ja bohtet leat ráddjejuvvon. Eai gávdno ovdamearkka dihte geavahanrávvagat sámegeallii go oasttat skohtera. Ja beaivválaš gulahallanolbmuid gaskka dáhpáhuvvá eanet ja eanet dárogillii, vel nu gohčoduvvon sámí báikkálaš servodagainge. Okta erohus lea doahpagat mat geavahuvvojit boazodoalus, bivddus. Muđui ii leat dárbbášlaš máhttit sámegeala ovttaga suorggis otná servodagas. Magga čujuha ahte O97S:s jáhkkojuvvui sámegealat ohppiin leame seamma doarjja báikkálaš servodagas oahppat sámegeala go dárogielat ohppiin *kultuvrraset* ja *gielaset* ektui, muhto dan ii leat sámegealat ohppiin. Oahppoplána eaktuda maiddáa ahte lea liikka olu litteratuvra fídnemis sámegeallii go dárogillii, muhto dan ii leat. Dán oaidná Magga heittotvuohtan plánas.

Magga oaivvilda maiddáa ahte suorgi oahppiárvoštallan livččii berren oažžut stuorát saji plánas. Maiddáa plána eará didáktálaš oasit, nugo ovdamearkka dihte

dan ulbmilhábmemat, leat Magga mielas eahpečielgasat. Son konkludere ahte plána berre ođasmahttot, nu ahte sámegiela duohta dilli biddjo eanet vuodđun. Muhto seammás berre ođasmahtton plána áimmahuššat O97S buriid áigumušaid ja giellaoahpu prinsihpalaš beliid.

Dán O97 evaluerema oasseprošeavttas čalmmustahtta Niŋvind Helander Helander čálalaš álgoeahpu sámegielas. Helander ádde ahte oahppoplána lea hui obbalaš, ja son geassá ovdan váilevaš doarjaga mii sámegielas lea giellan bákkálaš servodagas go buohtastahtta dárogielain. Okta oahppoplána ulbmiliin oažžut ohppiid oaidnit árvvu sámegiella geavaheamis beaivválaš eallimis jus sámegiella ii galgga ain massit viidodaga, šaddá dalle hirpmataldežan , oaiivvilda son. Helander deattuha skuvlla ovddasvástádusa go son lohka ahte lea ”*skuvlla čielga geatnegasvuohhta*” ráhkadit buori birrasa čállinohppui ja čállinhárjehallamii. Eaktun nagodit dán, lea ahte ”*skuvla ráhkada konkreta plána*” mii fátmasta sihke čállinoahpu ja čállingiela. (Helander 2004: 98). Viidáseappot deattuha Helander ahte ”*ovttadássaš, doaibmi guovttegielalašvuohhta*” lea eaktun sihke sámegiela ovdáneapmái ja seailuheapmái servodagas.

Helander lea maiddái iskan sámegiela oahpaheddjiid čálalaš sámegielgelbbolašvuoda. Dás vástida golmma oahpaheaddjis dušše sullii okta ahte sii máhttet čállit sámegiela ”*bures*”. Dát lea vuollegis lohku. Jus dárogielat oahpaheaddjit skuvllas livčče vástidan sullásaččat, livččii várra šaddan huikkas. Ii sámegiela geavaheapmige, omd. dieđuid addimiin skuvllas, lean doarvái buorre oahpaheddjiid gaskkas. Leat dušše sii geat máhte sámegiela buoremusat, geat leat ovddemusas doahttaleame barggu geavahit sámegiela čálalaččat. Helandera obbalaš ráđđi nannen dihte skuvlla giellabarggu leat danne buorit plánat, oahpaheaddjit geain lea gelbbolašvuohhta ja ágirušši váhnemat. Oahppit fertejtit dieđusge maiddái loaktit skuvllas, lasiha son.

Njealját suorgi mii evaluerejuvvui, lei sámi skuvlla oahpponeavvodilli. Dán barggu dagai Mai Britt Utsi. Geahččaleamis čielggadit oahpponeavvuid oastima resurssadili čájehii son ahte sihke bušeahtateknihkalaš diliid geažil ja váilevaš plánaid geažil gielddas, lei váttis gielddadásis diehtit man ollu ruhta duodaid geavahuvvo oastit sámegiela oahpponeavvuid. Lei danne dárbbalaš maiddái oažžut oahpaheddjiid árvvoštallamiid oahpaheaddjidili birra. Dás lei konklusuvdna seammá go lea leamaš buot jagiid sámegiel skuvllas: ”*Sámi oahpponeavvut leat váilevaččat skuvla- ja gielddadásis*”. (Utsi 2004: 141). Almmá dihtomielalaš guottuid ja politihka haga suohkanis šaddet oastimat, Utsi mielas, eanet dahje unnit soaittáhagas, dávjá eajkaloahpaheaddji álgaga duohken. Utsi iskkadeapmi čájehii maiddái ahte oahpaheddjiin lei buorre gelbbolašvuohhta ovdánahttit báikkálaš oahppoplánaid. Viidáseappot gávnnai son ahte oahpaheaddjit hárvve vižže dieđuid

dahje máhtu skuvlakantuvrrain dahje internehtas. Deaŋaleamos diehtogáldot ledje eará oahpaheaddjit. Son konkluderii ahte eai lágádusatge lean doarvái čeahpit juohkit dieđuid ođđa sáme-gielaoahpponeavvuid birra.

Oanehis konklusuvdna evalueremiin maid Sámi allaskuvla lea čadahan maidda mii dás leat refereren, lea ahte dutkit ledje eanas ledje duhtavaččat ieš plánaid, O97S, muhto ahte plána lei váldán beare unnán vuhtii sámi servodaga gos plána galgai doaimmat. Sii geat ledje čállán plána, ledje eanas beare gáddán ahte seamma eavttut lihkostuvvat oahppoplána duohtandahkamiin mii dábaččat gávdno dáčča servodagas, maiddái lei gávdnamis sámi servodagas. Čeahkkáigesson siskkilda dát ahte oahpaheddjiin ja skuvlajodiheddjiin ledje gáržžes vejolašvuođat olahit plána ulbmiliid.

6.1.5 Sáme-giella gymnásas ja joatkkaskuvllas

Ledje dušše biedggus oahppofálaldagat sáme-gielas nuoraide maŋnil álbmotskuvlla áigodagas 1930 -1950. Dákkár fálaldat lei Sámi álbmotallaskuvla Kárášjogas mii álggahuvvui 1936:s. Skuvla attii oahpu sámi gielas ja kultuvrras. Skuvla lei priváhta oamastusas dalá Finnemiššuvnnas (odne Sámemiššuvdna) maid Norgga girku bismmat ledje ásahan 1888:s. Sivvan Finnemiššuvnna ásahepmái lei ahte girku ii oaidnán sámi ja kvena álbmoga dáruiduhttima iežas bargun, dát lei stáhta bargu. Bisma Skaar, gii 1887:s válddii álgaga ásaht Finnemiššuvnna, logai dan ná. *”Báhpaide ferte Sápmelaččaid sielubeastin leat eambo mávssolaš go sin dáruiduhttin”* (Dahl 1957: 297). Jus sápmelaččat galge oazžut risttalašvuođaoahpu maid sii áddejedje, skuvllas, girkus dahje eará sajis, fertii maiddái dat addot dákkár gillii maid sápmelaččat áddejedje.

Stáhta sámi fitno- ja dipmaduodjeskuvla Guovdageainnus ásahepmái 1952:s. Dás addojuvvui ovttá guokte diimmu oahpahus sámi gielas ja kultuvrras vahkkui. Ii lean sáhka sierra fágain ja fágaplánain daidda fálaldagaide. Eambo deattu oáččui dát bargu 1960-logus, earenoamážit go st. dieđ. nr. 21 (1962-63) bođii. Dán stuorradiggedieđáhusas nannejuvvo:

Geatnegahtton skuvlla gažaldagas čuovvu maiddái ahte gymnásas ferte leat vejolašvuohta addit oahpu sámi gielas ja kultuvrras (ibid.: 49).

Ollu digaštallamiid maŋnil sihke báikki ja sisdoalu birra álggahuvvo Kárášjoga gymnásaluohkát main lei sáme-giella 1969:s. Eksámeniid dáfus lei skuvla Álttá gymnásas vuolde vuosttaš jagiid, muhto oahpahus addui báikkálaččat Kárášjogas. Kárášjoga gymnásas sáhte oahppit oahppat sáme-giella bálddalasgiellan

odđadárogiela sadjái, guokte diibmosaš sámegieloahpahasain vahkkosaččat. Viidáseappot čáhkehuvo sámi fáttát fágaide historjá, geografija ja religiovdna ja muhtun muddui dárogielfágii. Sámegeľfálaldaga fágasisdoalu ja fágaplánaid ledje báikkálaš oahpaheaddjit skuvllas ráhkadan. Sámegeľla váldogiellan ráhkaduvvui 1974:s. Ulbmil lei eksámen artium mas lei sámegiella váldogiellan. Dasto addojuvvui fága dárogeľla vierisgeľlan ohppiide 1976 rájes. (Aarseth 1984: 49-50)

Go odđa *Joatkkaskuvlalahka* bodii 1976:s, oaččui Kárašjoga skuvllat seamma jagi iežas bealle muddui sámegielnama Sámi joatkkaskuvla, Kárašjogas - Samisk videregående skole, Kárašjogas (SJS-SVS), dárbbášlaš ja identitehtannejeaddji nammamolsun geainnu alde šaddat sámi joatkkaskuvlan. Ovdabargguiguin láhkii, NOU 1975: 17 (s. 37), čuožžu ahte joatkkaskuvlaoahppu sámiide *”ferde hukset dovdastussii ahte sámi álbmogis lea sierra gielalaš, kultuvrralaš, historjjálaš ja sosiála duogáš”*. Oažžut sámi skuvlla mii lei dásseárvosaš norgga joatkkaskuvllain, lei ~~talaš~~ muhto eai guovddáš dahje báikkálaš skuvlaeiseválddit háliidan ovdánahttit skuvlavuogádaga mii lea áibbas ideanttalaš norgga skuvllain muđui. Ovdalaš rektor Sámi joatkkaskuvllas, Kárašjogas – Samisk videregående skole, Karasjok, Jon E. Einejord, dadjá ná: *”Dásseárvu ollašuvvá eambo dásseárvuine go ovttalágánvuodain, ...juoga galgá leat oktasaš, muhto ii buot ii dárbbáš leat”* (Einejord 1994: 53).

Guoddu lei ahte sámegiella skuvllas galggai leat dásseárvosaš dárogeľlain, muhto ii dárbbáš leat ideanttalaš. Dát lea leamaš sámegieloahpu guoddi prinsihppa olles skuvlaásahussii, ja lea váikkuhan sihke oahppoplánaide ja fágaplánabargui báikkálaččat. Dásseárvu gaskal sámegiela ja dárogeľla lea formálalaččat mearriduvvon Sámelága 1990 lasáhusas oahpahasgeľla birra, § 1-5. (Gč. 1. kap.)

6.1.6 1994 skuvlaodastus (O94)

1990-logu skuvlaodastusat dagahedje fas eanet našunála ovttastahttima ohppui, nu gohčoduvvon odđa hámat guovddášii bidjama. Našunála ovttastahttin ja oahppoplánaid guovddáš stivren ja oahpahaslága njuolggadusat galge hukset našunáladovddu ja nannet dáčča kultuvrra. Oahppoplánat galge speadjalastit servodaga, nugo dalá skuvlastáhtarádđi Gudmund Hernes dajai. Ulbmil lei oažžut ovdan oktasašárvvuid, ja dan mii lea ávkkálaš ja sávahahtti sihke indiviida ja servodaga vuhtiiváldima dihte (Lyngsnes ja Rismark 2007: 136-139). Soaitá leat danne ahte sámegielperspektiiva álggus lei unnán ovdan dallego odastusa váldolinjját mearriduvvo. Ii gávdnon guđegelágán oktasaš čohkkejuvvon plána sámegieloahppui.

Danne váikkuhii odastus iešguđetláhkáii iešguhtetge ceľkiin sámegieloahpus. Dát ovdanbohtá evalueremis maid Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt čadáhii

jagiid 1999-2000 man namma lei “*Sámi joatkkaoahppu – vuoigatvuodát ja sisdoallu. Sámi joatkkaoahpu evalueren Ođastus 94 vuolde*”. Prošeavttas ledje oktiibuot vihtta Sámi Instituhtta/Nordisk Samisk Institutt dutki. Prošeavtta kapihttalat leat čállon fárrolaga. Danne ii leat oktage čáli addon earenoamážit iešguhtetge kapihttaliidda. Prošeakta lea almmuhuvvon instituhta Dieđut - ráiddus, Dieđut 7/2000. (2000 rájes lea Sámi Instituhtta oassi Sámedikki oahpahasossodagas.)

Bohtosat maid dutkijoavku gávnnahejde, ledje ahte O94 oahppoplánat ledje, dutkiidjoavkku oaivila mielde, beare ulbmilstivrejuvvon. Garra ulbmilstivren dagahii ahte ovdalaš proseantajuohku gaskal guovddáš ja báikkálaš oahppoávdnasiid sámegeielas lei váttis olahit. Árvvoštallan maid Sámi Instituhtta prošeakta dagai dán birra lea:

Jus sámegeiela sisdoallu galgá boahtit ovdan plánas, ferte dát dáhpáhuvvat eará láhkái. Dán rádjái ii leat dát dáhpáhuvvan, ja danne lea juohke oahpaheaddji duohken gávdnat saji (Dieđut 2000: 30).

O94 dagai fidnofágalaš linnjáid eambo teoriijavuodduuvvon. Plána lei maiddái garra fágaidgaskasaš prošeakta iežas metodaoasis. Metodalaš bagadallamis lea stuorra sadji, muhto sámegeiela dáfus healbbai metodalaš bagadallan. Metodalaš bagadallan sámegeiela várás ja dárogeiela várás ohppiide geain lea sámegeiella bodii easka 1999:s. Oahppit ožžo diehttelas sierra giehtagirjji, Ofelačča, mii attii ohppiide njulgejumiid gudeláhkái galge bargat skuvllas O94 mielde. Dát jorgaluvvui sámegillii, muhto almmá heivekeahhtá sámi diliide ja kultuvrii (Dieđut 2000: 31).

1994 skuvlaodastusas ledje váikkuhusat muhtun sámi oahppofálaldagaide. Sámi joatkka- ja boazodoalloskuvla Guovdageainnus (SVSRS) lei ovdánahtton oahpposuorgefága boazodoalus dahje duojis dábálašfágaid oahpposuorggis, muhto fálaldaga ii sáhttan heivehit odđa strukturođastussii. Danne šattai geavatlaš boađus ahte skuvlla bázi fálaldagain mii lei oalle ovttalágán dábálaš našunála fálaldagain, oahpahasstrukturirain mas ledje unnán sámi dovdomearkkat. Sámi joatkkaskuvla Kárášjogas oaččui skuvlaeiseválddiid báikkálaččat ovdánahttit nu gohčoduvvon sámi oahpposuorgefága mii váldui atnui 2000 čavčča (Dieđut 2000: 32).

Váilevaš oahpaheaddjit geain lea gelbbolašvuohta sámegeiela fágaoahpus lea, ja lea leamaš, váttisvuohta sámi joatkkaskuvlaoahpus. Evalueremis daddjojuvvo:

Váilo ain ollu ahte buot oahpahedjjiin lea sámegiela gálggat sáhttit deavdit ulbmila geavahit sámegiella oahpahasgiellan njálmmálaččat ja čálalaččat (Diedut 2000: 166).

Helander válddii maiddá ovdan seamma perspektiivva, nugo lea čilgejuvvon čállingálgan sámegiela sámegiela oahpahedjjiid gaskkas vuoddoskuvllas.

Sámi joatkkaskuvllat leat bidjan johtui ollu doaimmaid buoridit dán. Skuvla áiggui bidjat gáibádusa máhttit sámegiela vissis unnimusdásis go virgáibidjet oahpahedjjiid, muhto dalá Girko-, oahpahas- ja dutkandepartemeanta ii bidjan lánkanjuolggadussii eará gáibádusa go ahte ohccit main lei sámegiela máhttu lei ovdamunni jus muđui ledje ovttalágán eavttut, ja ahte oahpaheadjit mat biddjojedje virgái fertejedje oahppat sámegiela. Buoridan dihte dárogielat oahpahedjjiid sámegiela máhttu leat skuvllat ollu jagiid addán gelbbolašvuodaloktenfálaldaga ja formálalaš oahppofálaldaga daidda oahpahedjjiide vai sii sáhttet oahpahit sámegiella. Dát ii leat lihkestuvvan, čállet dutkit evaluerenprošeavttas. Sivtat leat sihke ekonomálaččat ja fágalaččat. Máksá beare ollu ovdánahttit dárogielat oahpahedjjiid gelbbolašvuoda doarvái buori dássái ahte sii sáhttet oahpahit ohppiid geain lea sámegiella eatnigiellan. (Diedut 2000: 167.)

Sámi joatkkaskuvllain lei maiddá ulbmil dahkat sámegiela skuvlla hálddahaslaš ja pedagogalaš váldogiellan, muhto dát ii čadahuvvon báljo gudege muddui. Raporttas čuožžu ahte *”Geavvan lea čájehan ahte prinsihppaoahppu ii leat doarvái sihkkarastit ahte sámegiella šaddá oahpahasgiellan”* (Diedut 2000: 162). Sáhttet leat ollu sivtat dasa, muhto okta dalaš sivva lea ahte O94 ii leat váldán oahpahasgiellagažaldaga doarvái ovdan, ja ahte ii boahtán ovdan sámegiela geavaheami birra skuvllas. Danne nogai fuomášupmi dan birra. Evalueren konkludere ahte *”njuolga váikkuhus orru šaddan geahppánanan vuoruheapmi ja mañjoneapmi barggus nannet sámegiela skuvllas”* (ibid: 172-173).

Oahpponeavvovátni lea leamaš bastevas vátisvuolta mañnil O94. Leat ain beare unnán oahppogirjjit. Ollu girjjit leat veahkkegirjjit mat eai leat čállon dihto plánaid mielde, ja maid dasto sáhtta geavahit sihke vuoddokurssas ja joatkkakurssas. Dát dagaha váilevas ovddosmannama fágain. Mearrus jagi joatkkaskuvllas sáhtta maiddá leat nu ahte eanas oahppogirjjit dalle juo leat ”geavahuvvon”. Lea maiddá leamaš vátis oahpahedjjiid čállit oahppogirjjiid. Okta dilli sáhtta leat ahte lea stuorra bargu čállit oahppogirjjiid olles fágii. Dát lea áddjái. Oahpaheadjit fertejit dávjá ráhkadit oahpponeavvuid beaivválaš oahpahasgiellan ja dalle dasa lassin čállit oahppogirjjiid dalle go leat oahpaheadjivirggis. Muhto dán astet dušše

muhtun oahpaheaddjit. Eará dilli lea ahte dat lea ekonomalaččat hejot mákson. Oahpaheaddjit váldet baicca oahpahusvirggiid.

Goalmát dilli lea ahte O94:in bohte ollu geatnegahttimat skuvllaide rievdatit oahppoplánaid, ráhkadit odđa oahpponeavvuid ja odđa oahpahanmetodaid. Buot dát dagahii stuorra dárbbu oahpaheddjiide ovtasbargat gaskaneaset. Váikkuhus šaddá ahte go buot dát geatnegahtton barggut bohte lassin oahpahussii, ii lean dilli masage earái, čuoččuha evaluerenprošeakta. (Dieđut 2000: 153-157.)

Prošeaktajoavkku konklusuvdna šaddá dalle ahte plánas leat ollu stuorra váilevašvuodát. Prošeakta leat soames rievdadusgáibádušat mat čájehit guđe guvlui oaivvilduvvo sámegeiplána berre mannat ovdalii go sámegeielas skuvllas oazžu buoret eavttuid. Oanehaččat lohka joavku ahte fertejit biddjot giellagáibádušat oahpaheddjiide geat galget oahpahit sámegeiela. Ferte maiddá addit eambo resurssaid ráhkadit oahpponeavvuid. Fertejit ráhkaduvvot oktasaš njuolggadusat sámi joatkkaskuvlaohppui sámi šaldi minstara mielde mii lea vuodđoskuvlla várás. Fertejit ráhkaduvvot metodalaš láidestumit sámi joatkkaskuvllii. Fertejit maiddá ráhkaduvvot eambo kursafálaldagat sámi fídnofágain, ja fertejit šaddat stuorát válljenvejolašvuodát sámegeielfágas. Obbalaččat ferte šaddat unnit dábálašteoriija fídnofága fálaldagaid plánain, ja fertejit váldot sisa sámi fágafáttát našunála oahppoplánain. Ja viimmat, dat ferte evaluerenprošeavttaid mielde ráhkaduvvot sierra sámi oahppoplánat bálddalaga daiguin našunála. (Dieđut 2000: 187-190.)

6.2 SÁMI MÁHTTOLOKTEN (OM06S)

6.2.1 Mii lea áigeguovdilis oahppoplánadilli Norggas?

Norggas lea stáhta Máhttodepartemeantta bokte gii dahká álgaga ovdánahttit našunála oahppoplánaid skuvlavuogádahkii. Máhttolokten lea vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa odđa odastusa namma mii álggahuvvui skuvlajagi 2006-07 rájes. Odđa oahppoplánadahkosa OM06S álggahuvvui jagi ~~njuol~~ ja váldui atnui skuvlajagi 2007-08 rájes. Oahpahuslága § 6.4 vuodul leat ráhkaduvvon oahppoplánat sámegeielas ja sámegeillii oahpahusa várás. Oahpahuslága mielde mearrida Sámediggi sámegeiel oahppoplánaid, ja dát guoská buot sámegeielohppui Norggas.

Dát iskkadeapmi maid Nordlandsforskning oktan earáiguin čadaha, lea oahppoplánaid birra mat gusket vuodđoohppui vuodđoskuvlla vuosttaš luohká rájes ja bajás gitta joatkkaoahpu ~~me~~mus jagi rádjái. Min evaluerenbarggu bajimus perspektiiva lea ovttárvosaš skuvlla jurdda sidjiide geat čuvvot odđa oahppoplánadahkosis OM06S. Nu go mii leat čilgen lagabuidda 1. kapihttalis lea

sámiin eamiálbmogin ja unnitlohkun siskkobealde norgga servodaga riekti dásseárvosaš skuvla ja oahpahussii man vuodđun lea iežaset giella, iežaset kultuvra ja čearddalaš duogáš. Dán maŋŋil šaddá váldogažaldat min evalueremiin veahkeha go Máhttolokten Sámi dasa ahte mii lahkoni dásseárvosaš skuvlla ja dásseárvosaš oahpahusideála sámi álbmotjoavkkuide Norggas.

Lea odđa OM06S oahppoplánaid vuodul ahte vuodđoahpu doaimmaheaddjit, mii máksá skuvlaeaiggádat, skuvlajodiheaddjit, oahpaheaddjit ja oahppit oktan sin váhnemiiguin, galget johtuibidjat odđa oahppoplánadahkosa sámi skuvllas⁸. Leat dat doaimmaheaddjit geat guorahallamiiddiset ja dulkomiid vehkiin galget plánet, heivehit ja láchit ja čadahit oahpu skuvllas ja luohkkálanjain ja dan maŋŋil, sáhttit árvvoštallat lahkona go dat oahpahusdoaimma bajemus ulbmila. Danne áigut mii maiddá dahkat guorahallamiid odđa oahppoplánadahkosis, dannego dat lea daid guorahallamiid bokte ahte mii dutkin galgat geahččalit ipmirdit odđa oahppoplánaid sisdoalu ja maŋŋil dovdat dán doibmiibidjanbarggu mii dáhpáhuvá skuvlavuogádagas iešguhtetge oahpahusarenain.

6.2.2 Guđelágán neavvut leat mis hálddašanláhkái dákkár oahppoplánaguorahallamii?

Guorahallan, árvvoštallan ja digaštallan dihte odđa sámegiel oahppoplána, áigut mii geavahit álkidahtton veršuvnna John Goodlads (1979) dovddus modeallas oahppoplánaanalysii. Dát modealla guovdilastá earenoamážit oahppoplánadásiid. Goodladas leat čuovvovaš vihtta oahppoplánadási:

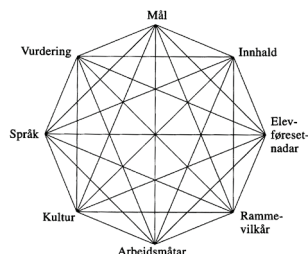
- *Ideaid oahppoplána* (politihkalaš ja servodatlaš áigumušat maiddá oahppoplána lea huksejuvvon)
- *Formálalaš oahppoplána* (almmolaš, mearriduvvon oahppoplánadahkosis)
- *Ipmirduvvon oahppoplána* (guđeláhkái iešguhtetge ásašusat dulkojit ja áddejit oahppoplána-dahkosa)
- *Doibmiibiddjon oahppoplána* (guđeláhkái plána bukto ovdan luohkkálanjain, ja ollašuttu geavahasas)
- *Vásihuvvon oahppoplána* (ávki mii oahppis lea oahpaheamis ja maid earát oaiivildit dán birra)

Mii áigut min guorahallamis sirddašit daid iešguhtetge oahppoplánadásiid 1, 2 ja 3 gaska. Rievtti mielde lea 3 dássi dán vuoru min iežamet dulkon ja ádejuvpmi

⁸ Namahus ” sámi skuvla” lea oassi oktasašskuvllas ja fátmmastit skuvlla dahje joavkku gos vuodđoahpahus čuovvu OM06S

OM06S:s. Danne go mii buohtastahttit ja geahččat ovttalágánvuodaid ja erohusaid gaskal OM06S ja Oahppoplánadahkosa Máhttolokten 06 (OM06), gessojuvvo maiddá OM06 min analysaide ja digaštallamiidda.

Go juo mii áigut min analysain ja digaštallamiin geahččat sámi oahppoplánadahkosa, áigut mii maiddá geavahit viiddiduvvon didákttalaš relašuvnamodealla maid Svein Lund (2003: 64) lea hábmen ná:

Figvra 1 Viiddiduvvon didákttalaš relašuvnamodealla

Dat mii earuha Lunda didákttalaš relašuvnamodealla dá bálaš didákttalaš relašuvnamodeallain, maid álgoálggus leaba Bjørndal ja Lieberg (1978) hábmen, lea ahte Lund modeallastis maiddá lea váldán fárrui daid didákttalaš šlájaid giella ja kultuvra. Sámi skuvlavuogádagas leat dát guokte šlája earenoamáš ~~leat~~ ~~daid~~ ~~geahččat~~ dasgo dát leat álgoálbmogiid ja unnitloguid ja sin rievtti birra oazžut oahpu sáme gielas ja sáme giellii. Sáme giella lea rehkenaston okta dain kultuvrralaš cakkiiin sámi servodagas ja sáhtá maiddá gehččot leame OM06S sámi ”liibman”. Danne lea sáme giella maiddá mávssolaš šaddi buolvva sámi identitehtahálddašepmái.

Didákttalaš relašuvnamodealla lea dán rájes go álggahuvvui Norggas, viidáseappot ovdánahtton ja ollu pedagogalaš girjjiid čállit leat váldán dan atnui, nugo Gudem 1990, Hiim ja Hippe 1993, Imsen 1997 ja Lyngsnes ja Rismark 1999 ja viidáseappot Lund 2003. Didákttalaš relašuvnamodealla iešguhtetge didákttalaš šlájaiguin lea dađistaga šaddan oassi norgga oahpahušvuogádaga vuogis giedahallat didákttalaš gažaldagaid. Earret eará čájeha Engelsen (2008: 41) ahte son lea geavahan dán modealla iežas guovddáš ja báikkálaš stivrendokumeanttaid guorahallamis OM06 atnui váldima oktavuodas. Mii áigut maiddá min guorahallamiin ja digaštallamiin geavahit viiddiduvvon didákttalaš relašuvnamodealla bargoreaidun, ja geavahit daid didákttalaš šlájaid jurddašanguolahallandoaban. Norggas gullet oahppoplánateorijjat oassin didaktihkka bargosurggiide, ja dalle pedagogihkkii.

Engelsen (2002) dieđus leat mis iešguđetlágán oahppoplánašlájat iešguhtetge pedagogalaš teoriijaid ja árbevieruid vuodul. Dát iešguhtetge oahppoplánaid juohká son fágajuhkkojuvvon oahppoplánaide, viiddis dahje ovttastahtton oahppoplánaide, fáddáguovdilaston ja beroštumi guovdilaston oahppoplánaide ja doaima- ja vásihusuovdilaston oahppoplánaide. Su dutkanraporttastis 2008:s čájeha son maiddá ahte oahppoplánateavsttat ovddastit sierra teakstašlájá mas leat dovdomearkkalaš šládjadovdomearkkat. Son geavaha doahpágiid nugo plurálisttalaš soabadanhábmemat ja harmoniijaplánat ja ovttaoavilguvllot oahppoplánašlájat. (Ibid.: 22.) Min iežamet bealis váldit mii maiddá fárrui dan odđa doahpaga ođastusas Máhttolokten mas mii leat ožžon *dievaslaš* oahppoplánaid 13-jagi bistu ohppui.

Boarráseamos oahppoplánašlájat lea fágajuhkkojuvvon oahppoplánat. Dát lea áin mearrideaddjin maiddá odđa reformmas, vaikko dát leage nugo Engelsen (2008) diehtá jagiid čađa leamaš ožžon garra moaitámuša. Moaitámuš lea leamaš ahte oahppit eai oaččo obbalaš oahppu. Máhttofragmenteren sáhtta danne šaddat oahpahušdoaimma boadus mii hukse dánlágán oahppoplánaide. Fágajuhkkojuvvon oahppoplánat leat vuostálaga ovttastahtton ja viiddis oahppoplánaiguin. Dákkár oahppoplánain časkojit fuolkefágat oktii stuorát fágasurggiide nugo ovdamearkka dihte *duodji* (dáidda ja giehtaduodji), luonddufága ja servodatfága. OM06S:as gávdnat mii daid fágaid dákkár ovttastahtton oahppoplánain.

Doaba heivehuvvon oahppu lea eambo nannejuvvon Máhttoloktemis. Skuvla lea ožžon fágaid válljehahtti prográmmafágaid ja prošeavttanáidkapiin. Dát doaba ja dát fágat lea huksejuvvon fáddáguovdilaston ja beroštumi guovdilaston oahppoplánaide. Obbalaš oahppoplána ja oahpahuš obbalaš prinsihpat ivdnejit doaima- ja vásihusuovdilaston oahppoplánaid.

Skuvla- ja oahppovuogádat leaba álo lagas oktavuodas servodahkii. Skuvlaodasmahttimiid sivva lea eiseválddiid sávaldat rievdadit ja ođasmahttit servodaga, ja deašalaš oassi dain rievdamiin dáhpáhuvvet odđa oahppoplánaiguin min oahpahušvuogádhkii. Dás lea fas čadnon dasa ahte min politihkalaš stivrenvuogádat jáhkka stivrenneavvun skuvlii ja ohppui, ja dasto skuvlla ángiris váikkuhanageantan servodatovdánahttimis. Dát oaidnu ivdnejuvvo iešguhtetge osiin OM06S oahppoplánadahkosis. Dát čájeha man láhkái oahppoplána doaimá servodaga oktavuodas. Odđa oahppoplánat leat beroštahttit min politihkkariidda, ja oahppoplánajearaldat dahkko álo áhtan stuorra politihkalaš digaštallamiidda ovdal go mearriduvvojit. Okta Norgga ovddimus oahppoplánateoretihkariin, Bjørg Gudem (1990, 1993), čájeha guđeláhkái oahppoplánat sáhttet oazžut ovdan oahppoplánadahkosa servodatdoaimma. Vuosttažettiin speadjalastet oahppoplánat servodaga mii ain lea goasge, nuppádassii juhket oahppoplánat dieđuid servodaga

vuoruhemiid birra ja goalmádassii stivrejit oahppoplánat skuvlla ja dán olis servodatovdánahttima.

6.2.3 Mii lea odda Máhttoloktema oahppoplánadahkosa dovdomearka?

Odda oahppoplánadagus OM06S leat golbma válđoosi, obbalaš oahppoplána, oahpahusa prinsihpat ja fágaid oahppoplánat. Sámi oahppoplánadahkosis 10-jagáš vuodđoskuvlla (O97S) várás, man sajis OM06S lea, lei sullásaš juohku. Goappašat oahppoplánadahkosat leat huksejuvvon oahppolága ja oahpahuslága njuolggadusaid ulbmilparagráfaide. Obbalaš oahppoplánat leat seamma go ovdalaš oahppoplánadahkosiid O94 ja O97S. OM06S:a oahpahusprinsihpat leat áibbas earálágánat go O97S:a. Dan sadjai go O97S:a prinsihpat duše guske vuodđoskuvlii, de gusket odda prinsihpat, oktan oahppoplakáhtain, buot fágaide ja buot cehkiide vuodđooahpahas 1. gitta 13. ceahkkái. Dát prinsihpat leat huksejuvvon ja ~~č~~kahttet lágaid ja njuolggadusaid mearrádusaid ja oahppoplána obbalaš oasi.

Vuosttaš maid áicá go buohtastahtá dán guokte oahppoplánadahkosiin, lea viidodat. Oahppoplánadahkosa O97S:as leat oktiibuot 442 siiddu ja lea illustrerejuvvon ollu čappa ivdnegovaiguin, ivdnejuvvon sárgumiiguin ja njuohtamiiguin maid dovddus sámi dáiddárat leat ráhkadan. Dán dáfus čuovvola dát dan obbalaš oahppoplána ja norgga O97, mii lea hábmejuvvon sullásaččat. Buohtastahttin dihte leat odda oahppoplánadagus OM06S:as viidodat mii lea sullii beali siidologus. Seammás leat mii Norggas ožžon oahppoplánaid oktasašfágain dárogiella, matematihkka ja ~~re~~lašgiella buot 13 -jagiide go oahppu bistá. Ákkastallan lea sihkkarastit progresašuvvna oahpahusbistimis. Dát lea perspektiiva mii lea čuvgejuvvon buot OM06/OM06S vuodđodokumeanttain, earret eará: NOU 2002: 10 *Buorre vuosttaš luohká rájes* NOU 2003:16 *Vuosttažettiin. Nannejuvvon kvaliteahta vuodđooahpahas buohkaide* ja St.died. nr. 30 (2003-2004) *Kultuvra oahpu várás*. Dat leat dokumeanttat maid Goodlad (1979) lohka *ideáid oahppoplánan*, mii máksá dokumeanttaid mat ovddastit oahpahusprinsihpaid mat manjil čállojuvvojit ieš oahppoplánadokumentii.

6.2.4 Obbalaš oahppoplána

Obbalaš oahppoplána lea bajit oassi ja gullá dán oassái olles oahppoplánadahkosa, maid Goodlad gohčoda *formálalaš oahppoplánan*. Obbalaš oahppoplána gávdno sihke dárogielveršuvdnan ja sámegielveršuvdnan. Dat lea jorgaluvvon ja ovdánahtton 1990-logu skuvlaodasmahttimiid oktavuodas ja gohčoduvvo dávjá O93:n. Sámegielveršuvdna lea čállojuvvon sámegillii ja áimmahuššá dainna lágiin didákttalaš šlája giella ja oahppi rievtti dásseárvosaš skuvlii ja oahpahussii man vuodđun lea sin iežaset giella. Obbalaš oahppoplána čiekudahtá skuvlalágaid ja

dálá oahpahuslága ulbmilparagráfaid, ja muitala oahpu bajimus ulbmiliid. Dát oahppoplána lea oktasáš ja guoská buot dásiide oahppovuogádagas vuodđoskuvlla rájes rávisolbmuid oahpahussii. Dát lei ođas Norggas dán áiggi go bođii, ja lei vuosttaš oahppoplána mii lei hábmejuvvon ná.

Obbalaš oahppoplána nugo mii áddet dan, ja dát maid Goodlad gohčoda ipmirduvvon oahppoplána, berošta eanas buriid oahppanproseassaiguin ja iige dárbbaslaččat oahpahusbohtosis. Eai dárbbas leat guđegelágán vuostálasvuodát gaskal buriid oahpahusproseassaid ja buori oahppobohtosis, baicca nuppe láhkái. Bajimus ulbmilat namuhuvvojit danin njuolggadus- ja proseassaulbmilin, iige boadusulbmil. Čuožžu áibbas čielgasit namuhuvvon ahte ulbmilat dán oktavuodas leat juoga maid ii goassege olat, muhto juoga man vuostá galgá bargat. Seammás dadjá plána juoidá ahte skuvlla doaimmaheaddjit álo galget diehtit lahkoniit go ulbmilat dahje sirdása go eret dain. Obbalaš oahppoplána (O93: 4) definere dalle ulbmiliid maiddá ná:

”Ulbmil dán oktavuodas lea: a) juoga man vuostá bargá – b) juoga maid sáhtá diehtit lahkona go vai ii.”

Obbalaš oahppoplána lea vuosttažettiin huksejuvvon huksejeaddji máhtto- ja oahppooainnuide ja optimisttalaš jáhkku ealjáris oahppái oahppidoaimmalaš skuvllas. Dát álgá ná:

Oahpahusa ulbmil lea ráhkkanahittit mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid deaividit eallima bargguid ja hálddašit hástalusaid ovtta earáiguin. Dát galgá addit juohke oahppái gálggaid ieš fuolahit iežas ja iežas eallima, ja seammás veadjit ja dáhtut veahkehit earáid.

Dat loahpahuvo lihka poehtalaččat go álgá dainna ahte *”oahpahusa ulbmil lea viididit mánáid, nuoraid ja rávis olbmuid gálgga dovddastit ja vásihit vuoseheami, virkuivuođa ja searvama”*.

Obbalaš oahppoplána sisdoallu lea eklektalaš – ovtta láhkái lea dát hábmejuvvon dego dokumeantan mas leat bajitdási ja obbalaš višuvnnat ohppui skuvllas ja bargoeallimis masa lea váttis leat dadjat iežas leame vuostemielas. Buot politihkalaš bellodagat Stuorradikkis doahhtaledje maiddá dan 1993:s. Dat mearriduvvui Stuorradikkis 2004:s ahte dat galggai jotkojuvot rievdatkeahhtá vuosttaš oassin sihke OM06:as ja OM06S:as. Lea politihkalaš mearrádusaiguin ahte oahppoplánadahkosa servodatdoaimma ilbmá. Juste dannego oahppoplána áddejuvvo eklektalažžan, ipmirdit oallugat skuvlla doaimmaheddjiin dan dušše

ovttaoavilvuoda- ja harmoniijaplánan, nugo Engelsen (2008) dadjá. Ovttaoavilvuodaplánat čihket vuostálasvuodaid ja čihket riidduid mat vejolaččat soitet leat plána sisdoalu hárrái. Dakkár oahppoplánat eai šatta danne Engelsena dieđu mielde buorit stivrendokumeanttat.

Ođastus 94 ja Oahppoplána 97:a čuovusdutkanat čájehit ahte skuvlavuogádaga doaimmaheaddjit geavahit obbalaš oahppoplána lea beare unnán. Ahte ulbmilat eai dušše oro vuostálaga, sáhttá leat sivvan ahte dat lea unnán geavahuvvon vuodđooahpahas. Obbalaš oahppoplána girjás ja eahpečielga ulbmilhábmemat eai atte čielga njuolggadusaid mat sáhttet leat dárbbalaš eaktun jus galgá leat stivrenbeaktu vuodđooahpahusa oahpahussii ja oahpahasprosessii, juste danne go dan sáhttá dulkot iešgudetláhká, sorjavaš gii lohka ja dulko dan. Dat ovdanbukta norgga kultuvrra monokultuvran. Dan obbalaš oahppoplánas ii čuoččo ollu sámi identitehta ja sámi kulturárbbi birra. Gal das lea gal máguš sámi dáiddár John Andrea Savio malerijjas man namma lea ”Guoktes” dahje ”To” dárogillii. Muitaleamis oaivilohcci olbmo birra čuožžu čuovvovaš teaksta Savio gova bajábealde:

Sámi giella ja kultuvra lea oassi dan oktasaš árbbis mii lea earenoamážit Norgga ja Davviriikkaid ovttasvástádus várjalit. Dán árbbi ferte addot vejolašvuotta ovdánahttit viidáseappot skuvllain main leat sámegeielat oahppit, vai dat nanne sámi identitehta ja min oktasaš máhttu sámi kultuvra birra. (L93, s. 19)

Lea eanas dát maid dat namuha sámiid birra eamiálbmoin Norggas.

Iešgudetlágán bargovugiid geavaheami ektui oahpahas cuige obbalaš oahppoplána bajilčála ”Ráhkadeaddji olmmoš” ahte oahppu sihke galgá ovdánahttit praktihkalaš gálggaid ja addit áddejumi gieđa ja vuonja hárbjehemiin. Gudeláhká galgá dát dáhpáhuvvat, čilgejuvvo maiddái lagabuidda seamma kapihttalas oassebajilčállagiid: *Golbma árbevieru, Moaitin ja árvoštus ja Dieđalaš bargovuohki ja giris oahppi*. Maiddái boahpte kapihttalas, ”Bargi olmmoš”, šaddet dát dilis lagabuidda konkretiserejuvvon. Dán kapihttalas čilgejuvvo maiddái oktavuohka gaskal oahppieavttuid ja heivehuvvon oahpahas, ja viidáseappot skuvlla ovddasvástádusa ahte buot oahppit galget ~~veahke~~ ~~veahke~~ ovdáneami. Skuvlla ovddasvástádus ohppiid dábbalašoahpus čilgejuvvo lagabuidda kapihtalbajilčállagis ”Dábbalašoahppan olmmoš”. Gudelágán rámmaeavttuiguin oahpahasbargu galgá dáhpáhuvvat, čilgejuvvo kapihtalbajilčállagis ”Ovttasbargi olmmoš”. Skuvlla doaimmaheaddjit galget bargat seahkálás nuoraidkultuvrrain, addit geatnegasvuodaid ja ovddasvástádusa iešguhtetge oahppi agi, eavttuid ja

gálggaid ektui ja masa báikkálaš servodat gessojuvvo sisa veahkkin viiddis ja rikkis oahppobirrasa ovdánahttimii.

6.2.5 Sámi Máhttoloktema oahpahasprinsihpat

Maiddái dán oasis leat oasis formálalaš oahppoplánas, nugo Goodlad definere dan. OM06S oahppoplánadahkosis leat *Máhttoloktema oahpahasprinsihpat - Sámegeiella nugo* maiddái O97S:as ledje, nu dadjat ii leat dát mihkkege ođas oahppoplánaoktavuodas. Dat mii lea ođas dainna ođđa oahppoplánadahkosiin, lea ahte dál fátmastit dát prinsihpat maiddái joatkkaoahpahusa. Nubbi erohus lea ahte dat nu gohčoduvvon ”Šaldi” dahje *Vuođđoskuvlla oahpahusa prinsihpat ja njuolggadusat sámi oahppoplánadahkosa* O97S mielde lei hui viiddis ja bienalaš. Dát šaldi dagai 35 siiddu ja lei gosii lohkat dahkanbagadus, dahje čielga rávvagat guđeláhkái dát konkreta oahpahasbargu berre heivehuvvot. Dán oasis ovdalaš oahppoplánadahkosis ledje ovdamearka dihte čielga rávvagat guđeláhkái guovddáš ja báikkálaš oahppoávdnasat galge juhkkjuvovot, ja dát mearridii bienalašdásis proseantaaddimiin juohkima gaskal fáddá- ja prošeaktabarggu ja eará oahpahanvugiid skuvllas. Buhtastahttin dihte lea ođđa *Máhttoloktema oahpahasplánadahkosa ođđa oahpahasprinsihpat – Sámegeiella* (PFO-S) dušše gudasiidosáš.⁹ Dát ”ođđa” prinsihpat leat eanas dušše oahpahasplána dárkkuhusain ja láhkageatnegahtton bargguin mat čuvvot, ja obbalaš oahpahasplána sisdoalu čilgehusat ja dárkkuhusat ja eará formálalaš vuhtiiváldimat.

Dat lea maiddái oktiivástideaddji politihkalaš sávaldagaiguin mat eiseválddit ovddidedje bajábealde namuhuvvon odasteami Máhttolokten vuođđodokumeanttain. Guovddáš skuvlaeiseválddit eai háliidan bienalaččat stivret oahpahusa bargovugiid ja organiserema. Dát bargu galggai guđđjuvovot virggálaš doaimmaheddjiide skuvladásis. Dát mii vejolaččat váillui sámi gielas ja kultuvrras obbalaš oahppoplánas, šattai, ja bisui, njulgejuvovot dain prinsihpain. Dás čiekŋuduvvo sámi skuvlla ovddasvástádussii ja vejolašvuodaide ovdánahttit sámi giella ja kultuvrra. ~~Dát~~ Dás oassi PFO -S:s lea dat nu gohčoduvvon ”Oahpahasplakáhtta”, dokumeanta mii boargáraš ráđdehusa mielde galggai sihkarastit skuvlavuogádaga kvalitehta go plána mearriduvvui.

6.2.6 Sámi oahppoplakáhtta

Sámi oahppoplakáhtta lea mearriduvvon Sámedikki dievasčoahkkimis ja lea nuppiin sániin fárus PFO-S:s. Sámi oahppoplakáhtas leat oktiibuot 12 čuoggá mat leat dakkárat:

⁹ Sámediggi gieđahalai prinsihppadokumeanta ovdal 2007 geasi, ja mearriduvvui dasto Oahpahasdirektoráhtas.

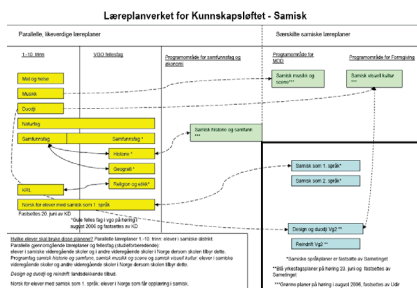
Sámi skuvla ja oahppofitnodat galgá:

- *Láhčit ahte oahppit ožžot oahpahusa mas lea buorre kvalitehta man vuodđun lea sámi giella, kultuvra ja servodateallin. Dás čujuhuvvo ON:a 1948 máilmmijulggaštussii olmmošvuogiatvuodaid birra ja ILO- konvenšuvdnii nr 169.*
- *Addit buot ohppiide ja hárbhalli/oahppoevttohasa ovttalágán vejolašvuodaid ovdánahttit gálggaiđaset ja attáldagaiđaset individuálalaččat ja ovttas earáiguin.*
- *Váikkuhit ohppiid ja hárbhalliid/oahppoevttohasaid oahppanmillii, gierdevašvuhtii ja sáhkkiivuhtii.*
- *Váikkuhit ohppiid ja hárbhalliid/oahppoevttohasaid ovdánahttit iežaset oahppostrategiijaid ja cuiggodeaddji jurddašangálggaid.*
- *Váikkuhit ohppiid ja oahpahalliid/oahppoevttohasaid persovnnalaš ovdáneapmái ja identitehtii, ehtalaš, sosiála ja kultuvrralaš gelbbolašvuoda ovdánahttimiin ja gálggaiđuin addet demokratiija ja searvat demokrátalaččat.*
- *Láhčit dili oahppimielváikkuheapmái ja vai oahppit ja oahpahallit/oahppoevttohasat sáhttet dahkat dihtomielalaš árvoválllejumiid ja válljet oahpu ja boahttevaš barggu.*
- *Ovddidit heivehuvvon oahpu ja iešguđetlágán bargovugiid.*
- *Váikkuhit, geavahit ja viidáseappot ovdánahttit iešguhtetge oahpaheaddji gelbbolašvuoda.*
- *Veahkehit ahte oahpaheaddjit ja hárbhalliid leat čielga jođiheaddjin ja ovdagovvan mánáide ja nuoraide.*
- *Sihkkarastit ahte fysalaš ja psykososiála bargo- ja oahppobiras ovddida dearvvašvuoda, loaktima ja oahppu.*
- *Láhčit dili ovttasbargui ruovttuin ja sihkkarastit váhnemiid/ovddasteaddji mielovddasvástádusa skuvllas.*
- *Láhčit dili ahte báikkálaš lea fárus oahpahasas ulbmilaš lági mielde.*

Viidáseappot deattuha PFO-S, Sámi oahppoplakáhtta ahte sámi skuvla dahje oahppofitnodat galgá ovddidit sosiála ja ~~gálgá~~ kultuvrralaš gelbbolašvuoda, oahppomovtta ja oahpahasstrategiijaid, oahpposearvama, heivehuvvon oahppu ja dásseárvosaš vejolašvuodaid, ovttasbargguin ruovttuin ja ovttasbargguin báikkálaš servodagain. Deattuhuvvo deažžan ahte oahpaheddjiin ja bagadalliin sámi skuvllain ja oahppofitnodagain lea gelbbolašvuoda sámi giella, kultuvrra ja servodateallima siskobealde. Sis ferte leat máhttu sosialisierenvugiid birra ja dovdat máhttosirdiheami metodaidda sámi kultuvrras. Viidáseappot galget oahpaheaddjit ja bagadallit sáhttit addit oahpahusa sámegeielas ja sámegeilli. Máhttoloktema oahpahasprinsihpain daddjojuvvo ahte:

Sámi báikkálaš servodaga sáhtta ipmirdit kulturárbevierrun ja kulturvuodđun mii gávdno sámi giliservodagain ja servodagain mat leat ilbman sámi sisafárremiin gávpogiidda ja stuorit čoahkkebáikkiide. Eanas sámi báikkálaš servodagat leat mýggakultuvrralaččat ja ovddastit ollu vejolašvuodaid ja hástalusaid.

Sitáhta bajábealde deattuha man detalaš ovttasbargu gaskal skuvlla ja báikkálaš servodaga lea ja oažžu ovdan ahte maiddái skuvla lea oassi báikkálaš servodagas. Báikkálaš máhttu obbalaččat, ja máhttu sámegeiela ealáhus- ja eallinvugiid birra earenoamážit, gessojit ovdan mávssolažžan go sámi skuvlla oahppit galget áddet máilmmi globála perspektiivvas. Oahppit fertejit oahppat ahte luondu lea gáldu olbmo šaddamii ja eallinvuodui, ja sin vásihusaide ja luonduhávskkostallamii. Ipmárdus ovttasdoaimmama birra gaskal olbmuid ja luondu čuvge olbmo etihkalaš ovddasvástádusa luonduhálddašeamis. Sámi oahppoplánadahkosis¹⁰ gávdnojit oahppoplánat juohkelágán hámis fágaide; bálddalas, ovtaárvosaš sámi oahppoplánat ja sierranas sámi oahppoplánat. Eai leat ráhkaduvvon sierra sámi oahppoplánat, geavahuvvojit dábálaš našunála oahppoplánat. Vulobealde čájehit mii modealla dasa¹¹:

Máhttoloktema oahppoplánadagus 2006-Sámi (OM06S), nugo maiddái O97S¹² lei, ferte ipmirduvvot vástádussan Norgga dáhttuiv čuoovvolit bajábealde namuhuvvon riikkaidgaskasaš šiehtadusaid eamiálbmogiid rievtti birra oažžut oahttu.

¹¹

Gáldu.:

http://ššš.udir.no/upload/lareplanaer/Fastsatte_lareplaner_for_Kunnskapsloeftet/Samegiellae/kunnska psloftet_samegiella_oversikt_070308.pdf

¹² Vaikko O97S ferte ipmirdit leat dat mainna rievtti mielde oáččui ollislaš oahppoplána sámi ohppiide (Hirvonen ja Keskitalo 2004), de lea miellagiddevaš muitit ahte jurdda sámi oahppoplána jurdda norgga sápmelaččaide lea guhkkín eret mihkkege odđa jurdagiid. Sámi oahtpaheadđji ja

Máhttoloktema oahppoplánat fágaide

Goodlads oahppoplánadoahpaga ektui soaitá dát oassi dát maid oallugat áddejit leame *formálalaš oahppoplánan*. Leat fágaplánat maidda eatnasiin skuvlla doaimmaheddjiin leat doaimmalaččat geavahit. Fágaplánat gávdnojit sihke dárogiel ja sámegiel veršuvnnas. Dat áimmahuššet seamma láhkái go oahppoplánadahkosa muđui didákttalaš šlájá giella ja oahppi rievtti dásseárvosaš skuvlii ja oahpahussii man vuodđun lea iežas giella.

Ođđa oahppoplána OM06S lea áibbas earálágán go 90-logu odastusaid oahppoplánat. Ođđa plánain lea smávit viidodat, leat unnit siiddut ja unnit bienalaččat go ovdalaš oahppoplánat O94 ja O97S. Nugo O97S:ge fágaide dáfus leat Máhttoloktema ođđa oahppoplánat fágaide ulbmilstivrejuvvo¹³. Leat almmatge erohusat gaskal gudeláhkái dán guovtti oahppoplánadahkosa ulbmilstivren lea. O97S-plánas lei oahppoplánaulbmilat mat ledje eambo obbalaččat ja rahpasat ja proseassadiđolaččat. Sisdoallu ja bargovuogit ledje maiddá ulbmilstivrejuvvo váldomomeanttaiguin mat čuvvo juohke oahppoplánaulbmila. Ovttas dainna ahte dat ledje fátmasteaddji, sáhtii dát dahkat ahte dát oahppoplánat áddejuvvojedje leame hirpmat guovddášstivrejuvvo ja main lei unnán sadji báikkálaš doaimmafriddjavuhtii, Jus geahččá eret dan doaimmafriddjavuodas maid prošeaktabargu attii doaimmaheddjiide.

Guovddáš eiseválddit háliidedje rievdadit dán. Máhttolokten (gč. ovddabealde namuhuvvo dokumeantaid) ovdabargguin čuočuhuvvui ahte ođđa oahppoplánain galgá proseassa leat unnit guovddázis ja bohtosat leat eambo guovddázis. Danne eai daddjo iešguhtetge oahppoplánaulbmilat *máhttoulbmilin*, muhto *gelbbolašvuodaulbmiliin* maid galgá sáhttit mihtidit meahtrievdamiiiguin. Dainna lágiin sáhttet fágaide ođđa oahppoplánat orrut leame máhccame 1960-jagi ulbmil-gaskaoapme-jurddašeapmái ja Tyler-rašunálii.

Engelsen (2006: 115) mielas lea doabageavaheapmi ja ulbmil-rašunálitehta čadnon riikkaidgaskasaš ja earenoamážit EO váikkuhemiide norgga skuvlavuogádahkii.

aktivista Per Fokstad ráhkadii juo 1924:s “Nogen antydninger til forslag til samisk (lappisk) skoleplan”, 7-8 siidosas dokumeanta mii ovdanbiddjojuvvoi Parlamentáralaš skuvlakommišuvnna ovdii 1921:s. Dát dáhpáhuvai mihá ovdal go namuhuvvo gaskariikkalaš konvenšuvnna álgoálbmogiid birra ja dábálaš olmmošvuogátvuodát ilbme.

¹³ Doaba mihttostivren bohtá ealáhuseallimis. Dat lea ilbman amerihkálaš stuoraindustriijas doahpágiin Management by Objectives – Mihtuid mielde jodihit. Sihke O97S ja OM06S leat vuodđuduvvo dakkár mihttostivren- ja boadusčuovvolanvuogádagaide mat gaskariikkalaš stivren- ja hálddašanguvllot filosofiijas leat. OM06S:s galgá dát dahkkojuvvo čielga gelbbolašvuodamihtuid bokte ja čuoovvoas našunála geahččalemiiguin, mat leat ráhkaduvvo našunála mihttojoksama mihtilmasvuodaid vuodul.

Son čuoččuha viidáseappot ahte mearriduvvon ulbmilstivrenprinsihppa siskkildii ahte ulbmil hábmejuvvui meahtalulbmilin. Juste ulbmil hábmejuvvon meahtalulbmilin lea ožžon ollu moaitámuša vuogadieđalaš ja servodatmoaittalaš pedagogain olles 1970-logus ja 1980-90-logus. Ja muhtun muddui lea ain ollu vuosteháhu dákkár ulbmiliidda skuvlavuogádagas. Ollu dán moaitámušas lea leamaš ahte dákkár ulbmil man vuodđun leat láhttehusat, álkit dagahit ahte dušše ulbmilat mat leat álkit mihtidit, deattuhuvvojit, ja ahte dakkár vuogádagas leat atomiserejuvvon oahppoplánat main leat fragmentáralaš máhttu nugo oahppoboáđus. Gudem (1987: 179) vuosttilda amerihkálaš dutki Schwabs dakkár juohkima go son čuoččuhii ahte "[ulbmil- *gaskaoapmejurddašeapmi ii leat doallevaž odne.*". Cealkámuš addui for 20 jagi áigi, ja čájeha ahte "biegga lea jorgalan" dán suorggis.

Ulbmil/gaskaoapmeorienterema moaitin oahppoplánain sáhtta leat okta váikkuheaddji sivva ahte min skuvlapolitiikalaš eiseválddit válde atnui doahpaga gelbbolašvuodaulbmila ođastusas Máhttolokten. Soaitá geahpedan dihte oasi dán moaitámušas ulbmil/gaskaoapmejurddašeami vuostá ođđa oahppoplánain? Doahpágiid "gelbbolašvuolta" ja "gelbbolašvuodaulbmil" geavaheapmi gávdno buot ođastus Máhttoloktema vuodđodokumeanttain.

Mii leat guorahallan ja dulkon OM06S, ja árvvoštallan plána mii lea orienterejuvvon bajit ulbmiliidda (iešguhtetge gelbbolašvuodaide) ja daid bajimus evalueremiidda (našunála geahččalemiid bokte jna.). Bargu mii lea dán guovtti plánadási gaska, lagabuiidda mearriduvvon dan birra maid mii lohkat oahpaheapmin ja oahpaheaddji bargun, čuožžu hui unnán fágaid oahppoplánain. Danne buktá prošeavtta "Buoret árvvoštallangeavahus" doibmiidjan oahppoplánageavahusa plánadásiide, ja sávvamis vuogáiduhtta guđeláhkái oahpaheaddjit ja skuvlajodiheaddjit barget árvvoštallaneavttuiguin ulbmilrelašuvnnas, ja viidáseappot veahkehit oahpaheddjiid maidái konkretiseret gelbbolašvuodaulbmiliid iešguhtetge oahppi oahppoulbmilin. Oahpahusdirektaráhta 2007 geahččalanskuvllas gávdnat mii čilgehusa guđe láhkái ođđa báikkálaš ja našunála dovdomearkkaid sáhtta ovdánahttit: "*Dovdomearkkat galget ráhkaduvvot oahppoplána gelbbolašvuodaulbmiljoavkkuide, iige iešguhtetge sierranas gelbbolašvuodaulbmiliid*". Dát momeanta lea čielkuduvvon eambo soames linnjáiguin vulobealde: "*Oahppoplánas leat gelbbolašvuodaulbmilat strukturerejuvvon váldoulbmiliid siskkobealde. Ulbmilolaheamidovdomearkkat sáhttet hábmejuvvot sihke siskkobealde fága váldosuorggi ja váldosurggiid rastá.*" (Oahpahusdirektaráhta 2007: 2.)

Ii leat vuodđodokumeanttaid bajimus politiikalaš stivrensignálaid mielde go OM06S oahppoplánaulbmilat leat hábmejuvvon gelbbolašvuodaulbmilin sihke

sisdoalloulbmilin ja proseassaulbmilin. ”Fágaid oahppoplánaid barggu njuolggadusain” (Oahppodirektoráhtta 2004), mat ráhkaduvvo ovdal našunála oahppoplánabarggu, čuožžu čállojuvvon. Áigejuvvo dilis dokumeanttas daddjo ahte ”oahppoplána galgá sisttisoallat čielga gelbbolašvuodaulbmiliid dan hárrái maid oahppit/oahpahallit galget háldd~~ij~~^{ij} ~~ie~~guhtetge ceahki oahpus” (Oahpahusdirektoráhtta 2004: 3), ja sisdoallooasis dárkkuhuvvo dat ná: ”Gelbbolašvuodaulbmilat galget addit čielga, našunála láidesteamit go guoská fágaid deatalaš sisdollui ja čalmmustahttimii mii lea fágaid guovddáš máhttu ja gálggat” (ibid.:11). Dat dokumeanta deattuha maiddái ahte mearrádušaid go guoská organiseremii, metodaide ja bargovugiide, galget oahppobáikkid dahkat. Ahte eanet dárkilis ja earálágán ulbmilstivren galgá guoskat skuvlii, boahtá viidáseappot ovdan dán dokumeanttas: ”Ulbmilat fertejit danne hábmejuvvoat dainna lágiin ahte lea vejolaš ovdánahttit árvoštallaneavttuid mat dadjet juoidá guđe muddui lea joksán ulbmiliid” (loc.cit.). Mii áigut dás čujuhit vearbageavahepmái gelbbolašvuodaulbmiliin, mat huksejit konstrukšuvnna taksonomiaid birra.

Eará deatalaš momeanta OM06S:ain lea ahte buot fágain gos lea vejolaš, gokčēt fágaid ođđa oahppoplánat olles oahppu vuoddoskuvlla 1. ceahki rájes 3. ceahkkái joatkaskuvllas, nu gohčoduvvon *miehtagaska bisti oahppoplánat*. Dát deattuhan dihte oktavuoda ja oahpahusa progreshuvnna. Fágaid ođđa oahppoplánain leat čielga ulbmilhábmemat dainna lágiin ahte gelbbolašvuodaulbmilat leat hábmejuvvon láhttenosiin ja sisdoalloosiin. Dákkár ulbmilhábmene lea oktiivástideaddji vuodđodokumeantaid áigumušain ahte galgá leat álkid ulbmilbiddji eiseválddiide geahččalit olahuvvojit go oahpahusa ulbmilat sisdoalu bokte mii lea välljejuvvon, ja organiseremiin ja metodaiguin maid skuvlaeaiiggádat, skuvlajodiheaddjit ja oahpaheaddjit ealjárís ohppiiguin lea geavahan. Lea leamaš eambo friddja skuvlla doaimmaheddjiide mearridit *guđe láhkái* dat bargu galgá dahkkot.

Dát vuohki hábmet oahppoplánaid lea muđui oahppoplánaovdáneami mielde maid mii leat oaidnán eará riikkain nugo Ruŋas ja Storra - Britannias. Sáhtta leat ágga jáhkkit ahte dat ođđa šlájat oahppoplánat dagahit vel skuvlaeaiiggádiidda ja oahpaheddjiide vel stuorát hástalusaid go ovdal, ja ahte dat earenoamážit guoská oahpahepmái mii lea minoritehtajoavkkuid várás. Mii áigut dás cuiget bonjuvuođaide mat leat čadnon nu gohčoduvvon oahppoplána Máhttoloktema čuovvolandokumeanttaide nugo bagadallangihppagiidda, prošeaktačilgehusaide ja sullásaččaide. Buot dat leat dulkondásit, bagadallamat ja oahppoplána dárkilastimat. Eatnasat eai leat vel jorgaluvvon sámegillii ja heivehuvvon sámegiela diliide, dahje ráhkaduvvon originála sámegielveršuvnnas. Dasa lassid leat leamaš unnán lassioahppu oahpaheddjiide, skuvlajodiheaddjiide ja oahpaheddjiide fáttain mat leat čadnon njulgestaga OM06S:i (Germeten 2008).

Oktiibuot árvoštallat mii ahte doarjjaapparáhtta váilu. Materiálastruktuvra ja sávahahtti earenoamášgelbbolašvuohta ii leat olámuttos seamma mutto go majoritehtii. Ulbmil min evalueremiin lea árvoštallat OM06S:a doibmiibidjama iešguhtetge skuvlaarenain lea sáhttit almmustahttit dakkár vejolaš diliid.

Man ollásat dát oahppoplánat leat, sáhtta maiddá digastallat. Servodatfága vuoddoahppu lea vuoddoskuvllas, geografijja ja servodatmáhttu, ja joatkkaskuvllas lea dát fas dušše servodatmáhttu. Dás leaba geografijja ja historjá sierra fágan. Daid fágain ii sáhte dien dáfus hupmat oahppoplánaid 13-jagáš ohppui. Juste dát fágamolsun lea Theo Koritzinzy (2006) oaivil mielde duskkástuhtti ja boasttučujuheadji ollu servodatfágaoahpaheddjiide. Čuočuhuvvot ahte servodatmáhttooassi servodatfágas sáhtta áddejuvot čadagaska bisti fágan. Fágaid odđa oahppoplánain lea dát struktuvra:

Fágaid oahppoplánat		
1. fága ulbmil	2. fága ulbmil	3. fága ulbmil
Fága ulbmil čilge áigumuša fága oahpahusain iešguhtetge oahppái ja servodahkii. Čilge guđeláhkái oahpahus sáhtta áimmahuššat ulbmila oahpahusain, nugo dát bohtet ovdan oahpahuslágas, oahppoplánain ja oahppoplakáhta obbalaš oasis		

Iešguhtetge fága lea juhkkjuvvon váldosurggiide mat muitalit guovddáš sisdoallokomponeanttaid fágas. Oahppi bargu daiguin sisdoallokomponeanttaiguin galgá sihkkarastit ahte iešguhtetge gelbbolašvuodaulbmilat olahuvvojit.					
Jahkeceahkki	Váldosuorgi – Ovdamearkkat servodatfágas				
1.-10.	Historjá	Geografijja		Servodatmáhttu	
J1/J2	Indiviida ja servodat	Bargo- ja ealáhuseallin	Politiikka ja demokratiija	Kultuvra	Riikkaidgaskasaš diliit

Dát sisdoallokomponenttat addet fágalaš sisdoalu mainna oahppit galget bargat 13-jagi maid oahpahus bistá, seammás go obbalaš oahppoplána ja oahpahusprinsihpat dáhttot geavahit iešguđetlágán bargovugiid.

Diibmolohku fágas				
Mánáidceahkki 1. gitta 7.trinn	Nuoraidceahkki gitta 10.ceahkkái	8.	J1-J3	
Gelbbolašvuodaubmil fága 1	Gelbbolašvuodaubmil fága 2		Gelbbolašvuodaubmil fága 3	
Vuodđogálggat leat searvvis buot fágaid gelbbolašvuodaubmil ja iešguhtetge fága eavttuide. Maiddái vuodđogálggaiguin galget oahppit bargat obba áiggi 13-jagáš oahpahas. Vuodđun lea:				
Máhttit ovdanbuktit njálmmálaččat	Máhttit ovdanbuktit čálalaččat	Máhttit lohkat	Máhttit sárgut	Máhttit geavahit digitála neavvuid

Cuigen dihte daid gelbbolašvuodasurrgiid maiguin buot fágat galget bargat 13 jagi, lea ođas norgga skuvlavuogádagas.

Oahppiárvoštallamat

Árvvoštallan fága 1 Árvvoštallamiin oavvilduvvo ohppiid ja privatisttaid loahppa-árvvoštallan	Árvvoštallan fága 2 Vuoddoárvosánit	Árvvoštallan fága 3 Eksámenárvosánit
--	--	---

Nugo mii lohkat min modeallas, leat fágalaš oahppoplánaid ulbmil- ja árvvoštallankomponenttaid badjemearálaččat čalmmustahttojuvvon eará didáktalaš šlájaid ektui didáktalaš relašuvnamodeallas (gč. Modealla čuoggás 4.2.2 bajábealde). Dát siskkilda ahte min prošeakta min viidáseappot barggus áigu iskat guđe láhkái dát plánastruktuvra duohtandahkko oahpaheddjiid gaskkas maid mii jearahallat. Jus mii dasa lassin guorahallat ”*Fága oahppoplánaid barggu njuolggadusaid*” oahppiárvoštallaneavttuid ovdánahttimii mas seamma komponentta galget leat vuodđun ođđa oahppiárvoštallaneavttuid ovdánahttimii, gokčet ođđa oahppoplánat čuovvovaš didáktalaš šlájaid ođđa didáktalaš relašuvnamodeallas: Ulbmil ja árvvoštallan, ja dea leamos sisdoallu. Seammás lea čállon unnán árvvoštallaneavttuid ja árvvoštallanvugiid birra ieš oahppoplánadokumeanttain, iige eambo go lea čájehuvvon min modeallas. Mii áigut fas čujuhit našunála prošeaktii mii gohčoduvvo ”*Buoret árvvoštallangeavahus*”(Oahpahusdirektoráhta 2007), mas prošeaktaskuvlla bargguiguin galget ovdánahttot čielga našunála ulbmilolaheami dovdomearkkat maid vuodđun leat fága gelbbolašvuodaubmilat. Mii áigut maiddái máhccat dán fáddái go leat leamaš olgun jearahallame ohppiid, oahpaheddjiid ja skuvlajodiheddjiid min fealtabarggus.

Oahppoplánat main leat čielga ulbmilhábmemat, nappo gelbbolašvuodaulbmilat, leat hábmejuvvon dainna lágiin ahte galgá leat álkit geahččaladdat leatgo oahpahusa ulbmilat olahuvvon. Jurdda ahte oahpaheaddjit ja skuvlaeaiggádat galget leat eambo friddja mearridit guđe láhkái dát galgá dahkkot lea muđui oahppoplánaovdáneami mielde maid mii leat oaidnán eará riikkain nugo Ruŋas ja Stuorra - Britannias. Ođastusa Máhttoloktema oktavuodas leat našunála geahččaleamit okta dain váikkuhangaskaomiin mat min skuvlapolitihkalaš eiseválddiin lea ráđdemis sáhttin dihte mihtidit skuvlavuogádaga ulbmilolaheami. Dán oktavuodas leat maiddái ulbmilolaheami našunála dovdomearkan deaŋalaččat. Vulobealde leat mii váldán fárrui muhtun ođđa gelbbolašvuodaulbmilovdamearkkaid servodatfágas J 1- dásis govvidan dihte gudeláhkái gelbbolašvuodaulbmilat sáhttet leat hábmejuvvon:

Indiviida ja servodat

Oahpahusa ulbmil lea ahte oahppi galgá sáhttit

- *Defineret guovddáš doahpágiid čadnon sosialisieremii ja geavahit daid iskat guđe guvlui nuoraid sosialisieren manná Sámis/Sábme/Saepmie ja Norggas*
- *Čilget manne sohkaheaddjit leat molsašuddit gaskal servodagaid ja kultuvrraid ja digaštallat manne sohkaheaddjit rivdet áiggi vuollái*
- *Rehkenastit sisaboađuid, plánet ruhtageavaheami ovtta dálloalusa iešguhtetge neavvuid geavahemiin ja árvvoštallat guđe láhkái seastin ja loatnaváldin váikkuha persovnnalaš ekonomiijai*
- *Digaštallan vuoigatvuodaid mat dus leat geavaheaddjin ja digaštallat geavaheaddji ehtalaš ovddasvástádusa*
- *Čielggadit bearaš-, sohka-, ja eloštanvuohkerievdamiid*
- *Čielggadit ekonomalaš ja juridihkalaš beliid go álgá ovttaseallit ja digaštallat váikkuhusaid go ovttaseallin boatkana*
- *geavahit digitála neavvuid gávdnat dieđuid kriminalitehta viidodaga birra Norggas, ákkastit manne servodat mágásta ja árvvoštallá guđe láhkái kriminalitehta sáhttet eastadit*

Nugo mii lohkat d gelbbolašvuodaulbmiliin, geavahuvvojit prosessuála vearbbat dárkkuhit meahtaloasi ja oahpahusproseassaid, ovdamearkka dihte nugo *defineret* guovddáš doahpágiid, *digaštallat* vuoigatvuodaid *čilget* manne, *digaštallat*. Nu maiddái geavahuvvojit buvttadidošteaddji vearbbat nugo *rehkenastit*, *čielggadit*, *geavahit* digitála neavvuid. Nugo vearbbat muitalit, galget oahppit čájehit dihto láhttema dahje čájehit ahte sii máhttet. Ollu ulbmiliin lea maiddái sisdoallooassi mii lea čadnon guovddáš doahpágiidda nugo identitehtii ja mánáid ja nuoraid sosialisieremii Sámis ja Norggas. Dainna lágiin eai čujut buot oahppoplánaid gelbbolašvuodaulbmilat lihka čielgasat dušše gelbbolašvuhtii.

Hástalus daiguin ulbmiliiguin buot doaimmaheddjiide skuvlaservodagas leat ahte dat leat *loahppaulbmilat*. Dát leat ulbmilat maid oahppit galget leat olahan go oahppu lea loahpahuuvvon. Mii lohkat maiddái ahte lea Máhttoloktema áigumuš stivret gelbbolašvuodaubmiliid, oahppobohtosiid ja loahppaárvoštallamiid mielde. Dattetge leat ollu servodatfága gelbbolašvuodaubmilat mat eai leat oktiivástideaddji, ja ulbmilčilgehusat atnet lihka bures beroštumi oahpahušproseassain go loahppabohtosis. Vuodđoskuvlii bealis šaddá dát liige váttisin, danne go das eai leat ulbmilat čadnon juohke áidna jahkeceahkkái dahje luohkkái. Gelbbolašvuodaubmilat gusket dás juohke váldoceahkkái mii máksá 4., 7. ja 10 ceahkkái. Juste dát ~~nummus~~ bohcciidahtá dárbbu ráhkadit báikkálaš oahppoplánain main leat oasseulbmilat ja oahpahušulbmilat, dát oahpahušulbmilat galget doaimmat ofelažžan ja čujuhit luotta loahppaceahki gelbbolašvuodaubmiliidda, nugo lea čilgejuvvon gihpahis *Buoret árvoštallandoaimma* (Oahpahušdirektoráhta 2007).

6.2.4 Mii lea nannejuvvon heivehuvvon oahpahuš ja oahppiváikkuheami dáfus odastusas OM06 -S?

Heivehuvvon oahpu birra

Ideaid oahppoplánain, mii máksá bajimus dokumeantta nugo NÁČ:at ja stuorradiggediedáhusat mat ledje odastusa Máhttoloktema vuodđun, gávdnat mii muhtun cuigehusaid dán guovtti dili birra. St.died. nr. 30 (2003-2004) čujuha čuovusdutkan bohtosiidda mat gusket L97:i, ja čuoččuha ahte skuvlla stuorámuš hástalus lea heivehit oahpahuš iešguhtetge oahppi oahppaneavttuide ja dárbbuide. St.died. nr 32:s (1998-99) sáhttit mii lohkat ahte oahppit beroštit hui unnán searvat ja leat fárus váikkuheame oahpahušplánemii, Juoga mii gehččojuvvo hui deatalažžan oažžut oahpahuš duodaid heivehuvvot ohppiid oahppaneavttuide. Danne leat oahpahušpolitihkalaš eiseválddit dahkan liige lihkaštagaid daid bajábealde namuhuvvon doahpágiid ektui.

Vuosttažin namuhuvvon stuorradiggediedáhusas čujuhuvvo vuogádatrivedmii dán guovtti doahpaga ektui. Válđoággan vuogádatmolummii lea iešguhtetge oahppi ja su oahpahušváikki vuhtiiváldin. Heivehuvvon oahpahuš lea danne sihke lága ulbmil ja oahppoplánadahkosa oahppoplánadahkosa bajimus prinsihppa. Ulbmil lea stuorát oahpahušváiki váikkuhangaskaomiiiguin heivehuvvon oahpahuš várás. Heivehuvvon oahpahuš lea váttis čadahit jus fal oahppit eai oassálastte ja váikkuet iežaset oahppanprosessii go oassálastet oahpahušplánemii, čadaheapmái ja árvoštallamii.

OM06S oahppoplána oahpahasprinsihpain ja oahpahasplakáhtas čuovvoluvvo dát, ja doppe boahdá heivehuvvon oahpahusa ja oahppiváikkuheami gáibádus čielgasit ovdan. Oahpahasplakáhtta ja oahpahasprinsihpat (PFO-S) galget sihkkarastit oahpahusa kvalitehta, juoga mii lea hábmejuvvon sierra ná: *Oahpahasprinsihpat galget leat fárus kvalitehta viidáseappotovdánahttima vuoddoahpahasas ja sámegeala vuogádatlaš árvvoštallamiin skuvllas ja oahppofitnodagas.*

Cealkkaoahppiváikkuheami birra čuožžu ahte ”*Oahppit galget sáhttit searvat oahppu plánemii, čađaheapmái ja árvvoštallamii lága ja láchkanjuolggadusaid rámmaid siskkobealde dán vuolde oahppoplánadagus*”. Heivehuvvon oahpu ja molssaevttolaš bargovugiid gáibádus oahppoplakáhtas ja nannejuvvo teavsttas mii čuovvu maŋgil. Bajilčállagis heivehuvvon oahpahusa birra lea earret eará dát čállojuvvon:

Iešguhtet oahppái heivehuvvon oahpahusa dovdomearkan lea iešguđelágán oahppoávdnasat, bargovugiid, oahpponeavvuid ja oahpu organiserema ja garasvuoda molssodeapmi. Ohppiin lea iešguđetlágán vuodđu, geavahit iešguđetlágán oahppostrategiijaid ja lea iešguđelágán ovdosmannan našunála mearriduvvon gelbbolašvuodaubmiliid ektui.

Nugo mii leat dulkon sitáhta, sáhtta dan čatnat didákttalaš šládji ohppiid oahppaneavttuide dan ovddabealde namuhuvvon didákttalaš relašuvnamodeallas. Dát muitala ahte oahpahas galgá heivehuvvot iešguhtetge oahppi oahppaneavttuide. Dat cealkkagihpa sáhtta maiddá čatnat didákttalaš šládji sisdoallu, oahppohivvodat ja oahpponeavvut ja velá bargovugiide, metodaide dán didákttalaš relašuvnamodeallas. Duodaid lea dát oalle obbalaččat ja viidát hábmejuvvon, muhto sitáhtaid viggamuš lea organiseret oahpahasdoaimma ja bargovugiid iešguđet láchkái, ja molssodit oahpahusa oahpponeavvuid ja garasvuoda. Hámistis muittuha dát obbalaš oahppoplánaid mat oktii ledje ráhkaduvvon bargiiddellodatráđdehusas mas Gudmund Hernes lei Girko- ja oahpahasministtar. Nu leatge maiddá lagas oktavuolta gaskal unnitlohkoráđdehusa mii 1993:s almmuhii O97 ja dál OM06 obbalaš oasi ja rukses-ruoná ráđdehuskoališuvdna mii hápmii máhttoloktema oahpahasprinsihpaid. Oahpahasstrategiijat namuhuvvojit sihke oahpahasplakáhttas ja ~~oahppu~~ oahppuvvojit čuovvovaš teavsttas:

Oahpahasstrategiijat leat bargovuogi maid oahppit geavahit organiseret iežaset oahppu. Dát leat strategiijat plánat, čađahit ja árvvoštallat bargguset olahan dihte mearriduvvon našunála gelbbolašvuodaubmiliid. Dát siskkilda maiddá reflekšuvnna ođđa máhttu ja dán geavaheami hárrái ođđa diliin. Buorit oahpahasstrategiijat ovddidit ohppiid oahppanmovtta ja

gálggaid čoavdit váttis bargguid maiddái viidáseappot oahpus, barggus dahje astoáiggis.

Dát oahpahasstrategiija čilgehusa vihkkut oahppiánjiris skuvlla, mii máksá skuvlla mas leat čielga relašuvnnat ovddabealde namuhuvvon doaibma- ja vásihusvuodduuvvon oahppoplánaide. Dán doahttala Engelsen (2008). Maiddái individuála heiveheapmi lea nannejuvvon Máhttoloktema ođastusas 25 proseanttain, prográmmafágaválljemis ja čieknudanprošeavttain.

Prográmmafágaválljen/Oahppoválljema birra

Prográmmafágat maid sáhtta válljema namma rievdaduvvon oahppoválljemin, lea ođđa geatnegahtton fága vuoddoskuvlla nuoraiddásis. Fága galgá leat fárus sihkkarastime heivehuvvon oahpahusa ja buoridaeme oahppoávkki lasihuvvon molssaevttolašvuodain, lášmadet sirdimiiguin ja eanet ollislaš 13-jagi oahpuin. Ulbmil lea geahččat vuoddoskuvlla- ja joatkkaoahpahusa eambo oktasaččat. Válljehahti prográmmafágat leat geahččaluvvon skuvlajagi 2005-06 rájes ja šadde obligatorialažžan skuvlajagi 2008-09 rájes. Veahkehan dihte vuoddoskuvlaeaiggádiid hábmet báikkálaš oahppoplánaid prográmmafágaválljemii leat ráhkaduvvon sierra njuolggadusat, earret eará čuovvovaččat:

- *Vuoddoskuvllaid eaiggádis lea ovddasvástádus ahte ráhkaduvvojit prográmmafágaválljema oahppoplánat, vai oahpahas čađahuvvo oahppoplánaid mielde, ja ahte oahppit árvvoštallojit oahppoplánaid ulbmiliid vuodul. Oassin dán barggus lea áigeuovdil viežžat dieđuid ja ohcat ovttasbarggu joatkkaskuvllaiguin, báikkálaš bargoeallimiin ja báikkálaš/regionála ovdánahttinbirrasiin. Čujuhuvvo maiddái oahpahaslága § 9-2:i ráđđeaddima birra ja kapihtal 22:i oahppolága njuolggadusain § 22-2 oahppo- virgeráđđeaddima birra mii lea ohppiid rievtti birra oažžut oahppo- ja virgeráđđeaddima.*
- *Prográmmafágaid válljema oahppoplánat galget ovdánahttot báikkálaččat gelbbolašvuodálávddiiguin ja/dahje J1 fitnofágalaš oahpahasprográmmaiguin. Oahpporáhkaneaddji oahpahasprográmmaid vuodđun leat prográmmasuorggit.*
- *Gelbbolašvuodaulbmiliid vuodul galgá báikkálaččat mearriduvvot sisdoallu mii lea heivehuvvon ohppiide nuoraidceahkis ja mearriduvvot guđe láhkái fágaid oahpahas galgá organiserejuvot. Lea viidáseappot dárbašlaš heivehit oahppoplánaid vejolašvuodaide ja eavttuide mat iešguhtetge skuvllas leat addit prográmmafágaválljenfálaldaga.*

- *Rááđehusa hutkanfihtolašvuodastrategiija oahpahusas 2004–2008 "Geahča vejolašvuodaid ja daga juoidá daiguin" sáhtta leat veahkin oahppoplánaid ovdánahttimis ja fága čadaheamis.*

25 % báikkálaš sisdoalloválljema birra

25 % báikkálaš sisdoalloválljen lea maidái odđa elemeanta odđa oahppoplánas OM06S oahppoplánaid O97 ja O94 ektui. Ođas lea ahte skuvladoaimmaheaddjit, mii máksá oahpaheaddjit ja oahppit sin váhnemiiddisguin, sáhttet sirdit muhtun vissis diibmologu ovttá fágas eará fágii jus oahppi dárbu orru čájeheame. Sáhtta ovdamearkka dihte leat áigeovdilis jus oahppis leat buorre eanjalašmáhttu, muhto rahčá fas eará fágain nugo matematihkas. Nannen dihte oahppi obbalaš gelbbolašvuoda sáhtta dákkár dáhpáhusas leat ulbmilaš sirdit diimmuid eanjalasgielas matematihkkii. Skuvla ferte almmatge fuolahit ahte oahppit leat joksán fágalaš gelbbolašvuoda fágas mas leat váldon diimmuid. Nugo dát lea daddjon oahpahusdirektoráhta johttičállosis F-12 -06:

Skuvlaeaggádat sáhttet earáhuhttit gitta 25 % juohke fágas sisdoalus.

Ulbmil galgá leat buoret ulbmilolaheapmi juohke oahppái.

Vejolašvuolta olahit ulbmiliid fágain mas váldojit diimmut galgá vuhtiiváldit.

Galgá leat ovttaoaivilvuolta gaskal skuvlla ja váhnemiid/oahppi/oahpu.

Earret dán eai leat ráhkaduvvon njuolggadusat guđe láhkái 25 %-njuolggadus galgá čadahuvvot geavatláčat, ja guhte vejolaš eará dilis galget vuhtiiváldot.

Čiekŋudanprošeakta

Čiekŋudanprošeakta galgá addit ohppiide vejolašvuoda čiekŋudit sávvojuvvon oahppofágas dahje vejolašvuoda oázžut viidát gelbbolašvuoda oahppoprográmmaválljema siskkobealde JK1:žis ja välljejuvvon oahpahusprográmmas JK1:žis, nu ahte oahpahusboadunmillašuhhtton oahpahusa lea oktiivástideaddji fágaid gelbbolašvuodalávddiin. Fálaldat galgá addit buoret heivehuvvon oahpahusa ohppiide eavttuid, gálggaid ja beroštumiid vuodul ja addit ohppiide gelbbolašvuoda dahkat oahppoválllejumi ja movtta čadahit oahpu. Čiekŋudanprošeakta dahká vejolažžan heivehit oahpahusa báikkálaš ealáhusaid gelbbolašvuodadárbut fága gelbbolašvuodalávddi ja oahppoplána rámmaid siskkobealde. Fitnodagat priváhta ja almmolaš suorggis sáhttet ovttas skuvllain ráhkadit oahppoplánaid maid vuodđun leat áigeovdilis oahppoplánat iešguhtetge dásis heivehan dihte sávvojuvvon gelbbolašvuhtii. Manne skuvla galgá ovttasbargat báikkálaš servodagain ja manne ohppiin galgá leat fága prošeaktačiekŋudeapmi, čilgejuvvo dainna lágiin Máhttoloktema oahpahusprinsihpain:

Heivehuvvon ovttasbargu báikkálaš ealáhus- ja bargoeallimiin sáhtta addit ohppiide dieđuid iešguđetge bargoproseassaid birra, geavatlaš bargovásihusa, máhtu bargoeallima birra ja leat veahkkinn oahpahusa innovašuvdnabarggus. Dieđut rievdadusaid birra mat dáhpáhuvvet ealáhus- ja bargoeallimis, sáhttet čalmmustahttiigiis searvamiin ođđasitráhkadeaddji doaimmaide ja innovašuvnnain. Vásihusat báikkálaš ealáhus- ja bargoeallimis sáhttet ávkkuhit addit ohppiide buoret vuoddu dihtomielalaš oahppo- ja virgeválllejumiide. Dasa lassin sáhtta ovttasdoaimman veahkehit ahte oahpahus šaddá ođasmahttot bargoeallima dárbbuid ektui. Máhttu bargoeallima organisašuvnnaid birra sáhtta leat veahkkinn ovdánahttime servodatángeruššama ja demokrátalaš searvama.

Nugo mii oaidnit das mii lea bajábealde namuhuvvon, lea maiddá čiekjudanprošeakta oassi individuála heiveheamis nugo 25 % báikkálaš sisdoalloválljejummi sáhtta leat.

6.2.5 Máhttoloktema molsašuddamat báikkálaš oahppoplánaiguin

Deatalaš oassi oahppiváikkuheami ja heivehuvvon oahpahusas lea báikkálaš oahppoplánaid ovdánahttin ja geavaheapmi. Dát addá skuvlaoaimmaheddjiide vejolašvuoda lasi báikkálaš friddjavuhtii čuovvovaš njealji suorggis:

- Oahppoorganiseren mii siskkilda báikkálaš friddjavuoda joavkostrukturereama dáfus ja áiggi dáfus mii lea biddjon iešguhtetge oahppi/joavkku diibmoplánii.
- Metodafriddjavuohta, mii siskkilda ahte oahpaheaddjit sáhttet välljet bargovugiid mat leat heivehuvvon fágastuktuvrii, fáddái dahje sisdollui vai oahppi sáhtta olahit gelbbolašvuodaubmiliid.
- Stuorát friddjavuohta bargguid ja oahppoávdnasiid välljemis, mii dahká ahte oahpaheaddji sáhtta välljet guhte oahppogirjjiid dahje oahpponeavvuid oahppit galget sáhttit geavahit.
- Stuorát friddjavuohta välljet oahpahusarena, juoga mii máksá ahte oahpahus ii dárbbáš dáhpáhuvvat siskkobealde dan maid mii gohčodit dábálaš ”luohkátatnjan”.

Go juo OM06S:a lea eanas ulbmil- ja boadusorienterejuvvon, guddojuvvo ollu eará pedagogalaš bargu skuvlaeiggiidida ja skuvlaoaimmaheddjiide. Seammás go ahte odđa fágalaš oahppoplánain leat unnán fágalaš bagadusat sisdoalu ja bargometodaidd birra, earret vuodđogálggat ja muhtun gelbbolašvuodaubmiliid hábmemat. Engelsen (2008) čájeha dutkamii 1960-logus mii guoská ulbmilstivrevjuvvon oahppoplánaide. Dalle eai nagodan oahpaheaddjit bargat dakkár

oahppoplánaid mielde almmá fidnetkeahhtá bagadusa. Oahpaheddjiid rámmat ja mandáhtta šadde beare viidát.

6.3 OVTTALÁGANVUOĐAT JA EROHUSAT GASKAL OM06S ja OM06.

Oahppoplána OM06S:as lea seamma struktuvra ja huksejupmi ja norgga OM06 veršuvnnas. ”Sámegiella oahppoplakáhtta” lea ideanttalaš dainna vástideaddji ”norgga” earret ahte, nugo mii juo leat oaidnán, sámi veršuvnnas lea lasihuvvon sierra vuosttaš čuokkis.

Oahpahusa prinsihpat leat ráhkaduvvon sámi veršuvnnas, dat lea maiddái ovttalágán norgga plánaveršuvnnain¹⁴, muhto lea viiddiduvvon čuoggáiguin main sámi sisdoallu lea gessojuvvon ovdan ja čielggasindahkkon. Máhttoloktema – Sámegiella oahppoprinsihpat leat ráhkaduvvon viidáseappot ovdánahttit kvalitehta ja sihkarastin dihte sámi skuvlla ja oahppofitnodaga vuogádatlaš árvvoštallama vuodu. Sámi skuvla ja oahppofitnodat galgá sámi giella, kultuvrra ja servodateallima vuodul hukset ja áimmahuššat ohppiid duogáža ja eavttuid girjáivuoda. Oahppu galgá nannet ja ovdánahttit sámi oahppi identitehta, gielalaš ja kultuvrralaš duogáža, oahppi máhtu ja gálggaid ja mánggabealat ovdáneami.

Earret fágaid sámegiella ja *duodji* leat maiddái eanas OM06 ja OM06S fágaplánat hui ovttalágánat ja suddet belohakkii oktii. OM06S oahppoplánat fágaide leat ráhkaduvvon modifikašuvdnan, áinnas lasáhusaiguin dahje unnit rievdadusaiguin oktiivástideaddji OM06 oahppoplána fágaiguin. Lassin fágii sámegiella áigut mii, min evalueremis, atnit servodatfágaid guovddázis, ja čatnat vuodđogálggaid dán guovtti fágii. Addin dihte ovdamearkkaid dakkár lasáhusaide/rievdadusaide OM06-S:as lea danne lunddolaš geahččat juste Sámegiella vuosttašgiellan, Sámegiella nubbin ja goalmát giellan ja sámi oahppoplána servodatfágas.

¹⁴ Go guoská PFO-S eará čuoggáide- ”Sosiála ja kultuvrralaš gelbbolašvuohta”, ”Oahppomokta ja oahpahasstrategiijat”, ”Oahppiváikkuheapmi”, ”Heivehuvvon oahpahas ja ovttárvosaš vejolašvuodát”, ”Oahpaheddjiid ja bagadalliid gelbbolašvuohta ja rolla”, ”Ovttasbargu ruovttuin” ja ”Ovttasbargu báikkálaš servodagain” – de ii leat makkárgé erohus gaskal Máhttoloktema 2006 oahppoplánaoasi hábmema ja sámegielveršuvnnas (OM06).

6.4 SERVODATFÁGA JA SÁMEGIELA VUOSTTAŠGIELA PLÁNAT

Mii áigut dás geahččat servodatfága ja sáme giela vuosttašgiela plánaid surggiid ektui fágaplánas maid mii oaivvildit leat earenoamáš ~~da~~ dalaččat sámi skuvlii ja sámi báikkálaš servodahkii.

Sáme giela vuosttašgiela (eatnigiela) bajimus ulbmil OM06S:as bálddastahtta sáme giella dárogielain. Sámelága mielde lea sáme giella almmolaš giella Norggas. Lea maiddái ulbmil ahte sáme giella galgá seailluhuvvot ja viidáseappot ovdánahttot boahttevaš buolvvaide. Dán sáhtta nákcet, lohka plána, dainna lágiin ahte skuvla sáme gieloahpuinis veahkeha *”ahte mánát ja nuorat sáhttet lahttuhuvvot sámi kultuvrii ja servodateallimii, gos kulturáddejupmi, gulahallan, hámaiduhttin ja identitehta ovdáneapmi leat guovddáš elemeanttat oahpus”*(OM06S: 37). Eará ambišuvdna mii plánas lea bajimus ulbmiliin, lea ahte sáme giella fága *”sámi kultuvrra guovddáš árvvuid áimmahuššamiin sáhtta [...] addit luotta gude láhkái sámi árvvut sáhttet heivehuvvot ja viidáseappot ovdánahttot ođđa diliide ja áigái mii dađistaga rievdá”* (loc.cit.). Plána deattuha maiddái ahte sáme gieloahpahuš fertejit ovdánahttot posiitiiva guottut gillii. Plána deattuha viidáseappot guovttegielalašvuoda árvvu ovdánahttima, ovtta dárogiel fágain, mas ulbmil lea doaimmi guovttegielalašvuoha.

Gelbbolašvuoda ulbmilat mat leat biddjon plánii servodatfágii ja sáme gillii vuosttašgiellan, muitalit maid oahppit/oahpahallit galget máhttit ~~ni~~ oahpu iešguhtetge ceahkis (gč. čuoggá. 4.2.3). Plána gelbbolašvuoda ulbmilat leat biddjon dušše sárggisčuoggáiguin vuollefáttáide, ja bidjet organiserema, metoda ja bargovugiid báikkálaš oahppobáikkiid duohkái. Ná addet plánat stuorát doaimmanmuni báikkálaččat, stuorát válljenfriddjavuoda ja stuorát dulkonvejolašvuodaid go ovdalaš oahppoplánat leat dahkan. Sáme giela vuosttašgiela ja servodatfága gelbbolašvuoda ulbmilat leat oalle viidát, muhto dattetge čielgasat.

Servodatfágaplánas leat biddjon gelbbolašvuodagáibádusat sihke servodat máhttui, geografijai ja historjái, iešguhtetge fáddásurggiiguin joatkkaoahpahussii. Plána ii leat áibbas čađačuovvu plána go bohtet sisa bienalaš fáddásuorggit joatkkaskuvllas mat eai leat sierra suorggit vuoddoskuvlaoasis plánas. Lea almmatge obbalohkái dainna lágiin ahte lea geavahuvvon seamma struktuvra vuoddo- ja joatkkaskuvlii. Bajimus ulbmiliin gehččet goappašat plánat badjel riikkarájiid Sámis ja deattuha buotsámi aspeavtta. Sámit lea okta álbmot mii ássá njealji riikkas.

Sámi identitehta

Bajábealde namuhuvvon servodatfágaulbmiliin lea dát sámeigiella identitehta nannen deatalaš. Fága galgá leat fárus addime sámi ohppiide ”*oadjebas čanastaga iežaset kultuvrii*” (OM06S: 37). Dát lea deatalaš jus oahppit galget sáhttit hukset mánggakultuvrralaš gelbolašvuoda, muhto almmá ahte oahppit dárbbášit leat ovttaoaivilis buot elemeanttaiguin eará kultuvrrain. Leatalaš ahte oahppit it áddejit ja dohkkehit ahte áššiid sáhtta geahččat iešguhtetge láhkái, ja ahte áššiid sáhtta dahkat iešguđetláhkáii ja ollu áddejumi horisonttaid vuodul.

Doahpagat *historjádihtomielalašvuotta ja historjjáhisvuotta* leat deatalaččat dán oktavuodas. Bøe (1995) čállá golbma áigeáigodaga birra; *ovddeš áigi, dálá áigi ja boahhte áigi* ja oktavuoda birra daid gaskka. Historjádihtomielalašvuotta šaddá go olmmoš guorahallá maid su ovddeš dagut leat máksán boahhte áigái. Mii oaidnit dalle ahte mii ieža ráhkadit historjjá daguideametguin, ja ahte mii min leat historjádahkkit min daguideamet bokte. Dalle leat mii ožžon historjádihtomielalašvuoda. Vuostálaga dainna lea historjjáhisvuotta. Dalle eat dieđe mii maidege vássán áigámet birra, ja eatge sáhte guorahallat vássán áiggiid birra mas lea váikkuhus boahhte áigái. Mii leat dalle historjjáheamit. (Bøe 1995: 81-82). Ii leat nu ollu logenar jagiid áigi go sámi nuorat ledje juste dákkár dilis. Skuvla attii unnán dahje ii guđegelágán oahppu sámi historjjás. Nuorat eai diehtán maidege historjjáset birra. Dat lei historjjaheapmi.

Dat ahte *historjá* ráhkada identitehta ja gullelašvuoda, gessojuvvo dávjá ovdan go lea sáhka álggolaš ”sisafievrredemiin” historjái. Daddjojuvvo ahte dát sisafievrredeamit leat oassi historjáfága ”servodatšiehtadusas”, fága sosiála doaimma. Dát doaimma galgá ovttá lági mielde legitimeret manne galgá geavahit resurssaid historjáfágii ja historjádutkamii.

Bøe dadjá historjjá ja identitehta oktavuoda dainna lágiin:

Guđe láhkái oaidná iežas odne, lea gittalaga dainna gii lei ikte, ja geanin jáhká iežas leat ihtin 2008: 9)

Muhto jus historjáoahpaheapmi galgá leat nu ahte dat lea identitehtaráhkadeaddji, ja jus dan háliida maiddáii OM06S ahte dat galgá leat go plána lohka njuolga ahte servodatfágaoahpaheapmi ”*galgá nannet sámegieloahpu identitehta*” (OM06S: 37 ja 118), ferte oahpaheapmi leat dainna lágiin ahte oahppit vásihit vássán áigi leame juoge positiivan. Muhto dalle ferte maiddáii historjáčállin, árbevierut mat gessojit ovdan, leat positiiva, ja dat negatiiva árbevieruin deattuhuvvot unnit go dat positiiva. Historjáčállin ferte leat normatiiva, juoga mii dattetge sáhtta addit váttisvuodaid historjádutkama árvofridnja ideála ektui dahje ahte dát galgá bálvalit

nutkama¹⁵. OM06S sáhtta áddejuvvot dainna lágiin ahte historjáčállin galgá leat normatiiva go daddjo obbalaš oasis:

”Oahpisvuohta ovdeš áiggi dáhpáhusaide ja buvttuide čatná olbmuid oktii áiggi vuollái. Historjjálaš máhttu viiddida ja maiddái vásihusat bidjat ulbmiliid ja válljet gaskaomiid boahhte áiggis[...] dákkár oahppu addá vuollegašvuođa ja gutni dasa maid olmmoš ovdal min lea dahkan, ja bidjá min iežamet historjjálaš ovdáneapmái”. (OM06S: 25)

Norgga nášuvdnahuksenmuddu 1800-gaskamutto rájes, uniovdnabiedganeami rádjái 1905:s, geavahedje norgga historihkarat positiiva norgaid ovdeš áiggis barggusteaset nannen dihte našunála oktasašvuođa ja norgga identitehta (vrd. Kap. 1). Historihkarat geavahedje earret eará norgaságaid, main lei seaguhuvvon sisdoallu duohta dáhpáhusaid ektui, mas norgalaččat ledje sárgárat. Historihkkár Lund dadjá dan ná:

Historihkarat Munch ja Sars leigga bohtán bures johtui láhčit našunála historjjá. Sudno dagut šadde huksengeađgin stuorra prošehtii našuvdnahuksen 19. jahkečuodis 2003: 50).

Munch ja Sars berošteigga hirbmosit viijááiggis mas Norga duođaid lei davviriikka stuorrafápmu. Dán áigodagas uniovdnačoavdima 1905:s gehččojuvvui dávjá eret uniovdnaáiggis Danmárkkuiin, mii dávjá gohčoduvvui njeallje čuohtejagi idjan. Historjáfága ii lea nappo dušše deatalaš, muhto maiddái dárbbášlaš Norgga huksemis nášuvdnan ja geavahuvvui maiddái dainna lágiin go dát negatiiva ii deattuhuvvon eambo go dat mii áddejuvvui positiivan.

Seamma láhkái lea maiddái skuvla sámi servodagas odnetlaš doaibma, ja vejolašvuođat nannet sámi giela ja kultuvrra ja dainna lágiin nannet sámi identitehta go dáid áššiid ovdanbuktá positiivlaš lági mielde. OM06S Historjáfágaplánain leat fáttát cukcasat, álbmotmáidnasat ja muitalusaid oddasit muitaleapmi historjjálaš sisdoaluin. Bákkálaš álbmotmáidnasat ja muitalusat gávdnojit buot sámi báikkálaš servodagain. Dát ledje áidna historjjálaš muitaleamit mat sámiin ledje vássán áiggiset birra. Boares álbmotmáidnasiid oddasitmuitaleapmi ja oddasitráhkadeapmi sáhttet danne leat hui buorit reaiddut nannet ovta álbmoga identitehta. Duohtavuodadoallelašvuohta ii leat tallaš. Deataleamos lea ahte dát álbmotmáidnasat muitaledje juoidá mii galggai leat dáhpáhuvvan sámiide gáidán vássán áiggis gos sámit besse ovdanbuktit positiiva láhkái. Dákkár tiggat nannejit sámi identitehta oalle ollu. (Gč. filmma Ofelaš 1987.)

¹⁵ Mii eat áiggo joatkit digaštallama dán raporttas.

10. jahkeceahki historjáplánain leat biddjon fáttát main oahppit galget guorahallat ja árvvoštallat dáhpáhusaid mat leat hábmen Sámi, ja viidáseappot guorahallá guđe láhkái servodat livččii sáhttit šaddat jus historjjálaš dáhpáhusat livčče mannan eará láhkái. Dákkár duohtavuodagarvi vuogit geahččat historjjá sáhttet leat ávkkálaččat go guoská iežamet oassinbidjamii historjái ja čilget manne áššit leat šaddan nugo leat šaddan. Dán sáhttá dahkat oažžun dihte eambo ipmárdusa guhte faktorat stivrejit historjjá, ja soaitá earenoamážit dat ahte historjá ii leat šaddan ieš.

Dás áigut mii geavahit fáttá ”dáruiduhttinpolitihkka” ovdamearkan ahte duohtavuodagarvi jurddašepmi sáhttá leat ávkkálaš. Mo livččii servodat leamaš odne jus sámít livčče ožžon lobi ovdánahtti kultuvrraset, eallinvuogiset, gielaset posiitiiva ja buori láhkái, eaige boahtán dillái gos buot dat sámí dađistaga definerejuvvui juoga negatiivan? Ollu dáhpáhusain dagahii dát, nugo mii leat oaidnán 1. kapihttalís, ahte muhtumat biehttaledje sámí duogáža. Mii eat livčče ožžon dili mas sámegeilla stuorra osiin sámí riddoguovlluin unnit dahje eanet jávkkaai áibbas. Eatge mii livčče oažžon májga logemat jagi negatiiva oainnuiguin sámíid birra.

Oahppit áigo odne dákkár duohtavuodagarvi modeallain sáhttit jurddašit boahte áiggi mii šaddá earálágánin go vássán áigi buot su negatiiva beliiguin sámevuoda ektui go besset geahččat ákkaid manne eiseválddit dahke nugo dahke, mii loahppaulbmil lei. Oahppit besset oaidnit ahte ovdalaš ákkasteamit ee. sosiáladarwinistalaš jurddašepmi vuodul sámíid birra vuolledássáš olmmožin mii diedusge ii leat doallelaš. Dát iešalddis áigu leat fárus nanneme sámí nuoraid identitehta odne. Sámít álbmogin eai lean nu ”heajut” go eiseválddit oktii lohke. Lea deatalaš oažžut ovdan ahte norgga eiseválddiin ledje välljenvejolašvuodát, ja dahke dan maid sii oaivviledje ”buoremussan” sámíide. Váldoulbmil lei almmatge biddjojuvvon dan ektui mii lei buoremus ”našuvdnii Norga”. Lea danne maiddái deatalaš oažžut ovdan ahte maiddái sámí nuorain odne leat välljenvejolašvuodát, nugo norgga eiseválddiin lei dalle. Sámí nuorat sáhtte leat fárus hábmeme boahte áiggi nugo nuorat ieža háliidit dán. Skuvlla bargu lea dahkat ohppiid rolla dás dihtomiellalažžan.

Mii leat oaidnán ahte historjáfága lei deatalaš 1800-logus go Norga hápmi našunála identitehta. Historjáfága lea lihka deatalaš odne sámí nuoraide. Juste danne go sámí servodat lea leamaš, ja ain lea, huksenmuttus, lea posiitiiva identitehta ja sámí našunáladovddu huksen okta dain dea leamos bargguin mii sámí skuvllas lea. Servodatfága plána addá skuvlii dan reaiddu maid dárbbáša dahkat dán barggu.

Ovttasbargu gaskal skuvlla, váhnemiid ja báikkálaš servodaga

OM06S Sámi oahppoplakáhtas (s.32) čuožžu ahte skuvla ”*galgá láhčit dili ahte báikkálaš servodat váldojuvvo fárrui oahpahussii ulbmilaš lági mielde*”. Fáttá mat leat biddjon servodatfágaide ja sámegillii vuosttašgiellan, leat oalle konkrehta, ja moanat dain eaktudit ahte báikkálaš servodat ferte leat searvvis jus oahppit galget sáhttit oažžut oahpu báikkálaš diliin maid plána bidjá.

Juoigan lea odne okta dain detaleamos sámi kulturdovdomearkkain. Leat measta álo juoiganlágideamit go leat báikkálaš kulturdoalut. Sámi Grand Prix lea sierra juoigan mas nuorra olbmot leat stuorra oassi sihke gehččiin ja oassálastiin gilvvuin. Eanet priváhta čeahkkanemiin leat dábálaš geavahit báikkálaš juigiid. Dat addá gullelašvuodadovddu gullat soapmása rohtteme luodi, earenoamážit danne go juoigi juoigá fáttáid maiguin guldaleaddjit sáhttet identifiseret iežaset. Fáttát čadnon sohki ja fuolkevuhtii skuvlla plánain leat fárus hukseme posiitiiva oktavuoda gaskal báikkálaš servodaga ja váhnemiid ja skuvlla. Sohka lea ain nanus ollu sámi servodagain odne. Seamma dáhpáhuvvá go skuvla čatná báikkálaš servodaga ja váhnemiid lávgadeappot bargui maid skuvla doaimmaha go diktá ohppiid leat fárus iešgudetlágán kulturdeaivvademiin, lágidit báikkálaš ávvudemiid, fitnat oapmedáluin gos barget oktan ohppiiddoaimmaiguin ja sullásaččaiguin. Dás eai leat šat oahppit passiiva geahččit, ja oahppit eai leat šat dušše individuála oahppoproseassa, muhto dás áigut mii geahččat oahpu maiddái oassálastimin sosiokultuvrralaš oktavuodaide. (Lyngsnes ja Rismark 2007: 169.) Go oahppit oidnet ahte sii sáhttet oahppat juoidá iežaset sámi báikkálaš servodagas, ahte leat posiitiivaččat das maid sáhtta váldit fárrui viidáseappot, ahte ovttasbargu addá sihke oahppái ja báikkálaš servodahkii juoidá, nanne maiddái dát eahpitkeahhtá iešgova, sámi ohppiid sámi identitehta.

Riikkaidgaskasaš dilid

Riikkaidgaskasaš dilid leat sierra fáddá joatkkaoahpu servodatfágaplánas. Norggas lea doaimmaheaddjin riikkaidgaskasaš oktavuodas posiitiiva beaggin odne sámiid ektui eamiálbmogin. Seammás diehtit ahte Norga lea dahkan ollu iežas eamiálbmoga ovddas, ja lea dán dáfus ovdagovva riikkaidgaskasaččat. (Gč. Kap. 1.) Dás addá plána buriid vejolašvuodaid oažžut ovdan sámi eamiálbmotperspektiivva posiitiiva oktavuodas riikkaidgaskasaččat.

Eamiálbmogiid máilmmiráddi (World Council of Indigenous Peoples, WCIP), lea ráddi máilmmi eamiálbmogiidda, mii ásahuvvui 1975:s. Dás ledje sápmelaččat fárus proseassas. Earret eará válljejuvvui Nils Aslak Sara Kárášjogas eret rádi eanjalasháli várrepreseantant 1981:s. Sápmelaččat ledje maiddái fárus ođasmahttime ILO konvenšuvnna eamiálbmogiid birra 1989:s. Ole Henrik Magga lei ON’ bistevaš eamiálbmotrádi jodiheaddji jagiid 2002-04. Go riikkaidgaskasaš

eamiálbmotdilit geahčaduvvojit, addet bajábealde namuhuvvon dilit sámi nuoraide eambo iešgova. Sápmelaččat leat árvvus riikkaidgaskasaččat, ja sámit sáhttet leat posiitiiva iešgovvan eará eamiálbmogiidda.

Báikkálaš servodaga eavttut

Okta iskkadeapmi 2000 rájes maid Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš / Samisk Nærings- og Utredningscenter(SEG)¹⁶ čadahii Sámi giellaráđi ovddas, čájeha ahte ledje golmma geardde nu ollu vuodđoskuvllat 1999-2000:s 119 mat adde oahppu sámegeiela, go ledje 1981-82:s, goas ledje 42. Viidáseappot lohka SEG iskkadeamistis ahte 1987-88:s ledje 177 oahppi joatkkaskuvllas mat ožžo oahpu sámegeiela. 1999-2000:s lei lohku sullii 450 oahppi. (SEG: 83,89). Dán áigodagas lassánii ohppiidlohku geat ožžo oahppu sámegeiela sihke vuodđo- ja joatkkaskuvllas hui garrasit.

Govva ii leat seamma posiitiiva go guoská sámegeiela geavaheapmái olggobealde skuvlla. SEG:a iskkadeamis sámegeielgeavaheami birra almmolaš ásahusain (stáhta, regionála, gieldda) dalá sámi hálddašanguovllus (Karášjoga, Guovdageainnu, Porságggu, Deatnu, Unjárgga ja Gáivuona gielddat) čájehii ahte 43 % ásahusain vástidedje sámegeillii jus váldo oktavuoha čálalaččat (SEG: 56), ja 38 ja 36 % lohke vástidit sámegeillii go váldo oktavuoha njálmmálaččat resepsuvnnas dahje telefuvnnas.(SEG: 60). Viidáseappot vástidedje almmolaš ásahusat ahte dušše 9 % buot skoviin gaskamearálaččat ledje sámegeillii (s. 54). Muhto dás lea erohus gaskal ”sámi” ja eará ásahusaid gos vuosttažat diedihit ahte 50 % buot skoviin leat sámegeillii. Govva lea seamma eará guovlluin maid SEG iskkai, ovdamearkka dihte iešgudetlágán fitnodagain. Dát eai leat logut sámegeielgeavaheapmái. Jus mii oaidnit daid bohtosiid ovddasteaddjin sámegeielgeavaheapmái olggobealde skuvlla logi jagi dás ovdal, de ii lean eará sániiguin nu ollu doarjja gávdnamis skuvllii sámegeielgeavaheami hárrái báikkálaš servodagain. (Gč. Magga čuoggás 4.1.4.)

Mii eat leat nagodan gávdnat ođđaset iskkademiid dan birra man ollu sámegeiella geavahuvvo báikkálaš servodagain. Stáhtačáli Raimo Valle Bargo- ja searvádahttindepartemeanttas dajai almmatge 2008:s ahte giellaláhka rihkkojuvvo beaivválaččat. Eiseválddit eai leat vel nagodan deavdit sámi giellalága (Sámelága)

¹⁶ Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš /Sámegeiella Nærings- og Utviklingscenter, Deanus, čadahii 2000:s iskkadeami maid doaimmahii sámi giellaráđi ovddas sámegeiela geavaheami birra buot gielddain Finnmákkus, 10 gielddas Romssas, 6 gielddas Nordlánddas, 3 gielddas Davvi-Trøndelagas ja 1 gielddas goappáge gielddain Lulli-Trøndelaga ja Hedemárku. Iskkadeapmi fátmastii sihke davvisámegeiela, julevsámegeiela ja lullisámegeiela guovlluin. Olles guovllus ”ipmirdii” 17 % álbmogis sámegeiela. (SEG:83).

áigumušaid. (Refererejuvvon NRK:s 26/8-08. Interneahtta: Sámi Váhnenfierpmádat).

Go dovddus olmmoš ja stáhtačálli Valle dadjá nugo son dáhká, čájeha dát ahte dilli ii leat rievdan nu ollu SEG-iskkadeami rájes 2000:s ja Magga árvvoštallamat dán birra. Dalle ii leat OM06S:as stuorát doarjja báikkálaš servodagas, go guoská sámegeiela geavahepmái go O97S:as lei. Jus lea nu, duvdiluvvo sámegeiella eambo ja eambo ja massá saji dárogeiela ektui, vaikko mii leatge ožžon giellalága ja OM06S:a plánaid ambišuvnnat leatge buorit. Lihka ferte skuvla dahkat barggus dás. Ovttasbargu gaskal skuvlla ja ruovttu/báikkálaš servodaga lea deatalaš čuokkis sámi skuvlla obbalaš ulbmiliin maid OM06S lea bidjan. Jus mii eaktudit ahte ovttasbargu gaskal skuvlla, ruovttu ja báikkálaš servodaga čadahuvvui oktiivástideaddji OM06S áigumušai guin, sáhtá dát ovddidit posiitiiva guottuid sihke sámegeiela geavaheami dáfus olggobealde skuvlla ja dasa mii lea obbalaš “sámi”.

6.5 OAHPPONEAVVODILLI

Sámi skuvlla oahpponeavvodilli ii leat goassege leamaš doarvái buorre. (Gč. čuoggá 4.1.4) Mii leat ovdal čilgen sámi skuvlla ”ránesbábirskuvlan”. Dasa gullá ahte oahpaheddjiin eai lean doarvái oahppogirjjit, muhto fertejedje mágget ollu oahppohivvodaga ja ráhkadit oahppogirjjiid, gihppagiid ja eará oahpponeavvuid ieža. Lea Sámedikki ovddasvástádus ovdánahttit oahpponeavvuid sámi skuvlii. 2008 rádjái ledje unnán olbmot geat dihte ahte ledje moadde duháha oahppogirjjit mat ledje vurkejuvvon Sámedikki geallerlanjaide, girjjit maid Sámediggi ieš lea ráhkadahtán áiggiid mielde. Lea leamaš eahpečielggas sáhtá go ain geavahit girjjiid skuvllas.

Čakčamánuš 2008:s bođii ovdan ahte Sámi joatkkaskuvllas, Kárášjogas buot matematihkkaohpahus addo dárogillii. Skuvla ii juohkán ohppii luohkáide dađi mielde máhttego sámegeiella dahje eai. Dát dahkkui resursasivaid geažil. Realfágaid ossodatjodiheadji, Arne Nystad, logai: *”oahppogirjjit leat liikká dušše dárogillii, ja dat doahpagat maid oahppit ohppet fertejit sii aŋkke oahppat.”* (NRK Sámi Radio 15/9-08.) Skuvllas váilo oahppogirjjit matematihkas sámegillii, ja danne oaivvildii Nystad ahte ii lei lihka buorre oahppat matematihkkafága dárogillii.

Lassin váilevaš oahppogirjjiide lea maddái stuorra girjjálašvuodavátni mánáide ja nuoraide sámegillii. Earret muhtun spiehkastagaid eai boahtán sámi girječállit johtui girjjálašvuodačállimiin ovdal go 1960-logus. Sámi oahpponeavvuid buvttadeapmi lea vel ođđaset. Fáddábidjamis gelbbolašvuoda ulbmiliid vuolde

eaktuda OM06S ahte skuvllat main lea sámegeioloahppu lea lihka ollu originála girjjálašvuohta ja jorgaluvvon girjjálašvuohta sámegillii go dárogillii. Muhto nugo čilgejuvvon, gávdno hui unnán dákkár girjjálašvuohta. Lea dovddus ášši ahte mánát ja nuorat šadde buoret lohkket go lohket ollu, ja buorebut čállit go lohket ja čállet ollu. Jus ohppiin ii leat girjjálašvuohta fáhtemis, eai oaččo oahppit dárbbaslaš hárhallama. Dát máksá ahte sámi čállingiella, maiddá girjjálašvuodaváni dihte, lea rašit dilis go norgga čállingiella. Ohppiin ii leat vejolašvuohta šaddat doaimmi guovttegielalažžan nugo Máhttolokten láchá (gč. čuogá 4.1 oahppoplána birra, 1997).

6.6 NAŠUNÁLA LÁIDESTTEAMIT

Oahppoplánain eai leat dušše politihkalaš ja pedagogalaš stivrejeaddji doaimmat (gč. Engelsen 2008). Oahppoplánain lea maiddá speadjalasti rolla das mii ”*speadjalastá servodaga kultuvrralaš, árvo- ja ideologalaš ángiruššamiid*” (Øzerk 2006: 33). Nugo lea maiddá OM06:ain ja OM06 Sámegeiela. OM06 ja OM06S:as lea seamma struktuvra ja seamma servodatfágat ja váldofáttát, muhto OM06S:as lea sámi oahppohivvodat ožžon stuorra saji. Buot fágain ja fáttáin mat leat biddjon servodatfágaplánii, leat fáttáiguin mat leat sámegeiela ja báikkálaš diliid birra. Sámegeiela vuosttašgiela plána lea biddjon veahá eará láhkái go dárogieoloahpu plána. Go juo OM06S lea dásseárvosaš plána dárogiel veršuvnnain, de lea maiddá OM06S biddjon našunála fáttát maid buot ohppiin skuvllas galget leat. Dainna lágiin leat čielga našunála láidesteamit maiddá OM06Sž:as oážžun dihte sámi skuvlla dásseárvosažžan dainna dáčča, seammás go sámi skuvlla vuoddu galgá leat sámi servodat, sámi oahppoplakáhta mielde.

Árvvoštallaneavttut

Oahppiárvvoštallamis leat golbma ulbmila (Lyngsnes & Rismark 2007: 116):

- 1) Čadahit árvvoštallama mii dárkkista leatgo oahppit oahppan ja olahan dan gelbbolašvuoda mii lei oahppu ulbmil. Dát lea summatiiva árvvoštallan ja mii dábálaččat addo árvosániiguin. Árvvoštallan sáhtta addot dađistaga ja mearri áigái dahje loahpas.
- 2) Árvvoštallamat sáhttet maiddá addot sihkkarastin dihte ahte oahppit eai doaimma fágalaš vakuumas, muhto ahte fágadássi šaddá ulbmilin stuorát ulbmilmihitus, nugo 2004 našunála geahččaleamit.
- 3) Árvvoštallan sáhtta maiddá addot dásseárvosaš doarjjan ja bagadallamiin dađistaga ohppiide, oahppoproseassas. Dát lea formatiiva árvvoštallan.

OM06S daddjo guhte summatiiva árvvoštallamat mat galget čadahuvvot ohppiin. Našunála geahččalemiid sáhtta geahččat oassin dán árvvoštallamis. Oahppit galget

maiddái oažžut vuoddoárvosániid mat galget ovdanbohtit dađis addon bagadallamiid ja doarjaga boadusin.

OM06S:as leat bajimus ulbmilat mat leat biddjon Máhttoloktema oahpahasprinsihpaide. Gelbbolašvuodaulbmiliid čilgehusas oktan vuollefáttáiguin, leat lámččojuvvon ollu formatiiva árvvoštallanvuogit. Dajahasat nugo *”gaskkustit iežas vásihusat, čađahit, digaštallat, čilget, muitalit jna.,”* muitalit midjiide dán.

7. ČOAHKKÁIGEASSU

Čállán Karl Jan Solstad

7.1 ÁLGU

Dát vuosttaš raporta proševttas ”Máhttolokten 2006 – Sámi árvvoštallan” gokčá golbma fáddásuorggi. Vuosttažettiin álgokapihttalis viidát geahčaduvvo norgga skuvlapolitihkka sámi álbmojovkkuid guovdu vuosttaš skuvladoaimmaid rájes 1700-logus otná sámi oahppoplánaid rádjái. Mii oaivvildit dákkár rekapitulašuvnna deatalažžan sihke duogášrátnun daidda doaimmaide maid mii odne oaidnit das mot skuvla ja oahppu heivehuvvo sámi ohppiidoavkkuide, ja sáhttin dihte dulkot daid iešguhtetge reakšuvnnaid maid dát doaimbajut deaividit iešguhtetge birrasis, leaš dál sámi dahje dáčča. Ovdanbuktimá vuodđun lea girjjálašvuohta mii lea oazžumis ja guovddáš našunála ja riikkaidgaskasaš dokumeanttat.

Raportta nubbi fáddá lea iešalddis Máhttoloktema 2006 Sámi (OM06S) atnui váldima rámma birra. Mot lea rollajuohku ja ovtasdoaimman leamašan guovddáš, regionála ja báikkálaš oasseváldiid gaskkas leamašan ráhkkanan muttos odđa oahppoplána váldit atnui ja árra atnui váldin muttos? Dán fáttás leat maiddái veaháš geahčadan maid eará gaskaoamit, earret iešalddis oahppoplána – nugo oahppogirjjit, gelbolašvuodadoaimbajut ja báikkálaš plánabargu – lea mearkkašan dasa ahte čadahit odđa oahppoplánadahkosa. Empiralaš vuodđun dán fáttá giedahallamii, lea earret viiddis dokumeantaiskosiidda, semi-strukturerejuvvon jearahallamat ja ságastallamat relevánta ásašusaid ja organisašuvnnaid strategalaš ovddasteddjiiguin.

Proševtta vuosttaš raporterema goalmme muša váldofáttás guorahallojuvvo OM06S. Álggos go čájehuvvo makkár sadji, dahje baicca makkár váilevaš sadji, sámi gielas ja kultuvrras lei oahppoplánabargguin nuppi máilmmisoadi rádjái, de vuohttá ahte dađi eanet váldojuvvo sámi giella ja kultuvra vuhtii gitta vuosttaš sámi oahppoplána rádjái 1997:s (097S). OM06S guorahallamat dahkkojuvvojit oahppoplánaguorahallamiid obbalaš modeallaid vuodul ja go OM06S buohtastahttojuvvo ovddeš 097S:in ja parallealla “dáru”plánain OM06:in. Lassin dehálaš oahppoplánateorehtalaš girjjálašvuhtii, de dát fáddá ovdanbuktojuvvo nu vuodul ahte áigeovdilis oahppoplánaid sisdoallu guorahallojuvvo, dalle diehtelasat vuosttažettiin ja ovddemusat OM06S.

Dán raporttas eai leat geavahuvvon dieđut viiddis kvantitatiiva iskosiin mat maiddái leat oassin Máhttoloktema árvvoštallamis. Min prošeavttas leat olámuttos skuvlaeaiiggádiid dieđut (suohkanat ja fylkkagiellat) sámi dilálašvuodaid birra. Dasa lassin leat čadahan sierra čielggadeami nu ahte oaččuimet kvantitatiiva dieđuid ohppiin, váhnemiin/ovddasteddjiin, oahpaheddjiin ja rektoriin. Dát mañemus diehtočoħkken ii leat vel áibbas geargan. Vaikko eanas oassi dan kvalitatiiva dieđuin prográmma guovtti vuosttaš čielggadeamis maid mii prošeavttas boahit hálldašit, dál (njukčamánu 2009:s) leat gárvásat statistihkalaš giedahallamii, de leat välljen dahkat nu ahte boahhte raporta eanasmuddui boahá leat huksejuvvon nu ahte das mitaluvvo čoħkkejuvvon kvantitatiiva dieđuid birra.

7.2 NORGGA -DÁNSKA MIŠŠUVNNAS SÁMI OAHPAHEAPMÁI

Dán árvvoštallama bajitdási gažaldat lea ahte ovddida go Máhttolokten-Sámi dainna odđa oahppoplánadahkosiin ovtaárvosaš skuvlla ja oahpaheami sámi álbmotjoavkkuide Norggas. Doahpagat nugo *ovtaárvosašvuohhta* ja *ovtaárvosaš* skuvla eai boahán Norgga skuvlla stivrendokumeanttaide ovdal 1987 vuodđoskuvlla Minstarplána mielde (M87), ja ulbmilparagrafa bodii easka 1998 Oahpahuslágain. Stuoradiggedieđáhusas *Mot rikare mål* (St. dieđáhusas nr. 28 (1998-199) nannejuvvo ahte buot mánáin galgá leat *ovtaárvosaš ja heivehuvvon oahpaheapmi* beroškeahhtá earret eará das makkár *sosiála stáhtusa, vuoiñjalaš ja kultuvrralaš duogáš lea ja guđe guvlui gullá*. Viidáset deattuhuvvo ahte *ovtaárvosašvuodaprinsihppa* ii mielddisbuvvte *seamma* fállaldaga buohkaide, muhto *ovtaárvosaš* fállaldaga dan ládje ahte *vuodđun galgá leat dat maid mánát ja nuorat máhttet*, juoga mii gáibida sihke *ovttaskas heiveheami* ja *báikkálaš mánggabealatvuoda*.

Filosofalaččat ja politihkalaččat *ovtaárvosašvuohhta* mearkkaša ahte juohke indiviidas ja juohke joavkkus lea *seamma* árvi ja *seamma* riekti bálvalusaide ja suddjemii servodagas. Buohkat galget maiddái *seammaládje* sáhttit váikkuhit ovdáneapmái mii lea buoremussan alcesesaset, iežasaset jovkui ja stuorát servodahkii. Nu áddejuvvon, lea“ *Ovtaárvosašvuohhta*”, dábálaččat doħkkehuvvon min servodagas ulbmilin ja áigumuššan. Gažaldat lea mot dán *ovtaárvosašvuoda* galgá ovddidit, ja min oktavuodas, mot skuvla galgá ovddidit dakkár ideála. Nu ii leat álohii leamašan.

Dáčča skuvlla árra áiggis, váikko sámi álbmot lei dat vuosttaš joavku Danmárkkus - Norggas masa duohtavuodas heivehuvvui skuvla, de lei guhkkinn eret nu ahte okta sápmelaš indiviidan dahje sápmelaččat joavkun ledje *ovtaárvosaččat* eará ássiiguin. Sis lei primitiiva osku ja giela dáfus, de dat ii gal lean áktánas jus

jurddašii vuoigŋalaš ovdáneami birra. Nidarosa bisma, Schönheyder, čálii birrašiid 1800 logus ahte sámegeiella lei”... aldeles ubrugt og uvant til aandelige Ideer“ja lei “...indskrænket til de sandselige og faa Ting hvormed disse uopdragne Mennesker i deres indskrædede Brug av Naturen og Menneskelighedens Kræfter, behjelp sig” (NÁČ 1985:14:47 mielde). Dánka–Norgga ovddasteddjiin ja ~~m~~gel Norgga elihtas¹⁷ unno dađi mielde dakkár, oazžu dadjat, hui “oktageardánis” dulkojumit sámi eallinvuogis, kultuvrras ja gielas. Muhto sihke geográfalaš ja antropologalaš fágagirjjálašvuohta, politihkkárat ja ámmátolbmot ja olbmot gaskaneaset dábálaččat máinnašedje negatiivvalaččat sámiid birra guhkás 1900-logu rádjái.

Norgii nuorra ja fámohis stáhtan lei dehálaš nannet našunála beali ja bidjat fuomášumi buot dáčča guoskevaš beallái, ja dalle šadde eará álbmotjoavkkut, sámit ja kvenat davvin áittan, earenoamážit go historjjálaččat ledje dáppe rájit ránnáriikkaide odđasepmosat ja unnimusat sajáiduvvan. Sosiáladarwinisma, Darwina servodatdílálašvuođaid evolušuvdnaohpu applikašuvdna, lei nanus 1800-logu loahpas ja guhkás 20. jahkečuohtái. Dát rávdnji atti juogalágan diedalaš duodašteami dan oidnu ahte sámit, belohahkii eará álbmotjoavkkut, eai gula oarjeurohpálaš ráđđejeaddjikultuvrii, ahte ii leat seamma dásis oskudoaimmaheami, servodatorganiserema, ealáhusheiveheami, giela ja kultuvrra dáfus. Dasto ledje olu ákkat dasa ahte norgga stuoraservodat berrii “veahkehit” sápmelaččaid nu jođánit ja litnásit go vejolaš min alladeappot sivilisašuvdnii. Garra ja konsekveanta skuvlapolitihkka šattai dehálaš reaidun dan oktavuodas. Giellainstruksa mii ilmmat 1880:s, ja mii formálalaččat lei fámus 1959 álbmotskuvlálága rádjái, nannii maiddá ahte sámegeiella ii galgga geavahuvvot skuvllas dahje stáhtainternáhtas, earret go lei “áibbas dárbu dan dahkat”.

ON 1948 olmmošvuoigatvuodajulggastus, mii deattuha ahte buot olbmot leat riegeadan friddjan ja seamma olmmošárvvuiguin ja vuoigatvuodaiguin, gaskariikkalaččat markere ahte oaidnu obbalaččat jorggiha minoritehtaid ektui. Dasa lassin Norga searvá nanu gaskariikkalaš konvenšuvnnaide mat earenoamážit leat vuoigatvuodaid ja našunálastáhta geatnegasvuodaid birra álgoálbmogiid ektui (álgošat – “indigenous people”). Mii fertet oaidnit moaddelot ~~m~~mus jagi ovdáneami dakkár konvenšuvnnaid vuodul ja go sámit dohkkehuvvojedje álgoálbmogin. Dát guoská Vuodđolága (1988)lassiparagráfii sámiid

¹⁷ Sáhtta leat miella muittuhit ahte seamma elihta áddejumit davvi-norgga álbmogis obbalaččat eai lean olus buoret. Moadde oasáza báhpá Colban čilgehusain lofuhtalaččaid birra, dat maiddá sullii 1800-logus, sáhttet govvidit dan: “Indbyggerne i Lofoten og Vesteraalen ere egentlig uden Charakter. Fast og bestemt er intet i deres Tænke- og Handlemaade. Nærværende sandselige Forestillinger lede dem i alt, hvad de tænke og gjøre...” Sjelden gives et opvakt Hoved eller Genie blant Almuen. Likegyldighet sløvgjør alle Aandsevner, udvortes Anledning til deres Oppvækkelse fattes.” (Dás siterejuvnon girjjis *Her nord i Vågan*, man leaba čállán Mellingsæter, O.A ja Solberg; B. 1981: 70-71, Værøy: Lofotboka.)

vuoiatvuodaid birra, dat guoská ášahusaid ilbmame nugo Sámediggái (1989) ja Sámi allaskuvlii (1989) ja min oktavuodas, buot deháleamos, dat guoská 10-jagi vuodđoskuvlla 1997 oahppoplánadahkosa sámi oahppoplánaide ja dál Máhttloktema 2006 Sámi (OM06S) Oahppoplánii. Álgoálbmogin sámiin lea vuoiatvuohtha suodjalit ja viidáset ovdánahttit iežaset gielaide ja kultuvrra muđui, ja našunálastáhtas lea geatnegasvuohtha láhčit, ekonomalaččat ja organisatuvrralaččat, vai dát álgoálbmotvuoiatvuohtha ollašuvvo.

Stuoraservodaga oainnut ja dagut sámiid ektui olu mañjeli nuppi máilmmisoađi, leat čuožahusaid dagahan. Minoritehtajoavkku miellahtut geat guhkit áigge leat gullan ahte sin eai ane olu árvvus, ahte sin giela ii sáhte geavahit reaidun vuoiñjalaš doaimmaide ja dat lea hehttehussan sin geavatlaš eallimii, ahte sin eallinvuohki lea oktageardán j.v., sáhttet oaivvildit iežaset, iežaset giela jnv. birra seammaláđe. Dakkár oktavuodas fertet oaidnit daid ollu sámi váhnemiid, earenoamážit sámi báikkážiin gos muđui lea dáčča ja dáruiduhttojuvvon ássan, mat dahke visot vai sin mánát galge oahppat dárogiela, muhto geat maiddá dahke visot vai sin mánát *eai* galgan oahppat sámegiela¹⁸.

Go dasto nu ollu mañjel ilbmet jurdagat dan birra ahte sámegiella ja sámi kultuvra lea dehálaš ja mávssolaš, ja dan sáhtta dasalassin maiddá árvvosmahttit ja geavahit skuvllas, de dat jorbodahtta ollugiid ja sáhtta leat riidovuložin sihke gaskal sámiid ja “dáččaid” sámi báikkálaš servodagain, gaskal sámi joavkkuid ollugiidda persovnnalaččat.

Norgga sámit, mat árbevirolaččat ássat Várjjagis Engerdalii Hedemárkkus, lea hui girjás joavku ássanstruktuvrra ja fidnoheiveheami dáfus, ja gielalaččat gullet iešgudet suopmanjoavkkuide, belohahkii leat nu stuora erohusat ahte lea sáhka iešgudet gielain. Dáruiduhttima dahje assimilašuvnna dássi rievddada ollu. Dasa lassin gávdnojit hálldahaslaččat guokte suohkanmálla; dat mat leat klassifiserejuvvon sámi guovlun/hálldašansuohkanin, oktiibuot gávccii suohkana, ja buohkat earát mat eai leat nu, muhto gos maiddá sáhttet orrut sápmelaččat. Buot dát leat dilálašvuodát mat dagahit stuora hástalusaid dan dáfus ahte láhčit dili “sámi skuvlii” oahppoplánaiguin ja doaibmabijuiguin muđui.

¹⁸ Bohten oahpaheaddjin Áravuopmái, dalle Ankenes suohkan davvin Nordlánddas, čielga sámi gillái, juoga man birra oahpaheaddjivirggi almmuhus ii namuhan. Dalle hirpmahuvven hui ládje go mun lávvordat eahketveaiggi, ovdal go skuvla galggai álgit boahhte mánnodaga, bohtet spagga dievva bussii Bjerkvikas inge gullan ahte hubmojuvvui sátni ge dárogillii. Mot sáhtten leat oahpaheaddjin dáppe sámegiel máhtu haga? Čájuhuvvui liikká vaikko sámegiella lei dat giella maid rávis Áravuopmilaččat ovddemusat hupme, de ledje dušše moatti bearraša mánát geat máhtte sámegiela, ja leimmet juo ollen guhkás skuvlajagis ovdal go dan bessen diehtit. Eanas váhnemiidda lei dehálaš dat ahte sin mánát ohppe dárogiela ja ahte sii *eai* oahppan sámegiela. Lei heahpadin máhttit sámegiela go dan ahte dainna galggai leat vuovdnái.

Ahte guokte min golmma sámi giellajoavkkus leat hui unnit, ja ahte nubbi dain smávva joavkkuin, lullisámegiella, lea geográfalaččat hui biedgguid, buvttiha stuorra gáibádusaid organiseremii ja resurssačatnamii. Prinsihpas leat buot dát sámi gielat ovtaárvosaš gielat maid sámi álbmotjoavkkut eamiálbmogin lea riekti doalahit ja viidáseappot ovdánahttit, juoga masa našunálastáhtas lea geatnegasvuohta lámčit dili. Muhto hástalusa leat hirkmat stuorrát. Ealáskahtti giela mii ii geavahuvvo, dahje geavahuvvo hui unnán beaivválaš humadeamis, ii leat álkis bargu, jus obanassiige vejolaš.

Mii leat dás geahččalan addit duogáža dasa ahte mis leat doahpagat sámi skuvla ja sámi oahppoplánat maŋil go sámi giella ja kultuvra 200 jagi áigodaga badjel juogo lei njulgesta geahččaluvvon jávkaduvvot dahje goittotge definerejuvvon eahpeguoskin norgga skuvlii. Mii leat viidáseappot čujuhan man iešgudetlágánat sámezieljoavkkut geaid várás sámi skuvla ja sámi oahppoplána galgá čadahuvtot leat gielalaččat, geográfalaččat ja formálalaččat hálddahušlaččat. Dán sámi máhttoloktema árvvoštallanbarggus mas mii dál addit vuosttaš raportta, vuhtto mánggabealat, ja belohakkii rašes, konteaksta mas bargu dahkkojuvvo.

7.3 OM06S ÁLGGAHEAPMI – OASSEVÁLDIT, ROLLAT JA GASKAOAMIT

1. oasseprošeavtta vásáhusat ná guhkás gude lámkái iešguhtetge hálddašanorgánat ja – dásit leat ráhkkanan váldit atnui OM06S:a, ja 2. oasseprošeakta, mot iešguhtetge gaskaoapmi lea váikkuhan odđa oahppoplána atnui váldimii, raporterejuvvojit dás ovttas.

Oktiivástideaddji riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaiguin eamiálbmogiid vuoigatvuoda mielde, ideálalaččat, ieža áimmahuššat oahpuset, leat Sámedikkis deatalaš barggut hábmet ja čadahit sámi skuvlla. Lea ovdamearkka dihte Sámedikki ovddasvástádus OM06S:a siskkobealde ovdánahttit sámi fágaplánaid vuoddoskuvlii ja sámeziel oahpaheapmái ja earenoamážit sámi fágaide joatkkaoahpu siskkobealde. Seamma áiggis lea stáhtas fylkkamánniid bokte bearráigeahččanovddasvástádus, ja bagadusovddasvástádus, suohkaniid ja fylkkagielddaid ektui. Viidáseappot lea 1998 oahpahuslága ja OM06:a bokte heivehuvvo nu ahte skuvlaeaiggádat ja skuvllat galget čuožžut friddjabut go ovdal hábmet skuvlafálaldaga iežaset sierra dárbbuid ja eavttuid vuodul. Leat lámkamearriduvvon rievttit ja standárdagáibádusat mat galget leat deháleamos stivrenreaiddut.

Daid ollu iešguđetlágán oasseváldiid geažil main leat muhtun muddui oktasaš barggut ja stivrenriekti Máhttoloktema sámi čadaheami ektui, leat mii välljen bidjat *governance*-perspektiivva ("ovttasstivrenperspektiivva") guorahallat daid proseassaid mat leat jodus atnui váldima barggu oktavuodas. Dát siskkilda ahte doaimmaid ovdánahttin ja mearrideapmi, dáhpuhuvvá šiehtadallamiiguin ja ságastallamiin, áinnas fierpmádagaiguin, gaskal iešguhtetge oasseváldiid main leat muhtun muddui eahpečielga, eahpestabiila ja lágalaš rollat ja barggut. Jus ovdánahttin galgá dáhkot ja stivrejuvvot dakkár prinsihpaid mielde, de dát eaktuda luohhtevašvuoda ja rabas kanálaid gaskal doaimmaheddjiid nu ahte doaimmaheadjit sáhttet ovttasbargat doaimmaid ulbmiliid vuostá mat áddejuvvojit oalle ovttá láhkái. Lea ~~da~~š viidáseappot čuovvoleamis gávnnahit leat go *governance*-stivrema eavttut doarvái oľahan láhkái, ja mii vejolaččat hehte viiddis searvama ja lassu ovttasdoaimbama ja ovttasbarggu dásiid ja ášahusaid rastá.

Sámedikki bargu ovdánahttit oahppoplána Máhttoloktema mielddisbuvttii lossamiella ollu sivaid geažil. Sámedikki mandáhta hilljánis čielggadeapmi, lei okta; guovtteoavilvuolta Oahpahusdirektoráhtain dili hárrái "dáčča" ja sámi plánaid gaskka, lei nubbi; hui oanehis áigi gaskal sámi plánaid dohkkeheami ja atnui váldima áiggi, lei goalmát sivva dákkár duskkástuvvamii.

Sámediggi hálddaša iešguđetlágán doarjjaortnegiid nugo giellamovttiidahttinsteipeanda ohppiide geain lea sámegiella joatkkaskuvllas, gelbbolašvuodaloktensteipeanda oahpaheddjiide geat oahpahit sámegillii/sámegielas ja gaskaoapmeortnet oahpponeavvodačkamii. Sámediggi lea ráhkadan strategalaš ~~plánama~~ doibmii.

Sámediggi vásiha muhtun vahágis váikkuhusaid O97S:a nuppástusas OM06S:i. Čuočuhuvvo ahte ovdabarggut ovdal OM06S atnui váldima eai lean doarvái buorit. Dát lea dagahan ollu váttisvuodaid sihke vuoddoskuvllas ja joatkkaoahpus mii earret eará guoská dillái gaskal fágaid dárogiella ja sámegiella, ja gaskal sámegiella nubbingiellan ja sámegiella vierisgiellan joatkkaskuvllas. Ahte O97S-fága "sámi giella ja kultuvra" lea váldon eret OM06S oahppoplánas, láiden dihte eanebuid sámegillii nubbingiellan, lea ollu ohppiid dáfus dagahan ahte sii leat välljen eret sámegiella.

Sámediggi galgá bagadallat skuvlajođiheddjiid OM06S:a ektui, muhto ii leat makkárga bagadanriekti suohkaniid ektui ovdamearkka dihte doarvái oahppogirjjiid oastima hárrái. Ahte fágapedagogalaš gelbbolašvuolta suohkandásis lea hui molsašuddi skuvlastivrra ja skuvlahoavdda heaittiheami ~~m~~il 1992 gielddalága olis, vádduda gova. Dilli dahká áigeovdilin stivret *governance*-prinsihpain.

Finnmárkkku, Romssa ja Nordlándda Fylkkamánniin leat deašlaš láidestan - ja bearráigeahččobarggut suohkaniid ektui go guoská suohkaniid ovddasvástádussii ahte oahppit, gos ihkinnassii dál ležžet riikkas, galget oažžut dan oahpahusa sámegiela dahje sámegillii maid sii sáhttet gáibidit lága mielde. Lea čielga oaidnu ahte suohkanlaš máhttodássi ohppii rivttiid birra oažžut sámegieloahpu lea heajut, ja diehtodárbu stuorát, mađi guhkkeliid lulás boahdá ja mađi guhkkeliid eret daid sámi árbevirolaš ássan- guovlluin boahdá. Dat golbma davis fylkkamánni hálldašit sámegieloahpu doarjjaortnegiid fylkkaideaset siskkoale, ja Finnmarkku Fylkkamánni dasa lassan ortnega olles riikka várás lulábealde Nordlándda, doarjjaortnet hálldašansuohkaniid várás ja nubbi eará suohkaniid várás.

Sámegieloahppu váidojuvvo unnán Fylkkamánniide. Almmatge registrerejuvvojit váttisvuodát diibmojuoguid hárrái, earenoamážit olggobealde hálldašanguovllu, ja ahte ollu oahppit main lea sámegieloahpahus vuoddoskuvllas gáhččet eret go molsot joatkkaohppui.

Stuorra oassi sámegieloahpahusas olggobealde hálldašansuohkaniid dáhpáhuvá gáidusoahpahussan mas Finnmarkku Fylkkamánnis lea ovttaštinovddasvástádus davvisámegiela hárrái, Nordlándda Fylkkamánnis lullisámegiela hárrái ja Árranis fas julevsámegiela hárrái.

Fylkkamánnit leat bidjan olu návccaid hukset studioid iešguđet guovddážiidda ja rusttegiid háhkat guoskevaš skuvllaide. Mæmus moatti jagis lea lohku vuoddoskuvllaohppiin geat válljejit sámegiela, ja dalle dávjjimusat nubbingiellan, njiedjan Finnmarkkus ja Romssas, muhto lea čielgasit lassánan Nordlánddas. Suohkanat main ii leat leamašan sámegieloahpaheapmi, dárbbášit hui olu bagadallama.

Fylkkamánnit geain lea ovddasvástádus sámegiela oahpaheapmái, leat bissovaččat fárus májga fierpmádagas/čoagganemiin sámi oahpaheami birra mii lea guovtti beaivásaš čoahkkin masa oassálastet Finnmarkku Fylkkamánni, Sámediggi ja Sámi allaskuvla, Finnmarkku ja Romssa suohkaniid rádjesuohkanfierpmádat mat leat hálldašanguovllu olggobealde (guoská Romssa ja Finnmarkku fylkkamánniide) ja searvá ovttasbargočoahkkimiidda gaskal Nordlándda, Romssa ja Finnmarkku fylkkamánniid, Sámedikki ja Sámi allaskuvlla gos maiddái Davvi-Trøndelaga Fylkkamánni mæmus áiggis lea váldojuvvon fárrui. Dasalassin deaivvadit golbma davimus fylkkamánni jahkásaččat vástideaddji Suomá ja Ruo hálldašandásiiguin.

Fylkkamánni šaddá dehálažžan *governance*-prinsihpa stivrema doaimmaheami ektui dan geažil go sus leat ollu barggut go lea informánta (gaskkusta dehálaš signálad) bagadalli, vuojeheaddji, dárkkistanásahus/kvalitehtadárkkisteaddji ja hálddaša doarjjaortnegiid suohkaniid ektui, go lea gulahallanladasin gaskal báikkálaš ja guovddáš dási, doaibmá ovtasteaddjin gaskal gelbbolašvuodabirrasiid ja fylkka/suohkaniid j.v.. Orru váttisvuohtan ahte guovddáš ulbmilat, višuvnna ja signálat eai álohii leat doarvái čielgasat, ahte lea munni dulkot daid ~~me~~galádje, mii dasto dagaha ahte skuvllat ja suohkanat eai vuorut seammaládje ja čadahit dan iešgudetládje. Joatkevaš árvvoštallanbarggus lea dehálaš geahčadit vuodoleappot diekkár dilálašvuodaid.

Lea skuvlaeaiaggáda, suohkana ja fylkkagieldda ovddasvástádus ahte vuoddoskuvlla ja joatkkaohpahusa oahppit ožžot dan sámi oahpaheami maid sis lea riekti oažžut. Prinsihpas lea skuvlaeaiaggát iežas skuvllaiguin friddja das mot vällje organiserema ja bargovugiid, muhto láchin ferte leat seamma go mii sámi oahppoplakáhta vuosttaš čuoggás daddjojuvvo, mii mearkkaša ahte oahpaheamis galgá leat buorre kvalitehta ja dat galgá“... atnit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima vuodđun”.

Eaiaggátvuoda njuolggadusas spiehkastit dat guokte sámi joatkkaskuvlla Kárášjogas ja Guovdageainnus ja sámi vuoddoskuvlla Árbordes. Dáin skuvllain leat sierra stivrát mat leat stáhta vuollásaččat, ja Mátatvuomi ja Snoasa sámeskuvllaid ges jodihit daid gullevaš ruovttusuohkanat.

Earret dan guovtti sámi skuvllas, de addojuvvo sámegeiel oahpaheapmi oktiibuot 27 joatkkaskuvllas; vihtta Finnmárkkus, guhtta Romssas, logi Nordlánddas ja ovttá Davvi-Trøndelaga skuvllas ja njeallje Lulli-Trøndelagas. Min ságastallamiid vuodul Finnmárkkku, Romssa ja Nordlándda fylkkagielddaiguin sáhttit čujuhit dáidda áššiide:

- Buot golbma fylkkagieldda váldet duodalažžan ovddasvástádusa joatkkaohpahusa sámi oahpaheapmái. Nordlándda lea ásahan ovttasbarggu Hedemárkkku ja trøndelaga fylkkaiguin lullisámegeiela dáfus. Romsa lea čalmmustahtán ahte ii oktage oahppi galgga guoddit joatkkaohpahusa nu ahte ii máhte sámi dilálašvuodaid birra. Finnmárku deattuha ollislaččat geahččat sámegeiela ja eará fágaid oahpaheami. Finnmárkkku fylkkagieldda lea njunnošis ásahit fierpmádaga gaskal oahpaheddjiid geat oahpahit sámegeiela. Nordlánddas, gos gávdnojit oahppit buot golmma sámi giellavariánttaide, sáhttet oahppit geat lohket sámegeiela oheat fylkkas giellastipeandda.

- Finnmárkku ovcci joatkkaskuvllas mat addet sámegiela oahpaheami, gávdno vida skuvllas sámegiela oahpaheaddji. Romssas ja earenoamážit Nordlánddas de olu sámegiela oahpaheapmi addojuvvo gáiddusoahpaheapmin Ráissa joatkkaskuvllas. Oahppit guda Romssa skuvllas ja guovtti Nordlándda skuvllas ožžot dakkár oahpaheami, oktiibuot sullii 60 oahppi.
- Sámegeiela vuoruheapmi Romssas ja Nordlánddas lea mielddisbuktán ahte eambo oahppit váldet dakkár oahpaheami. Eatnasat dárbbasit álgooahpaheami danin go sis váilu, dahje lea hui heajos, ovdamáhttu.
- Diibmoteknikkalaš sivaiddat geažil lea álkimusat joatkkaskuvllas organiseret sámegiela oahpaheami amasgiellan, muhto ruovttoluottamáksinortnet lea dalle heajut go dat mii lea go jus sámegiella lea vuosttaš- dahje nubbingiellan. Dán atnet leat váttisvuhtan.
- Earenoamážit Finnmárkkus raporterejuvvo ahte ollugat heitet sámegiela oahpaheamis, dat guoská ovddemusat fidnofága ohppiide.

Vuoddoskuvlla skuvlaeaggáid dáfus fertet earuhit gaskal skuvlaeaggáid sámi hálddašanguovllu siskko- ja olggobealde. Mii leat čadahan jearahallamiid ja ságastallamiid golmma hálddašansuohkaniin, Kárášjogain, Divttasvuonain ja Snoasain. Dát leat hui iešguđetláganat. Davvisámi Kárášjogas, dehálaš sámi váldoguovllus ja leamašan hálddašansuohkanin dan rájes go Sámelága ortnet bođii 1987:s, sámit leat čielgasit eanetlogus, sullii 90% hupmet sámegiela suohkana sullii 3.000 ássis. Julevsámiid logu lea váttis meroštallat Divttasvuonas, gos orrot sullii 2000 olbmo ja mii lea leamašan hálddašansuohkanin 2006 rájes, muhto sáhttet leat gitta 25% olbmo geat atnet iežaset leat julevsápmelažžan, veaháš unnibut geat máhttet odne giela. Snoasa bođii fárrui hálddašansuohkanin 2008:s, ja dáppe dahká álbmoga lullisámi oassi sullii 5% badjelaš 2.100 ássis. Go suohkanat leat nu iešguđetláganat, de áigut mii čoahkkáigeasus dušše váldit ovdan muhtin gávdnosiid mat leat earenoamážat iešguđet suohkanii.

Kárášjogas lea dušše okta mánáidskuvla ja okta nuoráidskuvla, juo dadjat seamma báikkis ja oktasaš rektoriin. Lea guovttedásat gieldda gos rektoris leat ollu hálddašanbarggut mat muđui gullet gielddahálddahussii. Gielddahálddahusas lea skuvlaovddasvástideaddji olmmoš 50% virggis. Dan dáfus lea Máhttoloktema áigumuš ollašuvvon ahte skuvladásis lea stuorát ovddasvástáduš. ~~OM~~ 097S ilbmama lea dahkkojuvvon viiddis báikkálaš oahppoplánadagus, mas “guovttegielalašvuodaplána” lea guovddážis. Plánain galgá álkibut realiseret OM97S vástideaddji oahppoplakáhta mielde. Oahpponeavvodilli árvvoštallojuvvo

leat váttisin, sihke sámegiela ja eará fágain, juoga mii lea dagahan ahte OM06S atnui váldin lea leamašan dárbbasmeahtun njoahci. Go oahpaheapmi 2006 rájes jodihuvvui guovttegielat ja čielga sámeklássain OM06S mielde, de váhnemat vuosttildedje go oaivvildedje ahte sin mánát eai oaččo doarvái čeahpit dasa ahte čuovvut oahpaheami sámegillii. Dál oahpahuvo klássain dárogillii dahje iešgudet ahkásaččat seamma klássas modealla mielde (ahkeseaguheapmi). Kárášjogas ii leat váttisvuohta gávdnat oahpaheddjiid geain leat buorre sámegiel máhttu, muhto formálalaš gelbbolašvuođadássii berre bajiduvvot ggmá fága ektui jus oahpaheapmi OM06S mielde galgá šaddat áibbas buorre.

Divttasvuotna geavahišgodii OM06S buot ohppiide 2006 čavčča rájes. Julevsámegiella ja julevsámegilli oahpahuvo guovtti dan njealji skuvllas. Oktiibuot lea 60 oahppis sámegiella, sullii bealis leat dat vuosttašgiellan. Rektorgoddi doaibmá fierpmádagas ja ovttasbargá lágalašgaid earret eará báikkálaš oahppoplánaid ja gealbobajidan doaibmabijuid bokte maiguin čovdet váttisvuođaid mat gullet OM06S duohtandahkamii.

Ájluovtta skuvla lea resursaskuvlan julevsámi oahpponeavvuid ráhkadeapmái ja Sámediggi lea dasa juolludan resurssaid dán bargui. Suohkan fállá ovttas RKK Ofoteniin¹⁹ oahppofálaldaga sámi kulturmáhtus, muhto orru váttisin boahpteáiggis sihkkarastit doarvái oahpaheddjiid geain lea formálalaš julevsámi giellagelbbolašvuohta. Mihtilmas váttisvuohta barggus ahte oazžut ohppiid šaddat doaibmi guovttegielagin, lea ahte ollu dán ohppiin gullet dáčča ovttagielat ruovttuide. Suohkan árvvoštallá posiitiivan ahte Nordlándda Fylkkamáni lea ožžon formálalaš ovttastahttin- ja ovdánahttinovddasvástádusa julevsámegillii.

Snoasas mii easkka šattai hálldašansuohkanin 2008:s, lea maiddá vásašusat OM06S:in “dábálaš” suohkanin mas leat sámi oahppit. Snoasa lea maiddá guovttedásátsuohkan, nu ahte lea oanehis geaidnu suohkanlaš jodiheddjiin suohkana njealji skuvlla jodiheddjiide. Okta dain lea Áarjel-saemiej skuvla Snåasesne (Snoasa Sámeskuvla) mii 1968 rájes šattai nubbin lullisámi internáhttaskuvlan riikkas. Dál háliidit eanas lullisámi váhnemat ahte sámi oahpaheapmi galgá dahkkojuvot dan skuvllas gosa oahppit geográfalaččat gullet. Suohkanis leat 30 oahppi geain lea sámegiel dahje sámegillii oahpaheapmi, sullii bealli sis lea sámeskuvllas. Sámeskuvlla ulbmil lea ahte oahppit galget šaddet doaibmi guovttegielagin. Sámeskuvla lea muđui resursaskuvlan lullisámi oahpaheapmái, earret eará lea das ovddasvástádus gáiddusoahpaheapmái ohppiide geat gullet eará suohkaniidda. Hálldašansuohkanin čuvvot buot suohkana oahppit OM06S, muhto váldá áiggi oazžut buot fágaid sisdoalu áibbas oktiivástidit sámi

¹⁹ RKK Ofoten (Regionalt kontor for kompetanseutvikling) lea Ofuohta suohkaniid ovttasbargoorgána.

oahppoplánain. Leat ráhkaduvvon báikkálaš oahppoplánat fágaide duodjái ja musihkkii. Adnojuvvo váttisvuohtan ahte ohppiin geain lea sámegieloahpaheapmi, gártet eanet diimmut go eará ohppiin. Politihkalaččat ja hálddahušlaš ččat árvvoštallojuvvo lasihit maiddá eará ohppiin diibmologu nu ahte buohkat ožžot seamma diibmologu. Lea lihkostuvvan rekrutteret oahpaheddjiid lullisámi gelbbolašvuođain, muhto rekrutterenvuođu ii leat beare nanus ja dasto lea fáldat rašši.

Ovddasteaddjin suohkaniidda mat leat olggobealde sámi hálddašanguovllu, muhto main liikká leat ollu oahppit OM06S oahpaheami mielde, de váljijimet guokte stuorámuš suohkana Áltá ja Romssa.

Áltá suohkanis lea ollu jagiid leamašan sámegieloahpaheapmi eanas suohkana 19 vuoddoskuvllas. Lea gal maid stuora sámi oassi álbmogis ja ealli sámi kultuvra ollu báikkálaš servodagain. Dássázii ii leat *sámegillii* oahpahuvvon suohkanis, muhto dál bargojuvvo (2009) ásaht dakkár klássa man suohkan fertte ásaht Oahpahušlága mielde jus unnimus logi oahppi háliidit dan. Goluid ja kvalitehta dáfus árvvoštallojuvvo leat stuora hástalussan go sámegieloahpaheapmi dáhpáhuvvá nu olu skuvllain. Árvvoštallojuvvo virgáibidjat bissovaš sadjásačča nu ahte sámegieloahpaheapmi suohkanis ii leat nu rašes dilis go okta gelbbolaš oahpaheaddji muhtin skuvllas lea eret. Dán skuvlajahkáii dahkkojuvvojit rievdadusat sámegieloahpaheamis mas lagas skuvllat buorebut ovttasbarget vai šaddet stuorát joavkkut ja oažžu buorebut ávkkástallama oahpaheddjiidresurssain. Suohkan cuiggoda Johttičállosa F12:ái, mii lea diibmojuogu birra sámegieloahpaheapmái. Johttičálus bođii beare ~~nu~~ ja dan lea váttis dulkot. Suohkan deattuha ahte suohkanii hálddašanguovllu olggobealde eai leat stáhtalaš refušuvdnaortnegat doarvái dasa ahte máksit lassigoluid mat leat go ohppiide galgá addit sámi oahpaheami maid sis lea riekti oažžut. Suohkan iige oáččo maidege dain konverterenrudain maid hálddašansuohkanat ožžot. Lávdaduvvon skuvlastruktuvra, ja dat ahte sámegieloahpaheapmi dáhpáhuvvá ollu skuvllain, lea dahkan lunddolažžan ásaht sámi oahpaheaddjifierpmádagaid mat earret eará galget ráhkadit fágaplánaid sámi oahpaheapmái. Fierpmádat oažžu liige diibmoresurssaid maiguin doaimmaha bargguid nugo plánabargguid, árvvoštallamiid ja gealbobajidemiid.

Romssa suohkanis leat dábálaččat nanu mearrasámi birrasat, lassin dasa vel leat boazosámi bearrašat mat guhká leat leamašan sihke sulluin ja nannámis. Dasa lassin leat vassis mutto sápmelaččat studeanta- ja dutkanbirrasiin.. Sámi ohppiide suohkana guovddáš osiin lea sámegieloahpaheapmi čohkkejuvvon Báhpajávrii skuvlii, mii váhnemiid mielas lea buorre. Buot oahpaheddjiin lea formálalaš gelbbolašvuohta geat sámegiela oahpahit. Muhtin oahpaheddjiin lea

ovddasvástádus sámegieloahpaheapmái mágga skuvllas. Dat dahká vejolažžan addit ohppiide oahpaheami ruovttuskuvllas, ja ahte buorebut sihkkarastá oahpaheddjiid buriin gelbbolašvuodain go stuorát virgeoassi lea čadnon sámegillii. Sámegieloahpaheamis leat dál lagabui 150 oahppi, ja ovcci bissovaš virgáibiddjojuvvon oahpaheaddji doaimmahit dan oahpaheami oktiibuot 21 skuvllas. Muhto čoavddus lea diibmoplánateknihkalaččat gáibidahkes go ollu skuvllat šaddet oktiiheivehit iežaset diibmoplánaid. Suohkan mearridii 1996:s doaibmaplána sámi kultuvrii ja ealáhusaide. Dan plána oktavuodas ásahuvvui Sámi kulturviessu/álgoálbmotguovddáš ja Guovddáš sámi mánáide. Suohkana olis lea sámegiela mánáidgárdefálaldat, ja dasa lassin jodiha studeantaovttastus maiddá ovtta sámi mánáidgárddi. Suohkan aktiivvalaččat bargá rekrutterenbargguiguin allaskuvlla/universitehta studeanttaid ektui. Báhpajávrru skuvla lea ovttašatti ja organisere bissovaš čoahkkimiid vahkkosaččat buot sámegieloahpaheddjiide suohkanis. Bargojuvvo maiddá sihke dainna ahte ráhkadit oahppoávdnasiid ja metodalaš čovdosiid. Orru nu ahte Romssa čoavddus lea lihkestuvvon bures go guoská dasa ahte bidjat ovttašattima ja gealbobajideami ovddasvástádusa OM06S atnui váldima ektui ovtta rektorii ja skuvlii.

7.4 MÁHTTOLOKTEMA SÁMI OAHPPOPLÁNADAGUS – ÁLGO GUORAHALLAN

Sámi oahpaheaddji Per Fokstad priváhta ovdanbuktin Parlamentáralaš skuvlakommišuvnna ovdii 1920-logu gaskamuttus sámi oahppoplána birra, ii vuhtto skuvlalágas (1936) dahje Minsttarplánas (1939), mii ilmmat dán plánabarggu maŋnel. Easka láhka- ja plánabargguin 1960- ja 1970-logus boahá formálalaš stivrendokumeanttaide mielde riekti *sámegiel* oahpaheapmái. Muhto galggai vel gollat 20-30 jagi ovdal go lei sáhka eará go “dáčča” skuvllas sámi mánáide. Liikká, 1974 Minsttarplána (M74) rabas vejolašvuoda *sámegiela* ja sámi kultuvrra oahpaheami addit, muhto dalle buot vuolemus klássacehkiin. Boahhte dáčča oahppoplána ovdabarggus, 1987 Minsttarplána (M87) bodii sámi fágačehppodat Sámi oahpahusráđi bokte (ásahuvvon 1975:s) vuohččan fárrui plánabargui. Sámi giela ja kultuvrra ektui lei plána mihá eambo konkrehta ja viidábut go M74. Sámi giellaoahpaheami áigumuš lei dahkat ohppiid doaibmi guovttegielagin nu ahte sii galge sáhttit “... dovdat gullevašvuoda guovtti kultuvrii”.

Sámi oahppoplánadahkosiin 10-jagi vuodđoskuvlii, mii ilmmat 1997:s (O97S) almmuhuvvo “sámi skuvlla” áigumuš. “Sámi skuvla” lea dalle okta klássa, okta skuvla dahje suohkan mii čuovvu O97S. Plána prinsihppaoasis deattuhuvvo ahte oahpaheapmi galgá sihkkarastit positiiva (sámi) identitehtaovdáneami ja dahkat

ohppiid doaimbi guovttegielagin. Viiddis árvvoštallanbarggus rámiduvvo ja cuiggoduvvo plána. Ahte plána geavaha doahpágiid nugo *álgoálbmotperspektiivva, sámi perspektiivva ja mágakultuvrralaš perspektiivva* lea positiivalaš, muhto suohkaniidda orro váttisin skuvlla geavatláš hábmemis ollásit čuovvolit dakkár perspektiivvaid. Seammaládje O97S rámiduvvo eatnigielaohpaheami áigumušaid ovddas, muhto čuoččuhuvvo ahte plána ii váldde doarvái vuhtii man unnán ja veagaheamit leat dat báikkit gos sámegeiella duođai geavahuvvo. Plána eaktuda ahte sámi ohppiin lea seamma doarjja árgabeaivvis skuvlla olggobealde, ja ahte sámi čálalaš ávdnasat leat olámuttos (áviissat, bláđit, girjjit) eatnigielaohpaheapmái, nugo dárogielat ohppiin dábálaččat leat dárogielat birrasiin. O97 árvvoštallama čuovvoleamis biddjojuvvo maiddá stuora gažaldat “sámi skuvlla” oahpaheddjiid gielalaš gelbbolašvuhtii. Dušše juohke goalmát oahpaheadji oaivvildii iežas čállit sámegeiella “bures”. Viimmat árvvoštallanbargu válddii ovdan gažaldaga oahpponeavvodili birra O97S realiserema ektui. Árvvoštallama vástáduš, lei dat dábálaš, ahte sámi oahpponeavvut váilot sihke suohkan- ja skuvladásis. Konklusuvdnan bargui mas sámi skuvlla árvvoštallojuvvui O97S mielde sáhtá leat ná: Buorit áigumušat, muhto beare unnán realisma eavttuid ektui ahte čuovvolit áigumušaid. Lihkostuvvá go OM06S ja dan atnuiváldima rámma buoret?

Ovdal go geahččalit buktit hui gaskaboddosaš vástádusa dan gažaldahkii, de áigut oažžut ovdan árra luottaid sámi skuvllas ja joatkkaoahpu dásis. Duohtavuodas bodii sámi álbmotallaskuvla Kárášjohkii juo 1936:s mii fálai sámegeielaohpu ja sámi kultuvrra oahpu. Ásaheapmi ii čájehan dan ahte majoritehta čájehii fuola váldit vára sámevuodas, muhto ahte Sámemiššuvdna vuoruhii sámi nuorain “gádjume sieluid” ovdalii go dáruiduhttojuvvot. Májjel, 1952:s ásahuvvui stáhtalaš sámi fidno- ja dipmaduodjeskuvla Guovdageidnui, ja 1969:s ásahuvvojedje gymnásaklássat Kárášjohkii gos sámegeiella lei fágan. Plánabargu 1970-logus ovddastii nanu árvobajideami sámi gillii ja kultuvrii, ja ovttárvosašvuoda olaheami jurdda oáčui coavcci”...ovttárvosašvuoda bokte eambo go ovttalárganvuoda bokte”, nu mot ovddeš rektor Kárášjoga gymnásas, Jon E. Einejord, dajai 1994:s Ođastusrahčamuš 1990-logus (O94) mas nanu ulbmilstivren skuvlabargguin attii unnit muni báikkálaš heivehemiide, mii lei sámi joatkkaskuvllas rahpan vejolašvuoda sámi fáttáide ja sámi gillii. Vaikko eai lean celkojuvvon ulbmilat, de strukturođastusat 1990-logus ovddastedje duohtavuodas hedjoneami sámi dilálašvuodaide joatkkaoahpu dásis.

Maid dasto odđa oahppoplánadahkosiin OM06S:in? Reaidun min guorahallamii, de áigut geavahit Goodlads measta juo klassihkalaš 1979 oahppoplánamodealla mas son geavaha vihtta dási servodatpolitihkalaš áigumušain formálalaš ja áddejuvvon oahppoplána bokte (iešalddis oahppoplána ja mot dat dulkojuvvo) čađahuvvon ja vásihuvvon oahppoplánii (oahpaheapmi ja ohppiid vásáhusat). Dasa lassin áigut

mii ávkki atnit didáktalaš relašuvnamodealla viiddiduvvon veršuvnnas, mii lea olu geavahuvvon norgga oahppoplánaguorahallamiin. Dán “viiddiduvvon” modeallas lea giella ja kultuvra válđojuvvon mielde didáktalaš kategoriijan, juoga mii min oktavuodas lea dehálaš.

OM06S:s leat nugo ovddeš O97S:s ja O94:s golbma válđoasi; obbalaš oahppoplána, prinsihpat oahpaheapmái ja oahppoplánat fágaide. Vaikko vel obbalaš oasi sisdoalu, Goodlads modealla mielde, sáhtta dadjat ovddasta *ideaidd* oahppoplána, de lea dát oassin *formálalaš* oahppoplánas. Dát oassi lea rievdadusaid haga jotkojuvvon O97S:s ja O94:s, dat lea ideanttalaš OM06S:i ja OM06:i ja gávdno sihke dárogilli ja sámegillii. Muhto oahppoplána obbalaš oasis eai leat dušše višuvnnat go dat geahččala mitalit makkár beliid mii galgat geahččalit ovdánahttit olbmo 13-jagáš skuvlamannolagas, oktiibuot čieža beali oaivilohcaleaddji olbmos ovttaiduhtti olbmo rádjái. Plána, mii lea huksejuvvon huksejeaddji máhtto- ja oahppanoainnu ala, mas lea jáhkku dasa ahte aktiivvalaš oahppi ohppiidaktiiva skuvllas, maiddái obbalaččat dadjá bajitdási ulbmiliid birra maid guvlui skuvllas galgá bargat, ja galgá árvvoštallat ahte lahkona go daidda. Oaivilohcaleaddji olbmo čilgehusas gávdnat áidna dán oahppoplána oasis mas mihtilmasat čujuha sámii dilálašvuodaide. Dás deattuhuvvo ahte sámii giella ja kultuvra lea oassin min kulturárbbis masa skuvllas ferte leat sadji, ja ahte dát lea dehálaš sámii ohppiide vai sin sámii identitehta nannejuvvo.

Máhttoloktema – sámii (PFO-S) oahpaheami prinsihpat, sáhtta dadjat leat obbalaš oahppoplána deattuheamiit das mot oahppama sáhtta ovddidit skuvllas. Joatkkaoahpahussii leat dakkár “deattuheamiit” juoga mii lea ođas, muhto vuoddoskuvllii eai leat guđa siidosaš PFO:s ja PFO-S:s nu olu dárkilvuodát ja danin dat ii leat nu ávžžuheadđi go O97S vástideaddji oassi mas leat olles 35 siiddu (das lea gal maid rievtti mielde olu spáltasadi govaide!) Duohtavuodas dát “prinsihpat” eanasmuddui deattuhit oahpahuslága ja oahppoplána obbalaš oasis. Dása lea váikkuhan dat ođđa oaidnu mii lea oahppoplánemii ja skuvlla bargui namalassii ahte fága ulbmilat galget stivret barggu, ja dasto lea ovttaskas skuvlla ja oahpaheadđi háldui ámmátolmmožin gávdnat geainnu ovddasguvlui. Čielga ávžžuhusaid dahje gáibáhusaid maid PSO-S (ja PSO) bidjá oahpaheapmái, leat čohkkejuvvon nu gohčoduvvon *oahppoplakáhttii* mas 12 (PSO:i 11) oanehis čuoggás deattuhuvvo maid skuvla ja oahppofitnodat galgá nákcet dahkat. Plakáhtta lea ideanttalaš sámii ja dáčča oahppoplánii, dušše dainna erohusain ahte OM06S lea dákkár álggaheadđi čuokkis: “Sámii skuvla ja oahppofitnodat galgá láchit dili dasa ahte oahppi/fidnooahppi oažžu oahpu mas lea buorre kvalitehta sámii giella, kultuvrra ja servodateallima vuodul.” Dás leat čielga referánsat ILO-1989 konvenšuvdnii ja ON cealkámušii álgoálbmogiid birra 1994:s. Jus oahppoplakáhtta ja PFO-S obanassiige galgá čuvvojuvvot, de skuvllas ja

oahppofitnodagas ferte leat sámegeiel, sámi- kultuvra ja servodat gelbbolašvuohta, muhto maiddáa obbalaš áddejupmi servodat- ja luonddudilálašvuođaid birra, sáhttit oaidnit báikkálašservodaga ja minoritehtajoavkkut našunála oktavuodas ja máilmmálaš perspektiivvas. Joatkevaš árvvoštallanbarggus šaddá dehálaš geahčadit man muddui dakkár eavttut dustejuvvojit.

Oahppoplána obbalaš oasi ja prinsihppaoasi oktan oahppoplakáhtain sáhtta dadjat leat ideaid oahppoplána formáliserejuvvon veršuvdnan, de lea iešalddis fágaplánaoassi man ovddemusat jurddaša leat *formálalaš* oahppoplánan Goodlad vuogádagas. Máhttoloktema fágaplánat prinsihpalaččat leat earáláganat go ovddeš vástideaddji plánat go dat eai (prinsihpas goit juobe) deattut *máhttoulbmiliid*, muhto čohkkejit fuomášumi *gelbbolašvuođaulbmiliidda*, ja dalle ulbmiliidda maid galgá sáhttit mihtidit man muddui lea olahuvvon. Nu dáfus gal plánat gullet gaskariikkalaš minstarii ja das leat čielga paralleallat plánaide maid leat oaidnán riikkain nugo Ruotas ja Stuorra-Británias.

Nu earálágan go eavttut leat dain birrasii gos OM06 galgá váldojuvvot atnui, ja nu iešgudetlágan dilli go mii iešgudet sámi oahppis dahje ohppiidjoavkkus lea, de šaddá munni mii plánas lea individuálalaš ja báikkálaš heiveheapmái, mearrideaddjin dasa ahte olaha go duhtadahtti bohtosiid. OM06S:s(ja OM06:s) leat mánnga strategijja maiguin sáhtta dustet iešgudet individuálalaš dahje báikkálaš dárbbuid go oahppanbarggu galgá earenoamážit heivehit. Máinnašeamis *heivehuvvon oahpaheami* birra deattuhuvvo ahte oahppi galgá sáhttit oassálastit plánemii, čadaheapmái ja árvvoštallamii, vai sihkkarastá ahte váldá vuhtii oahppi earenoamáš dárbbuid, dahje ahte odđa doaibmajuid maid láchá oahppamii galget sáhttit muddejuvvot dakkáriid ektui. *Válljenprográmmafága/Oahppoválljen* lea odđa fága OM06S:s (ja OM06:s) mii áigumuša mielde galgá addit eanet lášmesvuoda ja litnásat rasttildemiid 13-jagáš oahppanmannolahkii. *25% báikkálaš sisdoalloválljen ja čiekjudanprošeakta* leat eará odđa elemeanttat Máhttoloktema oahppoplánain mat rahpet vejolašvuođa individuálalaš ja báikkálaš vuoruhemiide. Joatkevaš árvvoštallanbarggus šaddá dehálaš geahčadit mot skuvllat ávkkástallat daid friddjamuniid mat oahppoplána mielde formálalaččat rahppojuvvojit barggadettiin oážžut oahpaheami mas lea buorre kvalitehta sámi giela, kultuvrra ja servodaga vuodul, vai fasttain refereret sámi oahppoplakáhta vuosttaš čuoggái.

Man mihtilmas sámi lea dasto OM06S go geahččá OM06 ektui? Oahppoplakáhtas lei sámi mihtilmas lassičuoggá (geahča ovdaleappos). PFO-S:s muitaluvo go geahččá PFO ektui veaháš viidábut muhtin čuoggáin mas sámi sisdoallu lea váldojuvvon ovdan. Deattuhuvvo ahte oahpaheapmi galgá nannet ja ovdánahttit sámi oahppi identitehta oahppi gielalaš ja kultuvrralaš duogáža ovdánahttimiin. Earret fága sámegeiella ja duodji leat OM06 ja OM06S fágaplánat hui ovttaláganat

ja belohahkii áibbas oktiivástideaddjit. Min joatkevaš árvoštallanbarggus áigut bidjat fuomášumi *Sámegeiela ja Servodatfága Sámegeiela* fágaiide.

Sámegeiella vuosttašgiellan sáhtá áddejuvvot paralleallan dárogillii OM06:s Prinsihpas lea maiddái sámegeiella bálddalagaid dárogielain almmolaš giellan Norggas, sámegeiella golmmain variánttain, dárogielas leat dušše guokte. Plána deattuha ahte giela galgá váldit váras ja viidáset ovdánahttit, juoga masa Norggas lea earenoamáš ovddasvástádus go sámit leat joavkun mihá stuorábun go ránnáriikkain Ruõas, Suomas ja Ruoššas. Gelbbolašvuodaalbmiat sámegeiela plánas leat biddjojuvvon nu ahte addet stuora vejolašvuodaid báikkálaš dulkojumiide ja defineret sisdoalu ja válljet metodaidda.

OM06S servodatfága plána bajitdási ulbmilat deattuhit oaidnit *Sámi* oktavuodas ja sámiid oktan álbmogin mat orrot njealji riikkas. Deattuhuvvo ahte sámi identitehta galgá nannejuvvot “ iežas kultuvrra oadjebas gullelašvuoda ” vuodul, ja árvvu mielde ahte lea viiddis ovttasdoaimman báikkálašservodagain, juoga mii maiddái gullá sámi ohppiid identitehtahuksema. Mot ja man muddui iešguđet skuvlabirrasat nagodit ollašuttit oahppoplána diekkár áigumušaid, šaddá fas fáddán joatkevaš čuovvolanbargui.

REFERÁNSSAT

Almås, R. (1990): *Evaluering på norsk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Balto, A. (2009) *Sámi oahpaheaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra odđa buolvvaide. Dekoloniseren akšuvdnadutkamuš Ruota beale Sámis*. Guovdageaidnu: Dieđut.

Barnhardt, R. (1974): Educating across Cultures: The Alaskan Scene. I Orvid, J. & Barnhardt, R. (red.): *Cultural Influences in Alaskan Native Education*. Fairbanks, Alas.: University of Alaska, s. 5-10.

Bullock, A. og Stallybrass, O. (1977): *The Fontana Dictionary of Modern Thought*. London: Fontans Books.

Bøe, J.B. (1995): *Faget om fortiden. En oversikt over det historiedidaktiske området*. Oslo: Universitetsforlaget.

Chelimsky, E. (1997): The Coming Transformation in Evaluation. I E. Chelimsky & W.R. Shadish (red.) *Evaluation for the 21st Century. A Handbook*. London: SAGE, s. 1-26.

Coleman, J., Campbell, E.Q., Hobson, C.J., McPartland, J., Mood, A.M., Weinfeld, F. og York, R.L. (1966): *Equality in Educational Opportunity*. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office.

Dahl, H. (1957): *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814-1905*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dahl, H. (1976): *Tromsø offentlige lærerskole i 150 år*. Tromsø: Tromsø lærerskole.

Dieđut 7/2000. (Dieđut er en informasjonsserie som Sámi Instituhtta – Nordisk Samisk Institutt årlig gir ut som orientering om sin faglige virksomhet.)

Dokka, H.J. (1967): *Fra allmueskole til folkeskole*. Oslo: Universitetsforlaget.

Einejord, J. E. Fra "Karasjok gymnasklasser" via "Karasjok gymnasklasser med samisk" til "Samisk vidaregåande skole - Sámi joatkkaskuvla" I Eriksen, L. (red.): (1994) *Čehppodat Sámiid Várás - Kunnskap og dyktighet. 25 jagi ávvočála - 25 års festskrift 1969-1994, Sámi --joatkkaskuvla, Kárášjogas - Samisk videregående skole, Karasjok*. Karasjok: Sámi joatkkaskuvla, Kárášjogas - Samisk vidaregåande skole, Karasjok.

Engelsen, B.U. (2004): *Kan læring planlegges? Arbeid med læreplaner - Hva, hvordan, hvorfor?* Oslo: Gyldendal.

Engelsen, B.B. (2008): *Kunnskapsløftet – sentrale styringssignaler og lokale strategidokument*. Oslo: Universitetet i Oslo. (Rapport nr. 1 fra prosjekt innen program for evaluering av Kunnskapsløftet.)

Eriksen, H.K. (1981): Vandrere til havet. *Nord-Norsk Magasin*, 4. Årg., nr. 6, s. 32-33.

Eriksen, K.E. og Niemi, E. (1981): *Den finske fare*. Oslo: Universitetsforlaget.

Folkenborg, H.R. (2008): *Nasjonal identitetsskapning i skole. En regional og etnisk problemstilling*. Tromsø: Eureka Forlag.

Fullan, M. (1991): *The New Meaning of Educational Change*. London: Cassell.

Galton, J. (1995): *Crisis in the Classroom*. London: David Fulton.

Germeten, S. (2008): *Kunnskapsløftet – rektorer om innføring av en ny læreplan*. Rapport 1 fra prosjektet "Tilpasset opplæring, spesialpedagogikk og fagdidaktikk ved innføring av Kunnskapsløftet i Finnmark" (TOPFAG). HIF-rapport 2008:3. Alta: Høgskolen i Finnmark.

Gundem, B.B. (1987): Finnes det en fruktbar innfallsvinkel til læreplanarbeid? *Norsk pedagogisk tidsskrift* nr 4, s. 177-190.

Gundem, B.B. (1990): *Læreplanpraksis og læreplanteori. En innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gundem, B.B. (1993) *Mot en ny skolevirkelighet?* Oslo: Ad notam Gyldendal.

Gundem, B.B. (1996) Læreplanen – Teoretisk og historisk perspektiv. *Schola*, nr. 4, s. 20-23.

Gundem, B.B. (2004): Læreplan som instrument for politisk styring – noen innfallsvinkler. *Bedre skole*, 2/2004, s. 30-35.

Halsey, A.H. (1972): *Educational Priority I*. London: HMSO.

Hammersley, M. og Atkinson, P. (1996): *Feltmetodikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Hansen, L. (2008): *Liten Storm på Kysten*. Tromsø: MARGbok.

Haug, P. (2001): Evalueringa av reform 97. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 5/2001, s. 417–430.

Helander, N (2004): *Vurdering av begynneropplæring etter læreplan i samisk*. I Hirvonen, V. (red) (2004) *Samisk skole i plan og praksis. Hvordan møte utfordringene i L97S?* Karasjok: Cálliid Lágádus-Forfatternes Forlag.

Helland, A.E. (1906): Topografisk-statistisk beskrivelse over Finnmarkens amt. I *Norges land og folk, Bind 3*. Kristiania: Aschehoug.

Henriksen, J.B. (1996): *Betenkning om samisk parlamentarisk samarbeid*. Kautokeino: Nordisk Samisk Institutt.

Henriksen, J.-O. og Vetlesen, A. J. (2000): *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Hessle, S. (1977): *Att forska med utsatta. En etiskdiskussion utifrån intervjuer med intervjuare* (No. 22). Stockholm: Barnbyn Skå.

Hessle, S. (1997): Den sociala barnavården inför 2000-talet - några lärdomar från 1900-talet. *Janus*, 5(3), s. 243-260.

Hirvonen, V. (red.) (2004): *Samisk skole i plan og praksis*. Guovdageaidnu/Kautokeino: Samisk høgskole.

Hirvonen, V. (2008): *Voices from Sápmi, Sámi Women's Path to Authorship*. Guovdageaidnu: DAT.

Hirvonen, V. og Keskitalo, J.H. (2004): Samisk skole – en ufullendt symfoni? I Solstad, K.J. og Engen, T.O. (red.): *En likeverdig skole for alle? Om enhet og mangfold i grunnskolen*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 200-219.

Hoëm, A. (1968). Samer, skole og samfunn. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Vol. 9, s. 27-41.

Hoëm, A. (1972): Samer, skole og samfunn. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Vol. 9, s. 27-41.

Hoëm, A. (1976): *Makt og kunnskap*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hoëm, A. (2007): *Fra noaidiens verden til forskerens. Misjon, kunnskap og modernisering i sameland 1715-2007*. Oslo: Novus forlag.

Holm, O. (1923): *Fra en nordlandsk prestegaard. Opplevelser og skisser*. Oslo: Aschehoug.

Høgmo, A. (1989): *Norske idealer og samisk virkelighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Hætta, O.M. (1994): *Samene: historie – kultur – samfunn*. Oslo: Grøndahl Dreyer.

Hætta, O. M. (2002): *Samene Nordkalottens urfolk*. Kristiansand S: Høyskoleforlaget

Haaland, Ø. (1977): Kulturmøte som pedagogisk problem. Oslo: Universitetet I Oslo. (Hovedfagsoppgave i pedagogikk.)

Internett: Sámi Vánhenfierpmádat – Samisk foreldrenettverk.

Jackson, M. (1998): *Minima Ethnographica. Intersubjectivity and Anthropological Project*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Jensen, E.B. (2004): Per Pavel Fokstad – en stridsmann for samisk utdanning, språk og kultur. I Thuen, H. og Vaage, S. (red.): *Pedagogiske profiler. Norsk utdanning fra Holberg til Hernes*. Oslo: Abstrakt forlag, s. 199-224.

Jensen, E.B. (2005): *Skoleverket og de tre stammers møte*. Tromsø: Eureka forlag.

Karstensen, P. (1988): *Ranas skolehistorie*. Mo i Rana: Rana historie- og museums lag.

Keskitalo, J. H. (2004): Utvikling av ”samisk skole” og lokal tilpasning - ifølge kommunenes og skolenes planer og lærernes syn. I Hirvonen, V. (red.) (2004): *Samisk skole i plan og praksis. Hvordan møte utfordringene i LK97S? Evaluering av Reform 97*. Karasjok: Čálliid Lágádus-Forfatternes Forlag.

Koritzinsky, T. (2006): *Samfunnskunnskap Fagdidaktisk innføring*, 2.utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Kramvig, B. (1999): I kategoriernes vold. I H. Eidheim (red.): *Samer og nordmenn*. Oslo: Cappelen Akademiske forlag, s. 117-131.

Kvale, S. (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Kvitastein, O.A. (2002): Offentlige evalueringer som styringsinstrumenter. *SNF-rapport* nr. 30/2002. Bergen: Samfunns- og næringslivsforskning AS.

Kymlicka, W. (1990): *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. Oxford: Clarendon Press.

Kaarhus, R. (1999): Intervjuer i samfunnsvitenskapene Bidrag til en videre metodisk diskurs. *Tidsskrift for Samfunnsforskning* (1), s. 33-61.

L93: *Læreplan for grunnskole, videregående opplæring, voksenopplæring*. Generell del.

L97S: *Det samiske læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Oslo: KUF.

LK06: *Læreplanverket for Kunnskapsløftet*. Midlertidig utgave 2006. Oslo: Kunnskapsdepartementet/Utdanningsdirektoratet.

LK06S: *Læreplanverket for Kunnskapsløftet Samisk*. Midlertidig utgave 2007. Oslo: Kunnskapsdepartementet/Utdanningsdirektoratet.

Lund, E. (2003): *Historiedidaktikk. En håndbok for studenter og lærere*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Lund, S. (2003): *Samisk skole eller norsk standard? Reformene i det norske skoleverket og samisk opplæring*. Karasjok: Davvi Girji.

Lyngsnes, K. og Rismark, M. (2007): *Didaktisk arbeid*. 2. utgave. Oslo: Cappelen forlag.

M87: *Mønsterplan for grunnskolen*. Oslo: Aschehoug.

Magga, O.H. (2002): Samisk språk – en oversikt. I Nordisk Ministerråd: *Samiska i ett nytt årtusende*. København: Nordiska Ministerrådet, s. 9-22.

Magga, O. H. (2004): Samisk som førstespråk i grunnskolen. I Hirvonen, V. (red.) (2004): *Samisk skole i plan og praksis. Hvordan møte utfordringene i LK07S? Evaluering av Reform 97*. Karasjok. Čálliid Lágádus-Forfatterenes Forlag.

Mellingsæter, O.A. og Solberg, B. 1981: *Her nord i Vågan* av. Værøy: Lofotboka, s. 70-71.

Meløy, L. L. (1980): *Internatliv i Finnmark. Skolepolitikk 1900-1940*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Meløy, L. L. (1982): *Finnmark lærarlag gjennom 80 år*. Værøy: Lofotboka.

Minde, H. (2003): Assimilation of the Sami – Implementation and Consequences. *Acta Borealia*, 2, s. 121-146.

Niemi, E. og Aarseth, B. (1985): Kultur- og utdanningspolitikken i historisk perspektiv. I *NOU 1985: 14: Samisk kultur og utdanning*, s. 41-96.

Nilsen, N.O. og Solstad, K.J. (2002): *Sørsamisk opplæring ved heimeskolen. Ein undervegsrapport*. Bodø: Nordlandsforskning. (NF-arbeidsnotat 1006/2002.)

NOU 1975: 37: *Videregående opplæring for samer*.

NOU 1980:59: *Samisk i skolen*.

NOU 1984: 18: *Om samenes rettsstilling*.

NOU 1985: 14: *Samisk utdanning og kultur*.

NOU 1997: 5: *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett*.

NOU 2002: 10: *Førsteklasses fra første klasse*.

NOU 2003: 16: *I første rekke. Forsterket kvalitet i en grunnopplæring for alle*.

NOU 2007: 13: *Den Nye Sameretten*.

Oskal, N. (1999): Kultur og rettigheter. I Eidheim, H. (red.): *Samer og nordmenn*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag, s. 141-163.

Parlamentariske skolekommissjon, Den (1926): *Innstilling II: Utkast til Lov om Folkeskolen på Landet*. Oslo: Det Mallingske Bogtrykkeri.

Patton, M.Q. (2008): *Utilization-focused evaluation*. Los Angeles: Sage.

Pedersen, P. og Høgmo, A. (2004): *Kamp, krise og forsoning*. Tromsø: Norut. (Norut-rapport 4/2004.)

Rawls, J. (1971): *A Theory of Justice*. Oxford.: Oxford University Press.

Reiersen, J. (1915): *Skolen i Finnmarken*. Hammerfest: Hagen. (I kommisjon hos bokhandler Hagen.)

Repstad, P. (1993): *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Rhodes, R.A.W. (1997): *Understanding Governance*. Milton Keynes: Open University Press.

Rundskriv F-12-08: *Kunnskapsløftet – Om fag- og trefordeling for grunnopplæringen, tilbudsstruktur*. Kunnskapsdepartementet: Oslo.

Røiseland, A. og Vabo, S. (2007): ”Governance på norsk – Samstyring som empirisk og analytisk fenomen”. Artikkelmanus.

Rønning, W. (2004): Tema- og prosjektarbeid – læreres fortolkning og gjennomføring. I Solstad, K.J. og Engen, T.O. (red.): *En likeverdig skole for alle? Om enhet og mangfold i grunnskolen*. Oslo: Univeritetsforlaget, s. 29-59.

Rønning, W. (2005): *Sørsamisk opplæring ved hjemmeskoler. Sluttrapport*. Bodø: Nordlandsforskning. (NF-rapport nr. 1/2005.)

Røvik, K.A. (1998): *Moderne organisasjoner*. Bergen: Fagbokforlaget.

Sámi ealáhus – ja Guorahallanguovddáš – Samisk Nærings- og Utredningscenter (SEG) Stensilutgave (2000): *Ráporta: Iskkdeapmi sámegiela geavaheami birra. Rapport: Undersøkelse om bruken av samisk språk*. Tana.

Samisk institutt (1990): *Samene – en handbok*. Kautokeino: Samisk institutt.

Samordningsnemnda for skoleverket (1948): *Tilråding om samiske skole- og opplysnings spørsmål*. Oslo: KUF.

Sandberg, N. og Aasen, P. (2008): *Det nasjonale styringsnivået. Intensjonar, forventningar og vurderingar*. Delrapport i UiO, NIFu Step evaluering av Kunnskapsløftet. Rapport 42.

Schreiner, A. (1932): *Anthropologische Lokaluntersuchungen in Norwegen, Hellemo*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi.

Skoglund Sæter, A.I. (2008): *Modernisering og vitalisering*. Tromsø: Universitetet i Tromsø. (Masteroppgave, Smf.vit. fakultet.)

Skogvang, S.F. (2002): *Samerett: Om samenes rett til en fortid, nåtid og framtid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Skogøy, J.E. (1999): Urfolkskonvensjonens betydning for samenes rettigheter til grunn og andre naturressurser. I Eidheim, H. (red.): *Samer og nordmenn*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s. 79-96.

Solstad, K.J. (1984): *Ein skole for samfunnet*. Oslo: Cappelens forlag.

Solstad, K.J. (1997): *Equity at Risk*. Oslo: Scandinavian University Press/Universitetsforlaget.

Star, S. L. (1991): Power, technology and the phenomenology of conventions: on being allergic to onion. I Law, J. (red.): *Sociology of Monsters. Essays on power, technology and domination*. London & New York: Routledge.

St.meld. nr. 21 (1962-1963): *Om kulturelle og økonomiske tiltak av særlig interesse for den samiske befolkning*.

St.meld. nr. 28 (1998-1999): *Mot rikare mål*.

St.meld. nr. 32 (1998-1999): *Videregående opplæring*.

St.meld. nr. 30 (2003-2004): *Kultur for læring*.

Stoker, G. (1998): Governance as theory: five propositions. *International Social Science Journal* no 155, s. 17-28.

Sunnanå, O. (1969): *Johannes Steen: politikaren frå 1880-åra*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Sverdrup, S. (2002): *Evaluering. Faser, design og gjennomføring*. Bergen: Fagbokforlaget.

Sørensen, E. og Torfing, J. (2005): *Netværksstyring: fra government til governance*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

- Sørensen, Ø. (2005): *Historien om det som ikke skjedde*. Oslo: Aschehoug.
- Todal, J. (2004): "Det lappiske Tungemaal til at forstaa" I Solstad, K.J. og Engen, T.V. (red.): *En likeverdig skole for alle? Om enhet og mangfold i grunnskolen*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 220-235.
- Tveit, K. (2004): Skolen i Nord-Noreg på 1700-talet. *Årbok for norsk utdanningshistorie 2004*, 21. årgang, s. 25-63.
- Utdanningsdirektoratet (2004): *Retningslinjer for arbeid med læreplaner for fag*.
- Utdanningsdirektoratet (2007): *Vurdering - Et felles løft for bedre vurderingspraksis- en Veiledning*.
- Utsi, M. B. (2004): *En fortelling om læremidler... Om læremiddelsituasjonen ved L97S-skoler*. I Hirvonen, V. (red) (2004): *Samisk skole i plan og praksis. Hvordan møte utfordringene i L97S? Evaluering av Reform 97*. Karasjok: ČálliidLágáduš-Forfatterne Forlag.
- Verdens Gang, 28.3. 1903.
- Wax, M.L.. Wax, R.H. & Dumont, R.V. (1964): *Social Problems. Formal Education in an American Indian Community*. Atlanta: SSSP.
- Wilson, J. (1972): *Philosophy of Educational Research*. Windsor: NFER.
- Øzerk; K. (1996): *På rett vei. Det handler om tospråklig undervisning i Lavangen sentralskole*. Kautokeino: Samisk høgskole.
- Øzerk, Kamil (2006): *Opplæringsteori og læreplanforståelse*. Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Aarseth, B. (1994): *Samisk gymnasi i samisk miljø og hvordan dette ble til*. I Eriksen, L. (red.): (1994): *Čehppodat Sámiid Várás - Kunnskap og dyktighet. 25 jagi ávvočála - 25 års festskrift 1969-1994, Sámi joatkkaskuvla, Kárášjogas - Samisk videregående skole, Karasjok*. Karasjok: Sámi joatkkaskuvla, Kárášjogas - Samisk videregående skole.